

KİTLE İLETİŞİM KURAMLARI

ORTAK DERS

DOÇ. DR. VELİ POLAT

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

ORTAK DERS

KİTLE İLETİŞİM KURAMLARI

Doç. Dr. Veli POLAT

ÖNSÖZ

Toplumsal yapıyı betimleme, toplumsal yapının sorunlarına çözüm üretme; çok farklı dinamiklere yönelmek durumundadır. Bu dinamikler arasında son çeyrek yüzyılın en belirleyici dinamiği hiç kuşkusuz teknolojidir. Teknolojinin en aktif ve hızlı dönüşüm içinde olduğu alan da “kitle iletişim” alanıdır. Özellikle “yeni medya” ve “alternatif medya” öğelerinin kendini göstermesi, toplumsal yapıya ilişkin bilinmezleri çok daha çetrefilli bir hale dönüştürmektedir. Bir diğer önemli unsur da “kitle iletişimi”nda edilgen konumdaki “hedef kitle” artık bu rolünü bizzat “aktör” haline dönüştürmüştür. Televizyon, radyo, gazete gibi mecralarda görece etkileşimli (interaktif) süreç, yerini doğrudan katılıma bırakmıştır. Hem aktörü, dinamiği olduğu hem de hedef haline dönüştüğü bir iletişim sürecine dönüşmüş durumdadır. Tüm bunlar yeni bir kavramı “sosyal medya” kavramını tartışmaların odağına yerleştirmiştir. Bu tartışmalar bir kenara, temel yanıtlanması gereken soru kitle iletişim araçlarının etkisi var mıdır, yok mudur? Etkiyi peşinen kabul eden yaklaşımlarla birlikte, etkinin olmadığını ve hedef kitlenin “aptal” olmadığını ileri süren yaklaşımları da dikkate almak gerekir. Ancak realiteyi, gerçekliği öğrenebilmek, kişisel yeti ve becerilerle çok olası değildir. Bu noktada yine bir medya aktörüne gereksinim duyulmaktadır. Medyanın biçimlendirdiği, yoğurduğu “gerçeklik” zorunlu bir karşılaşmadır. Bu karşılaşmanın olabildiğince tarafsız, yansız olması idealidir. Ancak politik hedefler, politik irade bu süreçte “tarafsızlığı” zaman zaman önemli bir tehlike olarak da görmektedir. Oysa kitle iletişiminin bir diğer önemli özelliği de “kamusal yarar, çıkar”dır. Bu gerçeklik tüm taraflar, tüm aktörler, tüm bileşenler için geçerlidir, geçerli olmalıdır.

Doç. Dr. Veli POLAT

İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
YAZAR NOTU	VI
1. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA TUTUCU YAKLAŞIMLAR.....	1
1.1. Tutucu Kuramlar.....	7
1.1.1. Platon (M.Ö. 427-347).....	7
1.1.2. Auguste Comte (1798-1857).....	8
1.1.3. Herbert Spencer (1820-1903)	10
1.1.4. Emile Durkheim (1858-1917).....	11
1.1.5. Charles Darwin (1809-1882).....	12
1.1.6. Charles Cooley (1864-1929).....	12
1.2. Evrimci Antropologlar.....	13
2. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA TUTUCU YAKLAŞIMLAR II	17
2.1. Yapısal İşlevselcilik.....	23
2.1.1. Radcliff-Brown	23
2.1.2. Malinowski	24
2.1.3. Parsons	24
2.1.4. Merton.....	25
2.1.5. Berghe	26
2.1.6. Homans	27
2.2. Davranışçılık ve Takas	28
2.3. Simgesel Etkileşimcilik ve Kültür	28
2.4. Rol Kuramı	29
2.5. İdeolojinin Sonu	30
3. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA DEĞİŞİMCİ YAKLAŞIMLAR.....	34
3.1. Değişimci Kuramın Felsefi Kökenleri (Metafizik ve Diyalektik Düşünce).....	40
3.2. Diyalektik, Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik	42
3.3. İnsan, Toplum ve İdeoloji.....	44
3.4. Emperyalizm.....	47
4. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA ÇİZGİSEL, SOSYO-PSİKOLOJİK VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR.....	50
4.1. Lasswell Modeli (1948).....	56
4.2. Enformasyon Kuramı ve Shannon-Weaver Modeli (1949).....	57

4.3. Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar	60
4.3.1. Güdü ve Güdüleme	61
4.3.2. Festinger'in Bilişsel Çelişki Kuramı.....	62
4.3.3. Algı ve Algılama.....	63
5. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA SOSYO-PSİKOLOJİK VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR.....	66
5.1. Tutumlar	72
5.2. Tutumların Boyutları	74
5.3. Tutum Değişimi.....	79
5.4. Grup Bağlamında Birey ve Tutumlar	79
6. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA SOSYO-PSİKOLOJİK VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR III.....	83
6.1. Şema Kuramı	89
6.2. Schramm'ın Kitle İletişim Modeli.....	91
6.3. Propaganda ve Kitle İletişimi	92
7. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA İLETİYLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR İKİ VE ÇOK AŞAMALI AKIŞ: KANAAT ÖNDERİ - KAPI BEKÇİSİ TOPLUMBİLİMSEL YAKLAŞIM.....	97
7.1. İletiyile İlgili Araştırmalar	103
7.2. İki Aşamalı Enformasyon Akışı	104
7.3. Çok Aşamalı Akış.....	104
7.4. Kanaat Önderi, Kapı Bekçisi	104
7.5. Toplumbilimsel Yaklaşım	105
7.6. Riley ve Riley'in Sosyolojik Modeli (1959).....	106
7.7. Bağımlılık Modeli.....	109
7.8. Kullanışlar ve Bağımlılık Modeli	110
7.9. Yeniliklerin Yayılımı.....	110
8. KÜLTÜREL GÖSTERGELER VE EKİM MODELİ	115
8.1. Gerbner'in Görüşleri ve Araştırma Bulguları.....	121
8.2. Metodolojik Eleştiriler.....	128
9. GÜNDEM BELİRLEME KURAMI.....	131
9.1. Gündem Belirleme Kuramı'nın Süreçleri-İşleyişi.....	139
9.2. Gündem Hazırlama ve Siyasal İletişim	141
10. SİHİRLİ MERMİ VE SESSİZLİK SARMALI	147

10.1. Sihirli Mermi veya Hypodermic İğne.....	153
10.2. Suskunluk Sarmalı Kuramı.....	154
10.2.1. Örnek Olay: Almanya'da 1965 Meclis Seçimleri	158
10.2.2. Kuramın Dayandığı Temel Varsayımlar.....	159
11. TEKNOLOJİK BELİRLEYİCİLİK KURAMI.....	164
11.1. Teknolojik Belirleyicilik: Innis ve McLuhan	170
11.2. Araç İnsanın Uzantısıdır.....	172
11.3. Araç İletidir.....	173
11.4. Araç Egemen Değişim Gücüdür.....	175
11.5. Konuşulan Sözcük.....	177
11.6. Yazılı Sözcük.....	177
11.7. Basılı Sözcük: Milliyetçiliğin Mühendisi.....	178
11.8. Radyo: Kabileye Özgü Tamtam	179
11.9. Televizyon: Çekingen/Utangaç Dev.....	180
11.10. Yabancılaşma ve Elektronik Teknoloji	180
11.11. Araç: Sıcak ve Soğuk	181
11.12. McLuhan'ın Eleştirilere Klasik Yanıtı ve Sonuç	181
12. TUTUCU YAKLAŞIMLARA GENEL DEĞERLENDİRME.....	185
12.1. Genel Bir Degerlendirme.....	191
13. FRANKFURT OKULU	199
13.1. Frankfurt Okulu: Eleştirel Kuram.....	205
13.1.1. Kuramsal Yaklaşımı	205
13.1.2. Analiz ve Biçimi	206
13.1.3. Kitle Kültürü ve Kültür Endüstrisi.....	206
13.1.4. Kültür Endüstrisinin İşlevleri.....	206
13.1.5. Bireyin Sonu	206
13.1.6. Kültürel Mal ve Bireyin Ona Gereksinimi.....	207
13.1.7. Kültürde Karşıtlığın Ortadan Kaldırılması	207
13.1.8. Endüstriyel Kapitalizm, Aydınlanma ve İnsan Özgürlüğü	207
13.1.9. Dil, Bilinç ve Düşler Üzerinde Egemenlik	208
13.1.10. Endüstriler ve Kültür Endüstrisi İlişkisi	208
13.1.11. Endüstri, Üretim, Tüketici ve Sonuçlar	209
13.1.12. Ürünlerle Sunulan Biliş ve Yaşam Dünyası	209

13.1.13. Çözümler ve Eleştirisi.....	209
13.1.14. Karşı Mücadele	210
13.2. Horkheimer (1895-1973).....	210
13.3. Adorno (1903-1969).....	211
13.4. Herbert Marcuse (1898-1979)	212
13.5. Walter Benjamin (1892-1940).....	213
13.6. Habermas (1929-...) ve İletişimsel Eylem Kuramı	213
14. DİLBİLİMSEL VE GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIMLAR /KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR / YAPISALCILIK	220
14.1. Dilbilimsel ve Göstergebilimsel Yaklaşımlar.....	226
14.1.1. Dilbilimsel Çözümlemeler	226
14.1.2. Göstergebilimsel Çözümlemeler.....	227
14.1.3. Yapısalcılık	228
14.1.4. Post Yapısalcılık	230
14.1.5. Baudrillard, Postmodernizm ve Hiper Gerçeklik (Üst Gerçeklik).....	231
14.1.6. Kültürel Çalışmalar	233
KAYNAKÇA	238

YAZAR NOTU

Birçok bilim dalının vazgeçilmezidir; iletişim. Eklektik yapısı nedeniyle her bilimdalının bir biçimde ilişki içinde olduğu, bir arakesitte bulunduğu bir alandır iletişim. Kitle iletişim kuramları, bu yapısal özelliğiyle çok yönlü, çok kapsamlı ve çok geniş bir alana hitap etmektedir. Bu müfredat kapsamında da, sosyolojiden, psikolojiye, sosyal psikolojiye, hukuka, politikaya, felsefeye bir çok alana değinim ve yönelim sözkonusudur. Kendi ilgisi ve ölçeği, sınırlılıkları düzeyinde bir paylaşım sözkonusu olmuştur. Yine bu alanda literatüre katkı sağlayan bütün kaynaklar taranmaya çalışılmış ve zaman zaman bu kaynaklardan doğrudan alıntılar gerçekleştirilmiştir. Bu boyutuyla bu çalışma kapsamlı bir derleme niteliğindedir. Yine de alanın genişliği, ek okumaları, çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki, sözkonusu alan, dört yıllık öğrenim sürecinin bütünü için temel kaynak, veri niteliğini taşımaktadır. Özenle, ilgiyle ve yoğunlukla ilgi gösterilmesi, bütüncü bir niteliğin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

1. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA TUTUCU YAKLAŞIMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Bu bölümde kitle iletişim kuramlarında “tutucu yaklaşım” olarak bilinen yaklaşımlara değinilecektir. İfade edilen yaklaşımlar, bir başka bakış açısıyla denilebilir ki, “pozitivist” yaklaşımın rehberliğindeki yaklaşımlardır. Dolayısıyla alan çalışmalarına dayalı olarak, geliştirilen yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Bu yaklaşımların daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için tarihsel bir yolculuk da gerçekleştirilecek.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Platon'un metodolojik yönelimleri hakkında bilgi verir misiniz?
- 2) Aristo'nun metodolojik yönelimleri hakkında bilgi verir misiniz?
- 3) Comte'un metodolojik yönelimleri hakkında bilgi verir misiniz?
- 4) Durkheim'ın metodolojik yönelimleri hakkında bilgi verir misiniz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kitle iletişim kuramlarında tutucu yaklaşımlar...	Bilim dünyasına metodolojik olarak tutucu yönelim hakkında bilgi sahibi olmak.	Bilim dünyasına kazanım sağlayan özellikle bilim felsefesi açısından en önemli kaynakların yorumlanması, değerlendirilmesi aracılığıyla...

Anahtar Kavramlar

- Platon
- Comte
- Durkheim
- Spencer
- Evrimci
- Antropologlar

Giriş

Kitle iletişim alanında yürütülen araştırmaların, çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkan kuramlar, varsıllığıyla birlikte iki ana eksen üzerinde yoğunluk kazandığını söylemek olasıdır. Bu iki ana eksenin temel çıkış noktası da kendilerine kaynak edindikleri referanslarla ilgilidir. Kuramın ortaya koyduğu varsayımlar, tezler, sorun, araştırmadaki yöntemsel farklılık, sözkonusu kuramın sınıflandırılmasında önemli bir rehberdir. Nitekim kuramın genel olarak düzenle ilişkisi sorgulandığında, düzene ilişkin ortaya koyduğu yaklaşım, “tutucu” ya da “değişimci” olarak nitelenebilecek bir sınıflandırmayı ön plana çıkarır. Varolan düzeni koruyan, pekiştiren ve onun devamlılığını gözeten ve mevcut düzene, düzeneğe eklemeyi öngören yaklaşımlar doğaldır ki, “tutucu yaklaşımlar” başlığı altında yer almaktadır. Öte taraftan eleştirel bir tutumla, yeni öneriler ve değişime dayalı bir alternatif sunulması durumunda “değişimci yaklaşım” olarak kuramı sınıflandırmak mümkün olmaktadır.

1.1. Tutucu Kuramlar

Tutucu kuramların tanımlayan üç ortak nokta bulunmaktadır. Tutucu kuram sınıflaması içerisinde yer alan yaklaşımlar:

- İnsanın yaşadığı çevreye uyması, uyumsuzluk durumunda uydurulması.
- Toplumsal düzen içerisinde var olan yapıyı, kurumları ve düzeneği koruma ve devam ettirme isteği.
- Sanayileşmemiş ülkelerin kapitalist ekonomi ve sistemi benimsemesi gerekliliği.

Bu üç temel düşünceden yola çıkan “tutucu kuramlar”ın kaynağına yönelmek gerekirse, siyasal düşünceler tarihinde yapılacak yolculuk, bu eğilimin etkin kaynakları hakkında dile getirilecek yorumlara anlamlılık kazandırır. Özellikle tarihsel süreç içerisinde yer alan bazı düşünürlerin ortaya koyduğu savlar, “tutucu yaklaşım”ın genel ideolojik özelliklerinin renginin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Bu tarihsel yolculuğun ilk düşünürü olarak Platon’a bakmak yerinde olacaktır.

1.1.1. Platon (M.Ö. 427-347)

Platon’un genel düşünce yapısı içerisinde özellikle ideal bir devlet yapısı tanımladığını ve bu ideal devleti yönetmesi gerekenler olarak, bilgeleri, filozofları gördüğü bilinmektedir. Ayrıca sınıfsal bir ayırım olarak, Platon’un devlet yönetiminde çok belirgin çizgilerle kendini göstermiştir. Örneğin, Platon, yöneticilerin halkı ikna etmesi için aşağıdaki sınıfsal betimlemeyi öngörür. Buna göre; “Bu toplumun birer parçası olan sizler birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan tanrı, aranızda önder (yönetici) olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı (koruyucu) olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçilerin ve öteki işçilerin (besleyicilerin) mayasına da demir ve tunç katmıştır. Aranızda bir hamur (maya) birliği olduğuna göre, sizden doğan çocuklar da herhalde size benzeyeceklerdir.” Platon’un bu sınıflı yapısı aynı zamanda bir geçişi de öne çıkarmaktadır. Bu geçiş; akıllıdan akıllı, güçlüden güçlü çocukların doğacağını ileri sürer ve “ırk öğretisi”nin de izlerini de taşır. Bu ayrıma karşın, sınıflar arasında sınırlı bir geçişe sahip yarı kast bir toplumu idealize etmiştir. Öte taraftan “mayasında demir ya da tunç karışık olanların önderlik edeceği gün kentin yok olacağı...” tanrı buyruğudur. Platon’un temel düşüncelerini maddeler halinde sıralamak gerekirse:

- İnsan bir organizmadır. Organizmalar hayatta kalma çabasına yönelirler. Yaşayabilmek için insan beslenme, barınma gibi temel biyolojik ihtiyaçları karşılamak zorundadır.
- İnsan grup içinde yaşar. Dolayısıyla işbölümü sorunu ortaya çıkar. İşbölümü pozitif ve birleştirici bir güç olarak görülür. Varolan düzeni benimsemeyenler, patolojik sapmalar olarak adlandırılır.

- İnsan toplumsal bir hayvandır. İnsan öteki insanlarla ilişkisi açısından toplumsaldır. Akıl iletişim için gereklidir.

- Her toplumun bir düzeni vardır. Toplumun bilgilerin yönetmesi gerekir. Bilgelerin yönetimi sonrasında aristokratların yönetimi egemen olacaktır.

- Söz konusu düzen içerisinde insanın yeri kendiliğinden belirlenmiştir. Her şeyin ölçüsü tanrıdır. İnsanın görevi bu düzende bir iş tutmak ve verilen görevleri yerine getirmektir.

- Bu düzen evrenseldir. Örneğin kölelik sistemi temel yapısal anlamda doğaldır.

- Toplumun düzeni anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir durumdur.

1.1.2. Auguste Comte (1798-1857)

Comte'un, "Cours de Philosophie Positive" adlı eseri 1839 yılında yayınlanmış ve bu eserle Comte, ilk kez "toplumbilim" kavramını kullanmıştır. Dolayısıyla Comte, pozitivistimin ve sosyolojinin kurucusu olarak bilinir. Toplumsal olguların, tıpkı doğal olaylar gibi belirleyici özelliği olduğunu ileri sürer. Toplumbilimi, pozitif felsefenin anahtarı olarak gören Comte, toplumbilimi, insanın gerçeğini araştıran gerçek bir bilim olarak görmektedir. Toplumbilimi tüm bilimler arasında en karmaşık ve aynı zamanda en son bilim olacağı görüşü hakimdir Comte'da. Toplumbilimi insan davranışlarını anlamak, öngörmek ve denetlemek üzere işlevsel bulan Comte, refaha giden yolda toplumbilimi önemli bir araç olarak nitelendiriyordu. Comte'un genel itibarıyla düşüncelerine bakmak gerekirse:

- **"Düzen ve İlerleme"**

Comte, düşünsel yapısında önem taşıyan iki kavram vardır. Bu kavramlar "düzen" ve "ilerleme"dir. Bu iki kavram karşılıklı olarak birbirlerini tamamlar ve birbirlerinin olmazsa olmazlarıdır. "Düzen" her alanda gerçekleştirmeye çalışır ki, bu da "ilerleme"den başka bir şey değildir. Comte'e göre insanlık sürekli ilerleme içerisinde.

- **"Üç Hal Kanunu"**

1. **Teolojik Devir:** Olaylar teolojik sebeplere bağlanır. İlk ve son sebepler üzerinde durarak mutlak bilgilere ulaşmak istenilir.

2. **Metafizik Devir:** Olayların açıklanması metafizik sebeplere bağlanır. Tabiat üstü güçlerin yerini soyut kuvvetler alır.

3. **Pozitif Devir:** Olayların açıklanmasında müsbet görüş egemen olur. Olaylar olaylarla açıklanmaya başlanır.

Comte'un bu tarihsel sınıflandırmasına ilişkin yorumları ayrıntılandırıldığında, şu görüşler ortaya çıkmaktadır. "Teolojik ve metafizik dönemlerden geçerek pozitif döneme

doğru giden ilerlemeye, askeri bir rejimden bir endüstri rejimine geçiş de paralel olarak yürümüştür. Dolayısıyla bu ilerlemede kılıcın, aristokratların hâkimiyeti yerine gittikçe endüstri patronlarının hâkimiyeti geçmektedir.”

Tek başına insanı bir “soyutlama” sayan Comte, toplumsal birim olarak “aileyi kabul eder. Bu noktada Comte göre, insaniyet insanla değil, insan insaniyetle açıklanmalıdır.

Tutucu görüş içerisinde öne çıkan insanın düzene uyması gerektiği, uymaması durumunda uydurulması yönündeki temel argümanı bir başka boyutuyla Comte’da da kendini göstermektedir. Bilgi sahibi olmanın önceden görmek olarak yorumlanacağını belirten Comte, “Bilmek önceden görebilmek içindir; önceden görebilmek de, düzenlemek içindir.” diyerek, oldukça anlamlı bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Bilim üzerine yoğunlaşan Comte, bilimleri tasnif yoluna da gitmiştir.

- **Comte’ın Bilimler Tasnifi**

1. Comte’un tasnifi bilimlerin bağımsız olarak kuruluşundaki kronolojik sırayı izler.

2. Her bilim kendinden bir öncekine dayanır ve ondan yararlanır.

3. Bilimler tasnifi sırasınca genellik gittikçe azalırken, karmaşıklık gittikçe çoğalır. Bilimlerin sıralanmaları soyut olandan somut olana doğrudur.

4. Bilimler tasnifinde Psikolojinin yer almaması tesadüfi değildir. Psikolojiyi bağımsız bir bilim olarak kabul etmeyen Comte, onu biyoloji ile frenoloji (kişilik ve kafatası arasındaki ilişki) arasında paylaştırmaktadır.

Öte taraftan Comte, sosyolojiye katkılarına göre bilim dallarını sınıflandırmış ve tek tek katkılarını betimlemiştir. Bu katkılar aşağıda görüldüğü gibidir.

Bilimin Adı	Sosyolojiye verdiği kural
Aritmetik	<ul style="list-style-type: none"> ■ Soyutlama ■ İlişki Arama
Astronomi	<ul style="list-style-type: none"> ■ Edilgen Gözlemcilik ■ Varsayıcılık
Fizik	<ul style="list-style-type: none"> ■ Etken Gözlemcilik ■ Deney
Kimya	<ul style="list-style-type: none"> ■ Çözümleme ■ Sınıflama
Biyoloji	<ul style="list-style-type: none"> ■ Statik İnceleme ■ Dinamik İnceleme ■ Çevre ve Bütün Fikirleri
Sosyoloji	<ul style="list-style-type: none"> ■ Tarihsel Metod

Comte, sosyolojinin metodunu “tarihsel metod” olması gerektiğini düşünür. Toplumsal olayların birbiri ardısına gelmesi “bugün”ü anlayabilmenin “geçmiş bilgisi”ni (dün) zorunlu kılması, Comte’un “**Tarihsel Metod**”u seçmesindeki en önemli etkidir. Comte, sosyolojik araştırmayı, sosyal kurumların gelişmesinin araştırılması olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, her sosyoloji araştırmasının “zaman boyutu”nu gerekli kıldığını belirtir. Ona göre günümüzün karmaşık sosyal olayları, tarihsel geçmişlerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla “bugün”ü anlamak için dün’ü bilmek şarttır”. Dünün araştırılması bilinmesi konusunda da aşırılıktan sakınılması gerektiğini belirtir Comte.

1.1.3. Herbert Spencer (1820-1903)

Spencer toplumu biyolojik organizmaya benzetir. Toplumsal değişimi evrensel bir süreç olarak tanımlar. Comte’un aksine, toplumsal örgütü yaklaşımına temel olarak alır. İnsan ve toplumsal örgütler, canlı organizmalarda olduğu gibi, hacimce büyürken aynı zamanda yapıda da büyürler, parçaları çoğalır ve farklılaşır. İlkel grubun basit bir artmayla çoğalması, büyük bir hacme ulaşması için yeterli olmadığını belirtir.

"Toplumsal Statik", adlı ilk yapıtı 1851 yılında yayınlanır. İnsan haklarının gelişimini, ve bireysel özgürlüklerin savunusunu evrimsel bir teoriyi temel alarak açıklar. Evrim teorisini biyoloji bilimi ile sınırlamayıp, bu teoriyi bütün bilimlere taşımayı amaçlar. 1862’de “Statik Felsefe” adında bir çalışması yayınlanır. Bu çalışmada Spencer, birçok farklı bilim dalına evrim teorisini uygulamayı konu alır. Statik Felsefe’de, Spencer, sosyoloji’ye evrim teorisinin uygulamaya çalıştığı, toplum evrimini inceleyen, "Sosyoloji İlkeleri" bu çalışmada anılması

gereken bir katkıdır. Öte taraftan, kitapta yer alan diğer bölümlerden bazıları da "Biyolojinin İlkeleri" ve "Ahlâkın İlkeleri"dir.

Spencer, ahlaki ve siyasal inançlarını, çağdaşı olan Toplumsal Darwinciler gibi bir Doğa felsefesi zemininde geliştirmeye çalıştı. Darwin'in doğal evrim teorisinin ve bu teoriden önce kendisinin türettiği "uyum yeteneği" doğal seçilimin toplumsal hayatta uygulamasında başı çekti. Spencer'a göre, tıpkı doğada verilen var olma mücadelesinde "uyum yeteneği en çok olan"ın hayatta kalması gibi, toplumda yaşanan rekabet de en iyi olanın ortaya çıkmasını sağlayabiliyordu.

Spencer, toplumların tıpkı canlı organizmalar gibi işlediğini de öne sürdü. Toplumlar ne kadar karmaşıklarırsa parçaların karşılıklı bağımlılığı da o ölçüde artıyordu. Doğal bir özellik olarak kendi dengelerini sağladıkları için, kendi üyelerinin daha ileri düzeyde evrim için mücadele etmelerine ihtiyaç duyarlar. Ancak mücadele feodal toplumda askeri bir form kazanırken, Spencer, sanayileşmiş toplumda rekabet ve işbirliği bileşiminin bu formun yerini almasını gerekli görür. Ayrıca, evrimin özel çıkarları genel faydaya dönüştürerek bir tür "görünmez el" gibi işlediğini düşünür.

1.1.4. Emile Durkheim (1858-1917)

Durkheim özellikle "Ortak bilinç" üzerinde durur. Toplum yapısı ve düzenlemeleri, yerel biyoloji ve psikolojik güçlerin yanında, insan davranışının temel belirleyicisi olarak görür. Bireyin toplum içinde karşılaştığı denetimin fiziki değil, "ahlaki" bir başka deyişle toplumsal olduğunu ileri sürer. İnsan kendi yasasını kaba güçle kabule zorlayan maddi çevreden değil, insandan üstün olan "ortak bilinç"ten alır. İnsan bu "üstün" bilincin farkındadır. Durkheim'a göre maddi varlık ve gereksinimler, yaşamı belirlemez. Ancak yaşamda en belirleyici unsur toplumdur. Dolayısıyla insan, toplumun "boyunduruğu" altına girdiğini ifade eder Durkheim. Toplum ortak inançların, kuralların ve değerlerin oluşturduğu ideolojik bir birliktir. Bu birlik öylesine büyük bir güçtür ki, insanların varlıklarına, etkinliklerine bir amaç vererek, birbirine bağlanmasını sağlar. Toplumsal denetimi kötü olarak görmeyen Durkheim, işbölümünün de toplumda dayanışma yaratacağını vurgular.

Durkheim, toplumsal değerleri; model oluşturan ve toplumsal açıdan dengeyi sağlayan bir güçler olarak nitelendirir. Aynı zamanda bu değerler bireyin topluma bağlanmasına ve toplum içerisinde dayanışmasına katkıda bulunur. Ahlak yoksunluğunu en önemli toplumsal hastalık olarak tanımlayan Durkheim, ekonomik yoksulluğun değil, ahlak yoksunluğun topluma acı çektirdiğini ifade eder. Bu noktada ticari ve sınai meslekler için "ahlak sistemi" önerisinde de bulunur Durkheim. Ordu ve kiliseyi örnek alan Durkheim, kapitalist ekonominin yeniden biçimlenmesi konusunda da görüşler ortaya koydu. İşçi ve işverenlerin temsilcileri aracılığıyla oluşturacağı profesyonel bir örgütün topluma ahlak disiplini ve toplumsal bağlılık sağlayacağını ileri sürdü.

Ahlak temelli yaklaşımlarını sürdüren Durkheim, belli bir bölgede ilişkide olan kişilerin sayılarının artacağını ifade eder. Bu artışı Durkheim, "ahlaki yoğunluk" olarak adlandırır. Bu yoğunluğun taşıma ve iletişim araçlarında görülen "maddi yoğunluk"la

bağıntılı olduğunu belirtir Durkheim. Sayının artmasının yaşama savaşını acımasızlaştırdığını, ancak işbölümünü de sağladığını belirtir Durkheim. Bununla birlikte bulunulan yere, iletişim olanaklarına ve sınırlarına bağlı olarak toplumsal yaşamın bu yoğunluk içerisinde kendini ifade etme şansını yakalayacağını ileri sürer Durkheim. Bu koşullar içerisinde toplum tarafından belirlenen bazı “ifadelerin” gelişim göstereceğini ve bunların insanların ortak varlığının gerçeğini ortaya koyacağını belirtir. Bu durumun somut bir örnekle şöyle açıklanmaktadır. İşçi ücretleri maddi ilişkilerle değil, ahlaki görüşlerle belirlenir, denilmektedir.

1.1.5. Charles Darwin (1809-1882)

Darwin’in “en zinde olanın sağ kalışı” varsayımı, tutucu düşüncelere kaynaklı eden en önemli açıklamalardan biri olarak yorumlanmaktadır. Hobbes’u kendine referans alarak insanı yücelten Darwin, organik evrim düşüncesinin sahibidir. Bu düşünceyi özetlemek gerekirse, temel argümanlarının aşağıdaki gibi biçimlendiğini söylemek olasıdır.

- Yaratıklar arasında çok büyük çeşitlilikler vardır.
- Her yaratık türünün nüfusu, o yaratığın varolma olanaklarının ötesinde çoğalma eğilimi gösterir.
- Sonuç olarak yaratıklar arasında ve aynı tür yaratıklar arasında bir varolma uğraşı vardır.
- Bu mücadelede en güçlü veya en elverişli olan uzun dönemde sağ kalır.

1.1.6. Charles Cooley (1864-1929)

Evrim kuramı üzerinden kişi ve toplum ilişkisi üzerinde yorumlarda bulunmaya çalışan Cooley, “Eğer evrim kuramını kabul edersek, kişi ve toplum ilişkisini bir organik ilişki olarak görürüz...” demektedir. Bu noktada kişiyi toplumsal bütünden ayıramayacağını ve onunla birlikte yaşayan bir üye olarak varlığını sürdüreceğini belirtir, Cooley. Toplumsal bütünün üyelerinin katkılarıyla biçimlendiğini ifade eden Cooley, kişilerin katkılarına göre toplumsal bütünün biçimleneceğini iddia eder. Dolayısıyla bu yapıyı organik bir bütün olarak tanımlar Cooley. Kişiyi toplumdan ayrı düşünmenin, toplumu kişiden ayrı düşünmek kadar yapay bir yaklaşım olduğunu ileri sürer Cooley. Bireycilik bu boyutuyla toplumculuktan ahlaki açıdan ne aşağıda, ne de ondan önce gelir. Bu özellikleriyle birey ve toplum birbirini tamamlayan bileşenler olarak görülmelidir. Cooley’in bu “organik” görüşüne açıklık getirmek için beş temel soruya yanıt verir.

Toplum, anlaşılmasız şeylerden değil, insanlardan oluşmuştur.

Toplum kişilerin toplamından öte bir şeydir. Toplumda, ayrı ayrı kişilerde göremeyeceğimiz, bir yaşam süreci, bir örgüt vardır. Kişileri tek tek inceleyip ve yan yana koyarak toplumu anlamaya çalışmak bizi yanlış yola götürür. İnsan grubunu ve toplumsal süreçleri oldukları gibi görmek zorundayız.

Kişi toplumun ürünüdür: İnsanda insan olan her şeyin bir toplumsal geçmişi, bir tarihi vardır. Yiyecek ve iklim gibi fiziksel etkiler bile toplumsal koşullar tarafından ayarlanmış ve değiştirilmiş olarak bize ulaşırlar.

Kişi toplumdan sadece “dışsal” anlamda ayrılabilir. Tek başına toplumsal ilişki bellekte sürer.

Kişi sadece toplumun parçası değildir, özgürdür. Fakat bu, toplumdan bağımsız davranma özgürlüğü değil, kişinin başkalarıyla ortaklaşmasından doğan bir özgürlüktür.

1.2. Evrimci Antropologlar

Darwin'den büyük ölçüde etkilenen antropologlar, insanın maymun gibi bir yaratıktan “homo sapiens”e nasıl değiştiğini keşfe çalıştılar. Bu aydınlar, insanı fiziki evrim geçiren biyolojik organizma olarak aldılar. Sonra, dil, dilbilim, kültür ve arkeoloji, fiziki antropolojiye eklendi. Sömürgeciliğin gelişmesiyle, Avrupalıların “ilkel” toplumlarla “temas”ları, bu kültürlerle ilgiyi arttırdı. Bachefen, M'Lennan, Maine ve Tylor kültür evrimini temelde doğal evrime kıyas olarak düşündüler. Bu evrimciler, toplumu türlü yaratıklarla eş tuttular; ilerlemeyi Darwinci ilkeyle gördüler; kültürel yeniliklerin biyolojik anlamda değişimi eşit olduğunu, kültürel ve toplumsal kalkınmayı, otomatik olarak önceden tayin edilmiş tek bir yönde ilerleme olarak kabul ettiler. “ilkel” halkları, bir erken çağın “sağ kalanları” olarak tanımladılar ve Avrupa gibi “gelişip”, doğal olan, “medeni statüye” erişeceklerini belirttiler. Comte'un yolunu takip eden antropologlar, bu halkların batılılar yardımıyla daha hızlı kalkınacaklarını savundular. Spencer ve Summer gibileri de doğasal bir evrim sürecine kimsenin karışmamasını savundular.

Fakat arkeologlar, dilbilimciler, etnograflar ve antropologların çalışmaları sonucu kültürlerin birbirinden yalıtılmış olarak evrimlenmedikleri, tersine birbiriyle ilişki halinde oldukları ortaya çıktı. Sonuç olarak ilgi “evrim kademelerinden” evrimde “kültür ilişkisi”ne kaydı.

Tutucu kuramlar kapsamında anlatılan kişilerin görüşlerinden anlaşılacağı üzerine bu kişilerin değişim yanında olmaları, değişimi desteklemeleri beklenemez. Toplumun mevcut yapısını desteklemek ve korumak bu düşünürlerin temel hareket noktalarıdır. Nitekim bu düşünürlerin etkisinde kalmış ya da bu düşünürlerin kendilerinden örnekler vermek gerektiğinde durum çok daha somut bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Örnek 1: 1848 Paris olaylarında “cumhuriyeti” korumak için işçilerin kanlı saldırıya uğramasına Tocqueville, tepkisiz kalma yolunu seçmiştir.

Örnek 2: Aguste Comte, Paris ayaklanmasına katılanları “kızıklar”, “büyük devrimin maymunları” gibi deyimlerle tanımlamıştır.

Örnek 3: Durkheim, devrimi mucize kadar olanaksız görmesine ve hiçbir eyleme kalıtmamasın karşın, onu izleyenler Fransız sosyalist partisini sağ kanadında reformcu bir

grup kurmaya çalıştılar. I. Dünya Savaşı'nda Durkheim ve yandaşları "ulusal davayı" coşkuyla desteklediler.

Örnek 4: Alman sosyologlar (Simmel, Sombart, Tönnies, Weber), aynı şekilde, kendi ülkelerinin ulusal davasının tek doğru ve haklı dava olduğunu savunup Reich'in savaş çabalarına katkıda bulundular. 1918'de geleneksel Prusya kurumu tehlike altına girdiğinde, bu aydınlar durumdan çok endişe ettiler.

Örnek 5: 18 Ekim 1918'de Weber, annesine şöyle yazıyordu: "Eğer her şey kötü giderse, sevelim ya da sevmeyelim Amerikalılara düzeni yeniden kurmak için izin vermek zorunda kalacağız. "

Örnek 6: Chicago, Amerika'da sosyolojinin geliştiği üniversitelerden biridir. Chicago aynı zamanda içi mücadelesinin en yoğun olduğu kentlerden biridir. Burada sosyologlar, sekiz saat iş kampanyasına, dört işçi liderinin asıldığı Haymark olayına, yirmi beş işçinin Pullman'ın çağırdığı askerler tarafından katledilmesine ve grevlerin devamlı şekilde kanlı yöntemlerle bastırılmasına tanık oldular. Bu toplumsal olaylara tepki olarak, Chicago sosyologları korporasyon ekonomisinin yönetim ve düzenlenmesiyle ilgilendiler. İlgileri, korporatif yapıyı ve çıkarları en iyi şekilde geliştirmeydi.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Örneklere de görüleceği üzere, anılan isimlerin birçoğu mevcut yapının, düzeneğin devamı yönünde hareket etmişlerdir. Dolayısıyla, değişime dönük, sorgulamayı hedef alan bir açılım, yaklaşım, bu çizgiyi benimseyen düşünürlerde, düşün adamlarında gözlemlenmemiştir. Mevcut duruma sahip çıkarken, mevcut durumun olumsuz koşullar sonucunda ortadan kalkma olasılığında bile sessiz bir kabulleniş bu yaklaşımın temel karakteristik özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Günümüzde bu anlayışın örneklerine rastlamak olasıdır. Bazı biçimsel değişimlere karşın, özü itibarıyla, bu çizgiyi ilkesel olarak benimseyen bütün düşünürler, mevcut düzen yanlısı, destekçisi bir profili kendileri için uygun görmüşlerdir.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Bu toplumun birer parçası olan sizler birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan tanrı, aranızda önder (yönetici) olarak yarattıklarının mayasına kalay katmıştır.	( )	( )
2- Comte, düşünsel yapısında önem taşıyan iki kavram vardır. Bu kavramlar “düzen” ve “ilerleme”dir.	( )	( )
3- Comte göre kimya, sosyolojiye soyutlama ve ilişki arama olarak katkı sağlamıştır.	( )	( )
4- Durkheim özellikle ortak bilinç üzerinde durur.	( )	( )
5- Toplumun mevcut yapısını desteklemek ve korumak tutucu yaklaşım düşünürlerin temel hareket noktalarıdır.	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2D, 3Y, 4D, 5D

1. Tutucu yaklaşımların temel ortak yönlerini betimleyiniz
2. Platon'un sınıfsal ayrıştırmasında yönetimi ayrıcalıklı kılmasını, iletişim-iktidar-medya bağlamında yorumlayınız.
3. Spencer'in “üç hal kanunu” hakkında neler söyleyebilirsiniz.
4. Darwin'in toplumu canlı organizmaya benzetmesini yorumlayınız.
5. Evrimci antropologlar hakkında bildiklerinizi ve iletişim açısından katkılarını paylaşınız.

2. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA TUTUCU YAKLAŞIMLAR II

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Kitle iletişim kuramlarında “tutucu yaklaşımlar”ın ikinci bölümünde özellikle yapısal işlevselcilik üzerinde durulacak. Bununla birlikte “rol kuramı”, “simgesel etkileşimcilik”, “davranışçılık ve takas”la ideoloji konularında bilgi edinimi sağlanacaktır. Tutucu yaklaşımın özellikle, deneysel ve saha çalışmalarına dönük sürecindeki açılımları üzerinde durulacak.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Yapısal işlevselcilik nedir? Yaklaşımın temel ilkeleri nelerdir?
- 2) Yapısal işlevselcilikte anılması gereken isimler kimlerdir?
- 3) Davranışçılık kuramı hangi temellere dayanmaktadır?
- 4) Simgesel Etkileşimcilik ve Kültür yaklaşımı neleri kapsar?
- 5) Rol Kuramı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 6) İdeolojinin sonu tartışmaları hakkında neler biliyorsunuz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Yapısal işlevselcilik, davranışçılık ve takas, simgesel etkileşimcilik ve kültür, rol kuramı ve ideolojilerin sonu konuları irdelenecektir.	Toplumsal olay ve olgulara yapısal işlevselcilik bakış açısıyla yorumlama yeteneği gelişecektir. Öte taraftan insan davranışlarının temel özellikleri öğrenilmiş olacak. Ayrıca simgesel etkileşim hakkında bilgi edinilmiş olacak ve kültür boyutu öğrenilecektir. Yine ideoloji kavramı üzerinde yoğunlaşıp “ideolojinin sonu” tartışmaları hakkında bilgi edinilmiş olacaktır.	Müfredatta yer alan okumalarla kazanımlar sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Yapısal İşlevselcilik
- Davranışçılık ve Takas
- Simgesel Etkileşimcilik ve Kültür
- Rol Kuramı
- İdeolojilerinin Sonu

Giriş

Klasik tutucu kuram içerisinde yer alan Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Charles Darwin, C. Coley'in yanı sıra "yapısal işlevselcilik", "davranışçılık ve takas", "sembolik ilişki", "rol kuramı", "siyaset sosyolojisi ve ideolojinin sonu savı", "çatışma ve işlevselcilik" gibi diğer tamamlayıcı açılımları da tutucu kuram içerisinde yer almaktadır. Özellikle işlevselciliğin birçok kitle iletişim alanındaki etki araştırmalarına kaynaklık ettiğini söylemek olasıdır. Toplumsal yapının bir savunusu mekanizması olarak, gereksinimleri karşılamanın bir eylemliliği olarak tanımlanan "işlevselcilik" bu ünite kapsamında ayrıntılarıyla irdelenecek ve değerlendirilecektir. Öte taraftan "davranışçılık ve takas" başlığı altında klasik kapitalist iktisatçıların "faydacılık" anlayışının davranış boyutuyla uyarlanmasını Skinner'in deneyleriyle açıklanacaktır. Karşılıklı sembollerle olan ilişkiyi esas alan yaklaşımı da "sembolik ilişki" başlığı altında aktarılacaktır. "Rol kuramı"nda ise "statü ağlarının yapısı, bu ağlardaki rol ve statünün tanımlanması, rol yapma ve kişi ve rol ilişkisi" irdelenecektir. Bu ünitenin diğer başlıkları arasında yer alan "siyaset sosyolojisi ve ideolojinin sonu"nda ise ideolojinin siyasette ve sosyolojideki karşılığını açımlayacak bilgiler sunulacaktır. "Çatışma ve işlevselcilik" başlığı altında çatışma, işlevselci ve Marksist diyalektik çatışma anlamında yorumlanacak ve bu alandaki yaklaşımlara değinilecektir.

2.1. Yapısal İşlevselcilik

Sosyologların topluma yönelik çalışmalarına metodolojik bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır, yapısal işlevselcilik. Dolayısıyla toplumbilimin temel yaklaşımlarından biridir. “İşlev” kavramının kullanılıp yaygınlaşmasındaki en önemli isim Durkheim’dir. Bilindiği gibi, Durkheim, toplumu bir organizmaya benzeterek açıklar. Bu aynı zamanda biyoloji temellidir. Yapısal işlevselcilik; organizmanın bir bütün olarak yaptığı işlevler ve bu işlevlerin yerine getirilmesinde görevli yapılar ve bu yapıların aralarındaki ilişkileri ele alır. Organizmanın işleyişini sisteme benzetir.

“Bütün sistemler dört temel sorunu çözmeye veya zorunlulukları yerine getirmeye çalışırlar. Bu zorunluluklar;

1- Sistemin yeni durumlara uyum gösterebilmesi

2-Sistemin bir amacı olması ve bunu gerçekleştirebilmesi.

3- Sistemin kendini bir bütün olarak koruyabilmesi ve

4- Sistemin onu oluşturan öğeleri veya alt-sistemlerini tatmin edebilmesidir.”
(Yrd.Doc.Dr. Ayşe Canatan, *Yapısal -Fonksiyonel Yaklaşım*, Kaynak: www.felsefegrubu.gazi.edu.tr/dersler/yapfok.doc, Çevrimiçi: 05/03/2010)

Yapısal işlevselciler arasında antropolojik-işlevselciler olarak bilinen Malinowski ve Radcliff-Brown, çağdaş işlevselcilik ile Durkheim arasında köprü kurarlar. Bu bağın kurulmasındaki katkılarına karşın çağdaş işlevselcilerin ve özellikle de Merton’un eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulamamıştır Malinowski ve Radcliff-Brown.

2.1.1. Radcliff-Brown

Radcliff-Brown, insanların canlı organizmalar gibi, yekpare bir bütün içerisinde, belli ilişki setleriyle birbirine bağlı olduğunu ileri sürer. Bireylerin toplumu terk etmesi mümkün olduğu gibi, yenilerin de topluma gelmesi olasıdır. Süreklilik halindeki toplum yapısı bu değişimlerden ve gelişmelerden olumsuz etkilenmezler. Toplumsal yaşam süreci, sürekliliği sağlar. Toplumsal yaşam süreci de karşılıklı olarak bireylerin ve grupların ilişkileriyle oluşur. Toplum yaşamı, toplumsal yapının bir işlevidir. Örneğin bir cinayetin cezalandırılması ya da cenaze töreni gibi yinelenen bir durum, toplumsal yaşamın tümünde yer alan bir parçadır. Bu özelliğiyle bu durum, yapısal sürekliliğe katkıda bulunur.

İşlev, bir etkinliğin içinde bulunduğu bütünsel etkinliğe bir katkısıdır. Bu boyutuyla toplumsal sistem bir görev birliğine sahiptir. Bu birlik, işsel tutarlılık olarak ya da yeterli düzeyde bir bağlılıkla çalışan sistemin parçalarının bir durumu olarak tanımlanır. Bu işsel tutarlılıkla çalışan sistem, çözümü olanaksız çatışmalar doğurmaz. Bu bakış açısıyla denilebilir ki, “örgütlenmiş ve düzenlenmiş muhalefet her toplumsa sistemin temel bir ögesidir. Tarihin akışında, sürekliliği tehlikeye girmeden, toplum yapısını değiştirebilir ve değiştirir.

2.1.2. Malinowski

Bu yaklaşımın bir diğer temsilcisi Malinowski de kültürleri inceleme yoluna gitmiştir. Sömürgeci güçlerle yerli halk arasındaki ilişkiyi “kültürel temas” olarak tanımlayan Malinowski, İngiliz emperyalist ideolojisi ve idari yöntemleri ile antropolojik-işlevselci yaklaşımların özdeşliğinin bir göstergesidir.

2.1.3. Parsons

Çağdaş işlevselcilerin en önde gelen isimlerinden biri de Talcott Parsons’dur. Parsons, sistemin birimle ve birimler arasında kalıplaşmış ilişkilerden doğduğunu ileri sürer. Sistemin en küçük biriminin, ilişkiye katılan kişinin (aktörün) rolü olarak yorumlamaktadır. Bununla birlikte en küçük ilişkiyi de Parsons, bir aktörün diğerleriyle iletişimindeki kalıplaşmış karşılıklı ilişki olarak değerlendirmektedir. Parsons’un ortaya koyduğu etkinlik sisteminde kişi, belli amaçlar içerisinde hareket eder. Bu durum kişinin aktifliğinin bir göstergesidir. Kişi amaçlarına ulaşmak için etkinlikte bulunur. Neyin amaç olduğu ve bu amaca ulaşmada hangi olanakların kullanılacağı düşünceler, kurallar ve değerler tarafından belirlenir. Parsons’un etkinlik sisteminin özelliklerini maddeleyerek sıralamak gerekirse:

1. Kişi (aktör) belli amaçlar peşindedir ve aktiftir.
2. Amaçlarına erişmek için kişi, etkinlikte bulunur.
3. Etkinlik, aktörün amacına ulaşmak için kullanacağı olanaklar üzere yaptığı özne karardır.
4. Amaçlar ve olanaklar çevresel (biyolojik çevre), kalıtsal ve biyolojik yapı gibi çeşitli koşullar altındadır.
5. Neyin amaç olduğu ve ne çeşit olanakların seçileceği, düşünceler, kurallar ve değerler tarafından yönetilir.

Parsons, öne sürdüğü etkinlik sisteminde kişinin (aktörün) girişimlerinin bir boşlukta olmayacağını belirtir. Parsons’un tanımladığı kişi (aktör), bir konuma, statüye sahip ve kurallara göre belirlenmiş bir toplumsal durumda gerçekleşir. Statü ve roller bu noktada çeşitli sistemlerde birbiriyle ilişki halindedir. Dolayısıyla birim etkinlikleri sistemlerin birbiriyle karşılıklı ilişkisi açısından değerlendirilmelidir. Anılan sistemler statü sahibi aktörlerden oluşur. Atanmış rolleri kurallara uygun olarak oynayan aktörler, toplumsal sistemi oluştururlar.

Parsons’un etkinlik sistemleri dört sorunu çözmekle görevlendirilmiştir.

1. **Ayarlama:** Çevreden yeterli olanakları almak ve sistem içinde dağıtmayı içerir.
2. **Amaca ulaşma:** Sistemin amaçları arasında öncelikleri saptayıp, sistemin kaynaklarını bunların elde edilmesi için harekete geçirme.

3. Bütünleşme: Sistemin birimleri arasında mümkün olabilecek karşılıklı ilişkileri ayarlama ve koruma.

4. Latency (Gizlilik): Kalıp tutma ve gerilim yönetimini içerir. Kalıp tutma, birimlerin etkinliklerinde ve rollerinde uygun karakteristikler göstermesini sağlamadır. Gerilim yönetimi, aktörlerin içsel gerilimleri ve zorlamaları ile uğraşmadır.

Parsons, genel etkinlik sistemini kültürel, toplumsal, kişisel ve organsal alt sistemler olarak ayırmış ve her sistemi ve alt sistemler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Parsons, bu sistemlerin ilişkisin “enformasyon kontrol hiyerarşisi” olarak belirler. “Sibernetik kontrol hiyerarşisi” diye adlandırdığı bu süreçte, kültür sistemi toplumsal sistemi, toplumsal sistem, kişisel sistemi ve kişisel sistem organik sistemi enformasyon bakımından ayarlar. Bunun yanında, organik kişiliğe, kişilik toplumsala ve toplumsal kültür sistemine gerekli olan enerjiyi sağlar. Kısaca, sistemler enformasyon ve enerji iletişimde bulurlar. Parsons 1960’ların sonunda, bu sistemler içinde ve arasındaki ilişkileri genel “sembolik değiş tokuş” olarak nitelemiştir.

Parsons, toplumsal değişim, genel sistemin, sistemi oluşturan alt ve alt-alt sistemlerin birbirinden işlev bakımından “farklılaşması”, “ayarlanması”, genel sisteme “bütünleşmesi” ve “kapasiteleri yükseltilecek” büyümesi ve gelişmesi demektir.

Parsons, klasiklerde olduğu gibi toplumsal sistemi, içsel uyumluluğa dayanan sürekli bir denge içindedir. Toplumda sistemi ciddi bir şekilde rahatsız edecek, sürekli olarak sıkıntıya sokacak ve hatta radikal bir şekilde yapısını değiştirecek zorunlu hiçbir şey yoktur. Bu sistemin kişileri uyumluluğu sağlayan süreçlerin gereksinimlerini daima isteyerek benimserler, dolayısıyla etkinlikleri sınırlanmamalıdır.

Parsons, özellikle tutuculuğu, soyutluğu ve varsayımlarını oluşturan kavramların araştırma için “uyarlanmaması” nedeniyle eleştirilmiştir.

2.1.4. Merton

Merton, Parsons’un tutuculuğuna karşı, “orta yol işlevselciliği”ni geliştirmiştir. Bu tutuculuğun kaynağını da Merton, sosyolojik-işlevselciliğin, antropolojik işlevselciliğin etkisi altında kalmaya bağlamıştır. Bu etkinin karşısında üç temel varsayımı ortaya koymuş ve önerilerde bulunmuştur.

1. Toplumun işlevsel birliği varsayımı: Merton standartlaştırılmış etkinliğin ve inancın toplumun tümü ve toplumda yaşayan kişiler için aynı biçimde işlediği bir bütünleşme derecesine bütün toplumların sahip olmadığını belirtmiştir. Herhangi bir etkinlik, kişiler, alt-gruplar toplumsal yapı ve kültür açısından farklı sonuçlara yol açabilir ve bu sonuçlar, bazıları için yararlı olmayabilir.

2. İşlevselciliğin evrensel olduğu varsayımı: Her uygarlıkta maddi nesne, düşünce inançlar aynı görevi yerine getirirler varsayımını Merton, şöyle düzenlemiştir. Varolan kültür yapılarının görevini yapmayan işlevsiz olma sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Bazı davranış

kalıpları sistemin varlığını sürdürmesi bakımından olumsuz sonuçlar doğarsalar da etkin olmayı sürdürebilirler. Merton bu tür sonuçların “ters işlev” olarak nitelenmesini önermiştir.

Merton’un ters işlev kavramına örnek vermek gerekirse: Şiddet içeren programların insanlar üzerinde olumsuz etkisi kadar işlevsiz kılma özelliği de vardır. Televizyon filminde birileri kahramandır; adalet adına adam öldürür, adam kayırır, her türlü şiddet olayına karışır. Siz içinizde kabaran öfkeyi şiddete dönüştürmek yerine, gizli bir tatmin duygusuyla vicdanınızı rahatlatır ve yatağa gidersiniz. Çünkü birileri sizin yapmayı istediğiniz şeyleri yapmaktadır. Bu her konuda böyledir. Birileri sizin adınıza hükümeti ya da muhalefeti eleştirmektedir. Eylem yapmanıza gerek yoktur. Merton bunu “uyuşturucu bozuk işle” olarak açıklar.

3. Vazgeçilmezlik varsayımı: Her kültürde maddi nesne, düşünce ve inançlar belli görevler görürler, bu görevleri başarmak zorundadırlar ve çalışan bütünü vazgeçilmez parçalarını temsil ederler. Merton, bu vazgeçilmez parçanın kurum mu yoksa görev mi olduğunu tartışır ve ikisinin de vazgeçilmez olduğunu belirtir. Ona göre, aynı kurum çeşitli işlevler görebilir ve aynı işlev alternatif kurumlar tarafından sağlanabilir.

Merton’a göre, bu üç temel varsayımı değiştirerek oluşan işlevselcilik ne tutucu, ne de radikaldir; değer yargısız, politik ve ideolojik bakımdan tarafsızdır.

2.1.5. Berghe

İşlevselciliğin gelişmiş halini çeşitli varsayımlar üzerinden açıklamaya çalışır Berghe. Buna göre:

1. Toplumlar, birbiriyle bağlı parçalar sistemi olarak görülmelidir.
2. Dolayısıyla nedensellik bağları çoğul ve karşılıklıdır.
3. Gerçi “bütünleşme” mükemmel değildir, fakat toplumsal sistemler temelde “dinamik denge” halindedir. Toplumsal denetim ve ayarlama mekanizmaları sistemin istikrarını ve süregelen durumunu korur.
4. Gerilimler, sapmalar olur. Fakat uzun sürmezler, ya kendilerini çözmeye yönelirler ya da uzun sürede kurumlaştırılırlar.
5. Değişim derece derece ayarlama şeklinde olur, ansızın “devrimci” şekilde olmaz. Şiddetli olan değişimler, gerçekte toplumsal “üstyapıyı” etkiler, toplumsal ve kültürel yapının temel öğeleri büyük ölçüde değişmeden kalır.

Değişim temel olarak aç kaynaktan gelir:

- a. Sistemin dıştan gelen değişime ayarlanması
- b. Yapısal ve görevsel farklılaşmadan geçerek olan “büyüme”

c. Toplumun içindeki grupların ya da üyelerin keşifleri, ya da yenilikleri.

Toplumsal “bütünlüğü” yapan en temel ve önemli öge “değer birliği”dir. Değer sistemi sadece en derin ve en önemli “bütünleşme” kaynağı değil, aynı zamanda toplumsal-kültürel sistemin en “istikrarlı” elamanıdır.

2.1.6. Homans

Homans, işlevselciliğin varsayımları ve araştırma konusunda üzerinde durdukları noktaları üzerinde şu yorumlarda bulunur.

1. Okul önce “kuralların” üzerine çalışmalara başladı. Kişilerin nasıl davranmaları gerektiğini ve gerçekte nasıl davrandıklarını gösteren kurallara eğildi. Analiz birimi kişi değil “rol” idi. Roller kurallar topluluğu olarak ve kurumlar da roller topluluğu olarak tanımlandı. Bu düzeyde sadece rollerin fonksiyonu ile ilgilendi. Fakat varolan kuralların nedenselliğine yaklaşmadı.

2. Okul, ikinci olarak deneysel bakımdan rollerin birbiriyle ve örgütlerin ilişkisiyle ilgilendi. Bu çalışmanın yapısal yanısıydı. Sosyal antropologların yaptığını, ilkel toplumların kurumların birbirine nasıl uyduğunu, sosyologlar çağdaş topluma uyguladılar. Okul örgütlerin ilişkilerinin “ne” olduğuyla uğraştı ve “neden” öyle olduğu sorusuna değinmedi. Okul son zamanlarda dikkatini toplum değişimi çalışmasına çevirdi. Eğer bir kurum değişiyorsa, kimse neden bu yönde değişiyor sorusundan kaçamaz. Okulun eleştirildiği bir konu da okulun toplumsal değişim konusuyla uğraşmayacağını, çünkü kuramın “dengeye” yani “değişmeye” dayana bir okul olduğudur. Bu tür eleştiriyi haksız çıkarmak ve işlevselciliğin toplum değişimi kuramı olduğunu göstermek için 1950’lerden beri çeşitli girişimler olmuştur. Örneğin N. Smelser kuramı İngiliz pamuk endüstrisinin 1770-1840 yılları arasındaki gelişmesine uygulanmıştır. Smesler incelemesine gerçek bir işlevselci gibi başlar: Toplumsal sistemde tüm etkinlik sistemleri, “denge” ilkeleriyle yönetilir. Sistemdeki ayarlamalar belli bir yönde gider: Eğer denge “istikrarlı” ise, birimler başlangıçtaki konumlarına dönmeye yönelirler; eğer denge “kısmi” ise, sadece bazı birimlerin ayarlamaya gereksinim vardır. Eğer denge “istikrarsız” ise, sadece bazı birimlerin ayarlamaya gereksinimi vardır. Eğer denge “istikrarsız” ise, eğilim ortaklaşa ayarlamadan geçen yeni bir dengeye değişime veya tamamıyla ayrılıp dağılmalıdır. Görüldüğü gibi sitem “istikrarsız” olsa bile daima dengededir. Toplumsal değişim bu dengeyi ayarlama sürecidir. Semsler pamuk endüstrisini incelemeye başlar başlamaz bu kuramdan farkında olmadan zorunlu olarak uzaklaşmış ve psikolojik açıklamalar yapmıştır.

3. Okul üçüncü olarak “nedenler” yerine, toplumsal sistemin “sonuçları” ile ilgilendi. Bu sonuçlar kuramların işlevleridir. Açıklamalarında bu kurumların toplumdaki dengeyi tutmaya nasıl katkıda bulduklarını gösterdiler. Bu “statü” sisteminin “işlev” görmek için “neden” orada olduğu, veya neden statü sisteminin varolduğu sorusuna değinmedi.

2.2. Davranışçılık ve Takas

Davranışçılık, davranışın deneysel çözümlenmesine ağırlık veren, böylelikle organizmanın gözlemlenebilir eylemleri üzerinde duran ve toplumsal olayları bireylerin dışlaşan davranışlarına bakarak açıklamaya çalışan bir toplumsal bilim okuludur. ABD’de John Watson ve B.F. Skinner gibi psikologlarca geliştirilen bu yaklaşımın temelini “faydacılık” görüşünde bulunulabilir. Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mills ve Jeremy Bentham’ın “faydacılık” yaklaşımına göre, kişiler özgür ve rekabetçi pazarda, başkalarıyla olan alışveriş veya karşılıklı etkinliklerinde maddi çıkarlarını artırma peşinde koşarlar. Skinner’in davranışçılık yaklaşımında, klasik iktisatçıların faydacılık görüşü, insan davranışlarını açıklamada kullanılan kavramlarla değiştirilmiştir. Fayda-Ödül, Maloluş-Eziyet/Ceza olmuştur. Davranışçılık yaklaşımı şu görüşlere dayanmaktadır.

1. Kişiler, davranışa psikolojik gereksinimlerle yönlenir, dolayısıyla en az ceza ve en çok ödül veren davranışları sergilerler.
2. Kişiler geçmişte ödül alan davranışlarını yinelerler ve davranışların yinelenmesi ödül devam ettikçe sürer.
3. Aynı veya benzer durumlarda, geçmişte ödülle sonuçlanan bir davranışa verilen ödül birden ortadan kalkarsa kişiler kırgınlık, merak gibi tepki gösterirler.
4. Çok ödül veren bir davranışın ödülü azalır, kişi öteki ödüller için alternatif davranışlara yönelir.

Bu sonuçlar, Skinner’in laboratuvarında bir güvercine yuvarlak bir noktayı gagalatmaya uğraştığı deneylerde elde edilmiş ve insana uygulanmıştır. Buna göre, insanlar ödüller takas eder, dolayısıyla her kişi, bir diğeri için ödül veren bir uyarıcıyı simgeler. İnsanlar arası takas (ya da iletişim) eşitçil bir alışverıştır, çünkü kişiler alternatifler arasında kara verme özgürlüğüne sahiptir.

Homans’ın takas-davranışçılığına göre de birbirleriyle ilişki içindeki kişilerin davranışı birbirleri için ya ödül ya da ceza olur. Belli bir davranış biçimi “hoş” bir sonuca götürürse, yinelenir. Yinelenen bir davranış biçimi de ikinci davranış modelinin değişmez bir parçası olur, kişi tarafından öğrenilir. Hoş olmayan sonuçlar doğuran bir davranış biçimi ise yinelenmez. Sistematik olarak birbirine uyan, ayrı ayrı öğrenilmiş davranış modelleri seti, “kişiliği” oluşturur.

2.3. Simgesel Etkileşimcilik ve Kültür

Simgesel etkileşimcilik, davranışçılığa ve uyarın-tepki modeline bir tepki olarak anlam ve yorum üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşımdır. Simgesel etkileşimcilik kuramı, karşılıklı simgelerle olan ilişkiyi esas alır. Bu kuram, insanların bedenlerine, duygularına, toplumsal gerçeklere nasıl anlam verdiklerini araştırır. Simgesel etkileşimcilere kimi kez yalnız “etkileşimci” ya da “Chicago Okulu”, “Chicago Geleneği” de denir.

W. James, Charles H. Cooley, J.M. Baldwin, John Dewey, G. Herbert Mead ve H. Blummer tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre, anlamlı simgeler, bu simgeleri öğrenme ve karşılıklı ilişki süreci toplumsal davranışları oluşturur. Yaklaşımın temel görüşleri şöyle özetlenebilir:

1. İnsanlar simgeler yaratan ve simgelerce yönetilen hayvanlardır, ancak tüm hayvanlar içinde yalnızca insanlar simgeler yoluyla bir kültür yaratarak karmaşık bir tarihi kendilerinden sonraki kuşaklara iletirler.

2. Toplumsal dünya dinamiktir, kişisel hayatlar ve yaşam tarihleri sürekli bir oluş ve değişime sürecindedir. Dolayısıyla dikkatler değişmez yapılar değil, akış halindeki etkinliklere yönelir.

3. Tek başına varolan bir bireyden söz edilemez. İnsanlar her zaman ötekilere, başka insanlara bağlanmışlardır. İnsanları birleştiren bağlar, onların ötekileriyle ilgili düşünceleri ve kendilerine ilişkin inançları simgesel etkileşimden doğan anlam yapılarıdır. Bu anlam yapıları toplumsal yaşamın en önemli olgularıdır.

4. Simgeler iletişimle öğrenilir. Kişi arzu ettiği anlam ve değerleri öteki kişide uyandırmak için iletişimde bulunur. Anlamlı simgelerle iletişimde, iletişimci dinleyicinin davranışını etkileyebilir, ancak kontrol edemez. Simgesel iletişim toplumsal bir süreçtir. Bu süreçte hem ileten kişi hem de iletilen kişi iletişimin içeriğine katkıda bulunur.

5. Kültür, ayrıntılı değerler ve anlamlar seti olarak tanımlanır. Kültür sayesinde insanlar, çoğu zaman birbirlerinin davranışlarını önceden tahmin edebilir ve kendi davranışlarını bu tahminlere göre ayarlarlar.

6. Toplum ve toplumun grupları sürekli olarak yeni anlamlar, değerler yaratır ve kişiler bu yenileri kullanmayı öğrenir; bu toplumsal değişimdir.

Simgesel etkileşimcilik, toplumsal yapıyı, siyasal iktidarı ve tarihi göz önüne almadığı için geçmişte eleştirilmiştir. Ancak, 1990'lı yıllarda postmodernizmle, göstergebilimle ve feminist çalışmalarla açık ilişkisinden dolayı yeniden önem kazanmıştır.

2.4. Rol Kuramı

Bu yaklaşım, statü ağlarının yapısı, bu ağlardaki rol ve statünün tanımlanması, rol yapma, kişi ve rol ilişkisiyle ilgilenir. J. Moreno, G. H. Mead'in rol alma anlayışını geliştirerek, rol yapma yaklaşımını getirdi. Buna göre, rol, belli bir statü ile gelen davranış biçimi beklentilerinin setidir. Rol, statünün dinamik yanıdır. Kişiye toplumsal olarak bir statü verilir. Bu statüyle ilgili görevleri yerine getiriyor ve hakları kullanıyorsa o kişi rolünü gereğince yapıyor demektir. Kişi yaşamı boyunca arka arkaya veya aynı zamanda çeşitli roller oynar ve bu rollerin birleşimi bireyin kişiliğini oluşturur. Toplumsal kurum, değişen beklentiler tarafından yönetilen birbiriyle ilişkili rol oynamalardır.

Kaç türlü rol oynarsa oynasın, kişinin görevi, rolünü kendinden beklenen bir biçimde oynamasıdır. Rol kuramı, hastanelerde, hapishanelerde, okullarda ve özel şirketlerde, bu örgütlerin gereksinim ve amaçlarına katkıda bulunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Wilbur Schramm, davranış düzenlemesini karşılıklı anlaşma kavramıyla açıklar. Buna göre iletişim süreci içindeki kişiler arasında gizli bir anlaşma vardır. Bilgi veren iletişimciden bilgili, doğru, tarafsız olması beklenirken, iletiyi alandan dikkat beklenir. Aynı şekilde, bir öğretmenden veya öğrenciden beklenenler, yazılı olmayan, ancak herkesin bildiği davranışlardan oluşan karşılıklı bir anlaşmaya dayanır. Rol kuramının çağrıştırdığı anlamlara gelince, bireyin özbenliğini tam olarak ortaya çıkarması olabileceği en son durumda olmasıdır. Cudhea, insanın davranışlarını düzenlemediği durumda Hitler'in durumuna düşebileceğini ifade eder. Çünkü, "Hitler özbenliğin ön plana çıktığı en uç örnektir".

2.5. İdeolojinin Sonu

İletişim araştırmaların temelinde daima ideoloji sorunsalı olmuştur. İdeoloji sorunsalı, siyasal biliminin, iktisadın, hukukun, toplumbilimin ve birçok benzer bilim dallarını uğraştığı, tezler ürettiği bir konudur. İletişim bilimi de uzun uzun ideoloji sorunuyla ilgilenmiş tez ve karşı tezler üretmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Kıta Avrupa'sında filizlenen eleştirel kültürel araştırmalar, etkiyi inceleyen anaakım Amerikan Okulu'nun aksine, toplumbilim, ekonomi, göstergebilim, siyasal felsefe, edebiyat, psikoloji ve tarih gibi çalışma alanları kapsamında toplumsal iktidar ile iletişim arasındaki ilişkiyi inceler.

İngiliz kültürel çalışmalarında medyanın dilsel ve ideolojik yapılanması üzerinde durulmuş, buna bağlı olarak edilgen izleyici anlayışı terk edilmiş ve yerine etkin okuma yapan izleyici anlayışı konmuştur. Çalışmalar, medya mesajlarının nasıl kodlandığı ve izleyicinin kişiden kişiye değişebilecek kodaçimleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar yapılırken medyadaki başat ideolojik temsillerin dolaşımı, pekiştirilmesi ve toplumda oynadığı roller de incelenmiştir. Bu bakımdan İngiliz kültürel çalışmaları; kültür çalışmalarını, medya, içerikler ve izleyici üzerindeki etki olarak inceleyen Amerikan pragmatik (faydacı) kültürel çalışmalarından ayrılır. Batı Avrupa Marksizmi, Fransız yapısalcılığı ve özellikle Louis Althusser'in çalışmalarından etkilenen İngiliz Okulu, Amerika'da da yankıların bulmuş ve Amerikan kitle iletişim araştırmalarını eleştiren bir grup araştırmacıya da esin kaynağı olmuştur.

İdeoloji, toplumsal düşünceden en karmaşık ve en sorunlu kavramlardan biridir. İdeolojiler üzerindeki tartışma, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yeni bir boyut kazanmıştır. Savaşın hemen ertesinde ideolojilerin bir gerileme içinde bulunduğu savı alttan alta yaymaya başladı. Bu konudaki asıl şiddetli tartışma ise 1955'te Milano'da toplanan Kültür Özgürlüğü Kongresi'nde belirlenen noktalar çerçevesinde başladı. Kongreye katılanların üzerinde görüş birliğine vardıkları sonuçlar şunlardı:

- Totaliter ve aşırı ideolojiler gerileme halindedir.
- Bu gerileme, Batı'nın eriştiği yeni bolluk düzeyinin bir sonucudur.

- Sağ ve sol uçların son 30 yıl içinde farklılıktan çok benzerlik göstermiş olması da ideolojilerin gerilemesinin bir işaretidir.

1960 yılında Daniel Bell, sanayi sonrası toplum görüşünde, ideolojilerin sonunun geldiğini savundu. Bu aslında, Marksizmin sonunun ilanıdır. Bell'e göre, Amerika büyük bir gelişme düzeyine ulaşarak sanayi sonrası toplum aşamasına gelmiştir. Batı ülkeleri de bu düzeye ulaşma yolundadır. Sanayi sonrası toplumda bilgi en ön plandadır. Bilginin elde edilmesi, örgütlenmesi, denetimi, kullanımı sanayi sonrası toplumun temelini oluşturur. Böyle olunca sermaye birikimi, yatırım ve üretim geri plana düşer. Bell, bu oluşumu iki noktayla açıklar. Birincisi hizmet sektörü büyüdüğünden beri insanlar makine yerine daha çok simgelerle ya da başka insanlarla çalışmaya başlamıştır. Ayrıca sanayi sektöründe kaliteli işçi sayısı artmıştır. İkinci olarak da grupların hakların elde etme istekleri sonucu beklentilerinin yükselmesiyle bireysel istekler yerine toplumda yapılacak hizmetlerde halkın isteği ön plana çıkmıştır.

S.M. Lipset ve Samuel P. Huntington gibi tutucu kuramın tanınmış siyasal bilimcileri ise demokrasinin sonunu ilan ettiler: Sanayileşmiş toplumlar, istikrarlı demokrasi düzeyine ulaştılar. İstikrarlı bir demokrasi ise sistemin en iyi biçimindeki dengesidir. Demokratik ilkelerin ve değerlerin çalışmasıyla el ele giden büyüme, farklılaşma, ayarlama, bütünleşme ve niteliğin yükseltilmesi süreçlerine sahip olan bir sistemde ideolojiden, özellikle sınıf mücadelesinden söz etmek doğal olarak olanaksız olacaktır.

Horowitz'e göre uluslararası ilişkilerde ideoloji yerine ekonomik çıkarın artması, çokuluslu şirketlerin gelişmesi sonucunda ideoloji son bulmamış; ancak çatışma sistemler alanından çıkıp dünya imparatorlukları alanına girmiştir.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

İşlevselci toplumbilim kuramı tutucu kitle iletişim kuramların dayanak noktası olmuştur. İşlevselcilik özellikle Amerikan toplum bilimlerinde 1960'lara kadar egemen olmuştur. İşlevselci kuramın en önemli özelliği, dengenin korunması, servetin ve gücün haklı çıkarılması, toplumsal sistemin canlı organizmaya bezetilmesi, yani değişmezliğinin vurgulanmasıdır. Yapısal işlevselciliği toplumsal çatışmayı ihmal eder ya da önemini küçümser.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Sistemin kendini bir bütün olarak koruyabilmesi, sistemin çözümü için bir direnci olarak yorumlanmalıdır.	( )	( )
2- Parsons'un etkinlik sistemleri dört sorunu çözmekle görevlendirilmiştir. Bunlar arasında "gizlilik" yoktur.	( )	( )
3- Rol ve statü arasında bir ilişki yoktur.	( )	( )
4- İletişim araştırmaların temelinde daima ideoloji sorunsalı olmuştur.	( )	( )
5- Horowitz'e göre uluslararası ilişkilerde ideoloji yerine ekonomik çıkarlar süreci çatışmayı dünya imparatorlukları alanına taşımıştır.	( )	( )

Cevaplar: 1)D; 2)Y; 3)Y; 4)D; 5)D

1. Durkheim'in toplumu bir organizmaya benzetişini yapısal işlevselcilik açısından yorumlandığında, toplumsal yapının bir sistem olarak algılanması durumunda hangi tepkisel eylemliliklerde bulunduğu varsayılır?

2. Parsons'un etkinlik sistemleri, "Ayarlama", "Amaca Ulaşma", "Bütünleşme", "Gizlilik-Latency" noktaları üzerinde hangi temel dinamikleri açıklar?

3. Merton, Parsons'un tutuculuğuna karşı, "orta yol işlevselciliği"ni geliştirmiştir. Bu noktada Merton'un "orta yol"u hakkında neler söylenebilir?

4. Simgesel etkileşimcilik ve kültür üzerine neler söyleyebilirsiniz?

5. İdeolojilerin etkinliğini 1955 Milano Kongresi hangi toplumsal gelişmelerle ilintilendirmiştir?

3. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA DEĞİŞİMCİ YAKLAŞIMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Bu bölümde, sosyal bilimler alanında temel yaklaşım yollarından biri olan, değişimci yaklaşım, iletişim boyutuyla yansıtılacaktır. Temel bir düşünce yaklaşımının, iletişim yansımalarına katkı sağlayacak temel bilgiler aktarılacaktır. Diyalektik yaklaşım biçiminin temel ilkeleri edinilerek, iletişim olgu ve sorunlarına dönük bir altyapı oluşturulacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Diyalektik yaklaşımın tarihsel gelişimi hakkında neler söylenebilir?
- 2) Hegel ve Marks'ın temel yönelimleri, farkları ve değerlendirmeleri nelerdir?
- 3) Diyalektik materyalizm nedir? Tarihsel materyalizm için neler söylenebilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kitle iletişim kuramlarında, “değişimci” yaklaşımlar...	Diyalektik yöntem ve diyalektik materyalizm, tarihsel materyalizm.	Toplumsal olay ve olguların neden ve sonuç ilişkisi içerisinde açıklanması. Ve de toplumsal birimlerin değişim dinamiği üzerine yürütülecek okumalar ve değerlendirmelerle...

Anahtar Kavramlar

- Diyalektik
- Diyalektik Materyalizm
- Hegel
- Marks

Giriş

Kitle iletişim kuramlarında ikinci ana yaklaşım biçimi “**değişimci kuramlar**” olarak adlandırılmıştır. Temel düşünce sistemini diyalektik düşünme biçiminden alan bu yaklaşımın kaynağı, tarihin önemli düşün kaynaklarından biri olan antik döneme kadar uzanmaktadır. Tutucu yaklaşımların ana düşün kaynağı Platon olarak karşımıza çıkarken, değişimci kuramların temel kaynağının da Aristoteles’ten başlayarak Marx ve sonrasında yeni çağın diğer düşünürlerine kadar devam ettirmek olasıdır. Bu kapsamda değişimci kuramın tarihsel akışı verilerek, güncel tartışmalara değinilecek ve konu örneklerle aktarılacaktır. Değişim üzerine kurgulanmış kuramların temel hareket noktaları ve tezleri ayrıntılı olarak aktarılacaktır.

3.1. Değişimci Kuramın Felsefi Kökenleri (Metafizik ve Diyalektik Düşünce)

Değişimci kuramın temel düşünsel altyapısını “diyalektik” düşünüş oluşturmaktadır. Diyalektiği irdeleyen ilk isimlerden biri de Aristoteles’tir. Diyalektik düşünün temelini “değişim” oluşturmaktadır. Hatta bu alanda bilinen ilk isimlerden biri olan Heraclitus, “aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz” diyerek özlü bir biçimde ifade etmiştir. Bu sözden de anlaşılacağı üzere, her şey, sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Sonsuz ilişkiler bütünü içerisinde hiçbir şey, olduğu şekilde, olduğu yerde ve eskiden olduğu gibi kalmaz. Herşey hareket eder, değişir, varolur ve geçip gider. Bu düşünce, olgunun genel niteliğini ortaya koyar. Ayrıntılı bilgiden uzaktır. Bu durum aynı zamanda doğal bilimin ve tarihi araştırmanın önde gelen görevleri arasında sayılmaktadır.

Doğanın incelenmesine Eski Yunan’da İskender döneminde başlanmış, ortaçağda Araplar tarafından geliştirilmiştir. Doğabilimin gerçek etkinliğinin 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı ve sürekli bir değişim içerisine girdiği söylenebilir. Doğa özel parçalara ayrılarak incelenmiş, farklı süreçler ve nesnelere sınıflara, gruplara ayrılmış, organik yapılar araştırılmaya başlanmıştır. Bu süreç, doğadaki nesnelere bütünden soyutlanarak incelenmesi alışkanlığını doğurmuştur. Nesnelere, hareket yerine “durgunlukta” ve özünde “sabit” olarak ele alınmıştır. Doğabilimindeki bu yaklaşım, felsefeye aktarılarak, metafizik düşünce biçimi güçlendirilmiştir. Metafizik düşünce biçiminde, “şeyler birbirinden uzak”, “soyutlanmış”, “değişmez”, “katı” araştırma konuları olarak ele alınır. Şey’ler ya vardı ya da yoktur. Bir şey aynı zamanda kendisi ve başka bir şey olamaz. Olumlu ve olumsuz kesin bir biçimde birbirini dışarıda bırakır. Neden ve sonuç birbirine eşittir bir biçimde karşıt olarak durur. Bu statik yapı karşısında, gerçekte organik bir yapı için her an bir değişimden söz etmek olasıdır. Her an dışarıdan çekilen maddeyi özümser, diğer maddeyi atar, her an vücudun dokuları olur ve yenileri oluşur. Diyalektik karşıtlıklar birbirine uzak ve karşıt olmalarına karşın bir bütün olarak birlikte vardılar ve birbirlerini varederler. Neden-sonuç ilişkisi belli bir durumda geçerliliğe sahiptir. Neden-sonuç ilişkisi evrensel etki ve karşılıklı etki içine karışıp birleşirler. Neden ve sonuç bu boyutuyla sürekli yer değiştirir ve neden sonuç, sonuç da neden olur. Ölüm ve yaşam, köle ve köle sahibi, ücretli-köle ve kapitalist, doğadaki mevsimler, gece-gündüz birbirine karşı, zıt ve ayrı oldukları kadar birbirine bağlı ve iç içedir. Marksist diyalektik, şeyleri ve görüntülerini, fikirleri, karşılıklı bağları, sıraları hareketleri, doğum ve ölümleri içinde kavrar. Doğa, diyalektiğin testidir. Çağdaş doğabilimi doğanın sürecinin metafizik değil, diyalektik, sürekli bir hareket, değişim ve gelişim olduğunu kanıtlamıştır. Marksist diyalektik yaklaşımla, insan tarihi karmakarışık bir şekilde süregiden anlamsız şiddet etkinlikleri değil, insanlığın gelişme süreci olarak görülür.

18. yüzyıl Fransız maddeciliği, 17. yüzyılın metafiziğine karşı bir mücadele olarak ortaya çıkmıştır. Dönemin siyasi yapılanmalarına, dinine, teolojisine karşı görüşlerle ortaya çıkmıştır, Fransız maddeciliği. İngiliz maddeciliğinin ve bütün deneysel bilimin gerçek kurucusu olarak tanımlanan Bacon, tümevarım, analiz, karşılaştırma, gözlem ve deney akılcı yöntemin temel gereklilikleri olarak tanımlamaktadır. Hobbes ise Bacon’un maddeciliğini sistematik hale getirmiştir. Bu süreç fiziksel hareketi gölgede bırakarak, mekaniksel hareketi

öne çıkarmıştır. Maddeciliğin bu gelişimi, “insanlık karşıtı” bir nitelik olarak adlandırılmıştır. Mekanik maddeciliğin ötesinde Marksist maddecilik ise; insanın iyiliğine, entelektüel yeteneklere, deneye dayanarak, eğitimin ve evrenin insana etkisini, sanayi boyutuyla irdelemiştir.

Bu gelişim süreci içerisinde 19. yüzyılda önemli bir isim daha kendini gösterir. Hegel, Almanya’da “Hegeli Diyalektik” düşünce biçimiyle etkin olmuş ve öne çıkmıştır. Bu düşünceye göre, “Gerçek olan her şey akılcıdır ve akılcı olan her şey gerçektir”. Bu düşünce biçimi, içinde yaşanan durumu ve sistemi yüceltme sonucunu da doğurur oldu. Buna karşılık Hegel’in diyalektiği, “reddetme” (antitez) yoluyla bu durumun karşı konulmaz çöküşünü de doğurur.

19. yüzyılda Hegel’in yanı sıra anılması gereken diğer önemli isimler de, sosyalist düşünün temsilcileridir. Sosyalist düşün, ilk dönemlerinde toplumun maddeci anlayışıyla örtüşmeyen bir yapı olarak değerlendirilirken, zaman içerisinde kapitalizmin etkili eleştirisinin de yapıldığı gözlemlenmeye başladı. Kapitalizmi yeren bu yaklaşım, kapitalist üretim biçimi üzerinden eleştirilerini yoğunlaştırarak, kapitalizmin temel niteliğini tanımlamaya dönük adımlar atmıştır. Sosyalist düşün, kapitalizmin çıkışını, yükselişini görüp ve bu gelişimin bir çöküşle son bulacağını açıklamıştır. Öte taraftan bu düşün biçiminin önde gelen ismi Marks, “artı değer” kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Marks, ödenmeyen emeğin “işveren” tarafından alınmasını kapitalist üretim biçiminin temeli olarak adlandırmıştır. İşçilerin bu yolla sömürüldüğünü ifade eden Marks, kapitalist sistemin işgücünü pazardaki değeriyle satın alması durumunda bile ödediğinden fazlasıyla değer kattığını ve daha fazla değer ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Artı değer olarak adlandırılan bu durum, belli bir sınıfın elinde bulunan bir birikime dönüşmüştür.

Bu gelişim 19. yüzyılda işçi hareketlerine ve mücadelesine de yer vermiştir. İngiltere ve diğer ülkelerdeki hareketlilik, geçmiş tarihin de yeniden incelenmesi ve bunun sınıfsal temelli biçimlendirilmesine yol açmıştır. Bir başka deyişle, tarih; sınıf mücadelesi ve sınıflı toplumların mücadelesinin bir ürünü olarak tanımlanmıştır.

Ekonomik, toplumsal kavramlar ve kategoriler yani kuramsal ifadeler, üretim ilişkilerinin tarihi hareketinden soyutlayarak, gerçek ilişkilerden bağımsız düşünceler olarak görülmesi durumunda, Marks sözkonusu kuramsal ifadelerin temelini “saf aklın” hareketine bağlamak gerektiğini söyler. Bu saf akıl ise Marks’a göre, onaylayacağı bir tabana, rededeceği bir nesneye ve sentez edeceği bir özneye sahip olmayan, kişiden ve kişinin yaşam sürecinden soyutlanmış bir akıl olarak yorumlanmıştır.

Marks, bu süreci daha detaylı olarak şöyle aktarmaya çalışmıştır. Bir düşünce ortaya konduğunda ki, bunu “tez” olarak adlandırırsak, kendini “karşı tez”le reddeder ve iki zıt düşünceye ayrılır. Buna göre pozitif-evet, negatif-hayır. Bu iki karşıt arasındaki mücadele diyalektik hareketi oluşturur. Yani zıtların mücadelesi diyalektik hareketi sağlar. Bu mücadele aynı zamanda kendi içinde bir kaynaşmayı da sağlar. Dolayısıyla evetin hayır, hayırında evet olduğu görülür. Hatta evetin hem evet, hem hayır, hayırın da hem hayır evet olduğu yeni düşünceyi, “sentez”i doğurur. Süreç akışı doğallığında bu yeni düşüncenin, yani sentezin

tekrar ikiye ayrılarak “karşıtez”i oluşturması ve yeni bir sentez sürecinin başlamasını diyalektik bir akış olarak görmek gerekir. Tez-karşıtez-sentez üçlüsünün devamlı hareketi yani diyalektik hareket, düşünce grupları, grupların diyalektik hareketi ile diziler ve dizilerin hareketiyle sistem oluşur. Bu aynı zamanda evrenin açıklanmasında da temel düşünce olarak ortaya çıkar.

Hareket halindeki nesne evrenin temel ögesi olarak algılanır, maddecilikte. İdealizmde ise düşünce madde düşünce temelli biçimlenir. Marks, mekanik maddeciliği, burjuva maddeciliği olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Bu düşünce biçiminde her şeyin nesnede ve ona ilişkin süreçlerde olduğunu, düşüncelerin ve duyguların kimyasal süreçlerle yeterli şekilde açıklanabileceğini savunur. Örneğin, düşünce beyindeki fiziksel ve kimyasal etkinliklerle üretilir. Marks, burjuva maddeciliğini, yaşamdan kopuk ve tarihi süreçten yoksun olarak yorumlar.

3.2. Diyalektik, Diyalektik Maddecilik ve Tarihsel Maddecilik

Dialog (söyleşme) iki yönlü etkileşimi olan, kişinin hem konuşmacı, hem dinleyici olduğu konuşma biçimidir. Diyalektik, yunanca tartışma demektir. Bir tartışmada iki taraf, savlarını ortaya koyar. Bu iki savdan da bir sonuç ortaya çıkar. Bunun adı da “bireşim”dir. Bireşim başlangıçtaki düşüncelere dayanır, ama tartışma sırasında iki savın karşıtlığıyla değişim zenginleşir. Diyalektik yöntemi maddeler halinde açıklamak gerekirse:

1) İnsan tarihinin ilk koşulu yaşayan insanların var olmasıdır. Kurulacak ilk gerçek bu insanların fiziki örgütlenmesi ve doğayla ilişkisidir. Tarih daima doğal temellerden ve insanların etkinlikleriyle bu tarihi gidişin değiştirilmesinden başlamalıdır.

2) İnsanlar kendi yaşamları için gerekli geçinme araçlarını üretmeye başlar başlamaz hayvanlardan ayrılırlar.

3) Kendi geçinme araçlarını/olanaklarını üretmekle insanlar dolaylı olarak kendi gerçek maddi yaşamlarını yaparlar.

4) İnsanların geçimlerini sağlayan şeyleri yapma biçimi önce kendilerinin sahip olduğu ve yeniden-üretmek zorunda oldukları şeylerin doğasına bağlıdır. Buna üretim biçimi denir.

5) Üretim biçimi, kişilerin basitçe fiziki varlıklarını yeniden üretme olarak anlaşılmalıdır. Bunun ötesinde, üretim biçimi, kişilerin belli etkinlik biçimlerini ve yaşamlarının ifadesidir ve “ne”yi, “nasıl” ürettiklerini içerir.

6) Kişilerin doğası, üretimlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır. Yani köleyi köle, efendiyi efendi yapan içinde yaşadıkları maddi koşullarda köleliği ve efendiliği bulamayız.

7) Ne zaman “üretim”den söz edilirse, toplumsal bireylerin üretiminden veya toplum kalkınmasının/gelişmesinin belirli bir evresindeki üretim akla gelmelidir. Bu nedenle,

üretimden söz etmek için ya tarihi gelişmenin sürecini izlemeliyiz ya da belli bir tarihi dönemle uğraştığımız belirmeliyiz.

8) Yaşamlarının toplumsa üretiminde insanlar belli ilişkilere girerler. Bu ilişkiler kendi iradelerinden bağımsızdır. Yani toplumda varolan üretim ilişkileri kişinin istekleriyle değil, insanların maddi üretim güçlerinin belli gelişme düzeyiyle saptanır. Bu belli düzeydeki üretim ilişkilerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısını belirler.

9) Toplumun ekonomik yapısı üzerinde hukuki ve siyasi üstyapı yükselir.

10) Bu ekonomik yapıya belli bir toplumsal bilinç biçimi karşılıktır. Yani, maddi yaşamın üretim biçimi genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam süreçlerini belirler.

Diyalektik yöntemin temelinde olan neden-sonuç ilişkisi, Marks'ta alt yapı (neden), üst yapı" (sonuç) ilişkisine dönüşmüştür. Her şeyin bir nedeni ve sonucu vardır. Nedensel ilişki sonsuzdur. Sonuç yeniden nedene dönüşür. Neden tekrar sonuç doğurur; bu ilişki sürer gider.

Toplumsal yapı ve insan bilinci diyalektik işleyişin ürünüdür. Kapitalizm, bu ilişkilerin sonsuz diyalektiğinde oluşan bir kavramdır.

Diyalektik maddeciliğe göre, dünya maddidir ve bizim bilimizden bağımsız olarak vardır. Dünya, gerçekliğini doğa üstü ya da aşkın bir kaynaktan almadığı gibi, varlığı insan zihnine de bağımlı değildir. Madde, nesnel olarak varolanın adıdır ve beyin, düşünce, bilinç maddenin ürünüdür. Diyalektik bakış açısı, doğayı durağan bir biçimde, sabit ve değişmez bir şey olarak değerlendiren bakış açılarından farklı olarak, doğanın kendi oluş ve değişme süreci içinde araştırılmasını ister. Çünkü çevrenin ürünü olan bir organizma bu çevreye karşılık verir ve onu değiştirebilir. Maddi dünyada her oluşumun bir nedeni, her nedenin de sonucu vardır. Her sonuç yeni bir neden; yeni neden de yeni bir sonuç doğurur. Bu böyle akıp gider. Daha öz bir anlatımla, diyalektik maddecilik durağanlığı değil, neden sonuç ilişkileri bağlamında değişkenliği inceler.

Tarihsel maddecilik, maddeci yöntemin insan toplumunun evriminin incelenmesine uygulanmasıdır. Tarihsel maddeciliğe göre, toplumların gelişimi üretici güçlerin gelişme düzeyi ile üretim ilişkilerinin düzeyi arasındaki karşıtlığa bağlıdır. Her çağın üretim tekniği ve yöntemleri o çağın toplumsal ve siyasal kurumlarına biçim ve içerik verir.

Üretici güçler, üretim araçları ve üretim bilgisi ile dananmış insanlardır. Üretim araçları, iş araçları ve işlenmemiş maddelerdir. Üretim ilişkileri ise üretim araçlarının sınıflar arasındaki dağılımı, bir başka deyişle bu araçların hangi sınıfın elinde olduğunu belirleyen ilişkilerdir.

Maddeci tarih anlayışına göre, tarihin itici gücü, yaşamın gereklerini elde etme sürecinde insanlar arası ilişkilerdir. Bu süreçte ortaya çıkan sınıf mücadelesi insan tarihinin gidişini anlamanın gerçek anahtarıdır. Üretim her toplumsal düzenin temelidir. Tarihte

görülen her toplumda ürünlerin dağıtımı, toplumun sınıflara veya tabakalar ayrılması, ne üretildiği, nasıl üretildiği (üretim biçimi) ve üretilenin nasıl el değiştirdiğine (üretim ilişkilerine) bağlıdır.

Tutucu tarih görüşünde ise tarihsel değişimin nedeni, insanların düşüncelerinin değişimine bağlanmıştır. Değişimde siyasal etkenlerin çok önemli olduğu vurgulanır. Düşüncelerin nereden geldiği ve siyasal değişimlerin nedenleri araştırılmaz. Tarihselci kuram, tek doğru olduğunu savunan evrensel kuramlara karşı farklılığı ve kesintiyi; tarihin evrensel bir yönü olmayan, amaçsız, parçalı bir süreç olduğunu vurgular. Ancak, paradoksal olarak kültürel kimliği halklar ve uluslararası farklılığı aşılabilir bir değişmezlikle ele aldıkları için eleştirilmiştir ve ırkçı olmakla suçlanmıştır.

3.3. İnsan, Toplum ve İdeoloji

Her toplumdaki ekonomik temel ya da altyapı ve üstyapı, Marks'a göre ayırt edilir. Altyapı, üretim güçleri ve ilişkilerinden oluşur. Üstyapıda ise yasal ve siyasal kurumlar, düşünme biçimi, ideolojiler ve felsefeler birlikte yer alır. Tarihsel hareketin gücü, evrimin belirli anlarında üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir. Yine Marks'a göre insanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, fakat bunu istedikleri şekilde, kendileri tarafından seçilmiş koşullar altında yapmazlar; varolan ve geçmişten aktarılan koşullar altında yaparlar.

İnsanın yaşayabilmesi yeme, içme, giyme, barınak gibi birçok şeyi zorunlu kılar. Dolayısıyla ilk tarihsel etkinlik bu gereksinimleri karşılamak için olanakların, maddi hayatın üretilmesidir. İkinci olarak, bir gereksinim karşılanmaz, yenileri ortaya çıkar. Yeni gereksinimlerin üretilmesi ikinci tarihsel etkinliktir. Üçüncü tarihsel etkinlik ise aile ve toplum ilişkileridir. Toplumsal ilişki, insanları belli koşullarda, belli biçimlerde, belli sonuçları için yönedikleri işbirliğidir.

Marks'ın kapitalizme temel eleştirisi, kapitalizmde servetin dağıtımındaki adaletsizlik değil, işin zorunlu, yabancılaşmış, anlamsızlaştırılmış hale getirilmesidir. Yabancılaşmış bir insan hayatı, insanın üzene aykırı, doğasına uygun düşmeyen bir yaşam şeklidir. Yabancılaşma maddi alanda ya da duyu ve düşünce alanında olabilir. Örneğin iş ve emek yabancılaşmıştır, çünkü insanlar köleleştirilmiştir, sömürülmektedir. Ücret artışı kölelerin ödüllendirilmesinden başka bir şey değildir. İnsan, bundan başka toplumsal sınıfların varlığı nedeni ile rekabet olgusu nedeniyle yabancılaşmıştır. Öte yandan insan emeğinin doğa üstündeki etkisiyle oluşan ürünler de insana yabancılaşmıştır. Para üreticilerin yaşamına egemendir. Kapital, üretim araçlarını gerçek yaratıcılarında yarıp, onlara yabancılaştırarak topluma kendi yasalarını zorla kabul ettirir. Toplumsal yabancılaşmanın bir başka görünümü ise, her türden fetişizmdir. Modern kapitalist toplum, teknolojiye çok değer verir ve teknolojinin ürünlerine tapar. Saygı ve değer, teknolojinin ürettiği nesnelere sunulur. İnsanlar birbirlerini değeri olmayan makine ya da araçlar gibi görürken, makineler tanrılaştırılır.

Sosyalizmin amacı ise insanı işinden, öteki insanlardan kendinden ve doğadan yabancılaşmadan kurtaracak bir üretim biçimini ve toplumsal örgütlenmeyi sağlamaktır. Sosyalizmde, insanlar rekabet içinde değil, ortaklaşa üretim yaparlar. Üretimi denetimleri

altında tutarlar. Planlamaya ve bu planların uygulanmasına aktif olarak katılırlar. Yaşama olanaklarını üretme yerine, yaşamayı kendilerini iş edinirler.

İnsan bilinci artan üretim, gereksinimler, nüfus ve ilişkilerle yayılır ve gelişir. Tüm ahlaki kavramlar ve sistemler belli bir temele sahiptir ve toplumlara göre değişir. Sosyalist ahlak, tarihin bu döneminde mümkün olan en yüksek ahlaktır, çünkü burjuva yasalarının adaletsizliğini savunmak değil, çelişkilerini ortaya koymak anlamına gelir. Marks da kapitalizmin ahlaksızlığını değil, doğasında varolan çelişkileri incelemiştir.

Marksist yaklaşımın en çok çarpıtılan yanlarında biri dinle ilgili görüşleridir. Marksist maddeci görüş dini, kitlelerin hayatından zorla kaldıracak bir yapıya sahip değildir. İstenen değişim ancak herhangi bir düşüncüyü ortaya çıkan ve besleyen maddi koşulların değişmesiyle gerçekleşebilir. Burjuva maddecilerinin yaptığı gibi düşünenleri işkenceye tabi tutarak, zindanlara atarak, öldürerek ya da yasalar çıkararak düşünceler değiştirilemez. Tutucu kuram, insanların düşüncelerinden hareket ederek gerçeğe ulaştığı için böyle bir yol izler. Oysa Marksist maddecilik, toplumun üretim biçimi ve üretim ilişkilerinden hareket ederek düşünceye ve dini anlayışa ulaşır. Eğer dinle ilgili hurafelerin, hayallerin değiştirilmesi amaçlanıyorsa, önce bunları doğuran toplumsal koşulların değiştirilmesi gerekir. Marks'a göre din, dünyada var olan çelişki ve acılara dayanabilmek için bir çözüm, bir ilaçtır. Alman ideologların aksine dini haksız düzene dayanma gücü verdiği için gerekli görür.

Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir. Marks'a göre toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da elinde bulundurur. Bu araçlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, zihinsel üretim araçlarına sahip olmayanların düşünceleri de bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler ise egemen maddi ilişkilerin fikrîsel ifadesinden başka bir şey değildir. Egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidir.

Her tarihi dönemde, egemen sınıfın düşünceleri topluma egemendir. Marks'a göre, maddi üretime sahi olan veya üretimi denetleyen sınıf, aynı zamanda düşünsel üretimi de denetler. Burjuva yasalarına göre herse düşüncesini açıklama özgürlüğüne sahiptir, fakat bunu anca dağıtım araçlarına ve olanaklarına sahip olanlar kullanabilir. Bu nedenle Marks, düşüncüyü açıklama özgürlüğünü, özellikle basın özgürlüğünü, mülkiyet özgürlüğü olarak niteler. Üretim araçlarına sahip egemen sınıfın düşünceleri, o dönemin egemen düşünceleri olur ve düşünsel üretim araçlarından yoksun olanlar bu egemenliğin altına girerler.

Marks'ın yaklaşımına göre egemenliği bir başka sınıftan alan yeni sınıf, amaçlarına ulaşma adına kendi çıkarlarını, toplumun çıkarları gibi sunma eğilimi içerisine girmek zorundadır. Çıkarlar, düşünceler halinde açıklanırken, sözkonusu çıkarların tek akılcı ve geçerli olan seçenek olduğu ve bu seçeneğin dışında başka bir seçeneğin bulunmadığı ekseninde hareket edilir. Tarihin genel akışı da amaçları peşinde giden insanların etkinliklerin toplamından oluştuğu da bilinmektedir. Buna karşılık ideolojiler, düşünceler; maddi ilişkilerin ve koşulların tasviridir. Buna karşılık düşüncenin, ideolojinin insandan bağımsız bir durum

olmadığını da belirtmek gerekir. Doğaldır ki, insan tarih üzerinde etkili bir unsurdur. İnsan somut yaşam koşullarından edindiği düşüncelerle hareket ederek kendi yaşam koşullarını değiştirir.

Marksist yaklaşımda devlet kendini toplumsal çatışmaların uzağında bağımsız bir varlık gibi konumlandırır. Buna karşılık çatışan sınıflar, devletin varlık nedenidir de. Tüm bunlara karşılık Marksist bakış açısıyla devlet, toplumsal zenginliği elinde bulunduran sınıfların bir denetim organı, araç olarak görülür. Dolayısıyla egemen sınıfın bu aracı yerleşik düzeni, bir başka deyişle sömürü düzeninin devamlılığıyla yükümlü bir araçtır. Toplumsal değişim ve dönüşümde kapitalizmin yerini “proleteryanın devrimci diktatörlüğü” alır ve bu süreç “komünizm”e giden sürecin bir ara düzenlemesi olarak anılır. Komünizme geçişte önce, “proleter diktatörlük” görevi üstlenir. Üreticilerin üretimi özgür ve eşit birleşme temeli üzerinde yeniden örgütlediği toplumda da devlete gerek kalmayacaktır.

Bu noktada Marksizmin, devleti bütünüyle egemen sınıfın iktidarının sürdürülmesi üzerine kurgulanan ve yapılanan bir mekanizma olarak değerlendirdiği söylenebilir. Marksist yaklaşım, toplumsal üretimin yasaların kaynağı olduğunu ve toplumsal üretimin değişiminin yasalarda da değişime yol açtığını ileri sürer. Bu düzende suçlunun suç ürettiği ve buna bağlı olarak da bu sürecin diğer öğelerine de suçun kaynaklık ettiğini ileri sürer Marksizm. Buna göre suçlu sadece suç değil, aynı zamanda ceza hukukunu, ceza hukuku profesörlerini, polisi, yargıcı, avukatı gibi yapının diğer unsurlarını da üretir. Marks, suçun üretici etkilerini, makinelerin icadını teşvik eden işçi grevleri kadar büyük olduğunu belirtir.

Görüldüğü üzere marksizmde toplumsal değişim ve devrimin nedensel bağı doğrudan üretim ilişkilerinde, biçimlerindeki değişimlere bağlı gelişim gösteren bir durum olarak tanımlanmaktadır. Toplum gelişimin belli bir döneminde, maddi üretim güçleri, varolan üretim ilişkileriyle çelişkiye düşer. Bu da üretim güçlerinin gelişiminden dolayı üretim ilişkilerinin toplumsal değişime engel olmasıyla ortaya çıkar. Bu çelişki toplumsal devrim sürecini başlatır. Ekonomik temelin değişmesiyle birlikte üstyapıda da az çok değişim gözlenir.

Marksizme göre savaş barışı bozan bir unsur değil bir başka politika üretim aracıdır. Sınıf mücadelesinin gelişmesi, şiddetlenmesi, sınıflı toplumsal yapılarda ise iç savaş kaçınılmaz bir sonuç olarak doğurur. Bu mücadele sonrası erişilen sosyalist toplum sisteminde ise sınıflar arasındaki farklılıklar ortadan kalkarak insanın insanı, ülkelerin ülkeleri sömürsü ortadan kalkacak ve doğal olarak da savaş bir politika üretim aracı olmaktan çıkacaktır.

Sömürgecilik, Marks ve Engels'in ilk dönem çalışmalarında, geri kalmış ülkelerin boyun eğişlerini haklı göstermek adına pozitif bir durum olarak değerlendirilmiştir. 1860 sonrası ise sömürgeciliği, eleştirel olarak yorumlamaya başlamışlardır.

3.4. Emperyalizm

Marksist yaklaşım biçiminin kapitalizme ilişkin yaptığı değerlendirmelerde emperyalizm, kapitalizmin en üst aşaması olarak tanımlanır. Buna göre:

1. Firmaların büyümesi ve çeşitli şekillerde birleşmesiyle tekeller ortaya çıkmıştır. Böylece, ekonomik bakımdan serbest rekabetin yerini tekel pazarı almıştır.
2. Küçük sanayi yerini büyük sanayiye bırakmıştır.
3. Banka sermayesi ile sanayi sermayenin birleşmi; finans kapitali ve finans oligarşisini ortaya çıkarmıştır.
4. Sermaye ihracı, mal ihracı üzerinde egemenlik kurulmuştur.
5. Tekeller, uluslararası kapitalist tekelleri kurmuşlardır.
6. Güçlü kapitalistler tarafından dünyanın paylaşılması tamamlanmıştır ve ilerideki çatışmalar yeniden paylaşım için olacaktır.

Emperyalizm eşitsiz ilişkilerin bir ürünüdür. Sözkonusu eşitsizlik güçsüzün, zayıfın aleyhine yürür. Emperyalist sistemde merkez egemen ülkelerin, çevre ülke egemen güçlerine nüfuzu sözkonusudur. Her iki yapı için de çıkarların örtüştüğü belirtilir. Merkez ve çevre ülkelerin egemen güçleri arasında sağlanan ittifak, işçi sınıfının, çalışan sınıfların arasında oluşacak ittifakı engellemeye çalışırlar.

Buna karşılık emperyalizmde üretimin toplumsallaşırken, malvarlığı özelleşir. Finans kapital ya da artık değer ülkedeki yaşam koşullarını iyileştirmek için değil, geri ülkelere sermaye aktarımı ve karı yükseltme amaçlı değerlendirilir. Sermayenin geri ülkelere akışının temel nedeni de o ülkelerdeki sermaye düşüklüğü, iş gücünün uzculuğu, toprak fiyatlarının düşüklüğü, hammadde ucuzluğudur. Tüm bunlar geri ülkelerdeki karlılığı da daha da arttıran koşullardır. Tekelci sermaye, kurduğu bankalar ve şubeleriyle de tüm dünyaya yayılmıştır. Buna karşılık çevre ülkelerden ve geri ülkelere merkez ve güçlü ülkelere dönük bir emek göçünün varlığını da vurgulamak gerekir.

Emperyalist aşamada, ulusların sonu, demokrasinin sonu, siyasetin sonu gibi kavramlar da tartışılmaya başlamıştır. Bu görüşlerin ağırlığında insan etkinliklerinin coğrafi mekanları aşarak, bireysel ve ekonomik hareketlilik coğrafi anlamda bölümlendirmeleri, sınıflandırmaları büyük ölçüde aşmış durumdadır. Gücün siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri boyutlarını tek bir çerçevede birleştirme iddiasındaki ulus-devlet, yeteneklerini federal bir ilkeye göre yeniden dağıtsa da, gücün mekansallığı içinde hapsolmüştür. Mekan önemli bir özellik olmaktan çıkıp küresel bir boyuta taşınmıştır. Bu görüşü dile getirenler, durumu “imparatorsuz imparatorluk” olarak yorumlamışlardır.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Kitle iletişim kuramlarında önemli bir yaklaşım biçimi olarak ortaya çıkan “değişimci kuramların”, değişimi esas alan ve toplumsal yapıyı dinamik bir yapı olarak nitelendiren anlayışla biçimlendiğini söylemek olasıdır. Özellikle bu yaklaşım biçiminin “materyalizm” eksenli ve “diyalektik” düşünce biçimini esas alan bir yaklaşım olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu düşünce sistemi içerisinde özellikle Marksizmin önemli bir kaynak niteliğe sahip olduğu ve marksizmin genel yorumlarının, değerlendirmelerinin bu başlık altında incelenecek kuramsal yaklaşımlarda kendini göstereceği bilinmelidir. Dolayısıyla değişimci yaklaşım içerisindeki kuramların doğrudan olmasa da, marksist bir gelenek ve bakış açısıyla biçimlendiğini vurgulamak gerekir.

Kitle iletişim araçlarının üretimlerinin, biçimlenişinin ve toplumla ilintisinin, üretim ilişkileri ve araçları bağlamında yorumlanacağı ve dolayısıyla sınıfsal bir karakter taşıyacağı, değişimci yaklaşımlarda önemli bir nitelik olarak kendini hissettirecektir. Kuşkusuz bu yaklaşım biçimleri içerisinde marksizmin eleştirisini ve yeni yorum biçimlerini de kitle iletişim kuramları özgülünde gözlemlemek olasıdır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Şey'ler ya vardı ya da yoktur. Bir şey aynı zamanda kendisi ve başka bir şey olamaz.	( )	( )
2- Diyalektik maddeciliğe göre, dünya maddidir ve bizim bilgimiz dahilindedir.	( )	( )
3- Diyalektik, yunanca öykünme demektir.	( )	( )
4- Marks'ın kapitalizme temel eleştirisi, kapitalizmde servetin dağıtımındaki adaletsizlik değil, işin zorunlu, yabancılaşmış, anlamsızlaştırılmış hale getirilmesidir.	( )	( )
5- Marksist yaklaşım biçiminin kapitalizme ilişkin yaptığı değerlendirmelerde emperyalizm, kapitalizmin en üst aşamasıdır.	( )	( )

Cevaplar: 1-D, 2-Y, 3-Y, 4-D, 5-D

1. Diyalektik nedir?

2. Diyalektik materyalizmi nasıl açıklarsınız?

3. Eytışimsel yaklaşımın toplumsal olgu ve olayları yorumlamada nasıl bir bakış açısı vardır?

4. Marks'ın yabancılaşma, artı değer gibi kavramlarını iletişimde sahiplik durumu açısından yorumlayınız.

5. Emperyalizm için bugünkü tartışmaların yoğunluğu hangi uluslararası çatışmalarla ifade edilebilir?

4. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA ÇİZGİSEL, SOSYO- PSİKOLOJİK VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

İletişimin eklektik bir dokusu olduğu bilinmektedir. Bu eklektik yapı nedeniyle birçok yan bilim dalından da destek almaktadır. Bunlardan biri de hiç kuşkusuz sosyal psikolojidir. Sosyal psikolojinin temel yaklaşımlarının iletişime yansıyan boyutları hakkında bilgi edineceğiz. Bununla birlikte iletişimi modelleme yoluyla, çizgisel olarak tanımlamaya çalışan yaklaşımları öğreneceğiz. Burada üç saç ayağının önem taşıdığını söylemek gerekir ki, bunlardan biri “kaynak”, diğeri “araç-mecra” bir diğeri de “alıcı-hedef kitle”dir. Bu temel dinamikleri farklı boyutlarıyla, alanlarıyla değerlendiren yaklaşımçıların değerlendirmelerini öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) İletişim araştırmalarını çalışmalarını sosyo-psikolojik açıdan yorumlayın?
- 2) İletişim araştırmalarında çizgisel yaklaşımlar nelerdir?
- 3) İletişimin temel dinamikleri nelerdir, bu temel dinamikleri etkileyen temel değişkenler nelerdir?
- 4) İletişim çalışmalarında toplumsal yaklaşımlar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kitle iletişim kuramlarında çizgisel, sosyo-psikolojik ve toplumsal yaklaşımlar.	İletişimin temel unsurları, öğeleri tanımlanabilir ve bu unsurlar arasındaki ilişkinin sosyo-psikolojik ve toplumsal boyutu hakkında bilgi.	Alanla ilgili literatür taraması ve özellikle çizgisel modellerin şemaları aracılığıyla kazanımlar sağlanır.

Anahtar Kavramlar

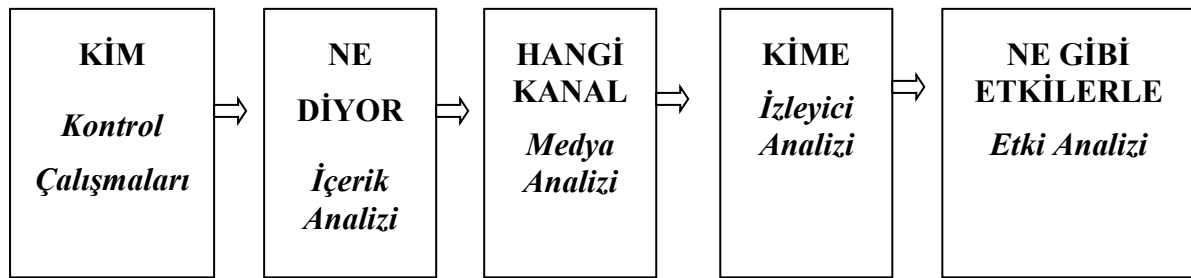
- Laswell
- Shannon-Weaver
- Festinger
- Sosyo-psikolojik Yaklaşımlar

Giriş

Bu ünite başlığı altında tutucu yaklaşımlar başlığı altında genellenen kitle iletişim kuramları içerisinde, çizgisel, sosyopsikolojik yaklaşımlar değerlendirilecektir. 1950’li yıllara kadar olan süreci kitle iletişim kuramları açısından verimli bir dönem olarak adlandırmak pek mümkün değildir. Bu noktada özellikle ilk ampirik çalışmaların ABD’de yapılmaya başladığının söylenmesi mümkündür. İletişimin bir bilim dalı olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı ilk bu dönemlerde tartışılmaya başlamıştır. 1950’li yıllar ise kitle iletişim kuramlarına ilişkin model kurma arayışlarının yer aldığı bir dönemdir. Bu modeller içerisinde birincil olarak akla gelen Lasswell ve Shannon-Weaver modelidir. Model oluşturarak yürütülen araştırmaların genel özelliği için çizgisel olduğunu söylemek olasıdır. Kitle iletişim akışını çizgisel olarak açıklayan bu yaklaşımların daha kapsamlı boyutlanmasında ise “sosyopsikolojik” ve “toplumsal” yaklaşımları görmek olasıdır.

4.1. Lasswell Modeli (1948)

Siyaset bilimci Harold D. Lasswell'in "The Communication Of Ideas" adlı çalışmasında dile getirdiği bir formülle karşılık bulur Lasswell Modeli. Genel hatlarıyla ifade etmek gerekirse "Kim, neyi, hangi kanaldan, kime, hangi etkiyle söyler" biçiminde formüle etmiştir, Lasswell, modelini. Formülün asıl itibarıyla 1936 yılında siyaset bilimi için ortaya attığı "kim, neyi, ne zaman, nasıl elde eder" paradigmasının kitle iletişim alanına uyarlanmış bir değişkesi olduğu söylenebilir. Lasswell'in bu ayrıştırması kitle iletişim alanına dönük çalışmaları da etki altına almış ve bu çalışmaların sorulan sorulara yanıt verme arayışına sokmuştur. Genel olarak Lasswell'in modelinin yaratmış olduğu araştırmaları formüle edersek:

- **Kim:** İletişimci/Gönderen

"Kim" sorusu ile ilgili araştırmalar göndericinin toplumsal ve kişisel özellikleri, dinleyici/izleyici gözünde önemi ve güvenilirliği ve kaynağın inanırılığı gibi konular üzerinde duran araştırmalardır. Bu çalışmalarda özellikle "güvenirlilik" konusu 1970'lere kadar hem özel sektörde, hem de üniversite ilgi toplayan en önemli konulardan biri olmuştur.

- **Ne:** İleti

İletiyile ilgili içerik çözümlemesi en önemli araştırma süreçlerinden birisidir. İlk çalışmalar içeriğin sınıflandırılması ve belirttiği anlamlar üzerinde durmuştur. Diğer araştırmalar ise özellikle laboratuvar araştırmaları, iletinin istenilen etkiyi yaratıp yaratmadığı üzerine odaklanmıştır. Bu da ağırlıklı olarak iletinin yapısal boyutta irdelenmesine yol açmıştır. Daha sonra dilbilimciler metin çözümlemesi üzerinde yoğunlaşmış ve iletinin o an anlattığından çok ima ettikleri üzerinde durulmuştur. Özellikle iletinin ortak kültürel etkinliklerle ilişkisi bu çalışmalarda ayırıcı özellik olmuştur. Öte taraftan 1970'lere gelindiğinde haber ve ideoloji kavramı ağırlık kazanmaya başlamış ve haberlerin içeriği incelenerek ideolojik yansımaları üzerinde durulmuştur.

- **Kanal**

Kanalla ilgili ilk araştırmalar endekslemeyi ve sınıflandırmayı kapsar. Araç sayısı, üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili istatistikler önem taşır. Buna en iyi örneği UNESCO'nun 1951 ve 1960'ta iletişim araçlarıyla ilgili olarak dünya düzeyinde yürütülen çalışmalardır. Öteki araştırmalar, kanalla izleyiciler arasındaki kullanışla ilgili karşılaştırmalı istatistikler

sağlamıştır. Örneğin tutucu yaklaşımlar içerisinde yer alan düşünürlerin “çoğu kanalın teknolojik araç olarak, özellikle basın yayının gelişmesiyle, toplum yaşamına çok önemli etkilerde bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma ilişkin verilebilecek en iyi örnek “McLuhan”dır.

- **Etki**

Etki üzerine yürütülen çalışmalar, iletişim alanının en fazla ilgi toplayan araştırmaları olarak bilinmektedir. Bununla birlikte etki araştırmalarının kaynak, zaman ayırma konusunda diğer çalışma alanları ve konularına göre çok daha fazla pay sahibi olmuştur. Etki'nin tanımı; izleyicide iletişim sürecindeki ögeler tarafından oluşturulan, gözlenebilir ve ölçülebilir değişim olarak tanımlanır. Bu ögelerden her birinde yapılacak herhangi bir değişim etkide de değişiklik yapar. Lasswell'in modelinde kişiler pasif hedefler olarak görülür. Lasswell'in modeli her iletişim araştırmacısı için 1940 ve 1950'li yıllarda bir rehber niteliği taşımıştır. Etkinin nasıl sağlanacağı, kanal, araç ev içerik üzerinde durularak bulunmaya çalışılmıştır. İzleyiciyi pasif durumda gören bu yaklaşım biçiminde özellikle iletiyi gönderen Carey'in tanımlamasıyla tek anlam yükleyici unsur olarak görülmektedir. İzleyiciler enformasyonun ve davranış değişikliğinin pasif alıcıları olarak nitelenir. Modelde kaynak veya gönderenin letisi “neden” ve davranış değişikliği ise “etki” olarak tanımlanır.

R. Braddock, 1958 yılında yayınlanan bir makalesinde Lasswell'in formülüne ek olarak iletişim eyleminin iki yönüne daha dikkat çekmektedir. Braddock'a göre, iletinin hangi koşullar altında gönderildiği ve kaynağın bir şey söylerken ne gibi bir amaçla söylendiğini de dikkate almak gerektiğini vurgulamıştır.

Lasswell, formülünde “etki” temel bir sorundur. Lasswell'in siyasetten uyarılma formülasyonu, iletişim boyutuyla bir “ikna etme” süreci olarak da tanımlanmaktadır. İletilerin her zaman etkileyici olduğunu ve bir etki oluşturduğunu varsayar. Dolayısıyla Lasswell'in modelinin özellikle siyasal iletişim ve propaganda süreci için yoğunlaştığını söylemek olasıdır. Bunun temel nedenini ise, dönemin taşıdığı özelliklerle ilintilendirmek olasıdır. Propaganda, reklam, kitle kampanyası, geri kalmış bölgelerin modernleşmesi ve insan etkinliklerinin soyolojik ve psikolojik etkileri üzerinde oynayarak diğer “etki elde etme” şekilleri hakkında araştırmalar, özellikle 1960'lara kadar olanlar bu yaklaşımın konularına örnek olarak gösterilebilir. Öte taraftan bu tarz yaklaşımların kitle iletişim araçlarının etkilerinin abartılı bir biçimde sunma eğilimi içerisinde olduklarıdır.

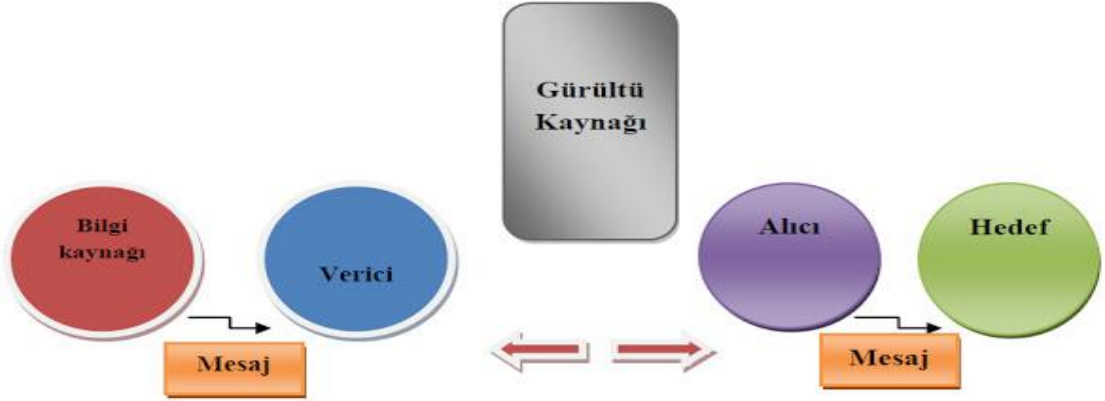
Bu yaklaşıma ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer önemli özellik de; pasif izleyici yaklaşımının ağırlığını “Kullanışlar ve Doyumlar” yaklaşımına kadar ağırlıklı bir biçimde sürdürmesidir. Lasswell'e bu formülasyonunda yapılan eleştiri ise geri dönüşümü dikkate almamasıdır. Bir başka deyişle feedback ögesi, Lasswell modelinde ihmal edilmiştir.

4.2. Enformasyon Kuramı ve Shannon-Weaver Modeli (1949)

Matematikçi Claude E. Shannon ve Waren Weaver'in “Matematiksel İletişim Kuramı” anaakım iletişim kuramlarının temelini oluşturan bir kuramdır. Bell, telefon araştırma

laboratuvarlarında iletişim kanallarının (telefon kablosu ve radyo dalgası) en verimli biçimde kullanabilme yollarının aranması sonucu bu modeli geliştirmişlerdir. İlk olarak 1947’de *Bell System Technical Journal*’de yayımlanan Shannon ve Weaver’in modeli bir yönde yani tek yönlü akan çizgisel iletişim sürecini ortaya koyar. Sosyal bilimcilerin iletişim konusundaki düşüncelerini modeller halinde formüle etmelerine en büyük dayanağı bu modelin sağladığını söylemek olasıdır.

Shannon ve Weaver Modeli’ni özetle şöyle bir akışı öngörmektedir:

Shannon ve Weaver modelinde sürecin ilk ögesi “Enformasyon Kaynağı”dır. Bir sonraki aşamada ileti, verici tarafından sinyal haline getirilir. Sinyallerin biçimlendirilmesi alıcıya ulaşacak kanalın niteliklerine uygun olması gerekir. Alıcı, gelen sinyali yeniden yapılandırır ve ardından hedef kitleye ulaştırır.

Shannon ve Weaver modelinde üç sorun düzeyi vardır. Bunlar:

1. Teknik sorunlar: İletişim simgeleri ne kadar kusursuz aktarabilir?
2. Anlamsal sorunlar: aktarılan simgeler istenilen anlamları ne kadar kesinlikle iletebilir?
3. Etkinlik sorunları: Alınan anlamlar davranışı istenilen yönde ne ölçüde etkiler.

Teknik sorunlar anlaşılması en kolay sorunlar olarak görülür. Öte taraftan belirlenmesi kolay ancak çözümü zor olan anlamsal sorunlar olduğu belirtilmektedir. Yine anlamsal sorunların alanı da oldukça geniştir. Shannon ve Weaver’a göre anlam iletide gizlidir. Kodlama sürecinin geliştirilmesi, anlamsal doğruluğun artırılmasını sağlayacak bir durumdur. Bir başka deyişle, kodlama gelişmişliğiyle, anlamsal doğruluğun artırılması doğru orantılıdır. Etkinlik sorunlarına bakışları ise, iletişimi yönlendirme ve propaganda olarak tanımlamayla ilintilendirilmektedir. Bu üç soruna ilişkin araştırmacıların çok yoğun ilgi gösterdiklerini söylemek olası değildir. Üç sorun düzeyinin birbiriyle ilintili olduğu ve her üç düzeyde de sorun, sürecin doğruluğunun ve etkinliğinin nasıl artırılabiliridir.

Öte taraftan Shannon ve Weaver, çalışmalarını her sorun düzeyiyle ilintili görmekle birlikte yoğunluğunu teknik sorun düzeyinde yoğunlaştırdıklarını söylemek olasıdır.

Enformasyon terimi de onlar tarafından teknik bir terim olarak kullanılmaktadır. Burada sözü edilen enformasyon, sinyalin kestirilebilirlik ölçüsüdür. Bir başka deyişle göndericisine açık olan seçeneklerin sayısıdır. Sinyalin içeriği ile ilişkisi yoktur. Sinyal, havadaki ses dalgası, ışık dalgası, elektrik akımı veya dokunma olabilir. Verilen şifre, iki sinyalden alınabilir; örneğin bir el fenerinin bir kez ya da iki kez yanması gibi. Bu sinyallerde içerilen eformasyon tek parıltı “evet”, iki parıltı “hayır” anlamına gelebilir ya da başka anlamlar içerebilir. Enformasyonu ölçmek için “binary digit” (ikili sayılar) terimi kullanılır. “bit”, “binary digit” teriminin sıkıştırılmış halidir. Evet/hayır seçeneği anlamına gelir. Bu ikili karşıtlıklar bilgisayar dilinin temelidir. Psikologlar beynimizin de aynı biçimde karşıtlıklar temelinde çalıştığını iddia eder. Örneğin, bir kişinin mesleğini bulmak için ikili seçenekle işlem yaparız: kamu sektörü mü; hizmet sektörü mü; sanayi mi?; yönetici mi?; işçimi? Bu ve bunun gibi sorular ve verilen yanıtlarla kişinin mesleğini bulabiliriz.

İletişim sürecinde sinyale enformasyon kaynağı tarafından yüklenmeyen bazı şeyler eklenebilir. Bunlara “gürültü” (noise) denir. Gürültü, kaynağın amaçladığı iletiyi bozan, alıcının iletiyi kaynağın alınmasını istediği biçimde almasına müdahale eden herhangi bir şeydir.

Matematiksel iletişim modelinde gönderilecek enformasyon, olası iletiler arasından seçilir. Burada iletilerin sayısı arttıkça seçimde olasılık önemli bir rol oynamaya başlar. İletişim sürecinde her olasılık bir önce seçilene bağlıdır ve her seçimden sonra bilinirlik olasılığı çoğalır. Bir iletinin kendisini kestirilebilir kılan niteliğine “fazlalık” bunun aksine de “yoksunluk” denir. Fazlalık yüksek derecedeki, yoksunluk ise düşük derecedeki bilinirliğin sonucudur. Fazlalık iletişimde sadece yararlı değil, aynı zamanda çok önemlidir. Shannon ve Weaver, fazlalığın kod açımında kusursuzluğa, yanlışları bulmaya yardım ettiğini ve gürültülü bir kanaldaki yetersizliği gidermeye katkıda bulunduğunu belirtirler. Ayrıca fazlalık bir iletinin yayımında anlamla ilgili sorunların çözümüne de yardımcı olur. Öte yandan fazlalık, toplumsal ilişkilerde de önemli rol oynar. Birine “merhaba” dediğimizde, bu ileti enformasyon bakımından yoksundur, tamamen fazlalıktır. Fakat bu fazlalık iletişim kanallarını açık tutar. İlişkiyi devam ettirir. “Merhaba, nasılsınız, bugün hava çok güzel” gibi sözcüklerle kurulan iletişim, içerik bakımından önemsiz bir iletişimdir. Bu tür iletişime ilişki amaçlı, “pathic communication” diyoruz. İlişki amaçlı iletişim, bilgi veya fikir değiş tokuşundan çok iyi bir atmosfer yaratma veya toplumsal ilişkiyi sürdürme amacıyla gerçekleştirilen iletişimdir. İlişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesinde önemlidir.

Matematiksel iletişim kuramında iletişim, vericiden alıcıya doğrudan aktarılan bir etkinlik, süreç olarak tanımlanmaktadır. Sürecin tamamlandığına ilişkin yorum da; kaynağın alıcıya iletiyi kabul ettirmesi ve istenen yönde değişime, uygulamalar yol açması durumunda karşılık bulmaktadır. Matematiksel iletişim kuramının taşıdığı teknolojik boyut ve özellikle de sorun düzeyinde teknolojiye ağırlık vermelerine karşın bur kuramın sonraki dönemlerde ortaya çıkan yaklaşımlarda etkili olduğunu söylemek olasıdır. Daha doğrusu iletişimin kitle-insan boyutuyla da bu kuramın etkinlik kazandığını söylemek olasıdır. Shannon-Weaver’ın geliştirmiş olduğu modelin daha sonraları dilbilimciler tarafından analogik bir model olarak kaynak alındığı bilinmektedir. Kuramın günlük uygulamalara dönük iletişimin etkilerini

özellikle, oy verme ve toplumsal yapıda sapkın olarak ifade edilecek bazı durumlarda sorguladığını belirtmek gerekir. Kuramın özellikle 1980 sonrası gelişen dijital iletişim teknolojisiyle daha anlamlı bir boyut kazandığını ve üzerinde düşünülmesi gereken bir model olduğunu göstermiştir.

4.3. Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar

Bilimler arası etkileşim özellikle iletişim boyutuyla sorgulandığında, iletişimi birçok bilimin arakesitinde yer alan bir alan olarak değerlendirmek olasıdır. İletişime yönelik yaklaşımların, temel çalışma alanlarına göre biçimlendiğini söylemek olasıdır. Örneğin, Lasswell'in modeline kaynak olan bilim dalının "siyaset bilimi" olduğunu söylemek olasıdır. Öte taraftan kitle iletişim kuramları için siyasetin, iktisatın, hukukun kaynak bilim dalları arasında yer aldığı görülmüştür. Kitle iletişim kuramları için önemli iki bilim daha vardır ki, bunlar hiç kuşkusuz sosyoloji ve psikolojidir. Bu iki bilim dalı için Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın değerlendirmesiyle denilebilir ki, "salt psikolojik bir görüş, kişinin içinde yaşadığı toplumun özelliklerini hesaba katmaz; kişiyi toplumdaki soyutlanmış, boşlukta bir birey gibi değerlendirir." Görüldüğü üzere psikoloji, birey tabanlı ve toplumu gözetmeden hareket eden bir inceleme alanıdır. Dolayısıyla birey toplumdaki soyutlanmış, boşlukta yer alan bir özne olarak değerlendirilir. Sosyoloji açısından bakıldığında da toplum içerisinde bireyin özellikleriyle ilgilenmez ve birey, toplumda belli bir konumu olan, sosyal bir rol oynayan bir özne niteliğindedir. Bu ayrıştırma bugünün sosyologları ve psikologları tarafından kabul edilmese de, genel hatlarıyla bu iki alanın birey ve toplum anlamında inceleme alanları anılan sınırlılıkları taşımaktadır. Buna karşılık, sosyo-psikolojik yaklaşımda, sosyal koşulları, kişilik düzeyi, sosyal davranış düzeyi birlikte incelemeye alınır. Bu inceleme alanında özellikle çevreden bireye dönük bir akış olduğunu söylemek olasıdır. Bu noktada sosyal psikoloji için anılması gereken bir diğer önemli bilim dalı da antropolojidir. Bu noktadan kitle iletişim araştırmaları, çalışmaları için sosyo-psikolojik yaklaşımların anlamlılığını şu alıntıyla açıklamak olasıdır: "... medya etkileri araştırmalarında kişinin içinde yaşadığı toplumsal koşullar (kültür, konum, gelir düzeyi vb.) ile kişisel psikolojik özellikleri bir arada incelenirse daha anlamlı etki sonuçları elde edilebilir."¹ Herhangi bir olayın sosyolojik, psikolojik ve sosyo-psikolojik ele alınışı açısından farkları örneklerle açıklamak gerekirse: Emile Durkheim'in 1897 yılında intihar olaylarını incelerken intiharı sosyal bir olay olarak görmüş ve sosyal yapı çöküntüsünü bir bağımsız değişken olarak ele almış ve intiharı da bir bağımlı değişken olarak görmüştür. Sosyal yapı çöküntüsü bir sosyal etki olurken, intihar bir sosyal tepki olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada kurulan nedensel bağlantıda sosyal çöküş bir neden olarak gösterilmiş ve bir sonuç olarak intihar üzerinde bireysel özelliklerin serimlenmesine gidilmemiştir. Durkheim'in bu noktada "bir sosyal olayın nedeni, ancak başka bir sosyal olaydır" diyerek sosyolojik yaklaşımı ortaya koymuştur. Burada sorulması gereken sosyal yapı çöküntüsü niye intihar gibi bir sosyal tepkiyle sonuçlanıyor ya da niye sadece bazı insanlarda intihara neden oluyor soruları akıllara gelen ve yanıtlanması gereken sorulardır. Sosyal yapı çöküntüsünün başka sonuçları da elbette sözkonusu, örneğin,

---

¹ Şermin TEKİNALP-Ruhdan UZUN; **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 74.

başkalarını öldürme, içine kapanma, bunalım, para hırsı, suça yönelme gibi sonuçlar doğuruyor.²

Sosyo-psikolojik modeller, kitle iletişimin çizgisellikten çıkararak, toplumsal yapı ve kişileri içinde buldukları sosyo-psikolojik koşullara göre değerlendirir. İletişim, toplumdan ve kişilerin toplumla olan bağıntısından soyutlanmış olarak ortaya konmaz. Buna karşılık iletişim, toplumsal yapının karmaşıklığı içerisinde birey ve toplum eksenli bir süreç olarak yorumlanır.

İletişim araştırmalarının tarihsel gelişiminde psikoloji önemli bir alan olarak varlığını duyumsatmıştır. Özellikle etki araştırmalarında psikolojinin önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Sosyal ve eğitsel psikolojinin iletişim araştırmalarında yoğunluk taşıdığı görülmüştür. Bu alanda anımsanması gereken isim Floyd Allport'tur. Allport'un 1920 öncesinde gerçekleştirdiği araştırmalarda bireyin grup içerisindeki davranışlarının yalnızken gerçekleştirdiği davranışlardan farklılaştığı yönünde sonuçlar veriyordu. "Ancak Allport özellikle grup içinde, yapılan işin miktarının artması bulgusunu esrarlı bir 'grup ruhu' kavramı ile değil de daha görgül (ampirik) bir kavram olan 'sosyal hızlandırma' ile açıklamıştır. Yani grup halindeyken *bireylerin* çalışmaları hızlanmaktadır. Önemli olan ise, davranışın gene birey düzeyinde söz konusu olmasıdır."³ Görüldüğü üzere o dönem çalışmalarında sosyal psikolojiyle başlayan canlanma daha sonraları iletişimin araştırmalarında kendini göstermeye başlamış ve o dönemde sosyal psikoloji alanında gerçekleşen laboratuvar çalışmaları, iletişim alanında da uygulamaya konulmuştur.

Bu süreç içerisinde gerçekleşen çalışmaların "etki" üzerine yoğunlaşması, sosyo-psikolojik yaklaşımlarla ilgili olarak bazı kavramları değerlendirmek yerinde olacaktır.

4.3.1. GÜDÜ VE GÜDÜLEME

Güdü için birçok tanıma rastlamak olasıdır. Türkçe sözlüklerde genel olarak "kaynağı us olan neden" olarak güdüye rastlanırken, güdüleme de "insan ya da hayvanlardaki belli güdülerini devinime geçirerek canlıyı eyleme itme işi" olarak tanımlanmaktadır.⁴ Dolayısıyla güdü ve güdüleme kavramları, bir insan davranışının nedenini açıklayan durumdur. Örnekleme gerekirse, "neden o siyasal partiye oy verdi" sorusunun yanıtı, bireyi o tutuma sevk eden nedeni ortaya çıkaracak bir soru olarak görünmektedir. Bu tanımlamaları genişletmek ve detaylandırmak olanaklı, ancak bir ortak tanım açısından bakıldığında güdü; "kişinin bilinçli davranışlarının dayanağı olan güç veya hedefine yönelik olarak kişinin tatmin etmeye çalıştığı uyarılmış bir gereksinimdir". Güdüleme ise; "bireyin eylem yönünü, gücünü ve öncelik sırasını belirleyen iç veya dış bir uyarıcının etkisiyle harekete geçmesidir."⁵ Bir başka deyişle harekete getirmek "güdüleme", "hareket getiren" ise güdüdür. Güdülerin doğrudan bir denetiminden, idaresinden ya da gözlemlenmesinden söz etmek güçtür. Güdülerin anlaşılması, davranışların gözlemiyle mümkün olan bir durumdur. Örnekleyerek

² Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1996, S. 4-5.

³ A.g.y., S.15.

⁴ Cengiz ANIK, *Siyasal İnkna*, Vadi Yayınları, Ankara-200, S. 77.

⁵ A.g.y., S. 79.

anlatmak gerekirse, yiyeceğe yönelen bir organizmanın “açlık” güdüsüyle hareket ettiğini söylemek olasıdır.

Aynı güdü birden fazla davranış yansımalarına neden olabilir. Örneğin, futbol oynamanın, resim yapmanın, tiyatro sanatçısı olmanın bireyin kendini gösterme güdüsünün bir sonucu olabilir. Bu durumun tam karşıtı bir durum da sözkonusu olabilir. Örneğin bir davranış yansımaları olarak cinayet, öfke, korku, savunma gibi güdüler sonucunda ortaya çıkmış bir davranış olabilir.

Güdülerin doğasal ve toplumsal olarak ikiye ayrıldıkları bilinmektedir.⁶ Doğasal güdüler, yaratılışla insanda var olan ve bütün insanlarda ortak olarak gözlemlenen güdülerdir. Güdülerin ortak olmasına karşın giderilme biçimleri, yaşanan ortama, kültüre, çevreye göre değişim gösteren bir durumdur. Doğasal güdülere örnek vermek gerekirse; açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi güdüler doğasal güdülerdir. Buna karşılık toplumsal güdüler, toplum kaynaklı güdülerdir. Toplumsallık, bir arada yaşama, kazanç isteği, hükmetme isteği gibi güdüler, toplumsal güdüler olarak anılırlar. Bilindiği üzere, pek çok güdü, toplumsal ilişkiler sonucu gerçekleşir.

4.3.2. Festinger’in Bilişsel Çelişki Kuramı

“Festinger’e göre eğer kişinin sahip olduğu bir inanç, bilgi ya da tutum yine o kişinin sahip olduğu bir başka inanç, bilgi ya da tutumun tersini gerektirirse, bu iki inanç, bilgi ya da tutum arasında bilişsel çelişki vardır. Örneğin: ‘Bugün hava güneşli’ bilgisiyle ‘ben bir yağmurluk giyiyorum’ bilgisi böyle çelişki içinde olan iki bilgidir. Bu çelişki, görüldüğü gibi, mantıksal değil, psikolojiktir.”⁷ Festinger’in bu kuramına göre bilişsel çelişkiler kişiye sıkıntı veren durumlardır. Kişide bu çelişkiden kurtulmak için bir *güdülenme* meydana gelir. Bu durum Kağıtçıbaşı’nın ifadeleriyle “... çelişki durumunun varlığı, kişinin bundan kurtulmaya çaba sarfetmesi için yeterli bir güdüdür.”⁸ Asıl itibarıyla bu duruma ilişkin verilen en yaygın örneklerden biri sigarayla verilen örneklerdir. Bu durumu özetleyen iki duruma göz atmak gerekirse:

- “Sigara akciğer kanseri yapar”
- Ben bir sigara tiryakisiyim”

Buradaki bilişsel çelişki, kişiye sıkıntı veren bir durumdur. Doğaldır ki, kişi bu sıkıntıdan kurtulmak üzere eyleme geçecek ve sigaradan kurtulmanın yoluna bakmaya çalışacaktır. Kuşkusuz bu çatışma bireyde zaman içerisinde bir haklılık kazandırma arayışını da gündeme getirme olasılığına sahiptir. Örneğin “sigara içmek sinlerimi yumuşatıyor...” gibi bir önkabulle hareket edilmesi durumunda yukarıda belirtilen çelişkinin şiddetinin azaldığını da söylemek olasıdır. Bu duruma ilişkin örneklendirmeleri, Ünsal Oskay’ın “Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş” adlı çalışmada doğrudan Leon Festinger’in “Bilme-Tanıma

⁶ Şermin TEKİNALP, Ruhdan UZUN, *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 76.

⁷ Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1996, S. 145.

⁸ A.g.y., S. 145.

Uyumsuzluğu Teorisi” adlı makalesinde rastlamak olasıdır.⁹ Bireydeki bu haklılaştırma süreciyle ilgili birkaç örnek daha verilebilir. Örneğin kız arkadaşını tüm olanaksızlıklara karşın lüks bir yerde yemeğe davet eden genç erkek, arkadaşlarına bu durumun haklılığını aktarmak için davet ettiği kız arkadaşının çok güzel olduğu üzerine değişimlerde bulunması olasıdır. Festinger bu duruma bir başka örnek olarak da çocuklarını özel okula gönderen anne-baba modelinde gözlemlenebileceğini belirtmektedir. Burada da özel okulun eğitim-öğretiminin ne denli iyi olduğu konusunda anne-babanın çevresini bilgilendirmeye çalışması da bu haklılığın karşılık bulduğu dile getirilecek örnekler arasında yer almaktadır.

4.3.3. Algı ve Algılama

İnsanın herhangi bir yönde hareket etmesinin en önemli koşullarından biri de o durumun varlığının bilincinde olmasıyla olasıdır. Bu nokta ilk etapta bireyin o konudaki durumu algılaması gerekir. Bir başka deyişle algı, bilincin ilk ögesidir. Dolayısıyla bu özelliğiyle algı, felsefenin ve bilim adamlarının önemli inceleme ve ilgi alanlarından biri olma niteliğine sahiptir. Algıyı tanımlamaya çalışan Tekinalp ve Uzun durumu şöyle özetlemektedirler: “İnsanın dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişki kurması, bu nesnelere hakkında bir takım yargılarda bulunması, bu nesnelere ilişkin olarak ilettiği mesajlar aracılığıyla olur. ‘Algılama, dış dünyadaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak algıladığımız duyumsal enformasyondur.’¹⁰ Duyu organlarıyla algılananlar, nesnelere özelliklerine karşılık gelmektedir. Örneğin gözle bir nesnenin renginin “mavi” olduğunun duyumsanması. Yine bir “tatlı” ya da “tuzlu” duyumsanması. Dikkat edileceği üzere bu durumlar nesnenin özelliklerine karşılık gelen durumlardır. Bu özelliklerin nesnelere ilişkilendirilmesi “tatlı”, “tuzlu” örneği için söylemek gerekirse “çörek tatlı” ya da “çörek tuzlu” demekle açıklanabilir ve bu durum duyu organlarıyla duyumsanan özelliklerin nesnelere ilişkilendirilmesi durumudur ve algıları oluşturmaktadır.

Öte taraftan “algılama, duyuları anlam şemaları içine oturtma işlemi olduğundan anlam vermek olarak algılama sürecinde kültürel etkenlerin önemli bir rolü vardır. Her kültür duyumsal verileri kendine göre bir şemaya uygun biçimde anlama dönüştürür.”¹¹

---

⁹ Bkz. Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S. 61-70.

¹⁰ Şermin TEKİNALP, Ruhdan UZUN, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 77.

¹¹ A.g.y., S. 77.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Kitle iletişim çalışmalarında modeller olarak ortaya çıkan Lasswell ve Shannon-Weaver modelinin çizgisel niteliği, temel olarak sonraki çalışmalar için de yol gösterici olmuştur. Dolayısıyla ifade edilen doğrusal iletişim süreci, alıcının, kaynağın tanımlanmasıyla anlamlılık kazanırken, aynı zamanda aracın betimlenmesiyle de derinlik kazanmış ve boyutlanmıştır. Yaklaşımların genel karakteristik özellikleri açısından bakıldığında, değişimci yaklaşımın da, anılan çizgisel modellerden kısmen de olsa etkilendiğini ve o alanda yürütülen çalışmalara kaynak olduğunu söylemek gerekir.

Çizgisel yaklaşım açısından bakıldığında üç ana unsurun bulunduğunu söylemek olasıdır. Kaynak, araç ve hedef diye tanımlayacağımız bu üç ana unsur, farklı yorum ve eklemelerle tanımlanmaya çalışılmış ve yorumlanmıştır. Örneğin, Lasswell'in eleştirildiği tek yönlülük, sonraki çalışmalarda dikkate alınarak, izleyici-dinleyici edilgenliğinden çıkarılmış ve etkin bir yapıya kavuşturulmuştur. Gerçekte bu tartışmalara bir başka boyut katacak ilginç bir değerlendirmeyi de anımsamakta yarar vardır. Örneğin "kitle iletişim araçları" kavramına karşılık Ersan İlal, "Yığınsal İletim Araçları" diyerek bir alternatif tanımlama yoluna gitmiştir. Bu alternatif tanımlamada, iletişimin temel olarak çift yönlülüğü bulunduğunu oysa televizyonda, radyoda, gazetede bu geri dönüşümün doğrudan olmasının zor olduğunu belirterek "iletim" deme yolunu seçmiştir. Öte taraftan bir başka ayrımı da "yığın"- "kitle" karşıtlığında gündeme getirmiştir. Genel anlamıyla bakıldığında herhangi bir hedefi bulunmayan ve sıkı bağlarla birbirine bağlı bulunmayan toplumsal yapılara "kitle" yerine "yığın" deme tercihinde bulunmuştur. Basit çizgisel modellerin araştırmaların gelişim sürecinde birçok çalışma ve araştırma için itici bir güç olduğunu da belirtmekte yarar vardır.

Öte taraftan bu ünite kapsamında değerlendirilen bir diğer başlık da sosyo-psikolojik yaklaşımlardır. Sosyal-psikoloji'nin iletişim çalışmalarının ilk aşamalarında özellikle etki çalışmalarında yoğunlukla bir kaynak oluşturduğunu ve birçok çalışma için belirleyici bir işlev üstlendiğini söylemek gerekir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası, yönetim anlayışında gözlemlenen farklılıklar, "kitle psikolojisi", "grup psikolojisi" denilen kavramların iletişim süreci için anlamlılık kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim bu ünite kapsamında yorumlanmaya çalışılan "güdü", "güdüleme", "algı" kavramları reklam ve halkla ilişkiler dünyası için anlamlılık kazandığı gibi, siyasal iletişim için de önem taşıyan öğeler olmuştur.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Lasswell, formülünde “etki” temel bir sorun değildir.	( )	( )
2- Bir iletinin kendisini kestirilebilir kılan niteliğine “fazlalık” bunun aksine de “yoksunluk” denir.	( )	( )
3- Medya etkileri araştırmalarında kişinin içinde yaşadığı toplumsal koşullar (kültür, konum, gelir düzeyi vb.) ile kişisel psikolojik özellikleri bir arada incelenirse daha anlamlı etki sonuçları elde edilebilir	( )	( )
4- Festinger’in bilişsel çelişki diye tanımladığı durum, mantıksaldır.	( )	( )
5- Algı, bilincin ilk ögesidir.	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2D, 3D, 4Y, 5D

1. Laswell modeli hakkında bildiklerinizi aktarınız.
2. Enformasyon kuramı hakkında bildiklerinizi aktarınız.
3. Günü ve güdüleme nedir?
4. Festinger’in bilişsel çelişki kuramı nedir? İletişimle ilintisi var mıdır?
5. Algı ve algılamayı iletişim boyutuyla yorumlayınız.

5. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA SOSYO-PSİKOLOJİK VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Çiğdem Kağıtçıbaşı, sosyal psikoloji alanında en önemli akademisyenlerden birisidir. Kağıtçıbaşı'nın sosyal psikoloji alanında yaptığı çalışmalara bakılacak ve bu çalışmalar ışığında iletişim boyutuyla yapılan çalışmalar yorumlanacaktır. Bu bölümde özellikle "tutum"lar üzerinde durulacaktır. Tutumlara ilişkin detaylı bir bilgi paylaşımı sözkonusu olacaktır. Kuşkusuz bu alandaki çalışmaların, bilgilerin temel referansı; Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın çalışmalarıdır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Tutum nedir?
- 2) Tutumun boyutları nelerdir?
- 3) Tutum değişimleri nasıl gerçekleşir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kitle iletişim kuramlarında sosyo-psikolojik ve toplumsal yaklaşımlar	Tutumlar hakkında bilgi edinilecek. Tutum değişimlerinin temel dinamikleri hakkında bilgi edinilmiş olacak.	Bu alandaki literatür okumalarıyla. Özellikle sosyal psikoloji alanında temel eserler arasında yer alan Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın "İnsan ve İnsanlar" adlı yapıtı okunmalıdır.

Anahtar Kavramlar

- Tutum
- Tutum Değşimi
- Çiğdem Kağıtçıbaşı
- Fishbein ve Ajzen

Giriş

Bu ünite kapsamında kitle iletişim kuramlarında sosyo-psikolojik yaklaşımların unsurları ve sosyo-psikolojik kuram kapsamında değerlendirilecek örnek kuramlar hakkında söz edilecektir. Öncelikle tutum ve tutum değişikliği hakkında bilgi verilecek ardından grup içerisinde bireyin tutum değişimi ve etkileşimi üzerinde durulacaktır. Bu kapsam çerçevesinde yer alan “Şema Kuramı”, Schramm’ın kitle iletişim modeli ve propaganda-kitle iletişimi hakkında bilgi verilecek. Öte taraftan bu dönem için önemli bir değişim noktası olan II. Dünya Savaşı psikolojisi üzerine “ordu araştırmaları” olarak adlandırılan araştırmalar hakkında bilgiler sunulacaktır.

5.1. Tutumlar

Tutumla ilgili kavramsal çerçeveyi oluşturabilmek için örnekleyerek hareket etmekte yarar vardır. Bu örneklemede bazı sorular üzerinden giderek durumu açıklamak daha açıklanabilir bir kavramsal tablo ortaya çıkaracaktır.

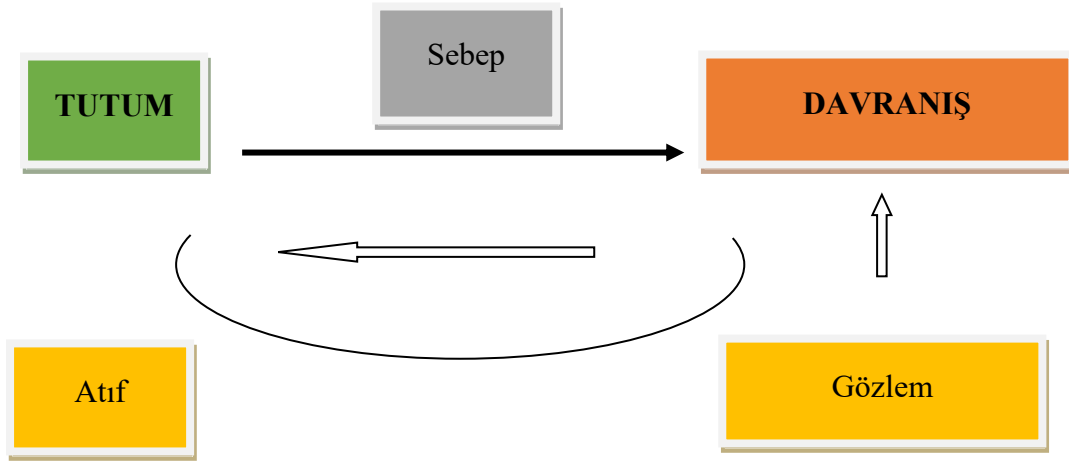
- Mehmet CHP'ye oy verirken kardeşi Gül neden AKP'ye oy vermektedir?
- Sevgi, hayatında hiç Araplarla karşılaşmamasına karşın, nedense Arapları sevmez, buna karşılık Pakistanlı ile de karşılaşmamasına karşın Pakistanlıları sever. Bu sevmeme durumu nasıl ortaya çıkmıştır?
- Sürekli aynı telefon operatörünü kullanan Selim, diğer operatörün reklamında yer alan ünlüye özenerek başka bir operatöre geçmiş ve önceki operatöründen daha iyi olduğuna inanmıştır.
- Sürekli Renault ve Tofaş arasında tercih edemeyen Osman, karar verdiği otomobili satın aldıktan sonra onun değerine göre çok daha iyi olduğuna kesinlikle kanaat getirir.

Yukarıdaki örneklerde tutumlardan sözedilirken, tutumun davranışa dönüşmesi yönünde de örnekler verilmiştir. Bu örneklerden yola çıkarak tutumla ilgili genel bir tanımlama yapmak gerekirse, “tutum bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir. Tutum gözlenebilir bir özellik değildir. Gözlenebilir özelliği olmamakla birlikte, bireyin gözlenebilen davranışlarından ötürü varsayılan ve o bireye atfedilen bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin gereksinimi olmasına karşın eşinin ve kızının çalışmasına izin vermeyen erkek, bu davranışından ötürü “kadınların çalışmasına” yönelik olumsuz bir tutum sahip olduğu ya da genel olarak tutucu bir tutuma sahip olduğu kararı verilebilir.¹² Bu noktada “tutuculuk” gözle görülmez, ancak bir “tutum”dur. Gözle görülebilen bir davranışa yol açmasından ötürü bir tutum olarak varlığı ileri sürülebilir. Şemasal olarak ifade etmek gerekirse:

---

¹² Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1996, S. 84.

(Kaynak: Kağıtçıbaşı : 84)

Tutumun tanımlanmasında kullanılan ve açıklanması gereken bir kavram da “psikolojik obje”dir. Psikolojik obje, birey için anlam taşıyan ve bireyin farkında olduğu bir objedir. Örnek vermek gerekirse, Ahmet’in üzerinde çalıştığı masa, hiçbir özelliği olmayan, sıradan bir objedir. Ahmet hatta çalışırken masayı farkında bile değildir. Öte taraftan Mehmet’in çalıştığı masa, babasından yadigârdır. Mehmet için anlamlıdır. Özenle saklar, korur, zaman zaman cilasını yeniler. Dolayısıyla Mehmet masasına karşı olumlu tutum geliştirmiş ve o masa onun için bir psikolojik objedir. Ahmet’in masası ise bir psikolojik obje değildir. Bu örnek üzerinde denilebilir ki, herhangi bir şey bir birey için bir tutum objesi olduğu halde, başka birey için olmayabilir.¹³

Öte taraftan tutumu tanımlayan isimlerden biri de Allport’tur. Allport’ göre tutum: “bireyin bütün nesnelere karşı göstereceği tepkiler ve durumlar üzerinde yönlendirici veya etkin bir güç oluşturan ve deneyimlerle örgütlenen, ussal ve sinirsel bir davranışta bulunmaya hazır olma halidir.”¹⁴ Tutum, deneyimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkar, ancak kendinden sonraki deneyimler için de yönlendirici bir etken niteliğine sahiptir. Tutumlar dinamikler ve bireyi örgütledikleri nesnelere aranması yönünde harekete geçirirler.¹⁵

Bireydeki tutumların belirleniş biçimi üzerine yapılan yorumlara göre, bireyin bilgisi, grup ilgileri ve kişilik yapısı bireyin tutumlarında etken olan unsurlardır. Nitekim Allport’un tutumların kaynağına ilişkin biçimlendirdiği koşullar şöyledir:

1. Aynı tipten deneyimlerin artması sonucu insanda o konu ile ilgili tutumlar oluşur.
2. Birinci koşulla biriken deney, bireyselleşme, farklılaşma ve ayrılma sayesinde desteklenir. Tutum özelleşir ve belli bir tutum benzerlerinden ayrılır.

¹³ A.g.y., S. 85.

¹⁴ Şermin TEKİNALP, Ruhdan UZUN, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 78.

¹⁵ A.g.y., S. 78.

3. Kuvvetli bir etkileyici veya dramatik bir deneyin meydana gelirse bir tutumun kaynağı olabilir. (Örnek: Herhangi etnik bir yapıdan nefret eden biri, o etnik yapıdan birinin hayatını kurtarması durumunda, o etnik yapıya ilişkin olumlu tutum geliştirme olasılığı sözkonusudur.)

4. Tutumlar ana babayı, öğretmenleri, arkadaşları ve benzerlerini taklit yolu ile yani hazır olarak elde edilir.

5.2. Tutumların Boyutları

Tutum araştırmaları doğaldır ki, bir soyutlamayı analiz eder. Dolayısıyla tutum araştırmaları, insanların tutumları hakkında somut ve elle tutulur sonuçlar doğurmaz.¹⁶ Oysa kanaatler için somut, elle tutulur sonuçlar ortaya koymak olasıdır. Tutum araştırmalarına ilişkin şu değerlendirmeye yer vermek, tutum araştırmalarına ilişkin genel çerçeveyi ve tanımlamayı netleştireceği söylenebilir. “Tutumlarla ilgili olarak bir izafet çerçevesinin varlığını tanısak ve tutumların güdüsel ve algısal özellikleri üzerinde önemle dursak bile, tam ve tarihsel tablolarını canlandırmamız güçtür. Tutumlar üzerinde inceleme yapacak olanların umut edebilecekleri en büyük başarı, süreci analiz etmek ve tutum fonksiyonunun dinamiğini tarif edip, anlatabilmektir. Bunun için, ya tutumların değişmeleri üzerinde incelemede bulunabilir, ya da tutumlarda meydana gelecek olan değişme ve farklılıkların diğer olgulara nasıl etki edecekleri üzerinde durabiliriz. İnsanların tutumları hakkında yapılacak hiçbir istatistik hesaplama, özetleme bir anlam taşımayacaktır.”¹⁷ Bu tespitle birlikte yapılacak araştırmaların sorgulayacağı konular ise şu dört başlık altında toplanmıştır:

1. Yön
2. Derece
3. Yoğunluk
4. Köklülük

1. Yön: Bir tutum boyutu olarak en kolay belirlenecek olan tutum boyutu yöndür. Tutumun bu boyutu sorgulanırken ilk aşamada araştırılması gereken bireyin belli bir toplumsal uyarıya, kişiye, gruba, etkinliğe, sürece veya kuruma karşı mı, taraftar mı? Tutumun yönü bireyin yönelmelerinde söz konusu olabilecek bu tür değerlendirmelerle ilgilidir. (Örnek: Hissî anlamı olumlu mu olumsuz mu? Bireyin hoşuna gidiyor mu, gitmiyor mu? Bireyin güdülleri, bireyi bu yargıyı destekleyici ve devam ettirici yönde davranışlarda bulunmaya itici şekilde mi; yoksa birey, bu uyarıyı reddetmesine, karşı koymasına, tel'in etmesine yol açacak davranışlara itecek güdülere mi sahip?) Yönün belirlenmesi kolay olmakla birlikte kimi belirsiz durumları ve zorlukları da içerdiğini belirtmek gerekir. Örneğin herkes günaha karşı, sevaba taraftardır. Ancak, herkesin sevaptan, günahattan anladığı şeyler

---

¹⁶ Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S. 27.

¹⁷ A.g.y., S. 27.

farklıdır. Yine bir başka örnek de kadınların işe girmesini doğru bulmayan birine doğrudan “anti-feminist” demek mümkün müdür? Bu söylemin arkasında başka gerçeklerin ve gerekçelerin varlığı bu tezi çürütecek sonuçlar doğurabilir.

Tutum konusunda inceleme yapacakların dikkat etmesi gereken şey, yönle ilgili değerlendirmelerin kaynağının kişisel değerlere mi, bireyin hissi sisteminin dinamiğinin objektif bir sunumuna mı dayandığını tespit etmelidir. Tutumun yönünü belli sosyal değerlerle tanımlamak amaçlar doğrultusunda olumlu sonuçlar doğurabilir. Doğru konumlandırılmama, konuyla ilgili psikolojik karakteristiklerin ortaya çıkmasına engel bir durum yaratmaktadır.

2. Derece: Belli bir sosyal uyarıya karşı iki kişi olumsuz, hasmane tutumlara sahip olabilir. Bir başka deyişle her ikisi de aynı yönde tutuma sahip olabilir. Ancak bunlardan birisi şiddetli bir “antagonism” içindeyken, ikincisi hafif bir karşıtlık duyabilir. Gerek yönde ve gerekse derecede karşılaşılabilecek “variation” çoğunlukla tek bir soruda incelenmektedir. (Örnek: Askerde olan birine yöneltilen bir soruda, “terhis olduktan sonra, orduya karşı tutumunun lehte mi, aleyhte mi olacağını” tahmin etmesi sorulduğunda yanıtlar şöyle sıralanabilir:

- Çok lehte
- Oldukça lehte
- Şöyle-böyle
- Oldukça aleyhte
- Çok aleyhte

Görüldüğü üzere burada tutuma ilişkin bir derecelendirme yapılmış ve yanıtlayacak askerin bu sonuçlardan birisini, daha doğrusu kendine uygun olanı seçmesi konusunda istemde bulunmuştur.)

Bu derecelendirmeye ilişkin bir başka örneği de şöyle aktarmak olasıdır:

“Dinsel kurallar hayatımın rehberidir”

“Dinsel kurallar rehberdir, ancak cemaatçi baskılarından bıktım.” biçiminde iki yanıt düzenlenmesi durumunda deneğin seçeceği yanıt, hangisini daha dindar olduğu konusunda yorum yapılmasına olanak tanıyacaktır. Yukarıdaki önermelere bakıldığında denilebilir ki, ilk ifadeye sahip olan birey daha dindar biridir. Dolayısıyla burada da bir derecelendirmeyi, karşılaştırma yapmaya olanak tanıyacak bir sonuca ulaşmanın mümkün olduğu görülmektedir.

Tutumun boyutları arasında yer alan yön ve derece konusunda araştırmacıların yönelimi bu iki boyutun kombinasyonu üzerine kurgulu birtakım yöntemler geliştirme arayışı içerisine girmişlerdir. “Geniş miktarda deneysel ‘data’ üzerinde analiz yapmayı gerektiren bu incelemeyi ilerletip, geliştirebilmek için, araştırma uzmanları tutumların niteliksel ifadelerini

niceliksel birimlere dönüştürmek amacıyla birçok yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler, esas olarak, bir doğrusal devamlılık çizgisi boyunca tutum ‘değişiklerini’ tesbit etmeye dayanan yöntemlerdir.”¹⁸ Bu çalışmalar sonrasında oluşturulan tutum ölçekleri aşağıdaki biçimde sıralanmıştır:

1. L.L. Thurstone’un geliştirdiği “**Eşit Görünen Aralıklar**” yöntemi.
2. R. Likert’in geliştirdiği “**Toplam Değerleme**” (summated rating) yöntemi.
3. L. Guttman’ın geliştirdiği “**Ölçek Analizi**” (scale analysis) yöntemi.
4. A.L. Edward ve F.P. Kilpatrick’in geliştirdiği “**Ölçek Farklılaştırması**” yöntemi

Bu yöntemlerden ilk ikisi uzunca bir süre kullanım olanağı bulmuştur. Öte taraftan 3. Yöntem olan “Ölçek Analizi”, II. Dünya Savaşındaki ortu araştırma programında tabikata konulmuştur. Bu ders kapsamında yöntemsel olarak anılan araştırma biçimlerinin ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak sözkonusu tutum ölçüm yöntemleri hakkında en azından adlarının neler olduğu konusunda bilgilendirme yararlı olacaktır.

Amerikan sosyal psikolojisinin temel taşı olarak nitelenen “tutum” kavramı, yukarıda anıldığı üzere geliştirilen bir dizi ölçekle ölçümlenmeye çalışılmaktadır. “İnançsal (bilişsel), tutumlar (duygusal) ve davranışlar arasında ilişki modelleri geliştirilmiş, her birini gücünün...” niceliksel karşılığı bulunmaya çalışılmıştır. Bu ölçümlerden birine örnek vermek gerekirse, bir sonucun gerçekleşmesi olasılığı, bireyin o sonucun gerçekleşmesine ilişkin duygusunun olumluluk ya da olumsuzluk derecesi çarpıldıktan sonra, elde edilmektedir.¹⁹ Fishbein ve Ajzen, “Mantıksal (Ussal) Eylem Kuramı” olarak tanımladıkları inanç, tutum, davranış arasındaki ilişki modelini şöyle formüle etmişlerdir:

$$T = \sum b_i \cdot e_i$$

T: Belli bir nesne ya da davranışa ilişkin bireyin tutumu.

b_i: Her “b_i” sözkonusu nesne ya da davranışa ilişkin inanç.

e_i: Bireyin o inanca yönelik verdiği olumlu ya da olumsuz değer.

Her b_i ve e_i çarpımı davranışa ilişkin tutumun şiddetini belirler.

Örnekleme gerekirse, bir seçmenin iktidar partisine karşılık, ana muhalefet partisine oy veren bir seçmen;

- Vergilerin arttırılmasının adaletsizliğini,

---

¹⁸ Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S. 30.

¹⁹ Şermin TEKİNALP, Ruhdan UZUN, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 82.

- Eğitime daha fazla para ayrılmasını,
- Kamu personeli harcamalarının kısılmasını; düşünebilir

Bu üç inanç, bireyin bu inançlara verdiği değerle çarpılır.

- Seçmen vergilerin arttırılmasını istememektedir-Anamuhalefet partisi de istememektedir. (OLUMLU)

- Seçmen kamu personeli harcamalarına karşıdır. – Anamuhalefet partisi de karşıdır. (OLUMLU)

- Seçmen eğitime daha fazla pay ayrılmasını istemektedir. –Anamuhalefet partisi de istemektedir. (OLUMLU)

Seçmenden sayısal bir örnek için 0 ile 1 arasında bölümlenmiş bir ölçek üzerinde vergilerin artırılması ile ilgili aşağıdaki inançlara ne derece katıldığı sorulur.

İnançlar	Seçmenin katılım derecesi
1. Vergilerin arttırılması devleti güçlendirir.	(%20)
2. Vergilerin arttırılması refahı düşürür.	(%95)
3. Vergilerin arttırılması vergi kaçağını artırır.	(%90)
4. Vergilerin artırılması zenginden çok fakiri ezer.	(%80)

İkinci aşamada ise seçmene her biri inanca ilişkin sonucu (ei), +5 (çok olumlu) ile -5 (çok olumsuz) arasında bölümlenmiş bir ölçek üzerinde değerlendirmesi istenir.

Seçmen devletin güçlenmesini istemektedir	+4
Seçmen refahın düşmesini istememektedir.	-5
Seçmen vergi kaçırıcıları onaylamamaktadır.	-4
Seçmen fakirin ezilmesini istememektedir.	-4

Vergi artırmaya ilişkin inanç	İnanç	Değerlendirme	bi.ei
fakiri ezer	(%20)	+4	-80
vergi kaçağını artırır	(%95)	-5	-4,75
refahı düşürür	(%90)	-4	-3,60
devleti güçlendirir	(%80)	-4	-3,20
Toplam (Tutum)			-10,75

$$T=\sum bi.ei=-10,75$$

Yukarıdaki işlemlere göre seçmen için yapılacak yorum: Seçmen vergilerin artırılmasını istememekte, bunun getireceği sosyal sonuçları olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu olumsuzluğun değeri de oldukça yüksektir. Bu nedenle anamuhalefet partisine olumlu yaklaşmaktadır. Bu matematiksel hesaplama kişilerin tutumlarının ve kanaatlerinin ölçülmesinde kullanılmakta, bu yöntemlerin daha karmaşık tutum ve inançların ölçülmesinde kullanıldığı da bilinmektedir.

3. Yoğunluk:

Yoğunluk, belli bir tutuma sahip olan bireyin bu tutuma inanmışlığı, bağlanmışlığı anlamına gelmektedir.²⁰ Yoğunluk tutumu, tutumun derece boyutuyla ilgili bir durumdur, ancak aynı değildir. Bir başka deyişle aynı tutuma sahip iki birey, farklı yoğunlukla sahip olabilirler. Yine iki bireyin aynı kanaate sahip olmaları mümkün olabilir, ancak farklı yoğunluklara sahip olmaları olasıdır.

Genel olarak denilebilir ki, bir tutumun derecesindeki değişmelerle, yoğunluğu arasındaki değişmeler arasında bir korelasyon vardır. Herhangi bir tutum derecesinde, eğer bireyin tutumunu oldukça anlayacak duruma gelmişse, o bireyin tutumunun en yoğunlukta olduğunu da tespit etmek olasıdır. Bu durum özellikle bireyin davranışını önceden kestirmek veya davranışı kontrol etmek amacıyla yapılan incelemeler için önem taşımaktadır.

4. Köklülük: “Tutum incelemelerindeki köklülük boyutu, yanıtlayıcıların tutumlarının kristalleştiği, belli bir pozisyon hakkında objektif bir endeks tespit etmek için girişilmiş bir teşebbüsü temsil eder. İncelenen tutum, nisbeten, merkezi bir tutum mudur? Yoksa afaki bir tutum mudur?...”

²⁰ Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S., S. 35.

Köklülük genellikle standartlaştırılmış, gerçek bir yapıda kurulmuş durumlar içinde incelenir. Bu konunun özelliği, belli bir konun (tutum değeri) denek taraftarından anında ve kendiliğinden işin içine katılıvermesine uygun bir yapıda olmasıdır. ”²¹

5.3. Tutum Değişimi

Tutum değişimi ikna-uyum süreçlerini içeren bir durumdur ve iki türlü değişim sergilerler.

1. Aynı Yönlü Değişim: Belli bir konu ile ilgili olumlu veya olumsuz tutumun şiddetini değiştirmektir. Örneğin belli bir ürünün tüketilmesine ilişkin olumlu bir tutumun daha olumlu, olumsuz bir tutumun daha olumsuz hale gelmesi.

2. Ters Yönlü Değişim: Belli bir konu ile ilgili olumlu bir tutumun olumsuz, olumsuz bir tutumun olumlu hale gelmesi.

Tutum değişimiyle ilgili denilebilir ki, aynı yönlü değişim ters yönlü değişime göre daha kolay gerçekleşir. Tutumların değişiminin bağlı olduğu unsurlar da:

- Tutum sisteminin özelliklerine
- Bireyin kişiliğine
- Grup ilgilerine bağlıdır.²²

5.4. Grup Bağlamında Birey ve Tutumlar

Tutumların önemli kaynağının, bireyin içinde bulunduğu grupta ilintili olduğu ileri sürülmektedir. Bireyin tutumlarının, grubun değerlerini, inançlarını, kurallarını yansıtmaya eğilim içerisinde olduğu söylenebilir. Yine bir başka vurgulanması gereken nokta da bireyin tutumunu koruması, devamlılığını sağlaması, bireyle aynı yönde düşünen diğer üyelerin ya da kişilerin desteğiyle mümkündür.

Bireyin toplumsallaşma süreci iki başlık altında tanımlanmaktadır. Toplumsallaşma sürecinin ilk dönemlerinde bireyin içinde bulunduğu gruplara **birincil grup** (doğal grup) denir. Bir başka deyişle, aile, yaş ve cinsiyet grubu gibi bireyin iradesi dışında üye olduğu gruplara birincil grup denir.

Toplumsallaşmanın ileri aşamalarında belirli amaçlar doğrultusunda toplumun isteğine bağlı olarak niteliklerin farklılaştığı gruplara da ikincil grup (kazanılmış grup) denir. Üçüncü bir grup tanımlaması vardır ki, bu gruba “referans grupları” adı verilmektedir. Bu grubun birey için anlamı, kişinin özdeşleşmesi, değer yargılarını benimsemesi, davranışlarını model

²¹ Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S. 39..

²² Şermin TEKİNALP, Ruhdan UZUN, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 79.

almasıdır. Grubun birey üzerindeki etkisi de sorgulanan durumlardan biridir. Normatif etki, tutum değiştirme etkisi, verimliliğe etki grup-birey ilişkisinin temel sorgu alanları arasındadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Kitle iletişim kuramları için önemli bir çalışma alanı da hiç kuşkusuz sosyal psikoloji başlığı altında yer alan tutumlardır. Tutum-davranış arasındaki ilişki bu noktada daha çok bireyin öngörülen davranışları üzerinde odaklanan arayışlar özelinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla bu durum ağırlıklı olarak siyasal seçimlere ilişkin çalışmalara temel kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Öte taraftan bu çalışmaların aynı zamanda pazarlama süreçleri için de anlamlı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Özellikle savaş dönemlerinde tutumla ilgili çalışmaların yoğunluk kazanması da anlamlı bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Tutumun belirlenmesi, etkisinin, şiddetinin, boyutlarının saptanması uğraşları bu konuda yürütülen örnek araştırma yöntemlerini de öne çıkarmıştır. Bu noktada özellikle tutumların ölçülmesine ilişkin geliştirilen örnek çalışmalar da kullanılan ölçekler anımsanması gereken önemli araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ölçeklerin birçok çalışma için önemli bir analiz aracı olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin Likert ölçeği araştırma sürecinde en sık başvurulan yöntemlerden, derecelendirmelerden biridir.

Bu konuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer önemli sonuç da soyut-somut ikileminde gerçekleşen açıklamalardır. Örneğin tutumlara ilişkin yapılan yorumlarda tutumların elle tutulur, somut bir durum olmadığı, aksine bunun bir psikolojik durum olduğu üzerinde değerlendirmelere de rastlanmıştır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz

	Doğru	Yanlış
1- Tutumun boyutları arasında; “yön”, “derece”, “yoğunluk” ve “köklülük” yer alır.	( )	( )
2- L.L. Thurstone’un geliştirdiği “Eşit Görünen Aralıklar” yöntemidir.	( )	( )
3- Bir sonucun gerçekleşmesi olasılığı, bireyin o sonucun gerçekleşmesine ilişkin duygusunun olumluluk ya da olumsuzluk derecesi çarpıldıktan sonra, elde edilir.	( )	( )
4- Belli bir ürünün tüketilmesine ilişkin olumlu bir tutumun daha olumlu, olumsuz bir tutumun daha olumsuz hale gelmesi, ters yönlü değişimdir.	( )	( )
5- Toplumsallaşma sürecinin ilk dönemlerinde bireyin içinde bulunduğu gruplara ikincil grup denir	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2D, 3D, 4Y, 5Y

1. Tutum nedir tanımlayınız. Allport’un tutum tanımı hakkında bildiklerinizi aktarınız
2. Tutumların boyutları nelerdir?
2. Tutum ölçümlerinde kullanılan ölçekler nelerdir?
3. Tutum değişimlerinin yönleri hakkında bildiklerinizi açıklayınız.
4. Birincil ve ikincil grup nedir?
5. Psikolojik obje nedir, tanımlayınız?

**6. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA SOSYO-PSİKOLOJİK VE
TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR III**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Sosyo-psikolojik yaklaşımlar sürecinde 3. Bölümde aşamada, bu alandaki son açılımlara değinilecektir. Bu bağlamda “şema kuramı” olarak tanımlanan ve bilişsel yaklaşımlara yönelinilen bir içerikle karşı karşıya kalacağız. Bilişsel boyutun önemli bir nokta olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle son yıllarda yapay zekâ üzerine yapılan çalışmaların bu bölüm çalışmalarında ileri okumalar olarak akla gelmelidir. Öte taraftan Wilbur Schramm’ın modelleştirdiği içeriğe göz atacağız. Schramm’ın önemi aslında II. Dünya Savaşı’na yoğunlaşmanın da bir açıklaması olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü bu dönem içerisinde siyasal iktidarların en fazla iknaya, iletişim stratejilerine gereksinim duymaktadır. Tam da bu noktada Schramm’ın modelinin ardından, propaganda açıklamalarına iletişim-propaganda ilişkilerine yönelmeye başlayacağız ki, dönemi en karakteristik gelişmeleri olduğunu da anımsamakta yarar vardır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Şema kuramı nedir, bilişsel şemalar için neler söylenebilir?
- 2) Wilbur Schramm'ın modeli hakkında bildiklerinizi açıklayınız?
- 3) Politika ve iletişim için neler söylenebilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Şema kuramı, Wilbur Schramm modeli, politika ve iletişim.	İnsanoğlunun düşünce sistemi içerisinde “şema”lara ilişkin değişimler edinilecek. Öte taraftan, Schramm modeli hakkında bilgi edinilecek ve propaganda-iletişim ilişkisi irdelenecek.	Literatür ve ders notlarının okunmasıyla.

Anahtar Kavramlar

- Şema Kuramı
- Wilbur Schramm Modeli
- Propaganda ve İletişim

Giriş

Bilişsel yapılar ve süreçler, yeni yüzyılın önemli eğilim alanlarından birisi olmuştur. Özellikle yapay zeka çalışmaları, bu süreçte teknolojiyle birlikte insanoğlunun düşünce sistematığı üzerinde hakimiyet kurma arayışları çok daha belirgin bir boyut kazanmıştır. Hiç kuşkusuz bu yönelimle birlikte insanoğlunun bağımsız düşünme yeteneği ve özgür düşünme hakkı konusunda da evrensel değerler, gündeme gelmeye başlamıştır. Bu direncin, bugünün ekonomi politik yapısında çok da anlamlı olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu araştırmalar, yönelimler ağırlığını koruyacaktır. Bunun iletişim dünyası için de başat konular arasında yer alacağı tartışma götürmez bir gerçekliktir. Öte taraftan, Schramm'ın kitle iletişim modeli de temel iletişim yapılanması içerisinde önem taşımaktadır. Özellikle birincil ve ikincil grupların birey için anlamı sorgulanması gereken bir durumdur. Bir başka vurgulanması gereken durum da izleyiciler, dinleyiciler üzerindeki etkilerdir. Buradaki temel soru, etkilerin öngörülmesidir. Schramm, bu öngörüü çok başarılı bir durum olarak yorumlamıyor. Öte taraftan bir diğer önemli renkli konu da; propaganda-kitle iletişimidir. Buradaki temel değişim noktası olan II. Dünya Savaşı'dır. O dönem içerisinde savaş sürecindeki tarafların, aktörlerin psikolojisi üzerine yapılan araştırmalar da ilgi alanı olmuştur. Örneğin 2. Dünya Savaşı döneminde gerçekleştirilen "ordu araştırmaları" önemli bir ilgi alanıdır.

6.1. Şema Kuramı

Bireylerin siyasal düşüncelerinin karmaşıklık düzeyini etkileyen önemli unsurlardan biri de bilişsel yapı ve süreçlerdir. Bireyin siyasal ve sosyal bilgilerini örgütlemeye kullandıkları bilişsel yapılar “şema” olarak tanımlanır.²³ Bireylerin siyasete ilişkin sahip olduğu bilişsel yapılar, bir başka deyişle şemalar, içerdikleri bilgilerin kapsamı ve o bilgilerin örgütlenişi açısından farklılıklar gösterirler. Bilişsel psikoloji ilgili yürütülen çalışmaların etkilendiği önemli isimlerden biri Bartlett'tir. Bellek süreçleri üzerinde çalışan Bartlett, bellek ve bilişin, yalnızca çağrışımsal olarak işlemek yerine, şemalar adını verdiği özgül konusal yapılar içinde örgütlendiğini ileri sürdü. Bu görüşe göre, bir birey yeni bilgilerle karşılaştığında özgül bilişsel şemalar bunları süzer, seçer, kodlar ve yeni ya da var olan bilişsel yapılar içerisinde bütünleştirir.²⁴

Bilişsel psikoloji, bilginin nasıl oluştuğunu, nasıl edinildiğini, nasıl yapılandırıldığını, nasıl depolandığını ve nasıl anımsandığını araştırır.

Bilişsel yapı, kendileri bilinçli olmasa da insanın bilinçli düşüncesine yön veren yapılar olarak adlandırılır. Bireyin düşünce süreci içerisinde kullanabileceği mantıksal bağlantı sistemleri bilişsel yapıyı oluşturur. Bilişsel yapılar, bireyin karşılaştığı sorunları nasıl çözümleneceği ve sorunun çözümünde hangi mantık kurallarına başvuracağını belirler. Mantıksal bağlantıların birbirin bu şekilde bütünlemeleriyle zihinde bir takım şemaların oluştuğu ileri sürülür. Şema daha önce de vurgulandığı üzere, bilgiyi işleme ve örgütlemeye yardımcı olan bilişsel bir yapıdır. Herhangi özgül bir kavram hakkında birbiriyle bağlantılı fikirler sistemi olarak tanımlanabilir, şema.²⁵ Şema bu tanımlamayla karşılığını kişi, grup, olay ya da soyut bir düşünce olarak bulabilir. Bu şemalar bireyin olgunlaşması ile birbirleriyle ilişkilendirilmeye başlar ve daha karmaşık bir hal alır. Zihinsel eylem öğeleri olan şemaların birbiriyle bağlantılanma sürecine de örgütlenme adı verilir. Örgütlenen bilişsel şemalar, organizmanın yaşadığı dünyanın dolayısıyla da yaşantısının geçebileceği dünyanın bir tür zihinsel haritasını çizer. Bu haritalar da bilişsel harita olarak adlandırılır.

Şema kavramı, insanların bilgiyi işleme biçimlerini algılamak üzere, psikologlar, sosyal psikologlar, siyaset bilimciler ve iletişimciler tarafından yoğunlukla kullanılan bir kavramdır.

Şema kuramı ise, hergün onlarca, yüzlerce yeni enformasyonla, haberle karşı karşıya kalan bireyin bunlarla nasıl uğraştıklarını, bunları nasıl işledikleri, değerlendirdiklerine ilişkin açıklamalarda bulunmayı hedefleyen bir kuramdır. Bu noktada insanların “bilişsel cimri” olmaya zorlandıklarını ileri sürer. Sınırlı bilgi işleme yeteneğine sahip insanların, karşı karşıya kaldıkları enformasyonları değerlendirmede önerilen, aktarılan şemalarla edilgen bir yapıya dönüştürüldüğünü söylemek ileri sürülebilecek bir sav olarak görülmektedir. Öte taraftan Fiske ve Kinder, “karmaşıklığın üstesinden gelmek için şemaların eksik olmasına

²³ Michael A. Bilburn, *Sosyal Psikolojik Açıda Kamuoyu ve Siyaset*, Çev: Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara- 1998, S. 133.

²⁴ A.g.y. S. 134.

²⁵ Şermin Tekinalp-Ruhdan Uzun, *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 85.

karşın kullanışlı araçlar” olduğunu ileri sürmektedir. İnsanlar karşı karşıya kaldığı her bilgi parçasını akılda, bellekte tutmakta güçlük çekerler. Bu nedenle aldıkları bilgiyi sınıflandırır ve düzenlerler. Şemalar, dünyanın bu anlamda verimli bir biçimde sınıflandırılarak örgütlenebilmesine olanak sağlarlar.

Şema kuramı, genel bilgi yapılarının yeni edinilen bir bilgi paçasının işlenmesini yönlendirdiğini varsayar.

Doris Graber, insanların medya kaynaklı haberlerde şemaları kullandığına ilişkin araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar sonrasında Graber, insanların haber öykülerindeki bilgiyi birtakım farklı eşleştirme stratejilerini kullanarak bazı varolan şemalarla eşleştirmeye çalıştıklarını tespit etmiştir. Eşleme olması durumunda bilinin bazı parçaları şema biçiminde depolanmakta, eşleme yapılamaması durumunda bilgi özümsemeden atılmaktadır. Graber, insanların haber öykülerindeki kanıtlardan daha çok, kendisinin çıkardığı sonuçlar ve kanıtları depolama eğilimi içerisine girdiklerini ifade etmiştir.

Şema ile ilgili yürütülen çalışmaları örneklemek gerekirse, kitle iletişim açısından ABD’deki seçimleri sürecindeki bir örnekle aktarmak çok daha yerinde olacaktır.

Siyasal bir kampanyada yoğun istatistiksel bilgi yerine canlı örneğin daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bush’un 1988 seçimlerinde kampanyalarda Willie Horton olayı örnek olarak kullanılmış ve etkili sonuçlar elde edilmiştir. Seçimlerden bir yıl önce Massachusetts Cezaevleri Genel Müdürlüğü birinci dereceden cinayet hükümlü-tutukluları için izinli olarak salıverilme programı uyguladı. Willie Horton da bu uygulamadan yararlanan bir hükümlüydü. Bu uygulama kapsamında 9 hafta izinli olarak cezaevinden ayrılan Horton geri döndü ve izinli çıktığı 10. hafta geri dönüş yapmadı. Haftalar sonra Maryland’da bir çifte saldırarak erkeği bıçakladı, kadının ırzına geçti. Vali Dukakis izinli salıverilme programını bu olaydan sonra kaldırdı. Olay daha sonra başkanlık seçimlerinde konu olacak ver tartışmalara yol açacaktı. Bush’un kampanya komitesi “döner kapı” diye bir televizyon reklamı yaptı. Utah Eyaletinde bir cezaevi görüntüsünde döner kapılardan suçluların “masum insanları” öldürmeleri ve tecavüz etmeleri için topluma düzenli salıveriliyor imasında bulunuldu. Milyonlarca seçmenin canlı ve korku verici imgelerle bezeli reklam filmini izlemeleri etkili sonuçlar doğurdu. Dukakis, buna karşılık istatistiksel veri ve sözlü açıklamalarla yanıt vermeye çalıştı. Eyaletin cinayet oranları açısından en düşük eyalet olduğunu ileri sürdü. Reagan döneminde Kaliforniya’da da benzer bir olayda iki suçlunun bir polis ve öğretmeni öldürdüğünü belirtti. Dukakis bu kampanyaya karşı örneklerle yanıtlarının en uç örneğini de Bush’un Houston’daki bir tutuklunun yarıaçık cezaevinden çıkarak bir bakanın karısının ırzına geçip öldürdüğünü ve Goeoge Bush’un da o hapishaneye ödül verdiğini anımsattı. Bu karşı örnekler Dukakis’in popularitesinin düşmesini engelleyemedi.²⁶

Bu örnek için söylenebilecek sonuç seçmenlere sunulan seçenekler “kazançlar” olarak sunulduğunda insanların risksiz olanı tercih ettiğini, ancak seçeneklerin “kayıplar” olarak sunulmasında daha riskli seçeneğe yöneldiği savıdır. Nitekim 1988 kampanyasında iki olumlu

²⁶ Michael A. Bilburn, **Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara- 1998, S. 133.

(kazanç) seçenekten birini mi, iki olumsuz (kayıp) seçenek arasından tercih yapmak daha kolay mı sorusuna yanıt aranmıştır. Kitle iletişim araçlarının adayları “dağınık” ve “bodur” olarak tanımlayan sunumlarında, halkın seçimi olumsuzlar arasından bir tercih olarak algıladığı, Bush ve Dukakis arasında tercihte birinin kesin kayıp diğerinin kesin bir risk olarak değerlendirdiği ileri sürülmüştür.

6.2. Schramm’ın Kitle İletişim Modeli

Wilbur Schramm’ın 1954 yılında geliştirdiği modelin temel yapı taşı medya örgütü ya da iletişim araçlarıdır. Schram kitle iletişim araçlarının etkisinin öncelikle grubu etkilediğini ve gruptan bireye yansıyan bir işleyiş sürecine sahip olduğunu ileri sürer. Schramm’ın modeline göre; kitle iletişim araçların hergün birçok ileti gelir. İletişimci bunları değerlendirir, okur ve izleyiciye hangisini aktaracağına karar verir. Bu süreçte metinlerin özüne dokunmadan değişiklikler yapar, bazılarını da tümüyle yayın dışında bırakır. İletişim araçlarının ulaştığı okuyucu, dinleyici, izleyici kitle halinde yaşayan bireylerdir. Bireylerin ait olduğu birincil ve ikincil gruplar vardır. Kitle iletişim araçlarından alınan iletiler birey tarafından anılan grupların üyelerine ulaştırılır. Schramm’da toplum diğer haberleşme birimleri gibi, hem kod açımlayıcısı, hem yorumlayıcı, hem de kodlayıcı olarak görev yapmaktadır. Bu özelliğiyle Schramm, kitle iletişimini toplum bildirişimi olarak tanımlamaktadır. Kitle iletişimin her yanı kapsayan etkileri, kitle haber bildirişiminden öğrenilen, kazanılan yığın bilgiler bir toplum bildirişimi şeklinde işler. Belirli ve sınırlı bir etkinin ön kestirimine çalışırken durum, kişilik ve iletinin etkide bulunacağı yer olan grupla ilişki hakkında bilgi sahibi olunmaksızın, salt iletinin kendisinden bir şey çıkarmak pek olası değildir.

Schramm’ın kendi aktarımlarından bir örnek vermek gerekirse, temel sorunun kitle iletişim araçlarının etkisi üzerine odaklandığını söylemek olasıdır. Kitle haberleşmesiyle aktarılan bir iletinin ne etkide bulunacağı ön-kestirimle nasıl bilinebilir? Kitle dinleyicisi, okuyucusu ya da seyircisi üzerindeki etkileri ön-kestirimle bilinmesinin olanaksız olduğunu belirtir Schramm. Bireyler üzerindeki etkisi hakkında önkestirimde bulunmanın mümkün olduğunu belirtir Schramm. Haberleşme örgütleri grup kodlaması geliştirmişlerdir, ancak kod-açımama hala bireyseldir. Dolayısıyla durum, kişilik ve grupla ilgili özelliklerin her grupta çok değişik ve niteliktedir. Etkiler de buna bağlı olarak çok değişik ve sayısız denecek kadar çoktur. Bir diğer belirtilmesi gereken durum da kitle haberleşmesinde, kitle içerisinde yer alan bireyler hakkında sahip olunan bilginin azlığıdır. Bu bilgi azlığı önkestirimde bulunmayı da güçleştirmektedir.

Ortalama günlük zamanının 4-5 saatini kitle haberleşmesiyle geçirdiğini ileri sürer Schramm. Bu sürenin de kitle haberleşmesinin tüm sunumlarına yanıt olacak bir “tüetime” karşılık gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Zamanın tümünü kullansa bile bu noktada bu sunumların tümünü bireyin takip etmesinin olanaksız olduğunu belirtir, Schramm. Dolayısıyla izleyici-dinleyici-okur bunlar arasından bir seçime gider. Buna karşılık bireyin boş zamanları için alternatif seçenekleri de vardır. Örneğin müzik dinlemek gibi. Schramm’ın Amerikan okuru için yaptığı saptamalardan biri de okurun dikkatine ilişkindir. Bu yoğun aktarım içerisinde okurun, dinleyicinin, izleyicinin dikkati ilk yoğunlaşmada ağırlık

kazanırken süreç içerisinde dağılır ve azalır. Örneğin bir metni ilk başlarda yoğun okurken, daha sonra bu dikkat zayıflar. Yine de bu olumsuzluklara karşın kitle haberleşmesinin etkileri olduğunu ve bunlara örnekler verilebileceğini ileri sürmektedir Schramm. Radyo piyeslerinin yanlış anlaşılmasını da bu dikkatle ilintilendiren Schramm, buna örnek olarak CBS'nin Orson Qelles'in "Dünyalar Savaşı"ndan yapılan piyesini örnek vermektedir. Piyeste uzaklardan gelen askeri birliklerin Bilreşik Amerikayı istila ettikleri söyleniyor. O dönemde piyesi dinleyenlerin dağlara kaçtığını, sevgilisine elveda telefonları edenlerin varlığından söz etmektedir. CBS spikerinin, piyese başlamadan önce bunun bir kurmaca olduğunu duyanların varlığını da anımsamakta yarar var. Ancak çok düşük bir dikkatle piyese kulak verenlerin bu anonsları duyması, anlaması pek olası değildir. Piyesi dinleyip paniğe kapılanlar bir gün sonra anımsadıklarında utanacaklarını vurgulayan Schramm, kitle haberleşmesinin etkilerine dönük önemli bir örnek olduğunu hatırlatmaktadır. Olay bireylerin danışa geldikleri gruplarıyla konuşmadan hemen kendiliğinden oluşmuş, bir anda istilanın başladığı bölge olarak tasarlanan yerlerde bulunan binlerce ev halkı harekete geçmiştir. Bunun nedenini sorgulayan araştırmacılar, dönemin gerilim dolu bir zaman olduğunu belirtmişlerdir. İnsanların en küçük bir şeyle hemen ürkebileceğini, endişe içinde ve huzursuzluk içinde olduğunu tespit etmişlerdir. İkinci olarak uzmanlar, halkın radyo haberlerine karşı olağanüstü güvenlerinin varlığını tespit etmişlerdir. Piyes bir haber bülteni ve yorum biçiminde kurulmuştu. Böyle olunca da haber-bildirişim halk tarafından yorumlanışına uyacak şekilde, halkın içinde bulunduğu durumda gerçek değişime varmış da, onu bildirişirmiş gibi görünüyordu.²⁷

Bir başka örnek de Alaska'da altın bulunduğuna ilişkin gazetelerin 1890 yıllarında yayınladığı haberle "Altına Hücum"un gerçekleşmesi olarak aktarılmaktadır.

Bu etkiye örnek olarak bir ülkede iktidarı aldıktan sonra "komünistlerin" ilk olarak haberleşme sistemine el koyduğunu belirtmektedir Schramm. Hitler de aynı şekilde davrandığını anımsatılmaktadır.

6.3. Propaganda ve Kitle İletişimi

Sosyal bilimlerdeki kavram tanımlamalarında görülen farklılıklar propagandanın tanımlanmasında da ortaya çıkmaktadır. Propagandanın temel işlevi olarak insan davranışlarını belirli bir fikir çerçevesinde güdüleme ve yönlendirmedir. Tarihi insan kadar eski olan propaganda, başlangıçta bir doktrini yaymak için kurulan örgütleri ifade etmek amacıyla kullanılırken, zamanla doktrinin kendisini ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, daha sonra ise doktrini yaymak için kullanılan teknikleri ifade eder duruma gelmiştir. Propaganda yöneticilerinin ya da yönetici adaylarının, kitlelerin gönüllü desteğini kazanmak zorunda kalmasıyla günümüzdeki önemini kazandığı söylenebilir. Genel oya olan inancın yaygınlaşması, yönetilenlerin de siyasal bilince sahip olduğu düşüncesinin gelişmesi gibi etkenler, yöneticileri kamuoyunun sürekli desteğini aramaya zorladı. Yöneticiler, halkın desteğini sağlamak için propagandanın rüşvet ve mefaaat sağlama yollarından ya da şiddet kullanmaktan daha etkili olduğunu farkına vardılar.

---

²⁷ Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Kitabevi, İstanbul-1992, S. 130-131.

Propaganda, 19. Yüzyıl başına kadar bir propagandacı tarafından edilgen kişiler üzerinde uygulandı. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte bu etkileyen-etkilenen ilişkisinde bir değişime meydana geldi. Bu değişim sonucu propaganda, “propagandacının amacı” ile etkilenmek istenen kişinin “gereksinimi” arasındaki çakışmanın bir sonucu olmaya başladı. Daha sonra I. Dünya Savaşı, birbirinde kopuk ve geçici bir propaganda türünü ortaya çıkardı. 1917 Sovyet Devrimi ise propagandaya sürekli ve sitemli bir yapı kazandırdı.

Propaganda, sözcük anlamında, Latince tohum ekmek, dağıtmak, yaymak anlamlarına gelen propagare kökünden türetilmiştir. Ancak kavram çağdaş kullanımında bu sınırları aşarak yönlendirici, düşünce üzerinde baskı kurucu ve ikna etmeye yönelik bir içerik kazanmıştır. Propaganda konusunda pek çok tanım vardır. Ancak J. Ellul’un tanımı kapsamlı ve açıklayıcıdır. Ellul, propagandayı, “bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, denetim altına almak veya değiştirmek için, iletişim araçlarından yararlanarak bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumundaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler olacağını umarak gerçekleştirdikleri bilinçli bir girişim olarak tanımlamaktadır.”²⁸

Lerner ise etkin bir propagandanın koşullarını şöyle sıralamaktadır:

1. Herşeyden önce kitlelerin dikkati sağlanmış olmalıdır.
2. Kitlelerin güveni sağlanmış olmalıdır.
3. Kitlelerin önceden kazanılmış bulunan bilgi, değer ve diğer unsurları göz önünde tutulmalıdır. Propagandacının yaratmak istediği değişiklikler, kitlelerin içinde bulunduğu anda beslediği umut ve bekleyişler karşısında bile hoş görünen seçenekler olarak sunulmuş olmalıdır.
4. Kitlelerin içinde bulunduğu ortam, bekleyiş yapısındaki değişimin gerektireceği eylem yönünde harekete geçmeye elverişli olmalıdır.

Propaganda da hedef insan olduğu isin önemli kaynaklar arasında sosyoloji ve psikoloji bilimlerini saymak gerekir. Etkilenmek istenen hedefin, topluluğun yapısı, tutumlarının niteliği ve bu tutumların nasıl oluştuğu çözümlenmelidir.

Propaganda da öne çakın kavram “toplumsal denetim”dir. Gurevitch, toplumsal denetim olgusunun açıklanmasında üç noktanın birbirinden ayrılması gerektiğini belirtir. Toplumsal denetimin kaynağı, biçimi ve araçları birbirinden ayrıştırılmalıdır. Toplumsal denetimin kaynağı birey, grup ya da merkezi otorite olabilir. Toplumsal denetim biçimleri ise örf, adet, gelenek ve görenekler, dinsel, hukuksal siyasal, eğitimsel kurumlar ve kamuoyudur. Toplumsal denetimin araçları ise psikolojik baskı araçlarıdır. Bu araçlar ödüllendirme, özendirme gibi olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Toplumsal denetimin sağlanabilmesi için bu yoldaki önerilerin topluma yayılması gerekmektedir. Bu noktada, kitle

---

²⁸ Şermin Tekinalp-Ruhdan Uzun, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004, S. 88-89.

iletişim araçları kamuoyu ile ilişkileri dolayısıyla toplumsal denetim odaklarında önemli bir konuma sahiptir.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Bu bölümde, “şema kuramı”nı öğrendik. Bilişsel süreçler üzerinde yoğunlaşarak, insanoğlunun düşünce sistematığında etkin olan unsurlar üzerinde yorumlarda bulunduk. Öte taraftan Wilbur Schramm’ın kitle iletişim modeli üzerinde duruldu. Bu modelin temel akışı içerisinde sorgulananın “etki” üzerine yoğunlaştığını söylemek olasıdır. Bu etki sürecinde önemli kaynaklar arasında birincil ve ikincil grupların varlığı da bu model tarafından hatırlatılan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, kitle iletişimi ve propaganda üzerine yoğunlaşıldı. Bu alandaki çalışmalara araştırmalara, özellikle de “ordu araştırmaları”na yer verildi.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Bireyin siyasal ve sosyal bilgilerini örgütlemeye kullandıkları bilişsel yapılar “şema” olarak tanımlanır.	( )	( )
2- Willie Horton, şema kuramının önemli akademik isimlerinden biridir.	( )	( )
3- Schramm’a göre okurun, dinleyicinin, izleyicinin dikkati eyleme başladıktan sonra, bütün izleme, dinleme, okuma boyunca aynı yoğunlukta devam eder.	( )	( )
4- Etkin propaganda için herşeyden önce kitlelerin güveninin kazanılmış olması gerekir	( )	( )
5- Propaganda da öne çakın kavram “toplumsal denetim”dir.	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2Y, 3Y, 4D, 5D

1. Şema kuramında temel unsurlar nelerdir? Bilişsel psikoloji çalışmalarının iletişime etkileri nelerdir?
2. Wilbur Schramm modelinde “eşik bekçileri”nden söz etmek olası mıdır?
3. Wilbur Schramm’ın kitle iletişim modeli hakkında bildiklerinizi aktarınız.
4. Propaganda tanımları hakkında bilgi verir misiniz?
5. Lerner’ın etkin propaganda koşulları nelerdir?

**7. KİTLE İLETİŞİM KURAMLARINDA İLETİYLE İLGİLİ
ARAŞTIRMALAR İKİ VE ÇOK AŞAMALI AKIŞ: KANAAT ÖNDERİ -
KAPI BEKÇİSİ TOPLUMBİLİMSEL YAKLAŞIM**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Bu ünite kapsamında kitle iletişim araştırmalarında iletiyi esas alan çalışmaların genel özellikleri üzerinde durulacak ve ardından bu çalışmalar örneklerle iletinin etkileri üzerinde yorumlarda bulunulacaktır. İletişim sürecinde gönderici ve alıcı temelinde biçimlenen akışın iletinin kaynaktan çıkışından önce uğradığı müdahaleler hakkında bilgi verilerek bu müdahalelerin hem içerik, hem biçim boyutuyla yansımaları üzerinde durulacaktır. Ayrıca iletişimi toplumsal yapının uzağında, bağımsız bir eylemlilik hali olmaktan kurtaran ve kitle iletişimini toplumbilimsel boyutuyla irdeleyen yaklaşımlar da incelenecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) İletiyile ilgili yapılan araştırmalar nelerdir ve bu araştırmaların sonuçları nelerdir?
- 2) İki aşamalı enformasyon akışı nedir?
- 3) Kanaat önderi ve eşik bekçisi nedir?
- 4) Toplumbilimsel yaklaşım nedir?
- 5) Riley and Riley modalini aktarınız?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İleti Araştırmaları, İki ve Çok Aşamalı Enformasyon Akışı, Riley and Riley Modeli, Kanaat Önderi ve Eşik Bekçileri	İletinin tanımı ve iletiye ilişkin yürütülen çalışmaların sonuçları. Ayrıca enformasyonda aşamalı akışlar hakkında bilgi. İletişimin önemli iki kavramı “kanaat önderi” ve “eşik bekçileri”	Literatür ve ders notlarıyla yapılacak okumalar aracılığıyla.

Anahtar Kavramlar

- İleti
- Kanaat Önderi
- Eşik Bekçisi
- İki Aşamalı Enformasyon Akışı
- Çok Aşamalı Enformasyon Akışı
- Riley and Riley

Giriş

İletişim araştırmalarının önemli bir kısmı “etki” üzerine yoğunlaşmıştır. Etki var mı yok mu tartışması, aslında bu etki sağlayan “etken madde”nin ne olduğu sorusunu da gündeme getirmeye başlamıştır. Örneğin korkuyla verilen iletilerin etkisi üzerinde yorumda bulunmak bir anlamda iletide tehdit unsurlarının, korku öğelerinin tartışılmasına yol açmıştır. İletinin niteliği, niceliği gibi unsurlar etkin ve etkili bir iletişim için araştırılması gereken öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Yine iletişim sürecinde tartışılan konulardan biri enformasyon akışının aşamalarıdır. Enformasyon hangi aşamalardan geçerek hedefe ulaşmaktadır sorusu aşamaların niteliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Tüm bu yorumlarla birlikte yine de modelleme uğraşları kendini göstermektedir. Bu ünite bağlamında da Riley and Riley olarak karşımıza çıkmaktadır.

7.1. İletiyile İlgili Araştırmalar

İletiyile ilgili araştırmalar, iletinin yol açtığı dürtüler (olumlu ya da olumsuz teşvikler) üzerinde durur. Bu araştırmalarda ortaya çıkan bazı sonuçlar şunlardır:

- İletişim korkuvermeye dayandığında, duygusal gerginlik yaratmadaki etkisi iletinin kaynağı, açıklığı ve izleyicini önceki iletişim deneyine bağlıdır. Örneğin, "ölmek istiyorsa bu dönemde sollama yap" diyen ve tehlikeli bir dönemden önce konmuş bir iletinin, kişi eğer bu dönemde sollama yaptığı için ölenler olduğunu duymuşsa gerginlik yaratma olasılığı fazladır.

- Korku dozunun yüksekliği fazla uyum sağlamamaktadır. Ama korku güvenilir bilgi ile verilirse etkisi artabilir.

- Grup kurallarının önemi üzerindeki araştırmalar, bir referans grubunun kullanılmasının izleyicinin fikri kabul ya da reddinde etkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, izleyici o referans grubuna dahilse ya da referans grubuna önem veriyorsa, öneriyi kabule yönelir.

- Genel olarak, tartışmadan sonuç çıkarma ve bu sonucu açıkça sunma, izleyiciden kendisinin sonuç çıkarmasını beklemekten daha etkilidir.

- Sunuş, izleyiciye karşı görüşü de verdiğinde (iki yanlı sunum), kişinin ileride karşılaşabileceği karşı-propagandaya karşı önceden hazırlıklı olmasına, karşı-propagandayı görmezden gelmesine ya da önemsememesine neden olur. Erol Mutlu'nun tanımına göre; karşı-propaganda, insanların alışageldikleri tepilerini zayıflatmayı veya bir muhalifin istediği tepilerin ortaya çıkmasını ya da pekişmesini engellemeyi amaçlayan bir propaganda tekniğidir.²⁹

- Kişiler aynı toplumsal baskılara farklı, karşılıklar verirler. İletideki uyarılar sadece kişi gerekli güdüsel tutumlara sahip olduğu sürece yeterli görev yapabilirler. En önemli tutumlardan biri grup üyeliğidir. Bir gruba üyeliği korumak amacıyla yüksek derecede dürtülenen kişiler, grubun diğer üyeleri tarafından daha kolay etkilenir ve bu grubun standartlarına karşı olan iletiler karşısında daha dirençli olmaya yatkın hale gelirler.

- Kendine güveni az olan kişiler, örneğin kendilerini toplumsal bakımdan yetersiz görenler ve bunalım eğilimi gösterenler, ikna edici iletişimden daha çok etkilenirler. Holfer'e göre (Bkz. Şermin Tekinalp-Ruhdan Uzun, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004.) değişim isteyen kişilerde büyük bir hayal kırıklığı vardır. Ama değişim isteği tek başına hayal kırıklığı değil, onlara inanç ve güç aşıl原因, güçlü olacakları mesajını veren iletiler yaratır. Holfer, teröristlerin terör olaylarına hazırlanmasında verilen iletilerin önemine dikkat çeker.

---

²⁹ Bkz. Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü – Kitle İletişim Kuramları**, Şermin Tekinalp-Ruhdan Uzun **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**.

7.2. İki Aşamalı Enformasyon Akışı

Colombia Üniversitesi'nde Katz, Berelson ve Lazarsfeld'in önderliğinde 1950'lerin ortalarına kadar yapılan etki araştırmalarının sonucunda enformasyonun aktarılması ve tutumların değişmesinde kişilerarası ilişkilerden doğan etkinin geniş bir rol oynadığı ve kitle iletişim araçlarının doğrudan rolünün sınırlı olduğu saptandı. Bu araştırmaların sonuçlarından iki aşamalı akış, kanaat önderliği ve kapı tutucu kavramları ortaya çıktı.

İki aşamalı iletişim akışı, "kitle toplumu kuramlarının tersine, çoğulcu bir toplumda kitle iletişim mesajlarının akışının kanı önderlerince dolaymlandığını öne süren bir yaklaşımdır". (Bkz. Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü – Kitle İletişim Kuramları**) Ünsal Oskay'dan yapılan aktarımlara göre ilk olarak Lazarsfeld'in kullandığı bir kavram olan 'iki aşamalı akış' bir toplumdaki iletişim sürecinin hedef aldığı bireyleri doğrudan doğruya değil, bireylerin üyesi buldukları toplumsal gruplardaki 'kanaat önderleri' aracılığıyla etkilediğini anlatmaktadır. Bu modele göre, kitle iletişim araçlarından yayılan bilgi iki temel aşamadan geçmektedir. İlk aşamada bilgi, iletişim araçlarından kitlesel iletişime daha sık katılan görece bilgili bireylere ulaşmaktadır. İkinci aşamada ise kişilerarası iletişim kanalları devreye girmekte ve bilgi bu kişilerden, iletişim araçlarını daha az ve daha dolaylı kullanan, ayrıca bilgi için başkalarına bağımlı olan bireylere aktarılmaktadır.

7.3. Çok Aşamalı Akış

İki aşamalı akışta tek bir kanaat önderinin önemi vurgulanmaktadır. Kanaat önderleriyle ilgili araştırmalar ilerledikçe, bu görüşün karşısına, kaynak ile alıcı arasına çok sayıda aktarıcı kanaat önderlerinin girdiğini savunan çok aşamalı akış görüşü ortaya atılmıştır. Bir başka deyişle, bir, ileti, bir kişi tarafından alınmakta, başka bir insana aktarılmakta, o da anladıklarını kendi yorumlarıyla başkasına aktarmakta; iletiler ilk ortaya çıkış şekline çok daha farklı biçimlerde insanlar arası iletişimle yeniden düzenlenmekte ve orijinalinden farklı bir biçimde hedefe ulaşmaktadır. Bütün bu görüşlerde kişilerarası iletişimin önemi vurgulanmaktadır.

7.4. Kanaat Önderi, Kapı Bekçisi

Kanaat önderi iletişimde en önemli rol oynayan grup üyesi olarak düşünülebilir. Kanaat önderi, iletişimi grubun dünya görüşüne göre biçimlendirerek, saygı duyulan bir önder, dolayısıyla güvenilir bir kaynak olarak etkide bulunur.

Kapı bekçisi veya eşik bekçisi terimi ise bir mesaj kitle iletişim araçlarından bireysel izleyici ya da dinleyiciye geçerken bu mesaja müdahale edenleri anlatır. Bu kavramı ilk kez Kurt Lewin, 1947'de aile içinde yiyecek harcamalarına ilişkin karar verme mekanizmasını araştırdığı çalışmasında kullanmış, enformasyonun daima belirli kanallardan geçtikten sonra bireylere ulaştığını ileri sürmüştür. Daha sonra David Manning White, 1950'de gazetelerde yayınlanacak haberlerin seçilmesindeki ilişkileri ve işleyişi bu kavramdan yararlanarak, çözümlenmiştir. White, araştırmasında telgraf editörünün belli bir hafta boyunca ulaşabildiği haberlerin yalnızca yüzde 10'unu seçtiğini gördü ve bunun nedenlerini bulmaya çalıştı. Editör,

haberleri 'propaganda', 'fazlaca komünist', 'yanlış olabilir', 'yer yok' gibi nedenlerle eliyordu. White, editörün haberleri elerken getirdiği yorumların çoğunun ideolojik bir nitelik taşıdığını fark etti.

Kitle iletişim araçlarına ulaşan haber materyallerinin tümünün haber haline getirilme olanağı yoktur. Dolayısıyla bazı haber materyalleri kamuoyuna ulaşma şansı bulamaz. Bu materyaller arasından seçildikten sonra yeniden kurgulanarak kamuoyuna sunulmasına karar verilenler ise kapı tutucuların bilgi ve denetimi altında kamuoyuna ulaştırılmaktadır. Sosyo-ekonomik statü, iletişim aracının türü ve genel yayın politikası gibi etmenler, haberleri seçme işleminde rol oynayan başlıca faktörlerdir. Kapı bekçileri, gerçekliği biçimlendirerek, yeniden inşa etme sürecinde önemli bir rol oynarlar.

Kapı bekçileri, bir mesajın göndericiden alıcıya giderken geçtiği kişiler ya da gruplar olabilir. Kapı bekçilerinin ana işlevi bir bireyin aldığı mesajları süzgeçlemektir. Bunlar belli mesajların geçmesine izin verirken, diğerlerinin geçmesini engellerler. Bir yazı işleri sorumlusu, bir yayımcı belli bir konuya yer verip diğerini basmamaya karar verebilir, fakat bunu yapmakla okuyucusunu otomatik olarak ne okumaya, ne de inanmaya zorlamaz. Dolayısıyla kapı bekçisi etkili ya da etkisiz olabilir.

Haber kapı bekçisi de birçok kapı bekçisinden biridir. Benzer görev görenlere örnek olarak artist ve sanat acentaları, halkla ilişkiler danışmanları, yayınevleri, film ve tiyatro yapımcıları verilebilir. Ayrıca, haber akımı sürecinde kapı bekçisi tek bir yerde yerleşmemiştir. Aksine hemen her önemli adımda kapı bekçilerini görürüz. Bunlar hem haber ajansları editöründen önce, hem de sonra yer alırlar ve haberin seçildiği alandan, alanda habercilerin ilişki kurduğu haber kaynaklarından, haber servisine, oradan bu servisi kullanan haber örgütlerine ve sonunda haberin halka gönderilmesine kadar olan geniş alanda yer tutarlar.

Katz ve Berelson kapı bekçisi ve kanaat önderlerinin birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirtirler. Eşik bekçileri kitle iletişiminde gönderici araçtan önce, kanaat önderleri alıcı araçtan sonra yer alır. Her ikisi de etkinin sağlanmasında hem seçici, hem de yorumcu rolünü oynarlar. Fark, iletişim sürecinde tuttukları yerde, dolayısıyla sahip oldukları farklı güçte ortaya çıkar.

7.5. Toplumbilimsel Yaklaşım

İlk iletişim araştırmaları, iletişim sürecinin sosyal bir boşluk içinde meydana geldiğini ve sosyal çevreden gelen etkinin üzerinde durulmayacak kadar önemsiz olduğu izlenimi veriyordu. Zamanla, iletişimin sosyal çevrenin bir parçası olduğu fark edilmeye başlandı. İletişim alanında sosyolojik yaklaşımın gerekliliğini Halloran, etki araştırmalarını inceleyerek belirtmiştir (Bkz. Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990):

- Etki araştırmaları, iletişim sürecinin tarihi" ekonomisi, yapısı ve profesyonelleşme gibi yanlarını çok az incelemiştir.

- Etki araştırmalarının büyük bir kısmı sosyal psikolojiye dayandığından, kitle iletişiminin toplumdaki rolü konusunda doğru olmayan görüşler sunulmuştur. Bu araştırmaların bazıları gerçeği gözden saklamış, bazen de saptırmıştır.
- Etki araştırmalarında kitle iletişimi, içinde olduğu toplumsal durum göz önüne alınarak incelenmemiştir.
- Araştırmalar kuramsal bir çerçeveyi açıkça ortaya koyamadıkları, kuramdan yoksun oldukları için araştırmaların çoğu gerçek bilimsel ilerlemeye katkıda bulunmaz.
- Televizyonun ya da, herhangi bir aracın etkisinden söz ettiğimiz zaman, bir elektronik aracın, etkisinden söz etmiyoruz: Aracın örgüt ve yapısı, sunduğu içerik son derece önemlidir ve ülkeden ülkeye değişir.

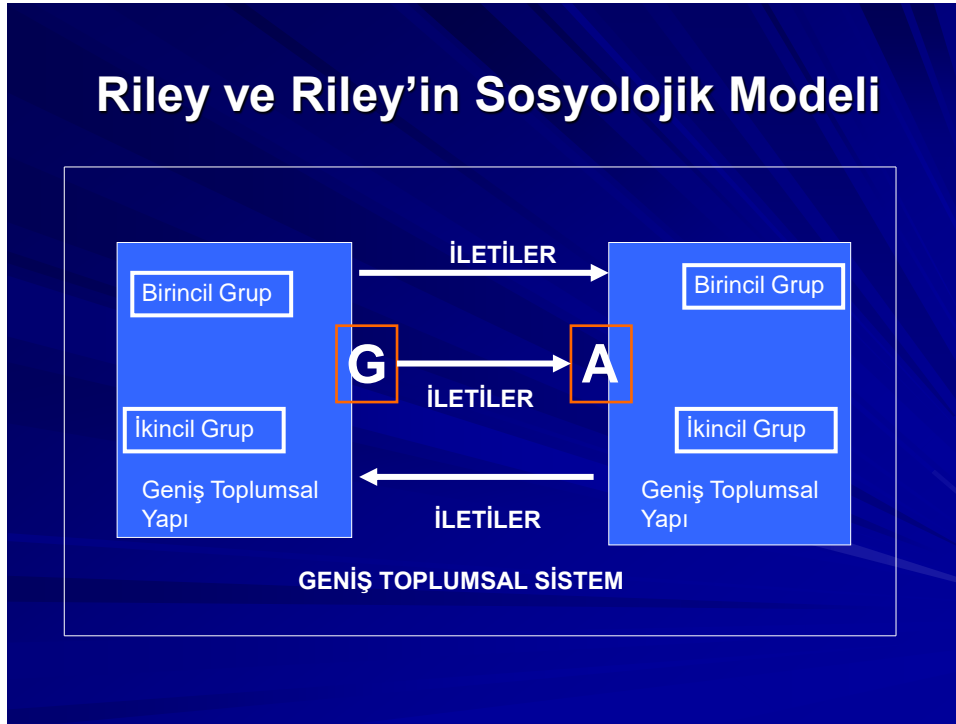
Alemdar ve Erdoğan'ın aktarımlarına göre; Halloran, sosyolojik yaklaşımın özelliklerini şöyle belirtmektedir: İleti, toplumsal süreçlerden soyutlanmamalıdır. Gönderici ve izleyici genellikle birbirine bağlı karşılıklı ilişki içindedir. Gönderici ve alıcı arasındaki ilişkinin çoğu dolaylıdır ve mesaj öteki grup üyelerinden geçerek çoğalmaya yönelir. İletişim sürecine katılanlar toplumsal yapıda bir konuma sahiptirler. Bu konumların toplumsal sistem içinde birbiriyle ilişkisi olduğu, kişi ya da gruptan akan iletişim rastlantısal ve ilişkisiz etkinlikler olarak değil, süre giden karşılıklı ilişki biçimi içindeki öğeler olarak görünür.

Sosyolojik yaklaşımla yapılan ilk incelemeler olarak, televizyon ve suç işleme, kitle iletişim araçları ve gençlik kültürü, televizyon ve toplumsallaşma, kitle iletişim araçları ve ırkçılık gibi araştırmalar örnek verilebilir. Bir incelemeye sosyolojik, özellik katan, toplumsal kurumlar, süreç, yapı, kültür ve yaşam biçimi gibi kavramlarla konulara eğilmesidir.

7.6. Riley ve Riley'in Sosyolojik Modeli (1959)

Rileyler'in modelinde, kitle iletişim süreci, hem etki ettiği hem de etkilendiği daha geniş bir toplumsal sürecin parçası olarak görülür. Böylece sosyolojik model şöyle olur:

Şekil 1: Riley ve Riley'in Sosyolojik Modeli

Kaynak: İrfan Erdoğan-Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1990, S. 101.

Rileyler'e göre, gönderici iletisini aynı sistem içindeki öteki kişilerin ve grupların etkinliklerine ve umduklarına uygun bir şekilde gönderir. Gönderici ile alıcı arasında karşılıklı bir ileti alışverişi vardır. Ancak gönderici ile alıcı arasındaki ilişkinin çoğu dolaylıdır. Rileyler, iletişim süreci içerisinde birincil gruplar ile ikincil grupların oynadıkları role işaret ederler. İletinin etkisi, G (gönderici) ve A'nın (alıcı) dahil olduğu gruplardan ve grup üyelerinden geçerek ortaya çıkar. Böylece ileti G'nin grubundan A'nın grubundaki kişilere gider ve A'nın grupları buna yanıt verirler.

Rileyler, bu modeli kitle iletişiminin sosyolojik yaklaşımını geliştirme gereksinimini karşılama çabası olarak sunmuşlardır. Kitle iletişiminin bir sosyal süreç gibi görülmesi gerektiğini belirtmişler ve bu sürecin içinde geçtiği toplumla etkileşim içinde olduğunu savunmuşlardır. Böylelikle Rileyler, kitle iletişim kavramı ile var olan toplumsal kuramlar arasında bağlantı kurmaya çalışırlar. Bu, başlangıç için önemli bir adımdır.

Riley ve Riley'in modeli tutucu kuramın makro modelidir ve bu kuramın temel niteliklerini taşımaya devam eder. Riley'ler bu modeli kişilerarası iletişimden, grup iletişimine, toplumsal iletişime geçerek kurmuşlardır. Bunu yaparken R. Merton, T. Parsons ve W. Schramm'ın düşüncelerinden yararlanmışlardır, Riley'lerin görüşlerini izleyelim:

1) Geleneksel görüşle ortaya çıkan model Lasswell'ci formülle hareket eden araştırmacıların bulguları kitle iletişiminde referans gruplarının önemli rol oynadığını ortaya çıkardı. Bu bulgularla, gönderici-ileti-alıcı (G - İ -A) sürecinde, A'ya referans grupları eklendi. Örneğin, Katz ve Lazarsfeld'in "kişisel etkisi" bu modeli yansıtır.

2) Yeni araştırmacılar (1959), grubun yapısı, diğer gruplarla olan ilişkisi ve toplumsal yapı içindeki yeri konularına eğilmeye başladılar. Burada formel örgütlerin, birinci ve ikinci referans gruplarının ve bu grupların ilişkide olduğu geniş toplumsal yapının oynadığı roller, kitle iletişim sürecinde «alıcının» yanında yer almaya başladı: Kitle iletişim iletileri grup üyeliği ve grup referanslarının (kendini özdeşleştirdiği ya da bağdaştırdığı gruplar ve grup kuralları) saptayıcı-karşılıklı-ilişkilere sahip olduğu kişilere ulaşır.

3) Göndericiyle toplumsal çerçeve ilişkisinin saptanması. Kitle iletişiminde, bu ilişki, kendi kendini denetim kanallarının ekonomik gruplar tarafından tekelleştirilmesi alıcının göndericiye verdiği karşılık (feedback) üzerine yapılan araştırmalarda: kendini gösterir. Bu konuda 1959'lara kadar çok az inceleme yapılmıştır. Riley'lere göre, gönderici iletilerini aynı sistem içindeki öteki kişilerin ve grupların etkinlikleri ve umduklarına uygun bir şekilde gönderirler. Riley'lere göre, toplumsal yapıda herkesin bir konumu vardır. Bunun anlamı, gönderici ve alıcının iletişim sürecindeki rolünün toplumsal durum tarafından etkilendiğinin ötesinde, bu çeşitli konumlar toplumsal sistemde birbiriyle ilgilidir. Dolayısıyla, bir kişi ya da gruptan diğerine akan iletiler, rastlantısal, birbiriyle ilişkisiz etkinlikler olarak görülmez, fakat süre giden total ilişkiler kalıbı içindeki elemanlar olarak görünür.

4) Kitle iletişiminin sosyolojik modeli: Bu düzeyde kitle iletişimi süreci, hem etki ettiği hem de etkilendiği daha geniş bir toplumsal sürecin parçası olarak görülür.

Riley'lere göre, kitle iletişiminden geçen sosyolojik süreçleri anlama, işleyen bir modelin formülleştirilmesini gerektirir. Bu formül çeşitli alanlarda var olan deneysel bulguların kodlanması ve uygun bir kuramın uygulanmasına dayanır. Böyle bir modelin ışığında hala varolan sorunlar tanımlanabilir, incelenebilir ve aydınlığa kavuşturulabilir. Sorunlar listesi şu soruları içerir:

- Kitle iletişim süreci genel toplumsal sürece nasıl uyar?
- Kitle iletişimi hangi noktada kişisel iletişimle, örneğin para ya da malın aktarılmasıyla ya da halkın fiziksel hareketiyle (bir yerden bir yere gitme) doldurulur?
- Kitle iletişimi toplumsal sistem için hangi görevleri yerine getirir? Küçük grup ve kişisel iletişim araştırma bulgularının hangileri kitle iletişimini anlamayla ilgilidir?
- Çeşitli araştırma yöntemleri -kültürler arası ve tarihsel çözümlenme, survey ve sosyometrik teknikler- toplumsal sistemdeki kitle iletişiminde kullanmak için nasıl uydurulur ve sistemleştirilir?

Modelde görüldüğu gibi, gönderici ve alıcı arasında karşılıklı ileti alışverişi vardır. Bu ilişki tek yönlü modele uymaz, çünkü gönderici ile alıcı arasında karşılıklı bağlılık olduğunu varsayar. Buna ek olarak bu ilişki potansiyel olarak tek yanıt veren tek bir iletişimden oluşmaz: Herhangi bir iletişim zaman içinde uzanan iletişim zincirinde bir bağdır. Bu zincir tamamen gönderici ve alıcı arasındaki, G'nin iletişimi A'ya gönderdiği ve A'nın G'ye doğrudan yanıt verdiği, basit bir kişisel ilişkiyle sınırlı değildir. En başta, kitle iletişiminde

doğrudan, yanıt (ya da tepki) verme çok sınırlıdır. Gönderici ile alıcı arasındaki ilişkinin çoğu dolaylıdır, G ve A'nın dahil olduğu gruplardan ve grup üyelerinden geçerek ortaya çıkar.

Böylece ileti G'nin grubundan A'nın grubundaki kişilere gider ve A'nın grupları buna yanıt verir. Riley'lerin genelleştirdiği bu durum, gruplar arası ilişkiler olmasını zorunlu kılar. Örneğin, grupların yerel bakımdan birbirine yakın olması bu grupların ve üyelerinin ilişkiye girmeleri için bir neden olmasını gerektirir.

7.7. Bağımlılık Modeli

Bağımlılık modeli, kitle iletişim kuramlarının mikro düzeyde çözümlenmelerle kısıtlı kalması ve insanların kitle iletişim araçlarına makro düzeydeki bağılıkları üzerinde durmamasına seçenek olarak geliştirilen bir yaklaşımdır. Bu model, “kitle iletişiminin niçin kimi zaman çok güçlü ve dolaysız, kimi zaman da dolaylı ve oldukça zayıf etkide bulunduğu “ sorusunu yanıtlamaya çalışır.

Defleur ve Ball-Rokeach'a göre, kitle iletişim araçlarının etkisi, toplumsal sistem, kitle iletişim araçlarının bu sistemdeki rolü ve izleyicilerin bu araçlarla ilişkileri ile belirlenir. Bu aydınlara, göre, sanayileşmiş toplumlarda, izleyiciler, kitle iletişim araçlarına enformasyon kaynağı olarak yüksek derecede bağılıdır. Modern toplumlarda kitle iletişim araçlarına maruz kalan bireyler, içinde yaşadıkları toplumda olan bitenle ilgili olarak bilgi sahibi olabilmeleri ve buna göre kendi duygusal ve düşünsel yapılarını yönlendirebilmeleri için bu araçlara bağımlı hale gelmişlerdir.

Kurama göre, kitle iletişim araçlarının toplumdaki enformasyon aktarma görevleri nedeniyle izleyicilerde yaptıkları değişimler üç grupta/incelenir: Algısal, duygusal ve davranışsal.

Algısal Etkiler: Algısal etkiler, belirsiz tutumlar, inançlar ve değerlerle ilgilidir. Belirsizlik, yetersiz ya da çatışan enformasyonun olmasından kaynaklanır. Örneğin, depresyon ya da suikast gibi olaylarda ilk haberler kesin değildir. Bu belirsizlik daha fazla enformasyon sağlamakla ortadan kaldırılabilir. Diğer algısal etkiler, tutum biçimlenmesinde, değer sistemlerinde ve halkın inançlar sisteminde görülür.

Duygusal Etkiler: Duygusal süreçler hoşlanma, hoşlanmama, korku, sevgi, nefret gibi duyguları içerir. Bu süreçlerle ilgili enformasyon gönderildiğinde izleyicide duygusal değişim beklenir. Ancak, bu konuda fazla araştırma yapılmamıştır.

Davranışsal Etkiler: Kitle iletişiminin birey ve grupları davranışa geçirici etkisini içerir. Bu etki, aktifleştirme ya da pasifleştirme biçiminde olabilir. Kitle iletişim araçlarının oy vermede ve reklam yoluyla izleyicileri tüketim yönünde harekete geçirmesi de bu etkiler arasındadır.

McQuail ve Windahl (1993:98), bu modeli toplumsal yapıyı ve tarihi ön plana çıkarması nedeniyle olumlu bulurlarken, toplumsal sistem dışındaki etkenlere, özellikle kitle iletişim araçları sistemine toplumsal sistemden abartılı bir ölçüde bağımsızlık atfetmesi

nedeniyle de eleştirmektedirler. Onlara göre, "Kitle iletişim araçları sisteminin toplumun baskın gelen kurumlarıyla oldukça yakından ilişkili veya hatta doğrudan bu kurumlarla bütünleştirilmiş olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır".

7.8. Kullanışlar ve Bağımlılık Modeli

Bireyin kitle iletişimini kullanması ve doyum sağlamasını konu alan kullanışlar ve doyumlar yaklaşımına yöneltilen eleştirilerden biri de toplumsal etkenleri bir yana bırakıp sadece bireysel etkenlere eğilmesidir. Rubin ve Windahl, kullanış ve doyumları toplumsal-yapısal koşulları da ekleyerek geliştirmek için bağımlılık modeliyle birleştirerek kullanışlar ve bağımlılık modelini getirmişlerdir.

Bağımlılık modeli, kitle iletişimini toplumsal sisteme bağlar. Bu modele göre (Alemdar ve Erdoğan, 1990:B1-132), çağdaş toplumlar, gelişip karmaşıklaştıkça, halk toplumsal, örgütlerle ilişkilerinde kitle iletişimini daha çok dayanmaya başlar. İletişim araçlarının etkisi toplumsal sistem, iletişim sistemi ve izleyici arasındaki ilişkilere dayanır. İlk ilişki, toplumsal sistemle kitle iletişimi sistemi arasında olmalıdır. Bu ilişki iletişim araçlarının kullanılmasına hazır ve elde edilir olmalarına etki eder. Araçların hazır olması araçların fiziksel varlığının olması demektir. Örneğin bulunduğunuz yerde bilgisayar satan bir mağaza ve internet bağlantısı vardır. Araçların elde edilme olanağıdır. Bilgisayar mağazası ve internet bağlantısı vardır, fakat paranız yoksa bunları elde edemezsiniz.

İletişim araçlarının bağımlılığı, sistemin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre değişir. İletişim aracı siyasal sisteme adli, idari ve yasal koruma, sınırlama, kolaylaştırma, siyasal enformasyonu elde etme gibi yollardan bağımlıdır.

Siyasal sistemler ise iletişim araçlarına siyasal değerlerin benimsenmesi, düzenin ve toplumsal bütünlüğün korunması gibi yönlerden bağımlıdır.

İkinci ilişki, iletişim aracı ile izleyiciler arasındadır. Serbest girişim toplumlarında iletişim araçları varlıklarını sürdürebilmek için geniş sayıda izleyiciye sahip olmak zorundadır. İzleyicilerin enformasyon gereksinimleri arttıkça iletişim araçlarına bağımlılıkları da artar. Bunun sonucu olarak da iletişim araçlarının izleyicilerin algı, tutum ve davranışlarını etkileme olasılığı artar.

Üçüncü ilişki ise toplumla izleyiciler arasındadır. Burada, siyasal sistem izleyicilere oy vericiler, ekonomik sistem ise tüketiciler oldukları için bağımlıdır. İletişim araçları bu ilişkilerde önemli bir aracı rolü oynar.

7.9. Yeniliklerin Yayılımı

Yeniliklerin yayılımı yaklaşımı da teknolojik belirleyiciliğin etkilerini taşır. Yeniliklerin yayılımı, yeniliklerin bir topluma nasıl sokulduğunu ve insanların bu yenilikleri nasıl benimsediklerini ya da reddettiklerini açıklamaya çalışan bir iletişim araştırmaları alanıdır.

Yayımlı araştırmalarında bugün en fazla tanınan kiři Everett M. Rogers'dir. Rogers, *Yeniliklerin Yayılımı* adlı kitabında, yeniliği "kiři ya da başka bir kabullenme birimi tarafından yeni olarak algılanan dūřünce, uygulama veya nesne" olarak tanımlar.

Kalkınma kuram ve yaklaşımlarında önemli bir yer tutan yeniliklerin yayılması konusu hem gelişmiş hem de azgelişmiş ũlkeleri ilgilendiren bir araştırma konusudur. 1920'li ve 30'lu yıllarda ABD'de, çiftçiler üzerinde tarım alanındaki yeniliklerin benimsetilmesiyle ilgili araştırmalar yapılmıştır. Aynı biçimde, ũçüncü dünya ũlkelerinde sağlık, tarım alanlarının yanı sıra, sosyal ve politik alanlarda da yeniliklerin benimsetilmesi çalışmaları yũrũtũlmüřtür.

Yeniliğin benimsenmesi sũreci, bilgi, ikna etme, karar, uygulama ve sağlamlaştırma evrelerinden oluşur. Bilgi evresi, bireylerin yeniliğe ve bu yeniliğin işlevine maruz kaldığı aşamadır. İkna etme evresinde bireyler yeniliğe ilişkin olumlu ya da olumsuz bir kanı ya da tutum oluştururlar. Karar evresinde birey için iki seçenek bulunmaktadır: Yeniliği ya benimseyecek ya da reddedecektir. Uygulama evresinde bireyler yeniliği kullanmaya başlarlar. Sağlamlaştırma evresinde ise insanların bir karar aldıktan sonra çoğunlukla kararlarına neden olan bilgiyi pekiştirmek istedikleri göz önüne alındığından, yenilikle ilgili olumlu bilgi akışı devam eder.

Rogers (aktaran Severin ve Tankard. 1994:350), yeniliğin benimsenme sũresini etkileyen

özellikleri ise şöyle sıralamaktadır:

- 1. Görelı ũstünlük:** Yenilięin yerine geętięi dūřüncelerden, daha iyi olarak algılanmasının derecesi
- 2. Uyumluluk:** Yeniliğin mevcut değerler, geğmiş deneyimler ve olası kabullenicilerin gereksinimleri ile uyumlu olarak algılanma derecesi
- 3. Karmaşıklık:** Yeniliğin anlaşılması ve kullanılmasının karmaşık olarak algılanma derecesi
- 4. Denenebilirlik:** Yeniliğin sınırlı olarak denenebilme derecesi
- 5. Gözlenebilirlik:** Yeniliğin sonuçlarının diğerleri tarafından gözlenebilirlik derecesi.

Rogers, "genelde alıcılar tarafından daha büyük görelı ũstünlüęe, uyumluluğa, denenebilirliğe, gözlenebilirliğe ve daha az karmaşıklığa sahip olduğu görũlen yeniliklerin diğerlerinden daha çabuk benimsenebileceğini" belirtir.

Yeniliklerin yayılımı kuramı, teknolojilerin ve ideolojilerin yayılmasını yapmaktadır. Bu alandaki araştırmacılar, kapitalist kũltũrũ ve pratikleri modern olarak tanımlarken, bu

lkelerdeki geleneksel kültürün gelişmeye engel olduğunu, modernleşmenin, kendi geleneklerini bırakıp kapitalist batının geleneklerini kabul etmek olduğunu öne sürdüler.

Bu yaklaşım, değişimin dışarıdan yönlendirildiğini varsaydığı için yenilik hareketinin ve değişimin tabandan ya da değişime gereksinim duyan kesimlerden de başlayabileceğini göz önüne almaz. Dolayısıyla, tabanın ortaya çıkardığı değişimi açıklayamaz.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Bu ünite kapsamında birden çok konu başlığı gündeme getirilmiştir. Bunlar arasında özellikle daha sonraki çalışmalara da yön verenler arasında yer alan iletişim sürecinin ikili ya da çoklu akışına ilişkin değerlendirmeler dikkate değerdir. Yine iletişimi sosyolojik tabanda irdelemeye ve tanımlamaya çalışan yaklaşımlar bu ünite kapsamında ilgiye değer çalışmalardır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Kanaat önderi iletişimde en önemli rol oynayan grup üyesi olarak düşünülebilir.	( )	( )
2- Rileyler'e göre, gönderici iletisini aynı sistem içindeki öteki kişilerin ve grupların etkinliklerine ve umduklarına uygun bir şekilde gönderir.	( )	( )
3- Yeniliklerin yayılımı modeli, “kitle iletişiminin niçin kimi zaman çok güçlü ve dolaysız, kimi zaman da dolaylı ve oldukça zayıf etkide bulunduğu “ sorusunu yanıtlamaya çalışır.	( )	( )
4- Bağımlılık modeli, kitle iletişimini toplumsal sisteme bağlamaz.	( )	( )
5- Yeniliklerin yayılımı kuramı, teknolojilerin ve ideolojilerin yayılmasını yapmaktadır.	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2D, 3Y, 4Y, 5D

1. İleti araştırmalarında iletinin etkisine ilişkin elde edilen sonuçlar nelerdir?
2. İki ve çok aşamalı enformasyon akışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
3. İletişim araştırmalarında sosyolojik etkileri neler olmuştur?
4. Riley and Riley Modelini aktarınız. ?
5. Rogers'a göre yeniliği benimsemeyi etkileyen unsurlar nelerdir?

8. KÜLTÜREL GÖSTERGELER VE EKİM MODELİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

İletişim kuramlarının en önemli başlıklarından birini bu ünite içerisinde öğreneceğiz. “Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı”, Gerbner tarafından geliştirilen ve önemli saha çalışmaları sonrasında ortaya konan bir yaklaşımdır. Örneğin bu kuramın metodolojik yönelimlerinden biri “içerik analizidir”. Medya üzerinde yürütülen içerik analiziyle birlikte, günlük yöntemiyle izleyicilerden elde edilen verilerin karşılaştırıldığı bir araştırma sürecine tanıklık edeceğiz. Ve elbette bu araştırmaların sonrasında varılan yargılar gündeme getirilecek ve tartışılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) George Gerbner kimdir?
- 2) Kültürel göstergeler ve ekme kuramının temel varsayımı nedir?
3. Annberg Okulu deyince neler anılmalıdır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı	Medya gerçekliği ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki.	Literatür okumaları ve ders notlarının takibiyle.

Anahtar Kavramlar

- George Gerbner
- Annberg School
- Kültürel Göstergeler
- Ekme Kuramı

Giriş

Kültürel Göstergeler ve Ekim Modeli, televizyonun etkileri üzerine yürütülmüş oldukça kapsamlı ve sonuçları açısından önemli saptamaları ortaya çıkaran bir yaklaşımdır. Metodolojik olarak içerik çözümlemesinin kullanılması ve bununla birlikte izleyicilere uygulanan araştırma, bu boyutlu çalışmanın derinliği hakkında bilgi verir niteliktedir. Çalışmanın özellikle ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri televizyonun kurmaca yapısının gerçek, reel yaşamla bağıntısızlığıdır. İnceleme sonucunda televizyonun yaratmış olduğu dünyanın, gerçek dünyanın verileriyle ya da gerçeklikleriyle örtüşmediğini ve bu aktarımın izleyiciler üzerinde de etkisi olduğu saptanmıştır.

8. Kültürel Göstergeler ve Ekim Modeli

G. Gerbner'in önderliğinde Annenberg School of Communication (University of Pennsylvania) 1969'ların sonunda başlayan ve hala devam eden "kültürel göstergeler" diye adlandırılan bir araştırma projesine girdi. Kültürel göstergeler projesi birbirini tamamlayan iki araştırmadan oluşur: "İleti sistem" ve "ekim" çözümlenmeleri.

İleti sistem çözümlenmesinde televizyon programlarının örnekleri kaydedilerek, bu programlar içerik çözümlenmesine tabi tutulur. Bu içerik çözümlenmesinin sonuçları üzerinden televizyon dünyasının özelliklerini betimlemek olasıdır. Bu özellikler, televizyon dünyasının izleyicilere verdiği potansiyel dersler olarak kabul edilir ve alan araştırmasında sorulacak televizyonla ilgili soruların kaynağı olarak kullanılır. Televizyona ilişkin yanıtları içermeyen soruların kaynağı olarak da resmi istatistikler kullanılır.

Televizyon izleme oranı az, orta, çok olarak sınıflandırılmıştır. Demografik değişkenler cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir ve çevre (kent ve kent olmayan) olarak kullanılmıştır. Toplumsal sınıf sosyoekonomik statü ile tanımlanmış ve işçi sınıfı, orta sınıf ve üst sınıf olarak ayrılmıştır.

Araştırmanın "ekim çözümlenmesi"nde aşamasında izleyicilerin televizyon izleme oranlarına göre -ki, bu oranlar az ve çok olarak araştırmada biçimlendirilmiştir- verdikleri yanıtları incelenmiştir. Amaç, çok izleyenlerin sorulara televizyon dünyasının varsayılan potansiyel derslerini yansıtacak şekilde yanıt vermelerinin (televizyon yanıtı) benzer demografik özelliklere sahip, fakat az televizyon izleyenlerden daha fazla olup olmadığını bulmaktır. «Ekim» kavramı, izleyicilerin düşüncelerine televizyonun katkılarının ne ölçüde olduğunu açıklamaya çalışır. Bir başka anlatımla "Ekim" televizyonu az izleyen izleyici grubuyla, çok izleyen grup arasındaki televizyon yanıtı olarak tanımlanan değerlendirmelerin yüzde farkına karşılık gelir.

8.1. Gerbner'in Görüşleri ve Araştırma Bulguları

1) Çağdaş toplumda halk artan bir şekilde, "vekaletsel" deney kaynaklarına dayanmaktadır. Kişileri birbirine bağlayan ve ortak bilinci kuran popüler kültürün dokusu şimdi kitle iletişiminden sağlanan, genellikle işlenmiş üründür.

2) Televizyon toplumun bütün sektörlerine girer, tekrarlanan ve yaygın kalıplar yoluyla belli bir dünya görüşünü ortaya atar; bu kalıplar organik bir şekilde birbiriyle ilişkili ve içsel olarak uyumludur.

Gerbner, televizyon seyretmenin farklı grupların yaşam koşullarıyla ve dünya görüşleriyle farklı fakat uygun bir şekilde ilgili olduğunu bulmuşlardır. Bu uygun kalıpların en genel olanları «ana akım» olarak isimlendirilmiştir. Ana akım (anayol, orta yol) televizyonun ekmeye çalıştığı genel dünya görüşü ve değerleri olarak da tanımlanabilir.

Simgesel çevreyi yaratma sıkı sıkıya denetlenen bir süreçtir. Ticari televizyon halkın elinden etkili bir şekilde soyutlanmıştır. Doğrudan tüketici, pazar yeri, sinema gişesi ve oy

verme sandığı yollarıyla halkın katılmasından uzaklaştırılmıştır. Halkın yönetiminden korunmuş, özel şirketlerin yönetimine bağlanmıştır. Bu yönetimi sağlayan mekanizma reklamdır. Reklam yapan firmalar televizyona müşteri çektiği, teslim ettiği, haber ve eğlence yoluyla öteki hizmetleri gördüğü için para öder. Bu sonuç üzerinden denilebilir ki, reklam televizyonun önemli bir finansal kaynağı olması nedeniyle yayın politikalarının oluşum sürecinde katılımcılığa izin vermez.

Televizyon olası en geniş izleyici sayısını en az maliyetle elde etmek için rekabet eder. Bunun anlamı en geniş ve alışılmış yaklaşımlar (nüfusun çoğunun hoşuna gidecekleri verme), keskin çatışmaların bulandırılması, rekabet eden görüşleri birbirine katma ve dengeleme, farklı ya da sapan görüntülerden çekinme, korkulan ya da bastırılmış olarak sunmadır. Bir görüş gerçekte ne kadar merkezden öte veya kaydırılmış olursa olsun, daha aşırı görüntülerle dengelenir. Bu dengeleme sunuşun nesnel, ılımlı veya kitle pazarlaması için yatkın sunuş olarak görünmesi içindir.

Bu örgütsel baskılar ve görevler, ılımlı ya da orta yol sunuşların ve yönelimlerin yetiştirilmesini/ekilmesini gösterir.

Kültürel -ve açıkça siyasal- televizyon ana akımı, geleneksel olarak siyasal süreci biçimlendiren ayrı yönelimler içine emmeye ve kendi çapraz akımını korumaya yönelirler. Gerçi televizyon seyretme olayı tutucuları, ılımlıları ve liberalleri bir araya getirir, ama liberal tutum çok izleyenler arasında en zayıf olandır. Televizyon seyretme geleneksel farklılıkları bulanıklaştırır, daha homojen bir ana akım içinde kaynaştırır, ana akımı azınlıklar ve kişisel haklar konusunda «sert çizgi» konumuna doğru bükür.

3) Televizyon merkezleşmiş bir öykü anlatma sistemidir. Draması, reklamları, haberleri ve öteki programlarıyla her izleyici eve bir ortak imajlar ve iletiler dünyası getirir. Halk televizyonun simgesel çevresi içinde doğar ve televizyonun tekrarlanan dersleri ile yaşar. Televizyon gelecekteki tercihleri ve kullanışları etkileyen tutumları eker/yetiştirir. Okuryazarlığın ve hareketliliğin tarihsel engellerinin ötesine geçen televizyon nüfusun günlük kültürünün öncel ortak kaynağı olmuştur. Televizyon muhtemelen sanayi öncesi dinden beri ilk defa güçlü bir kültürel bağ sağlar.

4) İzleyiciler televizyon dünyasının kültürel dokusunda yatan anlamları emmeye eğilimlidirler, çünkü televizyonu genellikle tercihe bağlı olmayan bir şekilde ve programa göre değil, saate göre kullanırlar. Bu dünyada, ulusal gelirin hemen hemen yarısı nüfusun üstteki yüzde yirmisine gittiği gerçeğine rağmen, saf Amerika olarak sunulan «orta sınıf» efsanesi televizyon dünyasına egemendir. Amerikan televizyonunda hemen hemen on televizyon niteliğinden yedi tanesi orta sınıf ta görünür; çoğu profesyoneller ve menejerlerdir. İşçi sınıfı ve hizmetler Amerikalıların yüzde 67'sini oluşturur, fakat televizyon niteliklerinin sadece yüzde 10'nu işçidir.

Televizyonda erkekler kadınlardan üç kat daha çok yer alır. Kadınların çoğu televizyonda erkeğe hizmet eder, genç erkeklerle tanışır ve hızla yaşlanırlar.

Televizyon dünyasındaki düşük oranlı temsil, izleyicilerin sınırlı yaşam koşullarını, sınırlı etkinlikler alanını ve katı bir şekilde önyargılanmış imajlarını yetiştirmeyi/ekmeyi ima eder.

Televizyon dünyasında hemen herkes ortalama bir gelire rahat bir yaşam sürüyor görünür.

Televizyon, “Amerikan okulları gibi, Amerikan sistemi için fonksiyonel açıdan «okuryazar» cahiller üretir”. Halka neyi ve nasıl tüketeceği öğretilir, fakat bu tüketimlerinin doğası ile ilgili en küçük bir gerçeğin farkında olmasına olanak verilmeyecek kadar cahilleştirilmiştir.

Televizyon seyretmek için okuryazar olmaya gerek yoktur, çünkü televizyon bu engeli görüntü ve söz yoluyla aşar. Sorgulanması gereken bir diğer önemli unsur da televizyonla olan ilişkinin yapısı ve biçimidir: İnsan düşüncesinin demokratlaştırılması mı, yoksa düşünceler ve davranışlar üzerinde ekonomik, kültürel ve siyasal egemenliğin simgelenmesi mi bu ilişki açısından değerlendirilmesi gereken bir sorudur.

Elitler ve halk arasındaki kurgulanan ve Gerbner’in ve ekibinin çalışmalarıyla dile getirilen ortak bağ, kültürel anlamda, birinin (elitlerin) kendi gerçeğini yaşaması ve ötekilerin (halkın) bu gerçeklerin hayalleri ve görüntüleriyle kendini avutması olarak yorumlara kaynaklık eder niteliktedir. Bu görüş, Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan tarafından açıkça dile getirilmiştir. Onlara göre, ortak deney; birinin gerçeğinin ötekinin hayali ve umudu olmasıdır. Bu ortak deney günlük gerçek ilişkilerde kendini ezenle ezilen, işverenle işçi, işten kovanla kovulan, toprak sahipleriyle topraksızlar, rüşvet alanla rüşvet vermek zorunda kalan arasındaki ilişki olarak gösterir. İnsanlar simgelerle değil, bu simgelerin çıktığı ilişkilerle yaşamlarını sürdürürler, köle veya efendi, aç veya tok, izleyici veya izletici olurlar.

Gerbner’in kuramsal olarak savunduğu, ima ettiği şudur: Demokrasi temsili bir sistemdir. Televizyon demokratik bir sistemin parçasıdır. Televizyon Amerikan toplumunu yansıtırken oranlı şekilde, demografik nitelikleri temsil etmesi gerekir ki, bu yapılmamaktadır. Bu eleştirinin sonucu grupların oranlı temsili aranır.

5) Televizyonun toplumsal düzeni anlatımında «tecavüz» önemli bir rol oynar. Örneğin akşam programlarında (18 -19 arası) gösterilen cinayet, gerçek hayatta olandan on kat daha fazladır. Fiziksel tecavüzü pek ender acil ve tıbbi yardım izler. Simgesel tecavüz gücü gösterir, sadece saldırıyı değil, kurban etmeyi, tedaviyi değil, incitmeyi, kime karşı kimin neyle savuşabileceğini gösterir.

Televizyonda bu «savuşabilme» oyununda, yaşamlarının en verimli döneminde olan egemen beyaz erkekler güvenlik bakımından en iyi durumdadırlar. Kurban olma yerine, kurban edendir. Bunun aksine yaşlı, genç, azınlık ırkın kadınları, genç oğlanlar vahşi çatışmalarda kurban olanlardır.

Yetiştirme/ekme incelemeleri, seyretmenin tehlike algısını yükselttiğini ve abartılmış bir güvensizlik duygusu verdiğini göstermiştir. Televizyonun rezil ve tehlikeli dünyayı,

baskıcı tutumları ve basit, belalı ve sert görünüşleri ve çözümleri işleyeceği umulabilir. Çok izleyenlerde büyük tehlikeler ve emniyetsizliklerin olduğu, «rezil dünyada» yaşadıkları duygusunun az izleyenlerden daha keskin olduğu bulunmuştur.

Televizyon ana akımı Amerikan halkının 20. yüzyıldaki gerçek «kaynaşma kazanı» (melting pot) olabilir. Televizyonun yarattığı karışım popüler kendi kendini yönetme pratiği olarak ve kuram için önemlidir.

Eğer ana akım çizelgesi geçerliyse, siyasal yönelimler, kitle iletişim araçları ve demokratik süreçler hakkındaki temel varsayımlar gözden geçirilmeye ve değiştirilmeye muhtaçtır.

Televizyona atfedilen ve ağır yergi içeren açıklamalar ise şöyle özetlenebilir: Verilen ders: Yakalanmadığın sürece, usulüne uygun yapılan çalma, hırsızlık değil, özel girişimdir, beceridir. Bu «savuşabilme» oyununun iyi oynanmasına bağlıdır.

Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan'ın aktarımlarıyla mevcut yapı; sorunların çözümünü kısa yoldan arar ve çözümün “kafa kırma” yoluyla sağlanacağını ileri sürer. Bir başka deyişle “faşist” yöntemi öğretir. Güçlünün kafa kırmak için gücü vardır, adam kiralayabilir, güvenlik güçlerinden yardım isteyebilir. Kafası kırılanlar ise karısının, çocuğunun, köpeğinin, eşeğinin, tanıdığı öteki kafası kırıkların ve güçlü için katıldıkları savaşlarda öteki ulusların kafası kırıklarının kafasını kırmakla «rahatlama» yolunu bulabilir.

«Melting pot» ideolojisine göre, Amerika bir kazan; kazanın içinde sayısız farklı ırk ve ulustan gelen insanlar vardır ve bu insanlar bu kazanda birleşip kaynaşarak muhteşem Amerikalı ve Amerika'yı oluştururlar. Ama bu Amerika herhangi bir ülke ile savaşa girdiğinde veya ilişkilerini sertleştirdiğinde, bu ülkeden gelip Amerika'ya yerleşen Amerikalılar kazan içinden çıkarılır, esir kamplarına konur, malları talan edilir. Bunun en güzel örneği 2. Dünya Savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalıların yaşadıklarıdır. 120 bin kadar oldukları ifade edilen grup askeri kamplara konulmuş, ellerinden toprakları, dükkanları alınmış, esir muamelesine tabi tutulmuş sonra da gençleri savaşta (özellikle İtalya'da) ön saflarda savaştırıldığı ileri sürülmüştür.

İkinci bir örnek, İran Humeyni rejiminin Amerikalıları rehin almasından sonra yaşanmıştır. İran asıllı Amerikalılara okulda kazandıkları ödüller, «Onlar bizim adamlarımızı kaçırıyor. Biz bu düşmanın çocuklarına ödül veriyoruz» düşüncesiyle verilmemiş, İran asıllılar sokaklarda ve evlerde dövülmüşlerdir. «Melting pot» efsanesi gerçekte ideolojik bir propagandadan başka bir şey değildir.

Görünüşe göre, Annenberg Okulu varolanı tanımladıktan sonra bu varolanın oluşumuyla ilgili parçaları çelişkili olsa veya uymuyor görünse bile, değişikliğe uğratmanın varolanı değiştirebilecek sonuçlar doğurabileceğini düşünmemektedir. Bu okula göre, eğer her şey «televizyon çağının» çizelgesine göre değişikliğe uğratılırsa, televizyon ana akımının sağladığı popüler kendi kendini yönetme sistemi ideal biçimine kavuşacaktır. Aslında televizyon ana akımı varolanı toplumsal, koşulların işleminin bir sonucudur ve bu

koşullardaki bir değişiklik önem derecesine göre, ana akımda da değişikliklere yol açma olasılığı yüksektir. Bu değişikliklerin ana akımın istediği yönde olacağını hiç kimse garanti edemez. Gerçek dünyada laboratuvar dünyasında yapıldığı gibi belli değişkenleri sabit tutup ötekilerini ekleyerek veya değişikliğe uğratarak istenen sonucu elde etme olanağı çok sınırlıdır.

Annenberg Okulunun yaklaşımına tutucu kuram içinde çeşitli tepkiler olmuştur. Bu eleştiriler şu konular etrafında toplanabilir:

1) Okulun kültürel göstergeler araştırma modeli, televizyonun rolünü kültürün gelişmesini etkileyen ana yapısal etkenleri açıklayan daha geniş bir kuramsal çerçeve içinde incelemeyi. Bunun yerine, gönderici-alıcı modeli gibi, iletinin içeriği ve bireysel algılanması bu içeriğe ve algılara etki eden tarihsel, siyasal ve ekonomik koşullardan soyutlanarak incelenmiştir.

2) Toplumsal denetim ajanı olarak sadece televizyona dayanmak, kültürel gelişmede rol oynayan öteki kültür üreten araçların rolünü ihmal eder.

3) Okulun toplumsal denetimi toplumsallaşma modeli çeşitli izleyici gruplarının farklı yaşam koşullarına göre televizyonun içeriğini nasıl «çözdüğünü» (decode) ve içeriğin anlamının farklı alt kültürlerin inanç sistemlerine girdiğinde nasıl değiştirildiğini incelemek için bir çerçeve getirmez. Televizyon iletileri «uyum» için çalışabilir, uyumu sağlayabilir fakat bu iletilerin reddiyle gelişen kültürel ayrılık ve değişim nasıl açıklanabilir?

4) Okulun modeli başlangıç noktası olarak televizyonun içeriğini alır ve böylece televizyonun simgesel kültürüyle ulusal kültürü eşleştirerek kendini sınırlar. Televizyon çeşitli alt kültürler ve referans grupları arasında kültürel bir bağ olabilir, fakat çözümleme, bu alt kültürlerin belli bir duruma karşılık olarak nasıl geliştiklerinin ve enformasyonun bu durumu anlamak için çeşitli kaynaklar ve çeşitli kitle iletişim araçlarından nasıl alındığının çözümlemesi ile başlamadıkça televizyonun alt kültürlerin ve ulusal kültürün gelişmesine olan görece katkısını saptamak zordur.

5) Bir tutumun veya değerlerin organik anlam kalıbı içindeki önemi ve öznel anlamı anlaşılmadan, belli bir durumda kişinin, ya da grubun nasıl davranacağı, ne yapacağı önceden saptanamaz.

6) Okulun bulguları izleyicilerin algılarının televizyon dünyasının verdiği ile aynı olduğunu göstermiştir. Fakat bunun böyle olmasında televizyonun ilk neden olup olmadığını söylemek zordur.

7) Simgesel yapılar, izleyici davranışları ve görüşleri arasındaki ilişkilerin karmaşıklığıyla ikna edici bir şekilde uğraşmak hemen hemen olanaksızdır. Bunu araya giren, güçlü toplumsal geçmiş etkenlerinin çok olması daha da zorlaştırır.

8) Okula göre televizyon kurulmuş bir sanayi düzeninin kültürel koludur; süregelen inançları ve davranışları değiştirme, tehdit etme veya zayıflatma yerine öncelikle tutma,

istikrar sağlama ve destekleme yönünden hizmet eder. McQuail'e göre, bu tür yorum yetiştirme/ekme savını Frankfurt Okulunun eleştirici görüşüne yakın ve son Marksist çözümlerden uzak olmayan bir yere getirir. McQuail, Klapper'in destekleme savındaki amacı unutmışa benzer. Hem Klapper ve Annenberg Okulunda ve öteki televizyonun destekleyici olduğunu belirten tutucu modellerde, destekleme makro anlamda olumlu olarak görülmektedir, nicelik ve oranla ilgili, grupların yeterince temsilini isteyen eleştirilerin amacı, bu desteği gereği gibi daha etkin olarak yapması isteğini taşır. Bu Frankfurt Okulunun beyinsiz tüketici kitleler yarattığı kötümserliği ile karşılaştırılmaz. Desteklemeyi düzenin bir gereği ve olumlu olarak kabul etmekle, düzenin işçi sınıfı üzerinde ekonomik, ideolojik egemenliğini sürdürebilmesinin bir gereği demek arasında büyük fark vardır.

Blumler ve Gurevitch'e göre çok televizyon izleyenler bu basit ve ihtiyatlı dünya görüşünü televizyon programlarından alma yerine kendileri televizyon deneylerine getirebilirler.

Konuyu tekrar özetleyerek aktarmak gerekirse, Pennsylvania Üniversitesi Annenberg İletişim Okulu'ndan araştırmacı George Gerbner ve arkadaşları, 1967'de başlayan ve hala devam eden "kültürel göstergeler" araştırma projesini başlattılar. Televizyonun etkileri konusundaki en uzun süreli ve pahalı araştırma programı olan kültürel göstergeler projesi, televizyonda yaratılan dünyayı ve bu yaratılan dünyadaki şiddetin miktarını betimlemeyi amaçlıyordu. Proje, televizyon izleme ile izleyicinin gerçeklik kavramlaştırmaları arasındaki etkiye odaklanmıştı.

Geleneksel içerik-odaklı yaklaşımı benimseyen kültürel göstergeler projesi, daha önce iki aşama olarak vurgulanan çözümlenme süreci bir başka kaynağa göre yeni bir sürecin eklenmesiyle üç olarak tanımlanmıştır. Buna göre; kurumsal çözümlenme, ileti sistemi çözümlenmesi ve ekim/yetiştirme çözümlenmesi olmak üzere üç bölümden oluşuyordu. Kurumsal çözümlenme, televizyon iletilerinin oluşumundaki karar alma süreçlerini ve bu süreci etkileyen toplumsal faktörleri inceliyordu. "Bu çerçevede mesajı oluşturan ve yayan kurumların yapıları ve işleyişleri incelenmek istenmekle birlikte, bu yöntem ampirik ve sayısal-istatistiksel açıdan karşılaşılan bir takım güçlükler nedeniyle tam olarak işlerlik kazanamamıştır." Dolayısıyla bu çalışmanın başında aktarıldığı üzere araştırma süreci iki aşama olarak tanımlanmıştır.

İleti sistemi çözümlenmesi, Amerikan televizyonlarında (NBC, ABC, CBS) yayınlanan dramatik program örneklerinin yer yıl gözlemlenip kaydedilmesinden oluşmaktaydı. Kaydedilen örnekler üzerinde ise "kimin, kime, ne yaptığı" sorusuna dayalı bir içerik çözümlenmesi yapıldı. Bu çözümlenmelerin sonucunda ortaya çıkan bulgular, kısaca bir tekrarla örneklerle şöyle özetlenebilir:

- Ortalama bir izleyici günde dört saat süreyle televizyon izlemektedir. Çoğu televizyon izleyicisi için televizyon gerçekte diğer bilgi kaynakları, düşünceler ve bilinç üzerinde tekel yaratmaktadır.

- Televizyon, yaygın ve tekrarlanan kalıplar yoluyla belli bir dünya görüşünü ortaya atar. Televizyonun ekme/ yetiştirme çalıştığı genel dünya görüşü ve değerlerine "ana akım" denilmiştir.

- Televizyon merkezileşmiş bir öykü anlatma sistemidir. Programlarıyla ortak bir iletişim ve imgeler dünyası yaratır. Böylece tutumları eker/yetiştirir ve nüfusun günlük kültürünün ortak kaynağını oluşturur.

- Televizyonda, erkekler kadınlara göre üç kat fazla temsil edilmektedir. Gerçek dünyadaki sayılarıyla karşılaştırıldığında, televizyonun dünyasında gençlerin üçte bir, yaşlıların beşte bir oranında yer aldıkları, profesyonellerin ve kanun adamlarının tüm diğer mesleklerden daha fazla yer aldığı belirlenmiştir.

- Televizyon dünyasında hemen herkes ortalama bir gelire rahat bir yaşam sürüyor görünür. İşçiler ve hizmet sektörü çalışanları Amerikalıların yüzde 67'sini oluşturduğu halde televizyondaki karakterlerin yalnızca yüzde 10'nu işçidir.

- Televizyon, tüm baş karakterlerin yarıdan fazlasının, ana yayın kuşağının her saatinde ortalama beş şiddet eylemine (hafta sonu gündüz saatlerinde bunun dört katı miktarda şiddet eylemine) maruz kaldığı ya da dahil olduğu bir dünya sunmaktadır. Akşam programlarında gösterilen cinayet, gerçek, hayatta olandan on kat daha fazladır. Ekme/yetiştirme incelemeleri, seyretmenin tehlike algısını yükselttiğini ve abartılmış bir güvensizlik duygusu verdiğini göstermiştir. Çok televizyon izleyenlerde büyük tehlikeler ve güvensizliklerin olduğu, "rezil dünyada" yaşadıkları duygusunun az izleyenlerden daha keskin olduğu bulunmuştur.

Gerbner'in araştırmalarına göre 18 yaşındaki bir Amerikan genci, o tarihe kadar televizyon ekranından 32 bin cinayet ve 40 bin cinayete teşebbüs olayına tanıklık etmektedir. Gerbner, medya yoluyla sunulan şiddetin toplum üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunmuş ve bu olguyu "vasat dünya sendromu" olarak nitelmiştir. Buna göre, televizyon yoluyla sunulan şiddetin gerçek dünyadakinden fazla olması nedeniyle bir çok insan gerçek dünyayı olduğundan daha az güvenilir ve bayağı görmekte, sonuçta kendi güvenlikleri için kaygıya kapılan insanlar polis ve özel koruma önlemlerine yönelmektedir.

Gerbner ve arkadaşlarının yürüttüğü projede, televizyon dünyası ile gerçek dünya arasında hiç bir denklik bulunmadığı içerik analizi ile saptanmıştır. Kültürel göstergeler yaklaşımına göre, televizyon izleme yoğunluğu, sıklığı arttıkça izleyicilerin gerçek dünya hakkındaki bilgileri de o kadar yanıltıcı ve çarpık olur. İnsanların gerçek dünyaya ilişkin bilgilerini televizyondan edinme düzeyiyle, toplumsal gerçekliği algılamalarındaki çarpıklık arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

Kültürel göstergeler yaklaşımı, çeşitli açılardan eleştirildiği daha önce maddeler halinde belirtilmiştir. Özellikle bu yaklaşımın, toplumsal denetim ajanı olarak sadece televizyona dayanmasının kültürel gelişmede rol oynayan ve kültür üreten diğer araçların rolünü ihmal ettiği yönündeki eleştirileri anımsamakta yarar vardır.

Paul Hirsch yaklaşımı, diğer: değişkenleri kontrol etmemek ve yeterli olmamakla eleştirmiştir. Daha sonra Hirsch'in yapmış olduğu analiz, eğer araştırmacı aynı anda diğer çok sayıdaki değişkeni kontrol altında tutabilirse televizyondan kaynaklandığına inanılan etkinin çok küçüleceğini göstermiştir.

Rubin, Perse ve Taylor ise, çok ve törensel televizyon izlemeden kaynaklanan kuşkularını dile getirmişlerdir. Araştırmacılar, izleyici anketlerinde, sosyal gerçeklerin algılanmasında televizyon izlemenin etkilerini saptadılar. Bu etkilerin programlara göre değiştiğini buldular. Gündüz saatlerinde yayınlanan dizilerin izleyicileri, başkalarına saygı ve güven konularında zayıftılar. Gece saatlerinde gösterilen dizilerin izleyicileri politik etkililik konusunda zayıf duygular beslemekteydi. Macera filmlerinin izleyicileri işe kendi güvenlikleri konusuna daha fazla ilgi gösteriyorlardı.

8.2. Metodolojik Eleştiriler

Kültürel göstergeler yaklaşımında bir yöntem sorunu da bulunmaktadır. Televizyonun iletileri incelenirken içerik çözümlemesinin kullanılması, ancak sayısallıkla ifade edilebilen verilerin toplumbiliminin konusu olabileceği önsavını da, beraberinde getirir. Bu durum bir ileti ya da ileti kategorisinin seçilmiş unsurlarının nitel özelliklerinden ayrılmasına neden olur. Öte yandan, içerik kategorileri araştırmacılar tarafından öznel olarak oluşturulur. Bu öznel kategorilerin nicelleştirilmesi ise izleyicinin anlamlandırmaları olarak sunulur. Bu noktada, kategorileri oluşturan araştırmacının denekler üzerindeki etkisi söz konusudur. Bu da anlamın karşılıklı etkileşimle yani, ileti ve izleyicinin etkileşimiyle ortaya çıktığı gerçeğinin göz ardı, edilmesine neden olur.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Bilindiği üzere iletişim alanında önemli bir isme sahiptir Annenberg Okulu. Gerbner'in çalışması da bu okulun iletişim literatürüne kazandırdığı önemli çalışmalardan biridir. Televizyonun sorgulandığı ve bu boyutuyla tutucu yaklaşımlardan uzaklaşarak değişimci yaklaşımlara daha yakın bir nitelik kazandığını gözlemlemek olasıdır. Nitekim bu konuda özellikle Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan'ın eleştirilerinin tam bir sistem eleştirisi niteliğine büründüğünü ve bu bağlamda televizyonla sunulan yöntemin "faşist" yöntem olarak tanımlanmasının mümkün olduğunu dile getirmişlerdir. Kuşkusuz çalışmanın metodolojisi üzerine de kimi eleştiriler yapılmakla beraber, bu çalışmanın iletişim araştırmaları arasında önemli bir aşama olduğunu ve özellikle televizyonun etkileri üzerine gerçekleşen en kapsamlı inceleme olduğunu söylemek olasıdır. Bu çalışma için söylenmesi gereken bir diğer önemli sonuç da, televizyonun kurmaca bir dünya yarattığı ve bu kurmacanın gerçekleş hiçbir biçimde örtüşmediğidir. Öte taraftan reklam olgusunun bu noktada televizyonla izleyici arasındaki ilişkinin kamusal yarar ve çıkar boyutuyla sorgulanmasına da bu çalışmaların önyak olduğunu dile getirmek olasıdır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Gerbner'in araştırmasında, televizyon izleme oranı çok; demografik değişken de sadece cinsiyetle sınırlandırılmıştır.	( )	( )
2- Annenberg Okulunun yaklaşımına tutucu kuram temsilcileri tarafından beğeniyle karşılanmıştır.	( )	( )
3- Kültürel göstergeler projesi, televizyonda yaratılan dünyayı ve bu yaratılan dünyadaki şiddetin miktarını betimlemeyi amaçlıyordu	( )	( )
4- Kuramın sadece televizyona dayanması eleştiri noktası olmuştur.	( )	( )
5- Kültürel göstergeler metodolojisinde bir sorun yoktur.	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2Y, 3D, 4D, 5Y

1. Kültürel Göstergeler ve Ekim Kuramı'nın temel tezi nedir?
2. Kültürel Göstergeler ve Ekim Projesinin araştırma süreci hangi aşamaları içermektedir?
3. Televizyon yayınlarını esas alan çalışmanın temel metodolojik uygulaması nedir?
4. Günlük uygulamasında baz alınan temel değişkenler nelerdir?
5. Gerçek yaşam verileriyle, televizyon gerçekliği arasındaki çelişki nasıl açıklanabilir?

9. GÜNDEM BELİRLEME KURAMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Kitle iletişim kuramlarının ve de kamuoyu araştırmalarının önemli konu başlıklarından biridir, “Gündem Belirleme Kuramı”. Kamunun gündeminin nasıl biçimlendiği, oluştuğu üzerine bilgiler edinilecek. Sonuç olarak “kitle iletişim araçları”nın etkisi üzerine odaklanmış bir çalışma hakkında paylaşımlar olacak. Bu noktada “kamu”nun gündeminin nasıl oluştuğu, hangi dinamiklerin bu oluşumda etkili olduğu da aktarılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Gündem Belirleme Kuramı nedir?
- 2) McCombs ve Shaw'ın gündem belirleme çalışmaları hakkında bilgi veriniz?
- 3) Kamu-Politika-Medya gündemi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Gündem Belirleme Kuramı	Gündem oluşumunun nasıl gerçekleştiği hakkında fikir edinilmiş olacak.	İlgili araştırmalar aracılığıyla ve de ders notları aracılığıyla.

Anahtar Kavramlar

- McCombs
- Shaw
- Gündem Belirleme
- Kamu Gündemi
- Medya Gündemi
- Politika Gündemi

Giriş

Medyanın etkisi üzerine yoğunlaşmaya başlayan araştırmalar artık daha farklı noktalardan etkileri sorgularken daha derin incelemelerle, ayrıntılara ilişkin saptamalara yönelmişlerdir. Genel bir yaklaşımla “televizyon etkilidir” demek yerine bu etkinin boyutları, çeşitleri, nitelikleri sorgulanarak, kimi farklılıklar ortaya konmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan biri de hiç kuşkusuz “Gündem Belirleme Kuramı”dır. Değişik kaynaklarda farklı biçimde adlandırmalara rastlamak olasıdır. Örneğin “gündem hazırlama tezi”. Bu yaklaşımın öncelikle vurgulanması gereken yanı bir siyasal sürece ilişkin yürütülen araştırmalar sonrasında ortaya çıkmasıdır. Bir seçim sürecini kapsayan ampirik çalışmayla elde edilen sonuçlar ortaya konmuş ve dolayısıyla bu yanıyla konunun özellikle medya ve siyaset ilişkisi açısından da anlamlı olduğunu söylemek abartılı bir yaklaşım olmaz. Kültürel Göstergeler ve Ekim yaklaşımında olduğu gibi bu çalışmada da iki aşamalı bir araştırma süreci sonrasında kimi sonuçlara ulaşılmıştır. Yine içerik çözümlemesi başvuru bir metodoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel olarak bu çalışmanın medya gündemi ile kamu gündemi arasındaki örtüşmenin benzerliğin test edilmesine dayanır. Çalışmanın en genel sonucuyla belirtmek gerekir ki, medya kamunun “nasıl” düşüneceğine değil “ne hakkında” düşüneceğine baskın bir etkisi sözkonusudur.

9. Gündem Belirleme Kuramı

Kitle iletişim araçlarının gündem hazırlama görevi yaptığını savunan bu görüş, B. Cohen'in çalışmasından esinlenerek oluşturulmuş, McCombs, Shaw ve başkaları tarafından geliştirilmiştir. Bu görüşe göre, kitle iletişim araçları halka «ne düşüneceklerini söylemede» çoğu kez başarılı olmayabilir, fakat izleyicilerine «ne hakkında düşüneceklerini» anlatmada çok başarılıdır.

Başka bir deyişle, kitle iletişim araçları dünyayı bizim için inşa etme yeteneğine sahiptir ve bu yönde çalışırlar. Bunu yaparken de belli bir fikrin alacağı yönü belirlemeksizin kamuoyu için gündem hazırlarlar.

Bu tezin savunucularına göre, kitle iletişim araştırmaları daha önceleri «bilme ve farkında olma» yerine «tutum değişimi» üzerinde yoğunlaşmışlardır. Gündem Belirleme kuramı ise kitle iletişim araçlarının tutumlar üzerindeki etkisi yerine, “farkında olma” üzerindeki etkisine ilişkin bir çalışmadır. Gündem Belirleme çalışması bu özelliğiyle dikkatleri görüşlerin biçimlenmesinden çok kitle iletişim araçlarının, halkın etki sahası içerisinde olan konuları farkına varmasına yardımcı olmasına dönük bir çalışma alanını kapsar. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının tutum değişikliğindeki rolü değil, kamunun etkisine açık konular üzerinde kamunun bu konuları farkında varmasına yardımcı olan bir rehber niteliği taşıdığını söylemek olasıdır.

Gündem hazırlama tezi, kitle iletişim araçlarının siyasal enformasyon için kullanılışı ile araçların üzerinde durduğu konuların grup içindeki önemi (ya da görünümü) arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve kişinin siyasal konulara yönelme düzeyinin kitle iletişim aracının siyasal enformasyon için kullanılmasıyla pozitif olarak ilişkili olduğunu öne sürer.

Gündem hazırlama zaman içinde uzanan bir «öğrenme» sürecidir. Bazı konular kitle iletişim araçlarının gündeminden halkın gündemine geçebilir, fakat geçişte zaman aralığı iki ile dört ay kadar olduğu ileri sürülür.

Kitle iletişiminin gündem oluşturma düşüncesinin temelinde, bu konular hakkında halkın görüşlerinin kitle iletişiminin verdikleriyle anlamlı bir şekilde etkilendiği varsayımı bulunur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kitle iletişim araçlarının kamuyu ilgilendiren konularda halkın en önde gelen enformasyon kaynağı olmasıdır. Fakat bütün gerçekleri sadakatle yansıtmazlar: Günün haberini verme de seçme yapmak doğaldır. Böyle olunca, kitle iletişim araçlarında ön plana çıkarılan ve sık sık üzerinde durulan konuların izleyiciler tarafından önemli olarak kabul edileceği düşünülür. Daha açık bir deyişle; kitle iletişim araçlarının konulara verdiği öncelikler, izleyiciler tarafından «öğrenilir». Bu basit anlamda «farkında olmadan» ötedir: Kitle iletişim araçlarının öncelikleri halkın öncelikleri olur.

«Bilim ve farkında olma» reklam tekniğinde kullanılan ilk ve en önemli adımdır. Siyasal iletişime, özellikle seçim kampanyalarına eğilen bu yaklaşımın reklamlarla ilgili bulguları yansıtması doğaldır.

Her televizyon, gazete ve derginin «gündemi» her birinin izleyicilerine sunmak için seçtikleri enformasyondan oluşur. Her araç konuya verdiği öneme göre kendi önceliklerini belirler (araç gündemi ya da medya gündemi). En önemli konular ilk sayfaları, başlıkları, yorumları, tartışmaları, makaleleri, röportajları kaplar. Konular öneme göre sıralanır ve ön sayfadan arka sayfaya, büyük başlıktan küçük başlığa, otuz tümceden üç tümceye, otuz dakikadan otuz saniyeye, ya da hiç yer verilmemeye doğru azalan bir şekilde yer alır, önemine göre de sonra tekrarlanır, ya da tekrarlanmaz.

Gündem hazırlama araştırmalarında televizyon ve gazete egemen enformasyon kanalları olduğu için en sık kullanılan araçlardır. İlk gündem hazırlama incelemelerinde gazete ile televizyonun rolü ve etkisi birlikte sonraki çalışmalarda ayrı ayrı ele alınmıştır. Farklı şekilde çalışan gazete ve televizyon farklı zamanlarda etkide bulunur ve gündem hazırlamada birbiriyle rekabet etme ya da birbirini destekleme yerine ayrı roller oynarlar.

Halk gündemini göz önüne alma ve ölçmede çeşitli yollar vardır:

1) Birincisi kişinin ne tür konularla ilgilendiği soruşturulur. Kamuoyu araştırmalarının yaptığı budur. Bu incelemelerde, kamuoyu bireysel inanç ve görüşlerin toplamı olarak tanımlanır. Bu Gallup örneğinde olduğu gibi birçok araştırma kuruluşunun kamuoyu araştırmalarında tuttuğu geleneksel yoldur.

2) İkinci yol arkadaşlar ve tanıdıklar arasında hangi konuların tartışıldığının incelenmesidir. Kişilerin önemli gördükleri konular öteki kişilerle konuştuklarıyla ilişkilidir, fakat özdeş değildir. Bazı bulgulara göre, konuşma gündemi haftadan haftaya hızla değişir ve kamu konularının gündemi zaman içinde daha istikrarlı kalır.

3) Üçüncü yol, toplumdaki kişilerin kamuoyunu algılaması ile uğraşır. McCombs'a göre, izleyici gündemi hangi soruların ve kimin görüşü açısından sorulduğuna bağlıdır: Bu kişilerin kendi kendilerini algılaması, arkadaşlarını algılaması ya da genel görüşleri olabilir. Dolayısıyla bir tek değil birçok kamuoyu vardır.

Kitle iletişim araçlarının gündem hazırlama düşüncesi iletişimiyle ilgili öncül kişilerin yazılarında görülür. Örneğin Lippmann, 1922 yılında hazırlamış olduğu “Kamuoyu” adlı yapıtında, kitle iletişim araçlarının kamu işlerinde görüşlerimizi ve yakın çevremiz ötesindeki geniş dünya hakkındaki düşüncelerimizi şekillendirmede oynadığı rolü üzerinde durmuştur. Başlangıçta, özellikle 1950'lerin başında, gündem hazırlama araştırması kitle iletişim aracındaki konuların ortaya konulması, seçimi ve izleyicilerin «tanımları» arasındaki ilişkiyle uğraştılar. Bu araç davranışını üreten araç çevresine çok az önem verdiler. 1960'lardaki araştırmalarda halkın ilgilendikleriyle gazetelerin kapladığı konular arasında önemli bir pozitif ilişki bulundu. Fakat gazete içeriği ve halk gerçek hayat verileriyle karşılaştırıldığında, bu ilişkinin zayıf olduğu görüldü.

Schiller, kamuoyu anketlerinin popüler katılma hülyasını beslemek için kullanıldığını ve bilinçli bir manipülasyon ve beyin yönetimi olduğunu ileri sürmüştür.

Sinne ve Bone, Danimarka genel seçimlerinde muhabirlerin neyi izleyecekleri konusundaki enformasyonu siyasetçilerden aldıklarını buldular. Yani izleyicilerin kitle iletişimi gündeminin belirlenmesinde hemen hemen hiçbir etkisi yoktur.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, kitle iletişim araçları gündem hazırlama ne enformasyonu denetler. Aslında gündem hazırlama kavramı «kapıcı» kavramıyla yapılan görev bakımından aynıdır. Gündem hazırlamada, haber ve enformasyon izleyicinin kullandığı araca (televizyon ve radyo alıcısı, büfedeki gazete, dergi = üretilmiş son ürün) verilmeden önce çeşitli kapıcılardan geçer. Yerel gazetenin, televizyonun editörü haber kanallarını gözleyen, hangi konuların geçeceğine, hangilerinin kesileceğine ve hangilerinin çöpe atılacağına karar veren kapıcılar dizisinde en son halkadır. Örneğin, haber servisi (AP, AA, Reuters) özellikle önemi olan bir gündem belirleyici ya da kapıcıdır. Haber servisleri tarafından üzerinde durulan haberler yerel iletişim araçları tarafından benimsenen haberler olmaya yönelir. Kapıcıların seçme, şekillendirme, ortaya koyma, zamanlama, kısıtlama, vermeme ve tekrarlayıp tekrarlamama konusundaki kararları enformasyon denetiminin önemli bir parçasını oluşturur. Kitle iletişim kapıcılarının gündem belirlemede oynadığı rollerle ilgili bulguların önemli olanlarını şöyle özetleyebiliriz:

1) Kapıcılar enformasyonlar arasında seçim kararı verirken izleyicileri düşünmezler. Kapıcıların kararları izleyicinin ilgilendiğinin ne olduğundan çok basıncının veya yayımcının ne düşündüğüne bağlıdır.

2) Haber servisleri yazı işleri sorumlularını etkiler. McCombs ve Shaw (1974) ilk kapıcı araştırmalarının verilerini yeniden çözümlediklerinde aynı sonuca varmışlardır.

3) Cohen, dış olaylarla ilgili haberlerin öteki muhabirlerin yazdıklarına göre belirlendiğini bulmuştur. Benzer sonuç Grouse tarafından, ABD'de 1972 Başkanlık seçimi kampanyasını izleyen muhabirleri incelemesinde de elde edilmiştir. Burada söylenmek istenen şudur: Dış haberlerde ve siyasal haberlerde kapıcılar aynı konular üzerinde durur, aynı haberleri verirler. Birinin verip ötekinin vermediği dış ve seçim haberi pek azdır.

4) Kapıcıların haber kaynağının çoğu resmidir. Basın konferansları, demeçler, seramoniler ve basın bildirimleri gibi haberler muhabirlerin kendi girişlerinden (mülakat ve araştırma), yarı resmi olan kaynaklardan (gizli, hükümet dışı öteki örgütler ve kurumlar) başka haber organlarının haberlerinden de elde edilir.

5) Gündem hazırlama araştırmaları için en popüler sahne seçim kampanyaları olmuştur. İncelemeler çoğu kez kamuoyu anketlerini kullanmışlardır. Sonuçlar genellikle seçim sırasında kitle iletişim araçlarında öncelik verilen konuların oy verenler tarafından önemli olarak görülenler olduğu savını desteklemiştir.

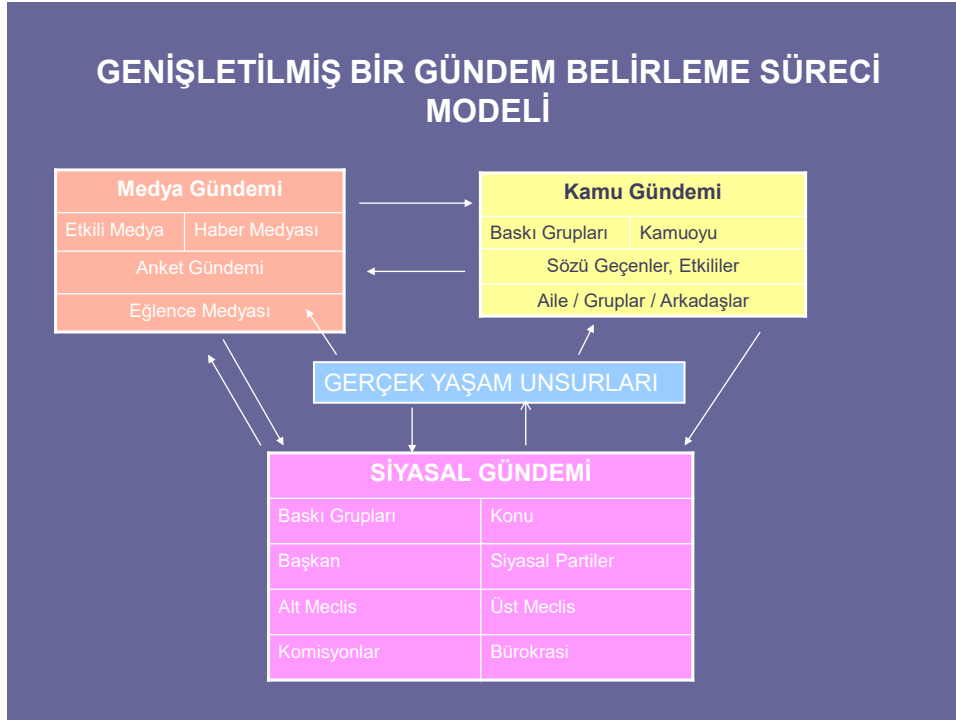
9.1. Gündem Belirleme Kuramı'nın Süreçleri-İşleyişi

Gündem belirleme de üç ana eksen üzerinde durulur. Bu üç ana eksen “medya gündemi”, “kamu gündemi” ve “politika gündemi”. Bu üç gündemin doğal olarak enformasyon ilişkileri önemli ölçüde çift yönlülük niteliğine sahiptir. Hem dışarıdan, hem

kendileri enformasyon, ileti kaynağı olma özelliğini taşımaktadır. Bu noktadan hareketle gündem belirleme sürecinin başlıca unsurlarına değinmek şemasal olarak ifade etmek gerekirse:

Bu süreci daha ayrıntılı bir biçimde irdelemek gerekirse ortaya üçlü yapılanmanın etki kaynakları üzerinde ve birbiriyle olan ilişkileri üzerinde yorumda bulunmak olası olacaktır.

Yukarıdaki grafikte anlaşılacağı üzere Medya Gündemi; etkili medya, haber medyası, anket gündemi ve eğlence medyasından oluşmaktadır. Öte taraftan Kamu Gündemi ise; baskı

grupları, kamuoyu, sözü geçenler, kanaat önderleri, etkililer, aile, gruplar, arkadaşlardan oluşmaktadır. Siyasal gündemin oluşturucuları ise diğerine göre çok daha fazladır. Baskı grupları, başkan, alt meclis, komisyonlar, konu, siyasi partiler, üst meclis, bürokrasi siyasi gündemin aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Grafikten de anlaşılacağı üzere her üç eksenin birbiriyle ileti alışverişi sözkonusu. Öte taraftan bu üçlünün kurgulandığı daha doğrusu konumlandırıldığı alan dikkat çekmektedir, o alan da hiç kuşkusuz “Gerçek Yaşam Unsurları”dır.

9.2. Gündem Hazırlama ve Siyasal İletişim

Etki araştırmaları birbirine koşut iki alanda gelişti. Bunlar tutum, inanç ve fikir değişimi araştırmaları ile siyasi iletişim (çoğunlukla seçim kampanyası) araştırmalarıdır. Seçim kampanyası araştırmaları öteki araştırmalar gibi kısa dönemdeki oy verme ve halkın tutumları üzerinde uzun dönemde oluşan etkilerini ihmal ettiler. Ayrıca, sadece siyasi iletiler (örneğin seçim konuşması) üzerinde durup ve kitle iletişim araçları içeriğinin diğer şekillerinin (örneğin aile komedileri, macera dizileri, reklamlar) dağılık fakat muhtemelen daha kapsamlı ideolojik anlamlarını görmemezlikten geldiler.

Bu kısa dönem seçim kampanya araştırmaları da kitle iletişim araçlarının siyasi tutumları ve fikirleri değiştirmede etkisinin az olduğu sonucuna vardı.

Bu durum 1960'larda değişmeye başladı ve 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde Amerika, İngiltere ve Avrupa'daki araştırmalar yeni öğeleri dikkate almaya başladılar: Hükümete güven, siyasi adayların sorunlarla ilgili görüşlerinin seçmenler tarafından nasıl algılandığı, konuların önemi, oy vermeye gitmedeki tutumlar, öteki parti adaylarının tutumları gibi. Bunun yanında kültürel göstergeler (Gerbner) ve gündem hazırlama gibi yeni modellerle siyasi tutumların değişimine eğilen dar çerçeveden çıkıp siyasi iletişimi daha kapsamlı bir şekilde tanımlamaya ve buna göre incelemeler yapılmaya başlandı. Fakat gündem hazırlama, kullanışlar-doyumlar ve kitle iletişim araçları bağımlılığıyla gelen bu yeni tanımlamalar da aynı kısa dönem konulara eğilmeye devam ettiler.

Kitle iletişimi ve siyasi sistem ilişkisinde kitle iletişim araçlarına hükümetin karışmasından, özgürlük ve yasayla düzenleme konuları ele alınır ve bu çerçevede araştırma yapılır. Rivers, Miller ve Gandy, bu ilişkiyle ve kitle iletişim araçlarının haber/enformasyon etkinlikleriyle ilgili olarak üç yüzden çok araştırma üzerindeki çalışmalarında, araştırmaları dört temel ve birçok alt kategorilere ayırmışlardır.

1) Hükümetin kitle iletişim araçlarına etkisi: Denetim mekanizmaları (yasalar/kurallar ve mahkeme etkinlikleri; yasa/kural koyucu organlar; enformasyon teknikleri ve baskıları); denetimin uygulanması; denetimin etkisi (ekonomik, haber toplama davranışı ve haber, enformasyon gibi hazırlanıp gönderilenlere).

2) Hükümet enformasyon sistemleri: Enformasyonun (formel ve enformel) doğası: Bu sisteme katılanların doğası (hükümet enformasyon personelinin karakteri; bu personelin ve diğer yetkililerin enformasyonu yayma veya saklamadaki tutumları; bu kişilerin işlerini nasıl

yaptıkları). Buna hükümet kitle iletişim araçlarına enformasyon vererek veya vermeyerek kitlenin dikkati için kitle iletişim araçlarıyla rekabet eder.

3) Kitle iletişim araçlarının hükümete etkisi: Hükümet yetkililerinin haber araçlarını kullanışı ve araçlara karşı tutumları (okuma ve izleme alışkanlıkları; haber araçlarını işlerinde kullanmaları); haber araçlarının hükümet yetkilileri üzerindeki etkisi.

4) Haber araçlarının doğası: Çalıştıkları ortam, toplumsal sistemde üye olması; haber örgütlerinin içsel yapısı; örgütsel kuralları; sahiplik- toplumsal ortamın ve izleyicilerin doğası; ekonomik ve teknolojik etkenler; profesyonel standartlar ve formüller; kaynakların özellikleri ve doğası; haber araçları nasıl çalışır (araçlar tarafından kullanılan kaynaklar; enformasyon nasıl elde edilir); habercilerin/gazetecilerin karakterleri/özellikleri (habercilerin demografik özellikleri); gazetecilik felsefesi; işleri hakkındaki tutumları; tutumlar ve performans arasındaki çatışma; yöneticilerin ve editörlerin özellikleri ve düşünceleri; haber içeriğinin doğası (içeriğin miktarı; kitle iletişim araçları arasındaki benzerlik; içeriğin konuya ve zamana göre nasıl çeşitlendiği) .

Bu aydınların da belirttiği gibi bireysel tutumlar ve özellikler üzerinde çok fazla durulmakta, mülakatlara, anketlere veya yanıt verenlerin sağladığı verilere dayanılmaktadır. Hükümetin iletişimle ilişkisini üç bakımdan alırlar. Birincisi sınırlayıcı organ olması bakımından özgürlüğünü korumak için hükümetin karışımına karşı çıkılmasıdır. İkincisi, hükümet yasa koyucu organdır ve bunu yaparken basının özgürlüğüne engel getirecek kurallar koymasına karşı gelinmelidir. Üçüncüsü, hükümet kolaylık gösteren organdır ve tekelleşmeye karşı ve alanda bir düzen getirmesi için çabaları desteklenmelidir. 1960'lardan sonra araştırma alanları daha da geliştirildi, fakat egemen fikir, özgürlüğü hükümetten bağımsızlık olarak tanıma devam etti.

Örneğin hükümetin yasalarla ekonomik kontrolle, sansürle ve kurullarla kitle iletişim araçlarına yaptığı etki; hükümet enformasyon sistemi (kanalları ve personeli); kitle iletişim araçlarının hükümete etkisi (örneğin, kitle iletişim araçlarının hükümet memurlarının ve yetkililerinin davranışına etkisi, hükümetin yetkililerinin kitle iletişim araçlarını kullanması); haber araçları örgütlenip çalışması, haber içeriği, toplumsal yapı gibi içerik analizleri ve haber odası sosyologların çalışmaları. Yinelemek gerekirse, siyasal iletişim kitle iletişim araçlarıyla sınırlanmıştır ve hala «etki» üzerinde durulur.

Eleştirel okula karşı tutucu okulu ateşli bir şekilde savunanların en ileri gelenlerinden Blumler ve Gurevitch, iletişimin siyasetle ilişkisine daha incelikli bir şekilde yaklaşmışlardır. Siyasal iletişimin önde gelenlerinden olan bu ikiliye göre, eğer siyaset güç hakkındaysa, o zaman bu gücü tutanlar tarafından taşınmalıdır. Eğer siyaset katılma hakkındaysa, o zaman yurttaşlar önderlerle iletişime girmelidirler. Eğer siyaset meşruluk hakkındaysa, o zaman rejimin kuralları simgesel bir şekilde ifade edilmelidir. Eğer siyaset seçim hakkındaysa, o zaman politika tercihleri sunulmalıdır, yani tek bir politika öne sürülmemelidir. Blumler ve Gurevitch kapsamlılaştırma soruları ortaya atmışlardır. Örneğin yasa, kural, ekonomik destek ve içerik bakımlarından devletin kitle iletişim araçları üzerindeki kontrol derecesi, kitle iletişim araçlarının taraf tutma oranı meşruluğu. Amerikalıların tersine, İngiliz iletişim

bilimcilerinin en tutucuları bile hükümet yerine devlet kavramını kullanırlar. Tutum değişiminden «kavrama/bilme» (cognition) tarafına yönelen (=gündem hazırlama) Blumler ve Gurevitch, araştırmalara örnek olarak televizyon ve seçmenlerin İngiliz Liberal Partisine karşı tutumları, Amerikan gazetelerinin başkan adaylarının birini tutması başkanlık seçiminde gündem oluşturma, iletişim ve İngiliz genel seçimlerinde genç seçmenlerin katılması, hükümete güvende kitle iletişim araçlarının etkisini vermişlerdir.

Siyasal iletişim konusundaki yaklaşımlar çeşitlidir. Meadow'un yaptığı gibi altı grup altında gözden geçirilebilir:

1) Sistem yaklaşımı: Burada iletişim toplumsal denetime bağlanır. K. Deutsch ve J. Easton, bu yaklaşımın kurucularındandır. Gerçekte bu yaklaşım yapısal görevselciliğin makro düzeydeki yaklaşımını yansıtır. Sistem kuramı toplumsal olguyu sadece betimler fakat açıklamaz. Toplumsallaşma güçlük gibi temel siyasal kavramları ve siyasi amaçların elde edildiği süreçleri aydınlatmaz.

Sistem yaklaşımlarıyla birlikte iletişim ve siyasal kalkınma konuları gündeme geldi. Bu yönde öncülüğü Lerner, Almond, Huntington, Colernan, Fagen yaptılar.

2) Dilbilim yaklaşımı da toplumsal denetim ile ilgilendir. Temel olarak dil, genel olarak toplumsal denetim ve özel olarak siyasal süreçlere ve örgütlere sınırlı sahip olmanın (elde etmenin) yürütüldüğü bir araçtır. Daha açıkçası toplumsal denetim ve siyasal süreçler bu araçtan (dil) geçerek yapılır. Örneğin George Orwell'in 1984'ünde dil ile düşünce üzerindeki sınırlamalar arasındaki yakın ilişki görülür: «Newspeak» dil olarak konuşmacılarda belli düşünceler yüklemek için biçimlenmiştir. Dili denetlemek düşünceyi denetlemektir: Dil sade düşünceyi sınırlamaz, aynı zamanda siyasal etkinliği de sınırlayabilir. Gerçekte, dilde sınırlılık, ekonomik, eğitim-öğretim ve toplumsal bakımlardan yoksunlukla beraber gelir. Tutucu okul dili demokrasi ve özgürlüğü, sistemi, grubu, bireyi denge durumunda tutma yolunda yorumlarlar. Dil konusu ideolojik çatışmanın önemli bir alanı olmuştur. Dil kendi kendini yönetme ve kendini yansıtmaya ve kişinin kendi kimliğini öne sürmesi için bir olanak sağlar ve böylece kişiyi değerlerine bağlar. Buna ek olarak dil, benlik ve grup bağlılığı için birleştirici bir güç olur. Dil siyasal düzeni korumak, kadınlar üzerinde toplumsal egemenliği sürdürmek, grupları denetim altında tutmak gibi siyasal amaçlar için kullanılır.

3) Simgesel yaklaşımlarda siyaset, iletişim gibi, simgesel alışveriş olarak görülür. Önderlik büyük oranda simgelerin manipülasyonu ve simgesel armağanların dağıtımını ile korunur ve yürütülür. Siyasal süreçte ve siyasal iletişimde simgeler uzun bir tarihe sahiptir. Lasswell (1935)'e göre simgelerin kişiler için anlamları sentezle birleştirmeye yardım eder ve toplumsal ilişkilere anlam vermede yardım eder ve toplumsal ilişki için bir temel sağlar. Aynı şekilde, simgeler toplumsal istikrarı korumaya yardım eder.

4) Fonksiyonel yaklaşım kitle iletişimlerinin siyasal sistem için geniş sonuçlarının çözümlenmesini, istikrarı koruma yolunda, yapar. Siyasal iletişim siyasal sistemin fonksiyonu için gerçek ve potansiyel sonuçlara sahip olan iletişimci etkinlik olarak tanımlanır. Fonksiyonel çözümlenme önderlerin seçiminde, siyasal gündemin tanımlanmasında, karar

vermeye katılmada, eleştiriye açıklıkta ve toplumsallaşmada olan ileti alışverişinin son ürününün (= alıcının aldığı paketlenmiş ileti) incelenmesidir. Bu çözümleme, toplumdaki güç yapısına kimin sahip olduğu, çatışmaların nasıl çözüldüğü, siyasal enformasyonu kimin denetlediği sorularını görmemezlikten gelir (Wright'in görevselci çözümlemesi).

5) Örgütsel yaklaşım hükümet içi enformasyon akışı ve enformasyon akışını sınırlayan örgütsel etkenlere eğilir. Bu araştırmalar sosyolojik ve psikolojik bakımdan devlet içindeki iletişimi incelemişlerdir.

6) Çevresel yaklaşım, siyasal sistemi, örgütleri ve süreçleriyle tüm iletişimin yer aldığı çevre üzerinde durur. Başka bir deyişle, siyasal iletişimi sınırlamaya veya ilerletmeye yardım eder. Tutucu okul kitle iletişiminde siyasal iletişimi sadece seçim kampanyalarına ve tartışmalarına sınırlamıştır. Bunun dışında günlük haberler, eğlence, filmler gibi araçların seçim dışı içeriği siyasal iletişim olarak asla düşünülmemiştir.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Gündem hazırlama tezi özü itibariyle bakıldığında 1922'lere kadar götürülebilen bir yaklaşımdır. Asıl itibariyle bu kadar tarihinin eskiye dayandırılmasının nedeni, konunun “kamuoyu” kavramıyla ilintili olmasından kaynaklanmaktadır. Kamunun gündemi demenin özü itibariyle herhangi bir sorun etrafında oluşan kamunun ne düşündüğü, dolayısıyla ortak kanaatinin, oydaşmasının bir yansıması olduğu açıktır.

Gündem belirlemenin medyanın konumunu, etkisini farklı bir tarafa kaydırıldığı söylenebilir. Bu noktada etkinin davranışsal ya da tutumsal bir değişimi hedef almadığını, buna karşılık “konunun” farkına varılmasına, ayırt edilmesine, öne çıkarılmasına, ele alınmasına dönük bir değerlendirmeye tabii tutulduğunu söylemek olasıdır. Diğer bir deyişle kitle iletişim araçların yarattığı etkiler bilindiği üzere “farkına varma”, “bilgi edinme”, “tutum belirleme” ve “davranış değiştirme” olarak özetleyebileceğimiz sonuçları bulunmaktadır. İletişim araştırmalarının ağırlıklı olarak tutum ve davranış belirlemeye odaklandığı bilinmektedir. Bu noktada gündem belirleme kuramının farkına varma ve bilgi edinmeye yöneldiğini söylemek olasıdır.

Araştırmanın özellikle ABD'deki 1968 yılındaki Başkanlık Seçimleri sırasında derinlik kazandığını ve bu araştırmanın sonuçları üzerinde kuramın 1972 yılında ete kemiğe büründüğü bilinmektedir. Medya gündemi ile kamu gündemi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada Kuzey Carolina'nın Chapel Hill kasabasında 100 kararsız seçmenle görüşülmüştür. Medya gündemini öğrenmenin yolunu da NBC ve CBS televizyon kanallarının akşam haber bültenlerini ve “Durham Morning Herald”, “Raleigh News and Observer” Raleigh Time ve “New York Times gazeteleri ve “Time” ile “Newsweek” üzerindeki içerik analiziyle tespit etmeye çalışmışlardır. Bu çalışma sonrasında elde edilen bulgular somut olarak “medyanın etkisi kamunun nasıl düşüneceğini yönünde değil, ne hakkında düşüneceği yönündedir”.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Kapıcılar enformasyonlar arasında seçim kararı verirken izleyicileri düşünmezler.	( )	( )
2- Gündem hazırlama araştırmaları için en popüler sahne seçim kampanyaları olmuştur.	( )	( )
3- Kamu Gündemi; etkili medya, haber medyası, anket gündemi ve eğlence medyasından oluşmaktadır.	( )	( )
4- Seçim kampanyası araştırmaları öteki araştırmalar gibi kısa dönemdeki oy verme ve halkın tutumları üzerinde uzun dönemde oluşan etkilerini ihmal ettiler.	( )	( )
5- Siyasal iletişim konusundaki yaklaşımlar çeşitlidir. Meadow'un yaptığı gibi altı grup altında gözden geçirilebilir.	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2D, 3Y, 4D, 5D

1. Kamu gündeminin unsurları nelerdir?
2. Medya gündeminin unsurları nelerdir?
3. Politika gündeminin unsurları nelerdir?
4. Etki araştırmaları, gündem belirleme ve siyasal iletişim boyutuyla yorumlandığında; bu araştırma sürecinin tarihsel akışı nasıl gerçekleşmiştir?
5. Meadow'un siyasal iletişim yaklaşımlarını nasıl sınıflandırmıştır? Bu sınıflandırmalar hakkında bildiklerinizi paylaşın.

10. SİHİRLİ MERMİ VE SESSİZLİK SARMALI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Sihirli mermi yaklaşımı, iletiye kazandırılan yetinin bir yansımasıdır. İleti, öylesine yetkin ve biçimlendirilmiştir ki, yığınlar, kalabalıklar arasında hedefine ulaşır ve hedefini etkiler. Bu bölüm başlığı altında sihirli merminin özellikleri hakkında bilgi edineceğiz. Sihirli mermi dışında bir diğer önemli bilgilenme de hipodermik iğneyle ilgili gerçekleşecektir. Bir diğer önemli teorem de “suskunluk sarmalı” bu bölümün kapsamında yer almaktadır. Suskunluk sarmalı dayanaklarının nasıl oluştuğu ve kuramın oluşturulurken yürütülen çalışmalar hakkında bilgi edinilecektir. Özellikle Elisabeth Noelle-Neumann’ın gerçekleştirdiği çalışmalar bu bölümün en önemli paylaşımları olacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Sihirli Mermi nedir?
- 2) Sessizlik sarmalı nedir?
- 3) Hipodermik iğne nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sihirli Mermi, Hipodermik İğne, Sessizlik Sarmalı	Etkin ve etkili iletişim yolları ve stratejileri konusunda bilgi edinilmiş olacaktır.	Literatür ve ders notları okumalarıyla.

Anahtar Kavramlar

- Sihrlı Mermi
- Sessizlik Kuramı
- Hipodermik İğne
- Elisabeth Noelle-Neumann

Giriş

Kitle iletişim kuramlarının ilgiye değer yaklaşımlarından biri de “sihirli mermi” yaklaşımıdır. Tıptan yapılan bir anolojiyle de aktarılmaya çalışılan yaklaşım özü itibariyle iletinin hedef dışı olanları geçerek hedefe yönelmesi, hedefe etki altına almasını öngören bir yaklaşımdır. Aslında bu anolojiyi besleyecek örneklerin son zamanlarda onkoloji üzerindeki çalışmalar sonrasında ortaya atılan ve “akıllı ilaç”lar diye tanımlanan ilaçlar örnek verilebilir. Akıllı ilaçlar, vücutta kanserli hücreyi hedef alarak onunla mücadele eder ve onu yok eder. Sağlıklı hücelere dokunmaz ya da tahrip etmez. Bir anlamda sihirli mermi yaklaşımı da buna benzer bir içerik taşımaktadır. İlaç ya da mermiye benzetilen iletinin hedefini bularak ona etkisini özetleyen bir yaklaşımdır.

Kitle iletişim yaklaşımlarında tartışılan ve gündemden düşmeyen bir başka çalışma alanı da hiç kuşkusuz “sessizlik sarmalı”dır. Elisabeth Noelle-Neumann tarafından biçimlendirilen ve öne sürülen yaklaşımda genel olarak bireyin toplumdaki dışlanma korkusu nedeniyle görüşlerini sakladığı ve genel kanaat, yaklaşım doğrultusunda hareket ettiği savı ortaya konur. Bu durumla ilgili olarak özellikle “zeitgeist” diye tanımlanan zamanın ruhunun önemli rol oynadığı ve baskın, güçlü kanaatlerin ya da medya simülasyonu, sunumuyla öyle olduğu algılanan düşüncelerin baskın etkisinden söz etmek gerekir.

10. Sihirli Mermi ve Sessizlik Sarmalı

İletişim kuramları içerisinde, iletişimin yoğunlukla politik süreçlere dahil olmasıyla birlikte, araştırmaların da bu alana dönük teorilerle beslendiğini söylemek olasıdır. Bu ünite kapsamında irdelenecek olan “sahirli mermi” ve “sessizlik kuramı” böylesi bir arayışın yarattığı sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

10.1. Sihirli Mermi veya Hypodermic İğne

Lazarsfeld grubunun sınırlı etki sonucuna ulaşmasının, kitle iletişim araçlarının güçlü etkisi görüşüne bir tepki olduğu belirtilir. Bu tepkinin yansıması olan “sahirli mermi” yaklaşımı; hypodermic iğne, transmasyon kemeri gibi adlarla da anılmaktadır.

Chaffee, iletişim alanındaki basılı verilerin bu mermi kuramıyla ilgili değerlendirmeleri ve tarihsel gelişimi desteklemediğini belirtir. Örneğin gençler üzerine sinemanın etkisi konusunda 1920'lerin sonunda yapılan etki modeline dayanan araştırma, sinemanın etkisinin yaş, cinsiyet, tutum, algı, toplumsal çevre, geçmiş deneyler ve anne baba etkisi gibi etkenlere bağlı olarak değiştiğini bulmuştur. 1930 ve 1940'lardaki hiçbir araştırmada sahirli mermi teorisinin güçlü etkisi savunulmamıştır. Gerçi, çoğu kez Lasswell hypodermic iğne modelinin yazarı olarak işaret edilir, fakat Lasswell'in hiçbir yazısında bulunmadığı bilinmektedir.

Sahirli mermi imajı aynı zamanda tıbbi metafordan çıkarılır ve tıptaki anlamının tam tersi bir anlamda kullanılır; Sahirli mermi belli bir ilaçtır ve nüfus içinde hasta olanları bulup vurur. Sahirlidir, çünkü bütün insanlara etki yapmaksızın geçer. Doğrudan metafora göre, mermi kalabalığa atılır, dostlara ve tarafsızlara zarar vermeden zikzaklar çizerek gidip düşmanı ya da hedefi bulur. Sahirli mermi metaforu siyasal iletişim yaklaşımına oldukça uyar: Siyasal kampanyada ileti nüfus içinde yayılır: birçok kişide görülebilir bir etki yapmadan geçer; fakat siyasal yönelim arayan belli azınlığın şimdiki gereksinimleriyle iletinin içeriği uyduğu zaman etki ortaya çıkar.

Kısaca sahirli mermi veya hypodermic iğne gibi kitle iletişimi araştırmalarının önerdiği muazzam etkiye dayanan genel bir kuram bulunmadı ileri sürülmektedir. Örneğin Rambo, Red Dawn, Amerika, Platoon gibi filmler siyasal iletişim olarak kabul edilmez. Bu siyasetin ve politika kavramının ideolojik tanımlanmasından gelir. Politika sadece hükümet bürokrasisi ve siyasal partilerle sınırlandırıldığında doğal olarak bunun dışında kalan her şey politika kavramına girmez. Bu dar çerçeve demokrasi oyununun oynandığı toplumsal hayattan politikayı ayırıp profesyonelleştirme ile kurulu sistemin devamında ve korunmasında önemli bir rol oynar. Eğer başbakan veya bakan bir şey söylese, bu siyasal iletişim, fakat eğer gazeteci veya haberci veya Rambo, Bronson (Death Wish), Eastwood (Dirty Harry) ve benzerleri bir şey söylüyorsa, bunun siyasal iletişimle bir ilişkisi yoktur. Bu denli sınırlama zorunlu olarak tutucu okul için kalıcıdır.

10.2. Suskunluk Sarmalı Kuramı

Noelle-Neumann'ın suskunluk sarmalı modeline göre kitle iletişim araçlarının etkilerinin çoğu kamuoyunun ve- fikir ikliminin şekillendirilmesinden ibarettir: toplumsal çevrede egemen olan eğilimler hakkındaki düşünceler kişilerin davranışını oy verme kararlarına kadar etkilerler. Teknik ölçme bakımından bu sav etkileri tutumların ve davranışların en katı, dolayısıyla da değişime en açık olduğu nokta yerine, ilk olarak görüldükleri ve güçlü sallarıların olduğu noktada ölçme avantajına sahiptir. İki adım akışa ve metodolojik sorunlara rağmen, bu model anında anlamlı etkileri kanıtlama şansları artar.

Suskunluk Sarmalı kuramı E. Noelle-Neumann tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır. Bu model bir bakıma gündem hazırlama modelinin negatif ayna imajıdır: Kitle iletişim araçlarının belli konuları ve sorunları ve bunların tartışmasını halkın görmesinden uzaklaştırma yeteneği üzerinde durur. Model şu varsayımlara dayanır:

- Kişiler toplumdaki çoğunluk tarafından benimsenmeyen tutumlar, inançlar ve fikirler tutmadan kaçınarak tecrit olmadan kaçınmaya çalışırlar.
- Kişiler çoğunluk tarafından hangi fikirlerin tutulduğunu ya da kuvvet kazandığını, hangi fikirlerin azınlıkta olduğunu ve gerilediğini görmek için çevreyi gözlerler.
- Kişi, fikirlerinin çoğunluk tarafından uygun olduğunu algıladığı zaman ifade eder. Öte yandan eğer azınlıkta olduğunu algılasa, bastırır. Bir görüş biçiminin egemenliğini algılama çoğu kez, gerçekte halk çoğunluğunun böyle, bir görüşe sahip olmadığına çok az ilişkisi vardır. Algılanmış çoğunluk fikirleri, çoğu kez sadece bir azınlık tarafından tutulur. Bununla beraber, bir görüş biçiminin çoğunlukta olduğu algısı sarmal bir süreci harekete geçirir: Bu süreçte aksi görüşe sahip halk sessiz durmaya başlar ve algılanmış çoğunluk görüşü egemen gerçek görüş olarak kurulur.

Sessizlik sarmalı halkın kitle iletişim araçlarına gerçeğin egemen tanımı için baktıkları zaman değişir. Kitle iletişim araçlarının tekelci doğası ve doğasından olan alışılmış çalışma yöntemi ve araçlar arasında yüksek derecede bir anlaşma ya da uyum vardır. Kişilerarası iletişim enformasyon sağlar, fakat kitle iletişim araçları asıl etken olmaya yönelir.

Eleştireci okulun bu modelden faydalanabileceğini öne süren Fejes'e göre bu model kitle iletişim araçlarının belli simgesel gerçekleri meşrulaştırmak veya gayri meşrulaştırmak için nasıl işlediğini gösterme bakımından kullanılabilir. Buna ek olarak kitle iletişim araçlarının kültür ve toplumdaki rolünü anlamaya merkezi olarak çıkan geçmiş olgular hakkında konuşma da faydalı olabilir. Örneğin, Frankfurt Okulu kuramcılarının Nazileri Alman toplumu ve kültürel yaşamını az bir muhalefet görerek nasıl denetleyebildiklerini kitle toplumu görüşü ile açıklamışlardır.

Bu kısa değerlendirmeye konuyu daha derinleştirmek gerekirse: Elisabeth Noelle-Neumann, kamuoyuna dönük yaklaşımları başlıca iki ana gruba ayırmaktadır. "Ussallık" (rasyonalite) olarak kamuoyu ve "toplumsal denetim" olarak kamuoyu. Kamuoyunun

oluşumunu rasyonalite ile açıklayanlar genelde kavramın belirgin anlamından yola çıkmaktadırlar. Örneğin Hans Speierc göre kamuoyu, "hükümetin eylemlerini, üyelerini veya yapısını etkilemek ya da belirlemek hakkına sahip olduklarını düşünen halkın kendilerini ilgilendiren konularda özgürce ve açık biçimde ifade edilen kanaatleridir". Bu tanım doğrultusunda kamuoyu, toplumda aşağıdan-yukarıya; başka bir deyişle yurttaşlardan hükümete doğru bir iletişimidir. Kamuoyunun özgürce oluşabilmesi için aşağıdan yukarıya doğru hareket eden bu kanalın açık olması gerekmektedir. Eğer hükümet kanaatlerin özgürce oluşumunu ve ifade edilmesini engellerse kamuoyu oluşamaz. Dolayısıyla, düşünce ve kanaat açıklama özgürlüğünün olmadığı otoriter rejimler de kamuoyundan söz etmek mümkün değildir.

Bununla birlikte Noelle-Neumann ise, kamuoyunu rasyonel tartışma süreçlerinden ortaya çıkan kanaatler toplamı olarak tanımlama eğiliminde değildir. Ona göre kamuoyu, bir toplumsal denetim aracıdır. Temelinde kitle toplumcu bir bakış açısını yansıtan bu görüş, kamuoyunu toplumdaki uzlaşmayı ve uyumu sağlayan bir güç olarak algılanır. Noelle-Neumann kamuoyu üzerine şöyle bir tanım geliştirir: "Kamuoyu, dışlanma riski taşımaksızın kamu önünde açıklanan kanaatler ya da dışlanmaktan kaçınmayı arzulayan birisinin açıklamak zorunda olduğu kanaatlerdir".

Görüldüğü üzere, Noelle-Neumann'ın kamuoyu kavramının en belirleyici ögesi, "toplumdan dışlanma" korkusudur. Ona göre, toplumsal bir denetim aracı olan kamuoyu, toplumdaki her bireyi etkilemektedir. Çünkü dışlanma tehditi ve dışlanma korkusu söz konusudur. Uzlaşmadan taraf olanlar, uzlaşmadan yana olduklarını göstermek için kanaatlerini açıklamak durumundadırlar. Uzlaşmadan taraf olmayanlar ise, dışlanma korkusu duydukları için kendi görüşlerini açıklamaktan kaçınmak zorundadırlar. Dolayısıyla ifade edilmeyen görüşler kamuoyunun bir parçası olamayacaklardır.

Noelle-Neumann'a göre, bir tartışmada önemli olan şey argümanların niteliği değil, argümanları dile getiren tarafların algılanan gücüdür. Karşıt kampı tehdit edebilecek kadar güce erişen tarafın argümanı, niteliksiz de olsa galip gelecektir. Net bir şekilde, bu tür bir kamuoyu kavramlaştırması, demokrasiyi karşıt fikirlerin kendilerini ifade olanağı bulabildikleri "serbest düşünce pazarı" anlayışına dayandıran bir düşünceyle çelişmektedir.

Alman medya sosyoloğu Elizabeth Noelle-Neumann tarafından geliştirilen sessizlik sarmalı modeli, medyanın belirli konu ve başlıkları kamunun görüş ve tartışma alanından uzaklaştırabilme yeteneği üzerinde durması bakımından, gündem belirleme modelinden tamamen farklıdır. Bu model, bireylerin toplumda çoğunluk tarafından benimsenmeyen tutumları, inançları ya da kanaatleri benimsemekten kaçınarak yalıtılma ya da dışlanmaya maruz kalmamaya çalıştıkları varsayımına dayanır. Bireyler hangi görüşlerin çoğunluk tarafından kabul gördüklerini ya da güçlenmeye başladıklarını ve hangi görüşlerin azınlıkta kaldığını ya da gözden düştüğünü anlamak için çevrelerini gözlerler. Bir kimsenin, benimsemekte olduğu görüşlerini, bunların çoğunluğuyla tutarlı olduğunu gördüğü vakit dışa vurması daha muhtemeldir. Bir görüşler demetinin algılanan egemenliğinin, fiilen bu görüşlere sahip olanların halkın çoğunluğunu oluşturup oluşturmadığıyla genellikle pek bir ilgisi yoktur. Çoğunluğun kanaatleri gibi algılanan kanaatler çoğu zaman yalnızca bir azınlık

tarafından benimsenmektedir. Ayrıca, bir görüşler demetinin çoğunlukta olduğuna ilişkin algılama bir sarmallaşma süreci başlatır ki, bu süreçte karşıt görüşler suskunluğa gömülmeye başlar ve çoğunluk gibi algılanan görüşler fiilen geçerli görüş olarak kanıksanır. İnsanlar gündemdeki gerçeklik tanımlarını öğrenmek için medyaya yöneldikçe, sessizlik sarmalı da gelişir. Medyanın tekel olma niteliği ve medya üretiminin doğasındaki iş akışının tek düzeliklerinden ötürü medyaların kendi aralarında gerçekliğe ilişkin hangi görüşlerin sunulması gerektiği konusunda oldukça yüksek bir uzlaşma ya da uyumluluk derecesi vardır. Kişilerarası iletişimin de enformasyon sağlamasına rağmen medya, iletişimin temel etkeni olma eğilimindedir.

Gerçekten de, sessizlik sarmalı kuramına göre; toplumu oluşturan bireyler belli bakış açılarına ya da fikirlerinden dolayı azınlık içinde olduklarını algırlar. Bu durumda, görüşlerini açıklamalarının toplumsal soyutlanmaya yol açacağından, zeminlerini kaybedeceklerinden korkarlar. Böylece, onlar sessizliklerini korumaya eğilimlidirler. Sessizlik sarmalı kuramında, halk azınlığın fikirlerini daha az duyar; dolayısıyla onları birarada tutan şey azınlığın daha az konuşması ya da suskunluğudur. Bu durum ise azınlığın daha uzağa çekilmesine neden olur ve sonuç olarak gözden kaybolurlar.

Noelle-Neumann'ın sessizlik sarmalı kuramına göre, kitle iletişim araçlarının etkilerinin çoğu kamuoyunun ve fikir ikliminin şekillendirilmesinden ibarettir; toplumsal çevrede egemen olan eğilimler hakkındaki düşünceler kişilerin davranışını oy verme kararlarına değin etkilerler. Teknik ölçme bakımından, bu sav etkileri tutumların ve davranışların en katı, dolayısıyla da değişime en açık oluğu nokta yerine, ilk olarak görüldükleri ve güçlü sallanışların olduğu noktada ölçme avantajına sahiptir. İki aşamalı akışa ve metodolojik sorunlara rağmen, bu model altında anlamlı etkileri kanıtlanma şansları artar.

Genel olarak, sessizlik sarmalı kuramı dört öge arasındaki etkileşimle ilgilenir.

Bu ögeler;

1. Kitle iletişimi,
2. Kitle iletişim ve toplumsal ilişkiler,
3. Düşüncenin bireysel olarak açıklanması,
4. Bireylerin toplumsal çevrelerinde onları çevreleyen "düşünce ortamı" hakkında sahip oldukları algılamadır.

Ayrıca kuram, kişisel düşüncenin başkalarının ne algıladığına bağlı olduğunu ele alan temel sosyo-psikolojik düşünceden kaynaklanır.

Yukarıda da söz edildiği gibi, kitle iletişim araçları ve bununla birlikte kişilerarası iletişim ağı, baskın "fikir ortamının" (egemen çoğunluğun görüşü) bireysel algılanışını biçimlendiren en önemli iki etmendir. Noelle-Neumann'ın belirttiği gibi: "Fikir ortamının

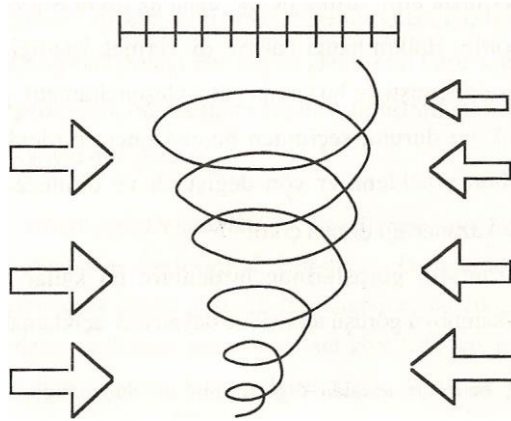
belirlenmesi iki kaynaktan çıkar: Bireylerin kendi yaşam alanlarında anında gözlemde bulunması ve kitle iletişim araçlarının gözüyle dolaylı gözlemi. Eğer belirli bir görüş kitle iletişim araçlarını devamlı meşgul ediyorsa, bu durum kitle iletişim araçlarının bakış açısının fazlasıyla onaylanması ile sonuçlanacaktır."

Kuram ilk önceleri Almanya'nın iç politikasındaki şaşırtıcı bulguları açıklamak üzere formüle edilmiştir. Bu konudaki ayrıntılı incelemeye bir sonraki alt başlık çerçevesinde yer verileceğinden. Burada kuramın daha güncel bir sınavından yola çıkarak model şemalaştırılmaya çalışılacaktır.

Almanya'da sessizlik sarmalı kuramının farklı ve daha güncel bir sınavı nükleer enerji konusu ile ilgili olmuştur. Noelle-Neumann, 1965-1985 yılları arasında konuya basının sürekli artan bir ilgisi olduğuna ama sorunun basın tarafından giderek daha negatif bir şekilde ele alındığına ilişkin kanıt bulur. 1981 yılına dek, kamunun çoğunluğu nükleer enerjinin lehindeydi. Ancak bu tarihten sonra yapılan kamuoyu araştırmalarında nükleer enerji karşıtlarının sayısının giderek artmaya başladığı gözlemlendi. Diğer ölçümler nükleer enerjiyi destekleyenlerin güçlü bir yalnızlık tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini gösteriyordu. Noelle-Neumann bu konuda şu yorumda bulunur:

"Kitle iletişim araçlarının genel görünümü fikir ortamının değişiminden önce gelir: Bu değişiklik ise kişinin kendi tutumundaki değişimden önce gelir. Davranış -konuşma isteği-fikir ortamına göre düzenlenir; ayrıca, zıt yönde, sarmalı oluşturan bir etkileşim sürecinde fikir ortamını da etkiler."

Tüm bu ifade edilen düşünceler bağlamında, bu modelin altında yatan ve çoğu bireyin: belli tutum ve inançları savunurken yalnız kalmamak için gösterdiği temel düşünce biçimi şeklindeki gibi şematize edilmiştir.

Yukarıdaki şekil sessizlik sarmalına bir örnek: Kitle iletişim araçlarının ifade ettiği baskın fikir ile birlikte farklı görüşlere kişilerarası desteğin giderek azalması, baskın fikri ifade eden veya farklı fikirleri ifade edemeyen bireylerin sayıca artmasıyla sessizlik sarmalının oluşumunu gösterir.

10.2.1. Örnek Olay: Almanya'da 1965 Meclis Seçimleri

Sessizlik sarmalı üzerine sağlanan bilgiler, 1965 Almanya'daki meclis seçimleri sırasında elde edildi. Bu seçimler, Eylül 1965'de gerçekleşmiştir. Seçimin sonucuna ilişkin tahminler uzun bir süre belirsiz kalmıştır. Aralık 1964'den Ağustos 1965 tarihi ne kadar halk hangi partiye oy vereceği konusunda kararsız kalmıştır. Bununla birlikte seçimdeki en güçlü iki parti -Hıristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar- başabaş bir yarışma içindeydi.

Aralık 1964'de bu iki büyük partinin kazanma şansı da halkın gözünde yaklaşık olarak eşitti. Ancak, daha sonraki aylarda, Hıristiyan Demokratların seçimi kazanacağı konusunda beklentiler hızla arttı; artık giderek, daha az insan Sosyal Demokrat Parti'ye kazanma şansı tanıyordu. Halkın hangi partiye oy vermek istediği, bu dokuz ay içinde hiçbir hareketlilik göstermemiştir ve bu sırada gerçekleşen dramatik gelişmeler bile onları etkilemiyordu. Ancak bu durum, seçimden hemen önce, birdenbire değişti. Bir son dakika hamlesiyle (**last minute swing**), bütün beklentiler yön değiştirdi ve bilmece çözülüp, Hıristiyan Demokratların seçimi kazanacağı ortaya çıktı.

Leimbach, insanların görüşlerinde birdenbire bu kadar belirgin değişikliği, Noelle-Neumann'ın "kamuoyu görüşü teorisi"ne dayanarak açıklamaktadır:

"Birçok insan, belli bir konuda diğerlerinin ne düşündüğünü anlamaya çalışıyor. Böylece insanlar, çevrelerini sürekli gözlemliyorlar. Aralıksız olarak büyük bir dikkatle, hangi görüşlerin, hangi fikirlerin ağırlıkta olduğunu, hangilerinin onaylandığını ve güçlendiğini anlamaya çalışıyorlar. Aynı şekilde, hangi görüşlerin takdir görmediğini, reddedildiğini ve dayanıklılıklarını, temellerini kaybettiklerini de anlamaya çalışıyorlar. Noelle-Neumann, insanlardaki bu yeteneği neredeyse istatistiki bir anlayış gücü olarak tanımlıyordu".

Öte yandan, Leimbach, aynı kurama dayanarak seçimlerden Hıristiyan Demokratların galip olarak ayrılmasının nedenlerinden biri olarak da insanların "izole edilme" korkusuna ilişkin taşıdığı kaygıları görmektedir:

"Birer sosyal yaratık olarak insanlar, çevrelerinden ve kamuoyundan izole edilmek istemiyorlar ve düşüncelerinin çoğunluk tarafından, hele hele giderek yükselen bir çoğunluk tarafından onaylandıklarını bildikleri zaman, görüşlerini hiç çekinmeden kamuoyu önünde açıklayabiliyorlar. Tersine, görüşlerinin onaylanmadığını ve onlara kötü puan kazandırdığını düşündükleri zaman da, giderek daha temkinli olmayı tercih ediyorlar."

Noelle-Neumann'a göre, 1965 meclis seçimlerinde her ne kadar yarışan bu iki parti için oy verme niyetleri kabaca aynı seviyeye sahip olsa da, belki de televizyonun lehlerindeki destek dalgasından dolayı Hıristiyan Demokrat Parti'nin taraftarları, Sosyal Demokratlara oranla "psikolojik olarak daha güçlü" olmuşlardır. Noelle-Neumann bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Kamu içinde, Hıristiyan Demokratların kendilerine duyduğu güven gözlenir. Hıristiyan Demokratların destekçileri Hıristiyan Demokratları, onların gerçek destekçilerine göre daha güçlü gösterir. Tam tersine, bu fikir ikliminin ortasında Sosyal Demokratların

tarafтары gerçekten olara göre halk içinde daha zayıf gözükür. Bu durum ise, halk içinde Sosyal Demokratik Parti'yi destekleyen Sosyal Demokratların cesaretini kırar.”

Özet olarak, belli bir görüşü savunan kamp ya da belli bir görüşü oluşturan insanların oluşturduğu grup daha fazla konuştuğunda kamuoyunun önüne daha fazla çıktığında ve daha güçlü bir görünüm sunduğunda; gerçekte olduğundan daha fazla ciddiye alınmakta, daha güçlü görülme ve insanların gözünde abartılı bir rol edinmektedir.

Buna karşılık, daha suskun kalan kamp ise, daha çok geride kalmakta, giderek insanların gözünde küçümsenmektedir. Bir sarmal süreci içinde; büyük bir angajmanla görüşlerini dile getiren ve başkalarının gözünde hak ettiğinden daha fazla yüceltilen kesim yeni taraftarlar da kazanmaktadır. Bu yeni taraftarlar artık kendilerinin, o kamptan ya da gruptan olduklarını kamuoyunun önünde rahatlıkla söyleyebilmektedirler. Diğer taraf ise, belli bir sert çekirdek dışında, giderek suskunluğa düşmekte ve bu sessizlik, kendi aidiyetlerini tanımladıkları kampın ya da grubun daha da zayıflamasına yol açmaktadır.

10.2.2. Kuramın Dayandığı Temel Varsayımlar

Sessizlik sarmalı kuramının dayandığı en önemli varsayım, doğal olarak Noelle-Neumann'ın kamuoyu kavramı üzerine geliştirdiği tanımla paralellik içindedir. Kuramın en önemli varsayımı bir toplumda egemen değerlere bağlılığın ve temel sorunlar karşısında sağlanan oydaşmanın yaşamsal öneme sahip olduğu şeklindedir.

Sessizlik sarmalı kuramı beş varsayım üzerine kuruludur:

1. Toplum sapkın bireyleri dışlamakla tehdit eder.
2. Bireyler sürekli olarak dışlanma korkusu duyarlar.
3. Bu dışlanma korkusu, bireylerin her an fikir iklimini değerlendirmeye çabalamalarına neden olur.
4. Bu değerlendirmelerin sonuçları, kamu önündeki davranışları ve özellikle de fikirlerin açıkça ifade edilmesini ya da gizlenmesini etkiler.
5. Son varsayım yukarıdaki dört varsayımın bir bireşimidir.

Bir arada ele alındıklarında bu varsayımların, kamuoyunun oluşumundan sürdürülmesinden ve değiştirilmesinden sorumlu olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan toplum tartışmalı bir sorunda çeşitli tarafların güçlülüğü ve zayıflığı hakkındaki enformasyonu elde etmek için iki kaynağa güvenir: Bireyin kendi deneyim alanı içinde doğrudan gözlem ve medyanın gözleri aracılığıyla dolaylı gözlem. Bireyin kendi yaşamı ve kişisel deneyimiyle ilişkili olmayan tüm konularda fikir iklimine ilişkin kesin izlenimler medya aracılığıyla kazanılır. Görgül araştırmalar şunları göstermektedir:

I- Bir tartışmadaki çoğunluk ve azınlığın görece gücü kitle tarafından çarpıtılmış biçimde görülür: Yani, başat medya bakış açısı doğrultusunda görülür (çoğulcu aldırılmazlık)

2-Toplumdaki çoğunluk kampı, etkili medya tarafından desteklendiği takdirde konuşmak için azınlığa göre daha isteklidir.

3-Eğer medya karşıt kampı, yani azınlığı desteklese çoğunluk kampı sessiz çoğunluk haline gelir.

4-Azınlık, medyanın düşmanca tutumuyla karşılaşır, sessizliğe bürünür.

5-Azınlık, medyadan destek gördüğü takdirde çoğunluktan daha fazla konuşma arzusu duyar. Çünkü, etkili medyanın kamusal otoritesi tarafından güçlendirilmiştir; fikir iklimini kendi yararına yorumlar ve özgüven gösterir; kamusal konularda konuşmak, kendi görüş açılarını açıklamak ve savunmak için medya tarafından sağlanan açıklamaları ve argümanları kullanır.

Özetlersek, tartışmalı sorunlar gündeme geldiğinde, kamuoyunun hükümeti ya da toplumun bir üyesini tehdit etme gücü kesinlikle medya aracılığıyla biçimlenmektedir.

Bununla birlikte, sessizlik sarmalı kuramı geçmişte merkezi konuma sahip olgular bakımından medyanın kültür ve toplumda oynadığı rolü anlamada yararlı olabilir. Fred Fejese göre, eleştirel araştırmanın etkili düşünce kaynaklarından biri olan Frankfurt Okulu teorisyenlerinin önemli bir ilgi alanı da, Nazilerin Alman toplumu ve kültüründe denetimi ele geçirirken nasıl olup da o denli az bir muhalefetle karşılaştıkları sorunuydu. Bu soruna ilişkin getirdikleri açıklama, kitle toplumu nosyonuna dayanıyordu. Bu açıdan sessizlik sarmalı modeli, görünüşte kendi tarihi ve geleneğinden uzak bir siyasal ve kültürel düzeni toplumun tamamının kabullenmesinde medyanın nasıl bir iş gördüğünü anlamak konusunda bir alternatif sunmaktadır. Burada medyanın toptan denetlenmesi söz konusuydu ve sessizlik sarmalı bu sayede etkili bir şekilde işlemişti. Noelle-Neumann'ın açıklaması Frankfurt Okulu tarafından önerilen açıklamadan çok daha ilginç olup, geniş bir dizi olay için kullanılabilir niteliktedir. Sessizlik sarmalı modeli insan, toplum ve medya arasındaki ilişkilere bir kitle toplumu görüşünden hareketle bakmaz. Modelde yalnızca kişilerarası yapı ve iletişimin rolüne değil, ayrıca bireylerin ve grupların medyanın iktidarına karşı mücadele edebilecekleri ihtimaline de yer vermiştir. Bir kimsenin kendi görüşlerinin çoğunlukta olmadığını algılamasından ötürü bunları dışavurmaması, zorunlu olarak bu kimsenin görüşlerini değiştirdiği anlamına gelmez. Azınlık ya da muhalif görüşler, bir görüşün toplumsal olarak desteklendiği kişilerarası ortamlarda canlılıklarını koruyabilir.

Kamuoyundaki çarpıcı değişimler, medyanın ikna edici ya da tersine çevirici etkilerinden daha ziyade sessizlik sarmalının kırılmış olmasından kaynaklanır. Çoğunluğun benimsediği, ama azınlıktaymış gibi algılanan kanaatlerin çoğunlukta oldukları birdenbire fark edilir. Bu kanaatler aniden ortaya çıkar ve ifade edilir. Bu durum, dışavurulan kamuoyundan başka, medyanın iktidarı altında denetlenen gizli tutum, görüş ve kanaatlerden oluşan ve çoğunluktaymış gibi algılanan konuma muhalif durumdaki bir evrenin varlığını gösterir. Medyanın yalnızca tek bir görüşler demetini sunma ve onaylama gücünde başgösterecek bir aşınma, muhtemelen uzun süre bastırılmış bulunan tutum, görüş ve kanaatleri öne çıkaracaktır.

Sessizlik sarmalı kuramına ilişkin olarak bu olumlu anlamlandırmaların dışında; bazı çevreler tarafından olumsuz eleştiriler de yöneltilmektedir. Lasorsa, gerçekten de bu düşmanca düşünce iklimi korkusunun bu denli güçlü olup olmadığını sorguladı ve bu soruyu araştıran bir çalışma yaptı. Losorsa, politik açık sözlülüğün Noelle-Neuman'ın öne sürdüğü gibi yalnızca kişinin algıladığı düşünce iklimine mi bağlı olduğu; yoksa yaş, eğitim, gelir, politik ilgi, kendine güven düzeyi, konuya kişisel ilgi, kişinin haber medyasını kullanımı ve kişinin kendi konumunu düzeltme ısrarı gibi diğer bazı değişkenlerin de etkili olup olmadığını ölçmek için bir anket uyguladı.

Regresyon analizinin sonuçları, politik açık sözlülüğün, demografik değişkenler (yaş, eğitim ve gelir), kendine güven düzeyi, haber medyasında politik bilgilere gösterilen dikkat ve kişinin konumundaki ısrar tarafından etkilendiğini, ancak konuya olan kişisel ilgiden ya da genel olarak haber medyasının kullanımından etkilenmediğini gösterdi. Lasorsa, sonuçlarının Noelle-Neumann'ın kuramının öne sürdüğü gibi insanların kamuoyu önünde o kadar da yardımsız olmadığını ve sessizlik sarmalı ile mücadele etmenin mümkün olduğu durumların da bulunduğunu gösterdiğini söyler.

Benzer bir eleştiri ise, Price ve Allen tarafından yöneltilmektedir. Price ve Allen'e göre, yapılan araştırmalar, herhangi bir sorun üzerinde konuşma konusunda, insanların toplumsal ve demografik özellikleri, sorunun doğası ve sorunun kişiyi doğrudan ilgilendirip ilgilendirmemesinin dışlanma korkusundan daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Sessizlik sarmalı süreci ayrıca Ferdinand Marcos döneminde Filipinler'deki ortamda da sorgulanmıştır. Gonzales, Filipinler'deki merkezi medya uygulamasının, Noelle-Neumann'ı belirttiği güçlü medya etkilerinin oluşması için gerekli tüm özelliklere - birikimlilik, her yerde hazır olma ve uyum- sahip olduğuna işaret eder. Ancak yine de merkezi uygulama Marcos'un devrimle yıkılmasıyla birlikte yürürlükten kalktı. Gonzales, Filipinler'deki sessizlik sarmalını yenmede ana rolü haftalık gazetelere, Katolik kilise radyo istasyonunu içeren alternatif medyaya verir. Alternatif medya, resmi medyadan bu süreçte daha değişik haberlere yer vermiştir.

Fejese göre ise sessizlik sarmalı modeli, medyanın içeriğini anlamak konusunda ortaya çıkan karmaşıklıklara duyarsızdır. Medyanın anlamlandırma ve temsil etme boyutlarını kaba bir tarzda ele alır. Model bu anlamda kusurludur. Yine de bu model, medya etkileri hakkında düşünmek konusunda eleştirel araştırmacılara yararlı bir yol sağlamaktadır. Davranışsal ve eleştirel gelenekler arasındaki engin dil ve kavram farklılıklarının farkında olunsa da, gündem belirleme modeli gibi sessizlik sarmalı modeli de - her ne kadar kaba bile olsa - medyanın izleyici üzerindeki ideolojik etkisini ampirik olarak incelemenin bir yolu olarak önerilebilir.

Bu Bölümde Neler Öğrendik Özeti

Sihirli Mermi ve Sessizlik Sarmalı kitle iletişim araçlarına dönük incelemeler içerisinde kendine önemli yer edinmiş konulardır. Sihirli mermi yaklaşımın özellikle siyasal kampanyalarda karşılık bulması anlamlıdır. Yine sessizlik sarmalının gösteri ve gösteriş çağı olarak değerlendirilen bu süreçte kitleler üzerinde medya aracılığıyla etki yaratmanın anahtarlarını verdiğini söylemek olasıdır. Güçlü görünmeni, güçlü olduğu sanısının yaratılmasının, bir başka deyişle medya rüzgarının arkaya alınmasının siyasal erekler ve hedefler açısından dikkate değer sonuçlar doğurması olanaklıdır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Sihirli mermi imajı aynı zamanda tıbbi metaforla ilgisi yoktur.	( )	( )
2- Sessizlik sarmalı kişilerin düşünce ortamı algısıyla ilgilenmez.	( )	( )
3- Toplum sapkın bireyleri dışlamakla tehdit eder.	( )	( )
4- Sessizlik sarmalı modeli insan, toplum ve medya arasındaki ilişkilere bir kitle toplumu mantığıyla yorumlamaz.	( )	( )
5- Price ve Allen'e göre, herhangi bir sorun üzerinde konuşma konusunda, insanların toplumsal ve demografik özellikleri, sorunun doğası ve sorunun kişiyi doğrudan ilgilendirip ilgilendirmemesinin dışlanma korkusundan daha belirleyicidir.	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2Y, 3D, 4D, 5D

1. Sihirli mermi kuramını açıklayınız?
2. Siyasal iletişim açısından “sihirli mermi-hipodermik iğne” kavramları ne ifade eder?
3. Sessizlik sarmalı ne demektir?
4. Elisabeth Noelle-Neumann hangi araştırmalarla sessizlik sarmalı kuramına yönelmiştir?
5. Toplumsal yapı içerisinde dışlanma dışında hangi etkenler insanların politik tutum ve davranışları üzerinde etkili olur...

11. TEKNOLOJİK BELİRLEYİCİLİK KURAMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Teknolojinin giderek insan yaşamında kazandığı etkinlik, hiç kuşkusuz iletişimde çok daha belirginleşmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte iletilerin ulaştırılmasında, erişiminde yeni bir sürecin varlığını kabul etmek gerekir. Bu bölümde özellikle iletişim dünyasında teknolojinin etkinliğini ortaya koymaya çalışan ve “küresel köy” kavramıyla ortaya çıkan McLuhan’ın temel yaklaşımları üzerinde durulacak.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Teknolojik belirleyicilik kuramı nedir?
- 2) McLuhan'ın "küresel köy" kavramı üzerine neler söylenebilir?
- 3) Sıcak-soğuk araç nedir?
- 4) Milliyetçilik kavramını medya açısından yorumlandığında yazılı basın boyutuyla nasıl yorumlayabiliriz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Teknolojik Kuramı	Belirleyicilik Medya dünyasında teknolojinin katkıları ve de olumsuzlukları hakkında bilgiler...	Literatür ve ders notları okumalarıyla.

Anahtar Kavramlar

- Teknolojik Belirleyicilik
- McLuhan
- Küresel Köy
- Sıcak Araç
- Soğuk Araç

Giriş

Kitle iletişim yaklaşımlarında teknolojiyi öne çıkaran ve aracı her şeyin üstünde gören Innis ve McLuhan tarafından ortaya atılan “teknolojik belirleyicilik” kuramıdır. Bu kuramda teknolojinin kitle iletişim araçlarıyla toplumsal yapı üzerindeki etkileri üzerine odaklanmıştır. Bu noktada özellikle mecra olarak karşılaştırmalar yapılarak televizyon ve gazete arasındaki farklılıklar ve etkileri üzerinde yorumlarda bulunmaktadır. Küresel köy kavramı bu yaklaşımın en belirgin tanımlamalarından biridir.

11.1. Teknolojik Belirleyicilik: Innis ve McLuhan

H.A. Innis ve Marshall McLuhan iletişim teknolojisi tarihini uygarlık tarihinin merkezi olarak alırlar. Onlara göre uygarlık tarihini yapan ve değiştiren iletişim teknolojisidir. Innis ve McLuhan askeri, sınai ve idari teknolojilerin olduğunu, fakat bunların topluma etkisinin iletişim teknolojisinin etkisine eşit olmadığını belirtmişlerdir. Bu aydınlara göre, iletişim teknolojisi bütün teknolojilere merkezdir.

Innis, Kanadalı bir iktisatçı, aynı zamanda tarihçidir. İletişimde iki önemli yapıtıyla tanınır: “*The Bias of Communication*” ve “*Empire and Communication*”. Innis'in çalışmalarında iki temel soru egemendir: Toplumsal örgütlenmenin değişiminin altında yatanlar nelerdir? Herhangi bir toplumda istikrarı sağlayan koşullar nelerdir? Innis, toplumsal değişimin kaynağına ilişkin birinci soruya yanıt olarak teknolojik yenilikleri verir. Innis, teknolojik deterministtir. Innis'e göre, insan kendi teknolojisi ile birlikte vardır; toplumsal biçimlerdeki (aile, örgütler) ve kültürdeki değişiklikler iletişim teknolojisindeki değişimlerin bir fonksiyonudur. Teknolojik araçların çoğu insanın fiziksel yeteneklerini geliştirmek çabası içindir. İletişim teknolojisi düşüncenin, bilincin, insanın nadir kavramsal yeteneklerinin uzantısıdır; dolayısıyla, geniş anlamda simgesel temsil biçimlerini içeren iletişim araçları gerçekte düşüncenin/beynin uzantısıdır.

Innis'e göre yeni iletişim araçlarını elde etmek için oluşan rekabet, toplumdaki rekabetçi uğraşın temel eksenidir. Varolan iletişim araçları toplumsal örgütlenme biçimini çok güçlü bir şekilde etkiler. Böylece, herhangi bir insan örgütlenmesi biçimine etkide bulunur. Bu örgütlenme biçimleri insanların kendileri ve başkaları hakkında bildiklerinden bağımsız olmadığı için yani bilinç bu örgütlenmelerde oluşturulduğu için, iletişimin denetimi hem bilincin, hem de toplumsal örgütlenmenin denetimi demektir. Böylece iletişim aracı ve bu aracı denetleyen gruplar toplumda egemenliğe sahip oldukları için, rekabetin ana eksenini rakip iletişim araçlarının araştırılması olur. Yeni araçlar varolan güç merkezlerini baltalamak ve yeni örgütlenme kalıplarının yaratılmasını ve yeni bilgi şekillerinin anlatımını kolaylaştırmak için düzenlenir. Innis'e göre egemenlik iletişim araçlarının denetimi ile oluşur ve yeni iletişim araçlarının bulunması ve bu araçların yeni örgütlenmeler ortaya çıkarması ile toplumsal değişim meydana gelir. Burada akla gelen soru şudur: Nasıl oluyor da belli grupların egemenlik sürdüğü bir toplumda yeni araçlar bu güç merkezlerini baltalayacak yeni örgütlenme kalıplarını yaratacak şekilde düzenlenebiliyor? Bunun olabilmesi için, yeni araçların egemen grupların denetimi dışında ve denetimine karşı olan egemen olmayan gruplar tarafından keşfedilip denetlenmesi gerekir. Bu da en azından siyasal ekonomi ve ekonomik ilişkiler konusunu gündeme getirir. Innis ise, grupları göz ardı ederek açıklama getirmektedir. Oysa Avrupa'da feodalitenin çöküşü' yeni bir iletişim aracının (= basın) çıkmasından çok yeni bir sınıfın feodalite içinde gelişmesi ve kendi çıkarlarına uygun yeni bir iletişim aracını (basın) yaratması ile olmuştur.

Innis'e göre, güç elde etmek için uğraşan toplumdaki «mahrum gruplar» yeni teknoloji biçimlerini aramada önderlik ederler. Eğer Innis'in söylemek istediği, örneğin, burjuvazinin yaptığı ekonomik gücünü kullanarak yeni teknoloji şekillerini, siyasal hakları ve gücü elde etmeye çalışmaktır. Oysa emeğini satan mahrum grupların yeni teknoloji şekillerini aramada

önderlik etmesi olanağı ne ekonomik, ne de siyasal açıdan vardır. Emeği kiralayanlar yeni teknolojileri keşfetme veya keşfini durdurma egemenliğine sahiptirler.

Herhangi bir mahrum grubun kapitalist egemenlik altında keşfedeceği yeni bir teknoloji üretim, dağıtım ve tüketimi hem ekonomik, hem de yasal yollardan egemen güçler tarafından bastırılmaya ya da yutulmaya mahkumdur.

Bugün kapitalist ülkelerde iletişimle ilgili dev firmalar sadece üretim, tüketim, dağıtımı değil aynı zamanda araştırma (ve durdurma) çabalarını da denetlerler. Bu denetleme, araştırma ve geliştirme laboratuvarları açarak, bilim adamları ve araştırmacılarını büyük maaşlarla kendilerine bağlayarak, üniversitelerdeki araştırmanın bağımlı olduğu hammadde veya teknoloji parçalarını (örneğin, kablo ile sinyal gönderme ise, kabloda tekel kuran dev firmanın tutunacağı tavır) güç olarak kullanılarak sağlanır. Kısaca, toplumsal değişim için mücadelenin biçimi ve oluşumunda iletişim teknolojisinin rolünü Innis'in oldukça güçlü olarak tanımlamıştır.

Innis hem kültür, hem de toplumsal örgütlenme üzerinde durur, bu kültür ve örgütlenmedeki değişimi iletişim teknolojisindeki değişime bağlar, yani tarihsel iletişim teknolojisine göre yazar.

Herhangi bir iletişim aracı, Innis'e göre, zaman ve uzay (yer) bakımından bağımlıdır. Parşömen, çamur ve taş gibi dayanıklı ve taşınması güç olan araçlar zaman bağımlıdır (time-biased). Kağıt ve papirüs gibi hafif ve daha az dayanıklı araçlar uzayla bağımlıdır (spacez-biased). Herhangi bir araç belli çıkarlar ve örgütlerin başkalarının zararına büyümesini sağlar ve bunlara bir örgütlenme biçimi kabul ettirir.

Yer, bağımlı araçlar imparatorluğun büyümesini teşvik eder ve kolaylaştırır; gelişme ve «şimdi» ile ilgilenir ve laik siyasal otoritenin egemenliğini destekler. Devletin, askerin, merkezi olmayan ve genişlemeci örgütlerin büyümesini teşvik eder. Zaman bağımlı araçlar tarih ve geleneğe olan ilgiyi besler, laik otoritenin genişlemesi için az kapasiteye sahiptir, dinin, hiyerarşik örgütün, gerileyici (contractionist) örgütlerin büyümesini destekler. Dinin ya da devletin egemenliği eğitim gibi ikincil örgütlerin üzerinde özel bir patern empoze eder ve aynı zamanda bu egemenliği baltalamak için alternatif, rakip iletişim biçimlerinin aranmasına önderlik eder. Dolayısıyla toplumsal değişimin dinamiği, Tanrının ya da insanın krallığını destekleyen alternatif iletişim şekillerini aramada yatar.

Kültürel anlamda, «zaman» kutsal, ahlaksal ve tarihsel demektir. «Uzay» şimdi ve gelecek, teknik ve laik anlamındadır. İletişim araçları belli örgütlerin büyümesini desteklerlerken, aynı zamanda bu örgütlerin kültürel özelliklerinin egemenliğini de sağlar. Egemen iletişim biçimi olarak «konuşma», sözlü geleneği geliştirmiştir. Bu geleneği Innis, kültürel bakımdan anlamlı olarak tanımlanan ilişkili olaylar dizisini insan tarihinden seçme ve bir kuşaktan ötekine aktarma olarak açıklar. Bizdeki eski halk destanları ve öyküler böyledir. Bu destanlar dinleyicileri geçmişe bağlar ve şimdiki toplumsal birliği kutsar. Sözlü gelenekler ve zaman bağımlı araçlar kutsal bir geleneğe dayanan bir kültürün büyümesine izin verir. Bu

kültür ortaklaşa kabul edilen ve kutlanan tutumlar ve değerlerin paylaşılmasındaki oybirliğini sağlar, ahlak ve metafiziği uygarlığın merkezine koyar.

Yazılı gelenek, insanı genel olarak oldukça farklı kültürlere götürür. Bu genellikle uzay bağı gelenekler siyasal otoritenin, laik kurumları ve bunlara uygun kültürün gelişmesini destekler. Akrabalar arasındaki geçici (zamansal) ilişki yerine, yazılı gelenek uzaysal ilişkilere eğilir; geçmiş yerine şimdi ve geleceğe, moral düzene dayanan bilgi yerine teknik düzene ve bilime zaman içinde süreklilik yerine uzay üzerinde devamlılığa önem verir.

Innis'e göre sözlü ve yazılı gelenek arasında kaçınılmaz bir düşmanlık vardır. Yazının bulunması önce sözlü geleneğin kaybedilmesini sağlar, böylece onu dondurarak gelecek kuşaklar için bir antika yapar, sonra kendi yoluna da gider. Bu iki gelenek arasındaki düşmanlık, Innis'e göre, bilgi tekelinin yaratılmasını sağlamıştır. Kısaca, benimsenen kurumun kültürü toplumsal yaşamın her yönüne girer ve en sonunda rakip söküp atar, onları gayri meşru olarak tanımlar ya da değiştirir. Sadece egemen aracın çıkarlarına ve kültürel tutumlarına uyum sağlayan bilgi kalır. Yazılı geleneğe bilgi meşru olarak tanımlanma veya geçerli olmak için teknik laik ve gelecek yönelimli olmak zorundadır.

Çağdaş batı tarihi, iletişimin egemenliğinin ve basın üzerine kurulmuş bilgi tekelinin tarihidir. Basının gelişimi ortaçağ kilisesinin zamansal tekeline saldırdı. Basın milliyetçiliğin ve imparatorlukların gelişimini sağladı, bütün kurumlara girdi, laik toplumun yaratılmasında en etkili güç oldu, sözlü geleneğin önde gelen ahlak, değer ve metafiziğini yeraltına itti, dini ortadan kaldırmadı fakat ekonominin ve devletin gereksinimlerini karşılayacak şekilde değiştirdi, otoritenin kaynağını kiliseden devlete ve bilgiyi dinden bilime geçirdi.

Innis'e göre her şeyi yapan iletişim teknolojisidir. Peki, insan nerededir? İnsan sadece bu teknolojinin edilgen ögesidir. Tarihi yapan o değil, teknolojidir. McLuhan kendi çalışmalarını Innis'in uzantısı olarak görür, fakat gerçekte McLuhan, Innis tarafından geliştirilen temel tartışmayı ihmal etmiş veya görmemezlikten gelmiştir.

Şimdi McLuhan'ın temel görüşlerini inceleyelim:

11.2. Araç İnsanın Uzantısıdır

McLuhan'a göre araç insanların uzantısıdır: bu uzantı araç akla gelen her şeyi kapsar: Konuşulan ve yazılı sözcük, giysi, ev, para, saat, basın, yol, araba, tekerlek, bisiklet, uçak, fotoğraf, telgraf, daktilo, telefon, gramofon, sinema, radyo, televizyon, silah...

Giysiler derimizin uzantısıdır. Ev sığınak olarak, vücut açısından ısı kontrol mekanizmasıdır. Kentler vücut organlarının, geniş grupların gereksinimlerini sağlamada daha da ileri uzantılardır.

Finkelstein, araçların (TV, radyo, bilgisayar) insanın uzantısı değil, toplumsal kurumlar olduğunu yazar. Bu araçlar bugünkü işleyiş biçimlerinde yaşamın gerçeği ve değişen dünyanın incelenmesi için çok az veya hiçbir kullanıma sahip değildir.

11.3. Araç İletidir

Innis ve McLuhan'a göre sözcüğün yazıldığı şeyler sözcüklerden daha önemlidir. McLuhan'ın ünlü sözüyle «Araç iletidir». Culkin, McLuhan'ın bu sözünden birbirine bağlı dört anlam çıkarmıştır:

a) İçerik yerine biçime eğilmek gerek; iletişimin şekli sadece içeriği değiştirmez, aynı zamanda her şekil belli iletiler için tercihe sahiptir.

b) İçerik daima belli bir şekilde vardır ve dolayısıyla bu biçimin dinamiği tarafından bir dereceye kadar yönetilir. Eğer araç bilinmezse ileti de bilinmez: bu anlamda araç ortak iletidir.

c) Araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını değiştirir. Araç yansız değildir, izleyicilere bir şey yapar: Duyularda pencereler açar, kapar. Örneğin, televizyon kullanılmamış tembel duyulara mesaj yapar.

d) Araç kişilere olduğu gibi topluma da mesaj yapar.

McLuhan'a göre, elektrik ışığı pür enformasyondur, iletisiz araçtır. Bu özelliği bir ad ya da reklamı heceleyinceye kadar sürer. Her aracın belirgin niteliği olan bu gerçek, herhangi bir aracın içeriğinin daima bir başka araç olması demektir. Yazının içeriği konuşma, basının içeriği yazılı sözcük, telgrafın içeriği basındır. Eğer; «Konuşmanın içeriği nedir?» diye sorulursa, «Bir düşüncenin gerçek sürecidir ve sözcüsüdür» demek zorunludur. Herhangi bir aracın veya teknolojinin iletisi insanların işlerine sunduğu patern gidişi hızı ya da ölçek değişimidir. Demiryolu insan toplumuna hareketi ya da taşımayı getirmede, önceki insan işlevlerinin ölçeğini büyüttü, hızlandırdı ve yeni kent, iş ve tatil biçimleri yarattı. Bu demiryolu aracının içeriği taşıdığı yükten bağımsızdır. Işığın beyin ameliyatı ya da gece oynanan futbol karşılaşması (= stadyumun aydınlatılması) için kullanılması ilgisiz bir konudur. Bu etkinlikler elektrik ışığı olmadan var olamayacakları için elektrik ışığının içeriği oldukları tartışılabilir. Bu gerçek aracın ileti olduğunu kanıtlar, çünkü insan etkinliklerinin biçimini, ölçeğini belirleyen ve denetleyen araçtır.

Aracın kullanılışı ve içeriği insan örgütlerini şekillendirmede etkisiz, ama çeşitlidir. Gerçekte, herhangi bir aracın içeriği, bizi aracın asıl niteliğine karşı ilgisiz kılar. Endüstriler yaptıkları çeşitli işlerin farkına yeni varmaktadırlar.

Alemdar ve Erdoğan'ın aktarımıyla süreç şöyle yorumlanır: IBM, büro araçları ve makineleri işinde olmadığını, fakat enformasyon işleme işinde olduğunu keşfettiği zaman, asıl yaptığının farkına vardı. General Electric Company, gelirinin büyük kesimini elektrik lambalarından ve ışık sistemlerinden elde eder ve işinin enformasyonu hareket ettirme olduğunu, ATT kadar, bilmez ve ATT'nin hangi işlerde olduğunu farkında olmayan aslında McLuhan'dır. Bu dev firmalar büyüme ve çıkar artırma amacıyla mümkün olan her alana el atmışlar ve işlerinin ne olduğunu, ne yaptıklarının çok iyi farkındadırlar. Bu işlerden önemli biri de savaş endüstrisindeki geniş yatırımlardır. McLuhan bu ölüm tüccarlığını görmezlikten gelir: Ona göre, F-16'nın veya ICBM'in veya herhangi bir nükleer savaş aracının kendisi

iletidir. Peki bu silahlarla öldürülen, öldürülebilecek insanlar? Onların önemi yoktur, önemli, olan bu araçların getirdiği istenen değişimdir ki, bunu hiç kimse durduramaz. Örneğin, Vietnam Savaşı McLuhan'a göre hızlandırılmış sosyal değişimdir: McLuhan bu örnekte haklı olabilir, fakat agent-orange gibi kimyasal silahları araç olarak taşıdığı, ima ettiği, söylediği, anlattığı içeriktir. Türkiye'deki Amerikan üsleri, radarları, füzeleri bazıları için güven, dayanak; destek demektir, ama başkaları için tam aksi iletiler taşır. Bu iletilerin niteliği üslerin, radarların, füzelerin Mc-Luhan'ın «araç iletidir» formülünden toplumsal, siyasal, ekonomik çevre ve ilişkiler ve dünya düzeni ve bu düzendeki çatışmalar tarafından belirlenir.

McLuhan'a göre Amerika (ya da Türkiye) toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan bugün hangi konumdaysa bunun nedeni, özellikle televizyonun, Amerikalıların ya da, Türklerin psikolojisine ne yaptığıdır. Araçlar içeriği ne olursa olsun, doğalarında var olan özellikleri nedeniyle etkilere sahiptir. İçerik önemsizdir. McLuhan'a göre, «Bizim araçlara alışlagelen yanıtımız, yani araçların nasıl kullanıldığının önemli olduğu, teknolojik mankafanın uyuşuk tutumudur.» Çünkü bir aracın içeriği hırsız tarafından beyin, bekçi köpeğinin dikkatini başka yöne çekmek için taşıdığı yağlı bir et parçasıdır. Aracın etkisi güçlü ve yoğundur. Çünkü bir başka araca içerik olarak verilir (yani, içerik diye alınan gerçekte, bir başka araçtır). Sinemanın içeriği bir roman, oyun ya da operadır. Sinema biçiminin etkisi program içeriği ile ilişkili değildir. Yazının ya da basının içeriği konuşmadır, fakat okuyucu hemen hemen tamamıyla hem basının, hem de konuşmanın farkında değildir.

McLuhan'ın araç iletidir ve içerik bir başka araçtır savını daha anlaşılır kılmaya çalışalım: Bir kitapçıya girdiğimizde, çeşitli boyutta, renkte, kalınlıkta bir sürü kitap görürüz. İletişim aracı olarak kitabın iletisinin ne olduğu hemen herkes tarafından bilinir. İleti kitabın başlığı, yazarı, konusu, konunun işleniş biçimi, kısaca içeriğidir. Kapalı bir televizyondan hiçbir ileti alınamaz. Kapalı televizyona kapalı gözle bakan McLuhan ile, televizyonu açıp herhangi bir programı seyreden birinin aldığı iletiler, enformasyon nicelik ve nitelik bakımından aynı değildir. Gazete, gazete olduğu için mi, yoksa okunmak için ini alınır? Eğer araç, ileti ve içerik önemli değilse, neden herkes aynı gazeteleri, kitapları, dergileri okumuyor? Belki hepsi de aynı televizyonu seyrediyor ve aynı haberleri dinliyor, ama aynı iletiyi mi alıyor? Doğru. Akıllı hırsız ev soymaya giderken evi bekleyen bekçi köpeği için et taşır. McLuhan, hırsızın taşıdığı eti içerik olarak tanımlar. Oysa et, içerik değil amaca ulaşmak için kullanılan yan araçlardan biridir. Amaç, soygun ve ileti, bu soygunla gelendir. Eğer hırsız reklam yapan reklamcıysa, reklamlarla sunulan izleyicilerin seyrettiği ileti bekçi köpeğine verilen ettir, çünkü reklamcının amacı belli bir malı satmak için sahte imajlar, sahte umutlar yaratmak ve bu imajları ve umutları reklamını yaptığı malın satın alınıp kullanılmasına bağlamaktır: Temel amaç satmak, temel ileti “malımı al” bunun için kullanılan temel araç televizyon ve temel teknik psikolojik oyunlar ve sahte vaatlerle kandırmadır. McLuhan'ın araç diye taşıdığı, hırsızın taşıdığı eti (=diğer bir araç) yutmayanlara sunulan bir başka tür ettir (bir diğer araç). Tabii ki sadece iletiye bakarak her şeyi anlayamayız ve aynı şekilde sadece aracı her şey sanarak da kendimizi yanlış yola sevk edecek şekilde sınırlayamayız. Tek bir etkenle, genel bir sonuca varma sadece belli bağınazlıklar getirmeden öteye gidemez. Amaçlar, araçlar, içerikler, sonuçlar birbiriyle ilişkilidir ve bunlara insan ögesi katarak bunların yapısını, işleyişini ve karakterini incelemek, zorunlu olarak toplum düzeninin incelenmesine götürür ki,

bu McLuhan'ın ne bir televizyonda, radyoda, gazetede, ne de büyük küçük firmaların konferanslarında yer verilmesiyle, sonuçlanır. Dolayısıyla, McLuhan'ı belli sınırlı çevreler, dışında kimse bilmez, kimse duymaz ve bunu Ford, ABC, CBS, NBC, CBC ve benzerleri araç olarak kullanmazdı. Kullandılar, çünkü McLuhan araç olarak çıkarlarına uygun iletiler taşıyordu. Gerçek ileti araç, McLuhan'ın fiziksel varlığı değil, peygamber gibi söyledikleriydi. Kapitalizmde mallar (araçlar) çabuk eskitilir ve atılır: McLuhan da faydalı olduğu sürece kullanıldı, eskitildi ve atıldı.

11.4. Araç Egemen Değişim Gücüdür

Innis ve McLuhan iletişim teknolojisinin toplumda odak noktası olduğuna inanırlar, fakat etki konusunda ayrılırlar. Innis'de teknoloji toplumsal örgütlenmeye ve kültüre etki eder, değiştirir, biçimlendirir. McLuhan ana etkinin duyu organları ve düşünce üzerinde olduğunu savunur. Carey'e göre, McLuhan görüşünü genel bir temelde belirtmiş, fakat dar bir temelde savunmuştur: McLuhan iletişim araçlarının etkisinin öncelikle duyular üzerinde olduğunu belirtir, dolayısıyla, tartışması tamamıyla algı psikolojisinin dar temellerine dayanır.

McLuhan ise, iletilerin üretimi ve alımı için koşut biçimlerin biyolojik varoluşundan başlar. Bu biçimler (=görme, dokunma, tatma, duyma ve koku) birbirine bağlıdır. Dolayısıyla bir biçimin kapasitesinin değişimi duyulararası total ilişkileri değiştirir, sonuç olarak, kişinin deneyimlerini ve algılarını düzenleme yolları da değişir. Örneğin körlük koku, sağırılık görme gücüne dayanmayı arttırır. Aynı zamanda duyular yanında deneyimleri de yeniden düzenler. İletişim araçları kişilere, duyularla ilgili (duygularla değil) belli ilişkileri yerleştirirler, sabitleştirirler ve böylece toplumun dünya görüşünü belirlerler. Dolayısıyla, bilginin biçimini, algının yapısını ve gerçeği almaya ayarlanmış duyu araçları belirlenir. (McLuhan teknolojisinin saf kendisinden söz ediyor burada; teknoloji bağımsız aktif ajan ve insanlar pasif etkilenenler. Yani teknolojiyi kimin kullandığı, ürettiği, ne için üretildiği, kimin kontrol ettiği McLuhan'a göre ilgisiz bir konudur.) Sonuç olarak, iletişim araçları bizi sadece dünyaya yöneltmez, aynı zamanda kullandığımız duyu oranını (ratio) değiştirerek karakterlerimizi değiştirir. İletişim teknolojisi kişilerin sadece ne düşüneceğini değil, nasıl düşüneceğini de belirler. Örneğin, konuşmaya dayanan kültürde kulak (=dinleme), basma dayanan da, göz (görme) önem kazanır ve basına dayananda insanlar konuşmaya (duyduklarına) inanmada ve konuşmayı hatırlamada zorluk çekerler. Basın gerçeği tekdüze, uyumlu, nedenselliği olan, farklı ilişkiler içinde düzenler. Her şeyin ötesinde basın, milliyetçiliğe götürür.

McLuhan, *Gutenberg Galaxie*'nin (= basın' teknolojisinin) getirdiği tarih görüşü ve olaylara eskimiş çizgisel yaklaşım biçimi yerine, elektrik teknolojisinin getirdiği yeni tarihsel mozaik biçimini, getirmiştir. Bu yaklaşımda elektronik araçlar ideolojiye veya toplumsal programlamaya konu edilir; kendileri toplumdan daha da güçlüdür, tek başlarına hareket eder, dünyayı ve bu dünyadaki insanları değiştirirler.

Alemdar ve Erdoğan'ın yorumlarıyla McLuhan, tarihsel mozaikle, insanlık tarihini yeniden yazarken, hem kronolojik tarih, hem de teknolojik bireycilik bakımından ciddi yanlışlıklar yapmıştır: McLuhan'a göre, «Euclidean uzayın» (=Öklit geometrisi) keşfi, Fenike abecesinin insan duyuları üzerindeki etkisinin doğrudan bir sonucudur (1964:107).

Fenikeliler, Fenike abecesini MÖ 1000'lerde geliştirdi. Yunanlılar 8. yüzyılda Fenike abecesini aldılar ve Euclid MÖ.300'lerde yaşadı. Ayrıca, Fenike abecesinin geometriyi öğrenmeye doğrudan etkisi tartışılır. McLuhan'a göre, papirüs, Roma İmparatorluğunu yarattı ve papirüsün yetersizliği imparatorluğu çökertti, çünkü Müslümanlar papirüsün geldiği yolları kestiler. McLuhan, burada hem kronolojik, hem de sağduyu ile yanlış yaptığı ileri sürülüyor: Roma İmparatorluğu ile Müslümanların fetihleri arasında Roma İmparatorluğu bölünüp kuzeyli komşuları tarafından darmadağın edildiğinde Hz.Muhammed'in olmadığı belirtiliyor. Bu tarihsel sorgulamayı sürdüren Alemdar ve Erdoğan, papirüsü bulan Mısır hem abeceye, hem de papirüse sahip olan Yunanistan, Roma İmparatorluğunu yaratmadıklarını ve bu imparatorluğa (özellikle Yunanistan) yenildiklerini ifade ediyorlar.

McLuhan'a göre, basın bireyciliği, milliyetçiliği, din savaşlarını ve o zamanki devrimleri yarattı. Basın teknolojisinin 16. yüzyıldaki bu determinizmi çocuk masalları kadar sağlam bir temele dayanır. Gazete, 17. yüzyıla kadar yoktu, kitlesel dağıtımı 19. yüzyılın ortalarına kadar olmadı, gazeteler ve kitaplar sadece okuryazar elite sınırlıydı. Bu tarihsel saptamalar Alemdar ve Erdoğan tarafından yanlışlıklar içerdiği gerekçesiyle yeriliyor ve bu denli sınırlı bir yapıda basın milliyetçiliği, bireyciliği ve devriminin kaynağı olmasının pek olanaklı olmadığını ileri sürüyorlar. Ayrıca basını (=hareketli olan) Uygurlar ve Çinliler'in 10. ve 11. Yüzyılda kullandıkları da ifade ediliyor. McLuhan'ın ileri sürdüğü nedenlerin Asya'da da yaşanması gerektiği bu tezleri geçersiz kıldığını ifade ediyor, Alemdar ve Erdoğan. Dolayısıyla feodalitenin çöküşünü basın teknolojisinin belirleyici etkisine bağlamak gerçek dışı bir sav olarak değerlendiriliyor.

McLuhan iletişim teknolojisini aktif değişim gücü ve insanı pasif alıcı olarak sunar. İnsanları yarattıkları teknolojinin tutsağı olarak görür ve gerçeği, kandırma oyunundan hiçbir zaman ayırt edilebilecek yeteneğe sahip olduğunu kabul etmez. McLuhan gerçek hayattan, toplumdaki söz etmez, bunun yerine «çevre» kavramını, kullanır. Bu çevre insanların yarattığı ve yaptığı çevre değil, teknolojinin saptadığı, değiştirdiği ve eskiyi çöpe attığı bir çevredir. Zaman bizim bildiğimiz zaman değil, kimin yaptığı, nasıl ve neden ortaya çıktığı belirtilmeyen iletişim teknolojisinin kararlaştırdığı zamandır. Uzay (yer) da aynı şekilde teknolojiyle yaratılmış, biçimlendirilmiştir. McLuhan'da, Euclidean uzay keşfedene kadar insanların uzaysız yaşadığı görülür. Euclidean uzay (=geometrik, çizgisel) elektronik teknolojinin keşfiyle gelen Einstein veya «eğri» uzaya kadar yaşandı. Bu yorumların çıkardığı sonuç ise şöyle dile getirilmiştir. “Şimdi Euclidean öldü, yaşasın Einsteinci uzay”. McLuhan'ın bu savı uzay bilimleriyle uğraşanlar için doğrudur. Fakat McLuhan ve uzay bilimcileri hala Euclidci uzayda yaşıyor: Evlerimizin duvarları çizgisel, dik, düz; tavan ve taban düz; yataklarımız yatay ve masalarımız yere paralel.

Smythe, teknolojiye atfedilen mistisizm aracının temel olarak izleyiciyi tanımladığını varsaymıştır ki, bu tartışılır olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın izleyicilerin varoluşu ve etkinlikleri tek ve ortak tanımlayıcıdır: Tekelci kapitalizmde, reklamcılar/araçlar ve izleyiciler arasındaki çelişkileri toplumsal ilişkiler düzeyine koyarak incelediğimizde, izleyicilerin hardware, software ve tekniğe bağlılığını getiren teknolojik tuzağın mistisizmini reddedilebilir.

McLuhan'a göre her yeni teknoloji eskisini çöpe atar ve çöpe atılan teknolojilerle belli duyular da çöpe atılır. Dolayısıyla, duyular (ve teknolojiler) arasında rekabet vardır. Bir ölüm kalım mücadelesi. McLuhan'ın aksine, her anlatım biçimi veya aracı kendine özgü duygusallığa sahiptir, biri diğerini yok etmez. Yazı konuşmayı, televizyon dinlemeyi, sinema tiyatroyu, radyo kitabı ortadan kaldırmamıştır. Eğer aralarında bir çekişme varsa; McLuhan'ın savının tersine, bu çekişme/çatışma duyularda ya da araçlarda değil, duyularda ve araçlarda yansıyan ekonomik ve siyasal çıkarlar sistemindedir.

İnsanın beş duyusu sürekli olarak birbirleriyle ilişki halindedir, birbirini tamamlar ve düzeltirler. Ne göz kulağa, ne de el dile rakiptir. Elektronik çağın gelişiyile, McLuhan'ın savının aksine, «Gutenberg Galaxy» (= basın teknolojisi) ölmemiştir. Bunun yerine eskiye göre daha çok kitap, gazete, dergi okumaktadır. Her iletişim teknolojisi insan duyularına, fiziksel bakımdan değil, fakat anlamla ve dış dünyayla ilişki bakımından, doğru ya da yanlış, yeterli ya da yetersiz, bir uzantı olur.

11.5. Konuşulan Sözcük

Konuşulan sözcük dramatik bir şekilde bütün duyuları içerir, bireycilik, özel hayat alışkanlığı için gerekli görüntü gücünün uzantısını ve amplifikasyonunu oluşturmaz, Çeşitli dillerde uzantılanmış duyu paternleri elbise ve sanat modelleri kadar çeşitlidir. Her anadil, kullananlara dünyayı görme ve hissetme, dünyada etkinlik yapma yolunu öğretir. Global bir kucaklamayla duyularımızı ve sınırlarımızı uzatan yeni elektronik teknoloji, dünya ölçüsünde, söz kullanmaksızın, bilincin kendi sürecinin bir uzantısı yoluna işaret eder. Böyle, bir kolektif bilinç durumu insanlığın sözöncesi (konuşmayı öğrenmeden önceki) durumu olabilir. Bugün bilgisayarlar herhangi bir dili o an çevirme olanağına sahiptir. Bunu izleyen adım, dili çevirme değil, dilleri genel, evrensel bilincin lehine ortadan kaldırmalıdır. Bu «konuşmasızlık» kollektif uyum ve barışın devamlılığını ihsan edebilir. Kısaca, McLuhan modern iletişim teknolojisinin «global köyde» yaşayan insanların merkezi sinir sisteminin uzantısı olarak dil engelini aşıp bu köyde anlayış ve birlik dirlik getirilebileceğini söylüyor. IBM bu amacı elbette sever görünür, çünkü işine gelir.

11.6. Yazılı Sözcük

Yazılı ve basılı malzeme bugün her zamankinden çok okunmaktadır, aynı zamanda sessel (fonetik) abece üzerine bu eski okuma yazma teknolojisini tehdit eden yeni bir elektrik teknolojisi vardır. Bizim merkezi sinir sistemimizi uzatmadaki etkinliği nedeniyle elektrik teknolojisi özel yazılı sözcük yerine katkıcı ve katılcı konuşulan sözcüğü" tercih eder. Abece güç, otorite ve askeri yapıların uzaktan denetimi demektir. Papirüsle birleştğinde, kilise bürokrasilerinin bilgi ve gücün papazca tekelciliğinin sonunu heceledi ve gücü askeri sınıfa transfer etti. Babilon, Maya ve Çin kültürlerinin kullandığı resimli ve hiyeroglif yazı insan deneyimini elde etmeyi biriktirme ve kolaylaştırma için görme duyusunun bir uzantısını temsil ederler. Bu sessel abecededen farklıdır. Sessel abecede işaretler ve sesler semantik ve dramatik özelliklerinden ayrılır; ses, tatma ve dokunma duyularının rolünü azaltır; rasyonel hayatı çizgisel, nedensellik sıralaması şeklinde inşa eder. Bu çizgisellik ve nedensellik silsilesi psikolojik ve toplumsal örgütlenmeyi de biçimlendirir.

11.7. Basılı Sözcük: Milliyetçiliğin Mühendisi

1970'lere kadar basılı kitapların yüzde elliden fazlası eski ve ortaçağ hakkındaydı. Basılı kitap çağdaş dünyayı yarattı. Abece (ve uzantısı tipografi) bilginin gücünün yayılmasını mümkün kıldı ve kabile insanının kabile bağlarını darmadağın etti, bireyler topluluğu haline getirdi. Elektrik yazı ve yazının hızı ile insan yeniden kabile gibi olur; insan ailesi tekrar tek bir kabile olur.

Basılı kitap görme yeteneğinin bir uzantısıdır: Basılı kitap perspektif ve sabit görüşü sığlaştırdı, uzayın görüntüyle ilgili, tekdüze ve kesintisiz sürekli olduğu hayalini sağladı. Toplumsal bakımdan, basın milliyetçiliği, sanayileşmeyi, kitle pazarını, evrensel okuryazarlığı ve öğretimi getirdi. Basın kişileri geleneksel gruplardan kopardı ve bireycilik modelini verdi: Bu yeni özel girişim ruhu insanı dev firmalar, askeri ve ekonomik örgütler yaratmaya götürdü. Muhtemelen, tipografinin en anlamlı armağanı «katılmama» ve «ayrılma (bağlanmama)», yani tepkisiz eylem gücüdür: Düşünce ve duygunun, insan ve doğanın, Tanrı ve doğanın, insan ve insanın «ayrılması». Duygudan ayrılmayan eylem engellenmiş ve tereddütlüdür.

Yeni bir araç hiçbir zaman eskiye bir ek değildir; ama eskiyi rahat bırakmaz. Eski araçları, bu araçlar için yeni şekiller ve pozisyonlar buluncaya kadar ezmekten çekinmez.

Bugün milliyetçilik, imaj olarak, hala basına dayanır. Fakat bütün elektrik araçlar milliyetçiliğe karşıdır. İşte, siyasette olduğu gibi, milli gruplanmaların toplumsal örgütlenmeyi tutması oldukça işlemez haldedir.

Kitap bir görüşü sağlayan özel «itirafla» ilgili bir biçimdir. Basın (gazete) toplum düzeyinde katılımı sağlayan bir grup itiraf biçimidir. Kitap biçimi toplumsal mozaik değildir. Kitap ve gazete, içeriği ne olursa olsun, sadece biçimleriyle «iç yüzü ortaya koyan hikaye» etkisi yaratırlar: Kitap yazarın ussal maceralarının iç yüzünün hikayesini, basın hareket ve ilişkide olan toplumun iç yüzü hikayesini anlatır.

Gazetenin sürekli toplumsal dokunun çirkin görünen «alt tarifini» rapor etmesi hakkında şikayet eden kitap yönelimli insan günlük olayların gazetede tekrar tekrar sunulmasını, kitap dünyasında olmadığı için düşük/alçak olarak görür. Kitap ve gazete birbirleriyle iki aracın olabileceği kadar uyumsuzluk/çatışma içindedir: Kitabın özel görüşü gazetenin büyük toplumsal gücüne doğal olarak düşmanlık duyar.

Araçların sahipleri halka daima istediklerini vermek için uğraşırlar. Çünkü araç sahipleri güçlerinin programda veya ileti de değil, araçta olduğunu hissederler.

McLuhan, pek çok ülkede düşünen insanların çeşitli ölçüler (yasalar, mahkemeler, polis, gizli polis, asker ve çıkar grupları) tarafından baskı altına alındığını, Amerika gibi ülkelerde düşünceden dolayı değil de düşüncelerle yapılanlardan dolayı kişilerin cezalandırılabilirdiğini (eğer suç olarak tanımlandıysa) «kulak dünyası» ile «göz dünyası» arasındaki teknolojinin saptadığı farklardan olduğunu iddia eder: Oral toplumda içsel ifade (= düşünce) önemli toplumsal bir etkinliktir. Bu nedenle Rusya'da gözle değil, dinlemeyle

yapılır. McLuhan, sözlü bias'ın Rus tahsilli grupları arasında bile nasıl etkili olduğunu Inkeles'in (1950) «Rusya'da Halk Oyundan» bir örnekle şöyle açıklıyor: Amerika ve İngiltere'de ifade özgürlüğü hakkının kendisi soyut olarak değerlidir. Rusya'da özgürlüğün kendisi ikinci plandadır ve özgürlüğü kullanmanın sonuçları önde gelir. Bu nedenle, gerçi Amerika ve Rusya basın özgürlüğü olması konusunda hemfikirdirler. Fakat önerilerinde ayrılırlar. Amerika ifade özgürlüğünü söyleme veya söylememe hakkı olarak alır, bu hakkın Rusya'da olmadığını belirtir; Ruslar genellikle ifade araçlarını elde etmeden (kullanabilme olanağından), bu hakkın, Amerika'da olmadığından söz ederler. (Belki ABD'de normal koşullarda kişiler düşünceleri, nedeniyle hapse atılmıyor veya işkence görmüyor, fakat kişilere düşünceleri nedeniyle iş verilmiyor, verilenler de kısa yoldan deffedilmeye çalışılıyor. Bunu yaparken de düşüncesini neden olarak gösteremedikleri için başka nedenler bulunuyor.) McLuhan'a göre, Rusların halk iletişim araçlarının özel teşebbüsler tarafından kullanılabilceğini düşünemezler. Bu tutumun Marks'la, Lenin'le veya komünizmle hiçbir ilişkisi yoktur; bu sözlü toplumun normal kabile tutumudur (1962:27 - 31).

11.8. Radyo: Kabileye Özgü Tamtam

Radyo kişiyi, kişiden kişiye dostça ilişki içinde etkiler. Konuşmacı ve dinleyici arasında bir konuşulmayan iletişim dünyası sunar. Radyo özel, bireysel bir tecrübedir. Radyo geleneği, tek sözcükle, total geçmişin «şimdi» duyulması gibi bir duygu uyandırır. Radyo, “kabileye özgü boynuzlar ve antik tamtamların rezonansı ile yüklüdür. Radyo 1930'larda batı toplumlarını yeniden kabileleştirdi ve böylece totaliter kitle hareketlerini üretti. Hitler siyasal hayata gelişini doğrudan radyoya ve halka hitap sistemlerine borçludur. Bu radyonun Hitler'in düşüncelerini Alman halkına etkili bir şekilde ilettiği anlamına gelmez. Hitler'in düşünceleri çok az bir neticeye sahiptir. Eski radyonun kabile halka sağladığı içe doğru patlayan tecrübedir. Bütün yaşamı aile hayatının uzantısı olan kabile halkları için radyo şiddetli saldırgan tecrübe olmaya devam eder. Öğrenim düzeyi yüksek toplumlar aile hayatını iş ve politikadaki bireyselliğe tabi kılmış ve radyonun içe doğru patlayışını devrimsiz olarak emmeyi başarmıştır. Yani, McLuhan'a göre, Almanya'da olan aynı şeyin Amerika'da ya da İngiltere'de olmamasının nedeni eğitim düzeyidir. Bu düzey nedeniyle bu iki ülke radyoya bağımsızlık kazanmıştır. Gerçekte Almanya, Amerika kadar endüstrileşmişti ve muhtemelen Almanlar, Amerikalılardan çok daha fazla eğitimliydi. Toplumsal, siyasal ve ekonomik ortam ya da durumun radyonun tekelleştirilmesi, teknolojisinin niteliği bu etkenleri biçimler.

Lazarsfeld'in radyonun tekeli ve toplumsal etkisinin tahmin edilenden daha az önemi olduğu, Hitler'in radyo ile toplumda kontrol sağlamadığını, aksine radyoya rağmen sağladığını, çünkü radyonun Hitler'in düşmanları tarafından kontrol edildiğini ileri sürmesini McLuhan şöyle değerlendiriyor: “Profesör Lazarsfeld'in radyonun doğası ve etkileri hakkındaki, bilinçsizliği kişisel bir kusur/eksiklik değildir, fakat evrensel olarak paylaşılan bir yeteneksizliktir.”

Radyo enformasyonu hızlandırır, öteki araçlarda hızlanmaya yol açar. Dünyayı köy hacmine küçültür ve köyün dedikodu, söylenti, haber ve kişisel kötülükler gibi zevklerini yaratır, fakat bu köyü homojenleştirmez (1964: 263).

11.9. Televizyon: Çekingen/Utangaç Dev

McLuhan'a göre basına dayanan uygarlık telgrafın gelişmesiyle gücünü kaybetti, radyo ile de egemenliğini yitirdi ve televizyonla öldü.

McLuhan'a göre, televizyon, insanları katılma ile katılımcı kültürel yazın olan toplumun canlı üyeleri yapar. Rosnak, bunu, Andrew Ure'nin 18. ve 19. yüzyıllarda «endüstrileşme» sırasında pamuk bezi fabrikalarında çocukların hunharca sömürülmeleri ve kullanılmalarının el hünelerini /beceriliklerini geliştirdiğini, alışkanlıklarını düzene koyduğunu, genç beyinlerini atikleştirdiğini savunmasına benzetiyor: Teknoloji ilerledikçe, savunma şekilleri de karmaşıklaşır.

McLuhan'a göre eğer televizyon Hitler'in egemenliği sırasında geniş çapta kullanılsaydı, Hitler çabukça ortadan yok olurdu. Eğer televizyon önce gelseydi, Hitler olmazdı. Çünkü televizyon soğuk araçtır: Sıcak figürleri, sıcak meseleleri, sıcak olayları ve sıcak basının kişilerini reddeder. McLuhan'a göre televizyonun soğuk araç olarak oynadığı rol, çok büyüktür, çünkü televizyon insanı katılmaya götürür. Rosnak'a göre televizyonun psikolojik etkisi, McLuhan'ın savının aksine, bu aracın içeriğinden gelir ve bu da duyguların ayrılıp dağılmasıdır. Örneğin, reklamlar düşüncenin devamlılığını engelleme ve hissetmenin derinliğini kalburdan geçirip atmak stratejisine dayanır. Reklamlar kişilerin kendilerinden, kendi vücutlarından, görüşlerinden; giyimlerinden hoşnutsuzluk ve yetersizlik hissetmesini ve bu yetersizliği belli malları (güzellik kremi, parfüm, takma kirpik, boya, araba, jean, sabun, diş macunu vs.) kullanmayla gidereceğini savunur. Her kullanım kişiyi «yeni» kullanışa, her yeni kullanım «yeni ve geliştirilmiş» kullanışa götürür. Reklamlar kendi kendilerinden hoşnut olmayan tüketiciler yaratır ve mutluluğun tüketimle olacağını getirir. Ve her tüketim de, tekrar tüketimi gerektirir.

Carey'e göre, şu an sıcak olan bir araç, başka zaman soğuk görünür. Derecenin aracın mutlak niteliği olup olmadığını, bir aracın soğukluğu ya da sıcaklığının başka bir araca göre olup olmadığını söylemek olanaksızdır. Araçları bu ölçüte göre sınıflamak oldukça keyfidir.

11.10. Yabancılaşma ve Elektronik Teknoloji

McLuhan'a göre, basın, akıl çağını, bilimsel mantığı ve insan özgürlüğünün insanın akılcılığının, sonucu olduğunu savunan liberal geleneği yükseltti. Akıl üzerinde çok durma insanın kendinden ve doğadan yabancılaşmasıyla sonuçlandı. McLuhan'a göre televizyon sadece enformasyon yayan bir araç değil, aynı zamanda: insanın deneyimini düzenlemede radikal bir yoldur: Televizyon görüntü ve sesi birleştirir ve duygusal dokunma duyusu verir. Dolayısıyla, televizyonda, göz, kulak ve el oyuna, girer. Televizyonla kişi ekrandadır, ışık göndermeleriyle bombardıman edilir. Televizyon imajı, görmeyle ilgili enformasyon bakımından düşüktür. Televizyon imajı bir saniyede 3 milyon kadar nokta verir ve bunlardan izleyici her an sadece birkaç düzinesini alarak usunda canlandırır: Televizyonun imajı düz, iki mozaiktir. Üç boyutlu algılama algı alışkanlığından gelir. Televizyon bizim merkezi sinir sistemimize etki eder .

McLuhan'a göre, 18. yüzyılda başlayan «basın kültürüne ve mekaniksel endüstriye, bu organik tümlüğe» karşı olan «romantik tepki» elektromanyetik dalgaların keşfini hızlandırmış ya da hızlandırmamış olabilir. Fakat, kesinlikle, elektromanyetik keşifler bütün insan işlerinde «şimdilik» sahasını yarattı. Böylece insan ailesi şimdi bir «global köyün» koşulları altında yaşıyor. Bu köy tamamlarla rezonant eden tek bir daraltılmış/küçültülmüş/sıkıştırılmış uzayda yaşamaktadır. McLuhan «global köy» fikriyle çokuluslu şirketler denilen ve gerçekte birçok ülkede kar eden veya pek çok ülkede etkili olan firmalar olarak nitelenmesi gereken firmaların hayallerine ve amaçlarına bir umut katıyor: ABC, NBC, CBC, IBM, GE, ITT ve gibilerinin «global köy» gerçeğini yaşadığını düşünün. Bu dünya emperyalizminin gerçekleşmesi demektir. Hem de çatışma ve çekişmeden uzak bir «global köy».

11.11. Araç: Sıcak ve Soğuk

McLuhan, araçları sıcak ve soğuk olarak: iki kategoriye ayırır. Sıcak aracı soğuktan ayıran temel ilke şudur: Eğer araç tek duyuyu uzatıyorsa ve izleyiciye tamamlaması için çok şey bırakmıyorsa bu sıcak araçtır (radyo, sinema, fotoğraf). Eğer az şey veriyor ve izleyici tarafından çok şey ekleniyorsa, bu soğuk araçtır (televizyon, telefon). Sıcak araç izleyicinin katılması bakımından düşüktür ve soğuk araç katılma ve izleyici tarafından tamamlanmada yüksektir. Televizyon soğuk-aracıdır. Çünkü, enformasyon bakımından verdiği azdır, dolayısıyla iletiyi tamamlamak için izleyici tarafından aktif katılmayı gerektirir. Bu da televizyon ekranındaki, noktaları ve çizgileri birleştirerek yapılır. Bu sıcak araçtan farklıdır, çünkü sıcak araç bir duyuya oldukça çok enformasyon verir (örneğin basın). McLuhan bu sıcak ve soğuk kavramını insanlara, kültürlere, dansa; giysiye, arabaya, ve spora da uygular.

McLuhan'ın «katılması» düşünceli, insanca, bir katılma değil; fiziksel bakımdan duysal ve beyinsiz bir katılmadır. Başka insanlarla veya toplumsal çevreyle olan bir katılma değil, fakat televizyon teknolojisindeki bağımsız gelişme yabancılaşmayı ortadan kaldıracak, başka bir deyişle McLuhan'a göre, modern teknoloji yabancılaşmış kişileri kendi gerçek doğalarıyla ilişkiye sokacak.

11.12. McLuhan'ın Eleştirilere Klasik Yanıtı ve Sonuç

McLuhan, muhtemel eleştirilere karşı kendini şöyle savunuyor: «*Ben bir incelemeciğim, sondalar yaparım, bir görüş noktasına sahip değilim, bir pozisyonda durmam. Kaşif, tamamıyla kararsızdır. Hangi noktada herhangi bir şaşırtıcı keşif yapacağını asla bilmez. Tutarlılık bir kaşife uygulanacak: anlamsız bir terimdir. Ben açıklamam incelerim/keşfederim*». Aslında McLuhan'ın en önemli keşfi, insanlık tarihini, toplumsal oluşumu ve değişimi kapitalist dünyadaki egemen güçlerin hoşuna gidecek şekilde açıklama, sunma ve geçimini bu yolla kazanmadır.

McLuhan'ın üzerinde durulması gereken en önemli görüşü iletişim teknolojisinin bilince etkisi ve değişimdeki deterministçi rolüdür. Bu görüşünü sunarken, R. Williams, J. Carey, bize ve diğer birçoklarına göre, McLuhan teknolojiyi tarihsel koşullardan ve toplumun maddi, ekonomik-siyasal tabanından soyutlamıştır. Bilinci, yabancılaşmayı, değişimi teknolojinin saptadığını belirtir, fakat bunun toplumsal yapı ve ilişkilerle ilişkili olabileceğinin

yakınından bile geçmez. Elektronik teknolojinin, enformasyonun ve toplumsal gücün belli çevrelerde toplandığını görmez ya da görmezlikten gelir. Kısaca, McLuhan'ın kuramı teknolojik değişimden yapısal değişime kadar olan bütün açıklamalarında insan düzeninin yapısal bağından yoksundur. Bu teknolojik belirleyicilik yumuşatılarak tutucu okulun kültürel yaklaşımlarında kullanılmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde teknolojik belirleyicilik kuramını öğrendik. Bu kuram çerçevesinde Innis ve McLuhan'ın araştırmalarına, değinimlerine ve de yorumlarına yer verdik. Özellikle teknolojik gelişmelere koşut olarak, mecralardaki nitelikleri çözümlmeye ve betimlemeye çalıştık. Bu betimlemeler sonucunda yazılı basını, radyoyu, televizyonu yorumlama olanağına kavuştuk. Hiç kuşkusuz bu teknolojik gelişimin ortaya çıkardığı tanımlama da “global köy” kavramıdır. Bu noktada küreselleşmenin yarattığı sonuçları bu bölümde öğrenilenlerle birlikte “alternatif medya” kavramıyla yeniden düşünmek gerekir.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Innis ve McLuhan'a göre sözcüğün yazıldığı şeyler sözcüklerden daha önemli değildir.	( )	( )
2- Konuşmaya dayanan kültürde kulak (=dinleme), basıma dayanan da, göz (görme) önem kazanır	( )	( )
3- McLuhan'a göre basıma dayanan uygarlık telgrafın gelişmesiyle gücünü kaybetti, radyo ile de egemenliğini yitirdi ve televizyonla öldü.	( )	( )
4- McLuhan'a göre, basın; liberal geleneği yükseltti.	( )	( )
5- McLuhan, araçları sıcak, soğuk ve ılık olarak üç kategoriye ayırır	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2D, 3D, 4D, 5Y

1. Teknolojik belirleyicilik kuramı için neler söylenebilir?
2. Sıcak-soğuk araç nedir?
3. Yazılı basın için hangi özellikleri tanımlamak gerekir?
4. Televizyon ve radyonun özellikleri konusunda neler söylenebilir?
5. “Global köy” nedir?

12. TUTUCU YAKLAŞIMLARA GENEL DEĞERLENDİRME

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

Bu bölümde tutucu yaklaşımlarla ilgili bu üniteye kadar aktarılan bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılacak. Burada tutucu yaklaşımın genel özellikleriyle birlikte, izleyiciler, kitle iletişim araçları konusundaki temel tezleri, iddiaları, yaklaşımları genel bir tekrarla ve özlü bir anlatımla yeniden aktarılacak. Bir derleme, bütünleştirme çalışması olarak bu üniteyi yorumlamak olasıdır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Tutucu yaklaşımlar hakkında genel bir değerlendirme yapın?
- 2) Tutucu yaklaşımlar, kitle iletişim kuramları içerisinde nasıl bir zemin yaratmıştır?
- 3) Tutucu kuramlar içerisinde hangi isimleri, hangi tezleriyle anmak gerekir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tutucu Yaklaşımlara Genel Bir Değerlendirme	Kitle iletişim kuramları açısından genel bir değerlendirme yetisinin güçlenmesi.	Tutucu yaklaşımlar hakkında literatür okumaları ve ders notlarını değerlendirme yoluyla.

Anahtar Kavramlar

- Laswell
- Klapper
- Halloran
- Katz
- Etki Araştırmaları
- Lazarsfeld
- Elisabeth Noelle-Neumann

Giriş

Kitle iletişim araştırmalarında, yaklaşımlarında tutucu ve değişimci diye yapılan ayırmda bugüne kadar olan aktarımlar ağırlıklı olarak tutucu yaklaşımı içermektedir. Bu bağlamda sözkonusu tutucu yaklaşımlara ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında aşağıdaki sonuçların anımsanmasında yarar olduğu görölmektedir. Aşağıdaki genel değerlendirme Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan tarafından ilgili düşünörlere gönderme yapılarak gerçekleştirilmiştir.

12.1. Genel Bir Değerlendirme

1) İletişim, gönderici ve alıcının aktif olduğu karşılıklı bir etkinlik olarak görülür. Bu aktiflik zorunlu olarak eşit bir aktiflik değildir, fakat taraflar için herhangi bir şekilde fonksiyoneldir: İletişim bir gereksinimi karşılar veya bir doyum sağlar. Nerede bir toplumsal ilişki varsa orada iletişim etkinliği bulunur. İletişim, toplumu bağlayan bir ağıdır. Lasswell'in formülü şimdi iletişim sürecinin nasıl çalıştığını betimleme yerine, bu sürecin öğelerine bir gösterge olarak okunur. Bu formül aktif gönderici ve pasif alıcı sürecini ima ederek, ilk propaganda, reklam ve seçim kampanya araştırmalarının varsayımını oluşturuyordu. Bugün bu süreç, enformasyon alışverişi etrafında kurulan bir ilişki olarak kabul edilir. İletişim sadece kişiler arasında değil, aynı zamanda ilişkiler arasında da bir ilişkiyi temsil eder.

2) Klapper'in çözümlemesinden 23 yıl sonra, 1983'te J. Tunstall da aynı şeyden yakınmıştır: Amerikan iletişim araştırmasında bir şey yanlış; sanırım hastalık parçalanmadır. Hastalığın belirtileri çok fazla düşük nitelikli çalışmalar ve çok az, eğer varsa, gerçekte yüksek nitelikli incelemelerdir.

3) İletişim araştırmalarının tarihi her yeni aracın öncekilere benzer biçimde incelenmesini ortaya koyar. Önce aracı kullananların demografisi, sonra, kullananların doyum ve hoşnutluğu incelemeleri; ardından, toplumsal bakımdan istenmeyen yan etkilerin ortaya konması ve sonunda gerçek anlamı üzerinde spekülasyonlar. Bu sinema, radyo ve televizyon sorunlarında böyle oldu ve büyük olasılıkla bilgisayar oyunlarında da aynısı olacaktır.

4) Amerika'da araştırma, para ya da başka nedenlerle yapılır. Para için araştırma yapanlar bu paranın kaynağına ticari, askeri, teknolojik, siyasal ve ideolojik faydası olacak şekilde bir şeyi anlamaya ve açıklamaya çalışırlar. Eğer yaptıkları araştırma paranın kaynağına faydalı olmayı başaramazsa, faydasız olarak sonuçlanırsa araştırmacı bir başka yaklaşım denemek ya da başka alanda bir işe bakmak zorunda kalır. Dolayısıyla, para için araştırma yapanlar başarısızlığa uğrayabilirler.

Araştırmayı para dışındaki nedenlerle yapanlar pek az başarısızlığa uğrarlar. Bu araştırmacılar amaçlarını seçerler, bulgularının yorumlarını yapma ve değerini biçimde çok daha fazla özerkliğe sahiptirler. Toplumsal bilimlerde araştırma diploma alınarak, yükselmek ve alanında statü ve prestij kazanmak için yapılır. Akademik dergilerde, araştırma önerilerinde, üniversite kataloglarında, araştırmacının «bilinmesi gerekli olanı» üretmek ve «bilimsel bilgiye» bir köşe taşı daha eklemek için yapıldığı belirtilir.

Amerika'da insanın ve toplumsal araştırmanın yönünü belirleyen akademik araştırma kurumlarındaki kıdemli üyelerin kavramsal ve metodolojik önyargıları, konulardaki ve yaklaşımlardaki modalar ve eğilimler, çıkar çevreleri, akademik üyeleri belirleyen komitelerin baş başa vermeleri, kamu ve özel bürokratik makine tarafından kapıların açılıp kapanmasıdır. Bugüne kadar, akademik araştırma düzeninin en dikkate değer başarıları şunlardır: Araştırmacılar, yöntem ve işlemler, raporlar, kitaplar, akademik dergiler, konferanslar ve yapılmasına gereksinim duyulan araştırmalar sayısındaki yıllık artmalardır.

Büyüyen ve çoğalan iletişim araştırması büyük başarılarla değil, fakat daha da çoğalan parçalara atfolunabilir. Parçalanma rekabetten gelir, aynı zamanda da analiz bakımından küçük birimlerin daha «gerçek» ve daha «deneysel» olduğu hayalinden çıkar. Parçalarla uğraşmak sadece daha bilimsel görünmesinden değil, aynı zamanda çok daha «güvenli» olmasındandır.

5) Tutucu araştırmacılar ve aydınlar idari araştırmaların istemedikleri yönlerini gördüklerinde araştırmacının araştırmayı destekleyici «eğitimini» önerirler. Destekleyicinin istediği dar çerçeveden çıkabilmek için araştırmacının destekleyiciyle bilimin faziletlerinin anlatılmasını savunurlar. Örneğin Lang, araştırmacının bu tür çabası işlemediği zaman, bazı durumlarda araştırmacılar araştırmayı reddetmekten başka bir seçeneğe sahip olmayabilirler diye soruna çare göstermiştir. Bu görüşle, Lang gibiler sadece üniversite dışındaki gerçek hayatı değil, aynı zamanda üniversite içinde yaşadıkları hayatın gerçeklerini bile görmemezlikten geliyorlar: Amerika gibi ülkelerde üniversitelerin kendileri eğitim öğretim enformasyon satan ekonomik kurumlardır ve ötekilerle rekabet içindedir. En önde gelen müşteriler de özel teşebbüs ve devlet organlarıdır. Üniversitelerde dışarıdan proje alan profesörler en gözde olanlardır ve reddedecek kadar doktrinci olanlar üniversite çevresinde çok azdır. Bu gibilere müşteriler zaten yaklaşmazlar. Kısaca, bir örgüt içinde çalışan bilim adamı içinde yaşadığı koşullar, süregelen kurulmuş ilişkiler ve araştırma yapma yolları ve bu yolların çıkardığı sonuçlardan kaçınmaz. Kaçınmak isteyenler de zaten çok azdır. Lang, bulguların müşterilerin çıkarına karşı olduğunda saklanmayıp basılması için araştırmacının ısrar, etmesini söylüyor. Destekleyicinin çıkarlarına karşı sonuçlara ulaşılması ve bunun hasıraltı edilmesi önemli bir konudur. Çünkü sayısız araştırma bu nedenle saklanmakta ve sadece «işe yarayanlar» basılmaktadır. Özel girişim sisteminde parayı veren araştırmaya da sahiptir. Dolayısıyla araştırmacı ürettiği ürünü, kullanma hakkına sahip değildir. Fabrikadaki işçiler gibi, belli şeyi yapan ve üreten onlardır, fakat üretilene sahip olan başkalarıdır. Bu yapısal gerçeğin karşısında Lang gibilerin önerileri hem gülünç ve çocukça, hem de kendini aldatmadan başka bir şey değildir. Bu tutucu kuramın kendi koşullarını nasıl eleştirdiğini gösterir. Belli bir noktadan başlayarak bir daire çizerek aynı noktaya geri gelme. Tutucu kurama göre, sistem veya alt sistem doğasal, evrensel bir şey, fakat toplumda işleyen modeli bazı aksaklıklara sahip olabilir, amaç bu aksaklıkları gidermektir.

6) Thayer'e göre: Berelson'un 1959'daki' yakınması akademik hayatta belli bir düşünme biçiminin bir diğeri tarafından gitgide tutulduğunu/yıldızının söndürüldüğünü önceden görmesiydi: O zamandan bu yana bilimleşme, politikalaşma, bürokratlaşma ve iletişim araştırmalarının endüstrileşmesine tanıklık ediliyor.

7) Serbest seçimin ve bireysel sorumluluğun merkeziliğine ağırlık veren bir toplumda egemen ideolojinin deterministçi bir iletişim modeline güvensizliği kolayca anlaşılır. Bu bakımdan izleyicileri aktif olarak görme, kendi geleceklerini ve kendi etkilerini kendileri belirleme görüşünün egemenliği değildir. Kişinin davranışındaki bu aktif rol görüşü yasalarla yöneltilen iletişim görüşü yerine kuralları izlemek getirmiştir. Nedensellikte biçimlenmiş hareket yerine kişisel iradeye bağlı etkinlik simgesel ilişkileri çıkaran mekanizmalar olarak görülür. Eğer tercih davranışa girmede algılanan özgürlük/serbestlik ise, uygun değişkenler

hakkında bilgi araştırmacılara kişilerin sonraki tercihlerini tahmine izin verir, böylece irade ile ilgili patlama deterministçi bir sızlanmayla son bulur.

8) Etki araştırmalarının yönteminde başlangıçtan bu yana önemli değişiklikler olmuştur:

a) İlk etki araştırmaları (1940-1960'lar) tipik olarak belli bir sorun üzerinde durdular, tek bir iletişim (bir makale, program, film, araç) ile ilgilendiler. Bugünkü etki araştırmaları daha geniş, bir sahayı kaplar (birden fazla araçlar, programlar, kitle iletişim araçları sisteminin tümü). Örneğin Gerbner'in kültürel göstergeler araştırması bütün televizyon ve izleyici sistemini kaplar.

b) İlk etki araştırmaları kısa dönem incelemeleriydi. Bugün, planlama eğilimlerinin ortaya çıkarılması ve panel soruşturmasını kullanan uzun dönem incelemesidir. Katz'a göre iletişim araştırmalarında olan en iyi şey kitle iletişim araçlarının fikirleri, tutumları ve etkinlikleri kısa dönemde değiştirme yeteneğinin kanıtlarını çılginca aramanın durdurulmuş olmasıdır. Bunun yerine etkinin öteki tanımlamaları geçmiştir. Bunlardan en ilginç olanı da kitle iletişim araçlarının gerçekler hakkındaki imajlarımızı uzun dönemde biçimlendirmedeki rolü ile ilgili olandır. Örneğin içerik çözümlemesinin birimi soyutlanmış başlıklar, ikna edici sunuşlar ve saldırıyla ilgili etkinliklerden "biçimin" incelenmesine yönelmesi. Katz'ın demek istediği Lasswell'in formülündeki «kim» sorusuna kurulmuş, düzende, olanlara bakıp betimleyerek yanıt vermek ve bu yanıtlarla düzene daha iyi destek sağlamaktır. Örneğin BBC için yaptığı araştırmadan sonra sunduğu rapor Halloran ve benzerleri tarafından BBC'nin düzenini desteklediği ve bu düzenin pratiğinin pekiştirilmesini önerdiği için eleştirilmiştir. Halloran raporun 10 yıl önceki düşünceден öteye gitmediğini ve o zaman (1960'ların sonu) yapılan önerilerden bile geride kaldığını belirtmiştir (Halloran'ın söz ettiği on yıl önceki rapor sosyolojik yaklaşımda Halloran'ın ileri sürdüğü görüşleri içerir.)

c) İlk araştırmalar sık sık laboratuvar deneylerini kullanmıştır. Bugün koşulların hayata olabildiğince uygun olmasına çaba gösterilir.

d) İlk araştırmalar alıcıların gözlemi ve soru sorulmasına dayandı. Bugünkü araştırma geniş kapsamlı soruşturma yaklaşımını uygular.

e) İlk etki araştırmaları özellikle basın üzerine eğilmiştir. Bugünkü araştırmalar daima televizyonu katar, haber ajansları ve okul kitapları gibi önceleri ihmal edilen araçları içerir.

f) İlk araştırmalar izleyiciler arasında tutum ve davranış değişimlerinin gözlemine dikkatini toplar. Bugünküler çoğunlukla kişilerin toplumsal çevreleri hakkındaki değişmiş görüşleri yoluyla etkileri ölçerler.

g) Teknik ölçü ve içerik nedenleriyle, kitle iletişim araçları etkisi çoğu kez kişilere karşı olan tutumların ölçülmesiyle saptanır. Bu etki araştırmalarında da aynıdır.

h) İzleyiciler, izleyici tepkileri ve etkiler üzerine yapılan surveyler ve laboratuvar araştırmaları sadece iletişim sanayinin ve bu sanayinin kurulduğu düzenin idari ve ekonomik

çıkarlarına hizmet eder, zaten kitle iletişim araçlarının kontrolüyle de sahip oldukları güçlerine enformasyonla daha fazla güç katarlar. Enformasyon güçtür ve enformasyona sahip olan enformasyonla gelen güce de sahip olur.

9) Kitle iletişim araçlarının gücü tartışması etki araştırmaları kitle iletişim araçlarının çok güce veya az güce sahip olduğu varsayımları üzerinde gidip gelir. (Bu tartışma tutucu okul içinde olan tartışmadır.) Destekleme veya asgari/sınırlı/az etki savının saltanatı deneysel araştırma bulgularının ağırlığı altında 1960'ların ortasında çökmeye başladı. Bugün araştırmacıların çoğu kitle iletişim araçlarının halkın gerçekler hakkındaki görüşlerine kesin bir etkiye sahip olduğunu varsayarlar. Günümüzün kitle iletişim araştırması "araya giren etkenleri" araçların etki gücüne önemli bir katkı olarak görür. Fakat kitle iletişim araçları ve içeriğinden bu etkenlerin daha önemli olduğu artık geçerli sayılmaktadır.

Sınırlı etki savını, Noelle-Neumann bilimsel bir hata olarak nitelemesidir, bunun nedeninin de etki araştırmalarına özgü sorunlarda yattığını belirtmiştir: Kural olarak kitle iletişim araçları tarafından iletilen tek bir ileti zayıf bir etkiye sahiptir. Araçların etkisi birikim yoluyla kuvvet kazanır. İki adım akışı kitle iletişim araçlarından alınanların çabukça toplum içinde yayıldığı demektir. Ayrıca, etkiler öncelikle «bilinçsiz» düzeyde olur, dolayısıyla izleyicilere doğrudan sorulan sorular sonuç vermez. Etkiler farklı kaynakların birleşiminden çıkar. Son on yılın araştırmaları kitle iletişim araçlarının tutumları dolaylı yola oranla doğrudan daha az (nicelik bakımından az) etkilediğini göstermiştir.

Etkisiz veya sınırlı (az/asgari/zayıf) etki sonucuyla gelen araştırmaları kitle iletişim araçları profesyonelleri büyük kabulle karşıladılar, bu araştırmalar ve araştırmacılar bilimsel prestije sahip kılındılar. Güçlü etki gösteren araştırmalar en iyisinden, hiçbir yanıtla karşılaşmadılar, profesyonele dergilerden ve kitaplardan saklandılar ve sonunda unutuldu. Ya da aksine, ateşli bir şekilde kötülendiler.

Lazarsfeld, iletişim alanını terk edip matematiksel sosyolojiye dönüşünü kitle iletişim araçlarının araştırmacı üzerinde oluşturduğu baskıya dayanmadığı için yaptığını Noelle-Neumann'la 1970'lerdeki bir konuşma anında belirtmiştir. Sınırlı bir etki görüşünün kaynağı olan Lazarsfeld ve diğerlerinin 1940'lardaki araştırmaların sonuçları tercihle ilgili bir şekilde, bir çeşit «bilimsel bakımdan kendi kendini sansür etmeyle» başladığı görülür. Araştırmanın sonuçları göndericinin niyetlerinden uzağa çekilmiş ve kitle iletişim araçlarının etkisine bir engel olarak tercihi algılamaya, alıcıların içerikleri nasıl algılayacakları hakkındaki sonraki tutumlarına, referans gruplarının anlamına ve kanaat önderliğinin kişisel etkisine götürülmüştür.

Katz 1970'te etki incelemeleri yapan araştırmacıların sınırlı etkiyi gösteren bulgularının kitle iletişim araçlarını kontrol edenleri memnun edeceklerini söyledi. Sosyal bilimler araştırması kitle iletişim araçlarını toplumun kötülüklerinin sorumluluğundan kurtarmıştır. Kitle iletişim araçlarının bu sözde güçsüzlüğü daha az sorumluluk, daha çok hareket özgürlüğü, daha az denetim demektir.

Güçlü etki sonucu bulan iletişim araştırması kitle iletişim araçları profesyonellerinin kendileri hakkındaki imajlarının en önemli yanlarından birini ihlal eder: (nesnellik). Tutumların algıları etkilediği kesin olarak bilinmesine rağmen, bu profesyoneller insan algısının genel kendilerine geçerli olmadığını iddia ederler. Bunun en büyük nedenlerinden biri enformasyon toplama, haber yazma ve sunmada belli kurallara uymayla nesnellik kazanılacağı sanılmasıdır. Örneğin kaynağın adını belirtme kişisel görüşünü belirtmeme ve karşı görüşle dengeleme gibi, gerçekte bu üçünde de belli ölçütlere göre dengeleme gibi. Bu üçünde de belli ölçütlere göre bir tercih yapma vardır, ölçütler ve tercihle gelen tanımlamalar nesnel olamaz. Güçsüzlük ve nesnellik savı benimsendiği sürece, bu profesyonellerin siyasal görüşleri önemsizdir ve meşruluk sorunu ortaya çıkmaz.

Noelle - Neumann'a göre, kitle iletişim araçları profesyonelleri geniş sistemlerden yükselen uyma baskılarına ve kitle iletişim araçlarının yaygın gücünün davete yöneldiği dış siyasal baskılara karşı korunmalıdır. Toplumda kimin güce sahip olduğu sorulduğunda, gazeteciler kendilerini işadamlarından sonra ikinci sıraya koyarlar. Kimin güce sahip olması gerektiği sorusunda kendilerini en başa yerleştirirler.

Noelle-Neumann burada tutucu görüşün liberal kanadının tipik kaygısını yansıtır: Kitle iletişim araçları dış baskılardan ve etkilerden korunmalıdır. Bir yandan baskıların ve etkilerin zaten orda olduğu belirtilirken, diğer yandan baskı ve etkilerden korunmalıdır deniyor. Tutucu aydınlar «olan» ve «olması veya olmaması gereken» arasındaki açıklamalarında sonuçta zorunlu olarak «olanı» desteklemeye ulaşıyorlar. En büyük korkulan da bütün kitle iletişim araçlarının içerik bakımından «uyum» içinde olması, buna karşı çare de araçların ve eğildikleri konuların çok çeşitli olması. Yani nicelik uyumlu niteliğin olmamasına garanti olarak sunuluyor. Her kavramın başına «kitle» terimi eklenen bir toplumda (kitle üretimi, kitle tüketimi, kitle zevki, süpermarketler, moda) aranan bireysellik mi, yoksa kitleler halinde uyum mu? Sayısız dergilerin, gazetelerin, televizyon haber ve programlarının sunduğu sayısız çeşitler izleyicilerde/tüketicilerde özgür düşünceyi, insanlar arası sevgi, saygı, anlayış, sorunları barış yoluyla çözüm, insan sömürsüne karşı aleyhte tutum ve görüş gibi şeyleri mi getiriyor? Yoksa kapkaççılığa, ezmeye, kafa kırmaya, yoksullara karşı tiksinti ve zengine karşı büyük hayranlık sağlamaya, paranın her şeyi satın alacağı görüşüne, önce ben, sonra ben, ondan sonra da ben gelirim duygusuzluğuna, simit satarak bile başlansa çok çalışılırsa zengin olunacağına izleyicileri inandırmaya çalışan belli bir ideolojik, çerçeveye mi giriyor?

Sınırlı veya sınırsız etki tartışması ekonomik ve siyasal düzende kitle iletişim araçları yoluyla yaşamlarını sağlayan, çıkarlar elde eden, politikalar uygulayan kişiler ve gruplar için kuşkusuz önemli bir konudur: Az etki ve çok etki sonuçları ve tartışmaları bu kişiler ve gruplara çıkarlarının az veya çok etkiye göre olan durumuna bağlı olarak, az veya çok çıkar (gelir, güç, oy, tüketici, müşteri, belli ideolojinin çerçevesine uygun beyinli kişiler, kıdem) sağlar veya sağlamaya yardım ederler. Bilimsel enerjiyi etki, az veya çok etki ve bunlarla gelen benzer tartışmalarla harcamak gerçekte büyük kayıptır, fakat belli bir düzen ve bu düzenin parçalarının çalışması için bilimin amacı pratik çıkarlar ve bu çıkarların desteklenip geliştirilmesi için gerekli olan girişimlerden sonra gelir. Daha doğrusu, nesnel bilim ve nesnel

araştırma düpedüz toplumda çalışan egemen güçlerin ve ilişkilerin reddedilmesidir ki, bu da olanaksızdır. Dolayısıyla, az etki ve çok etki araştırmaları ve tartışmaları, bu araştırma ve tartışmaların olmasını belirleyen koşullara bağlı olarak sürer, bu koşulların değişmesiyle değişir ve ortadan kalkmasıyla silinip gider.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Tutucu yaklaşımlar için genel bir değerlendirme yapılarak, sözkonusu yaklaşımların ortaya çıkardığı temel tezlar üzerinde durulmuştur. Bu noktada bu yaklaşımlar içerisinde anılan isimlerin genel yaklaşım özellikleri değerlendirilmiş ve bunlar üzerinde kesin net belirlemeler maddelenerek değerlendirilmiştir. Burada üzerinde durulan bir diğer önemli başlık da “etki araştırmaları”dır. Etki araştırmaları, kitle iletişim kuramlarında temel tartışma alanlarından birini yaratmıştır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Tutucu araştırmacılar ve aydınlar idari araştırmaların istemedikleri yönlerini gördüklerinde araştırmacının araştırmayı destekleyici «eğitimi» önerirler.	( )	( )
2- İlk araştırmalar sık sık laboratuvar deneylerle yönelmemiştir.	( )	( )
3- Kitle iletişim araçları tarafından iletilen tek bir ileti zayıf bir etkiye sahiptir.	( )	( )
4- Lazarsfeld, iletişim alanını terk etmemiştir. Matematiksel sosyoloji ilgi alanı dahilinde değildir.	( )	( )
5- Noelle - Neumann'a göre, kitle iletişim araçları dış siyasal baskılara karşı korunmalıdır.	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2Y, 3D, 4Y, 5D

1. ABD’de gerçekleştirilen alan araştırmaları için yapılan eleştiriler nelerdir?
2. Elisabeth Noelle-Neumann, tutucu yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde hangi özgün değerlendirmeleriyle öne çıkmıştır?
3. Etki araştırmaları, kitle iletişim araçlarını nasıl betimlemiştir?
4. Kitle iletişim araştırmaları için atfedilen güç ve bu gücün korunması konusunda temel yaklaşımlar nelerdir?
5. Tutucu yaklaşımları genel hatlarıyla değerlendiriniz ve araştırmanın bu yaklaşımların nesnellikine katkısını tartışınız?

13. FRANKFURT OKULU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

İletişim kuramları alanında en önemli kaynaklardan biridir; Frankfurt Okulu. Eleştirel yaklaşımın temel kazandığı bir okuldur. Bu bölümde Frankfurt Okulu kapsamında kitle kültürü, kültür endüstrisi, iletişimsel eylem kavramları öğrenilecek. Ayrıca Frankfurt Okulu'nun temsilcisi olan isimler ki; Adorno, Horkheimer, Benjamin, Marcuse, Habermas bunlar arasında yer alır, hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Frankfurt Okulu temsilcileri kimlerdir?
- 2) Frankfurt Okulu'nun eleştirel yaklaşımı hakkında neler söylenebilir?
- 3) Frankfurt Okulu, bilim dünyasında hangi temel ilkeleri tartışmaya açmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Frankfurt Okulu	Eleştirel yaklaşım.	Frankfurt Okulu ile ilgili literatür ve ders notlarını okuyarak.

Anahtar Kavramlar

- Frankfurt Okulu
- Adorno
- Horkheimer
- Benjamin
- Marcuse
- Habermas

Giriş

Frankfurt Okulu, kitle iletişim çalışmalarında oldukça önemli bir konudur. Birçok araştırmaya, tartışmaya kaynaklık eden Frankfurt Okulu, “kültür endüstrisi” kavramıyla burjuva toplumu içerisinde kültür üretiminin temel dinamikleri ve nitelikleri üzerinde değerlendirmelerde bulunarak, bu üretime dönük oldukça sert eleştirilerle dikkatleri üzerinde toplamıştır. Yaklaşım olarak maksist bir geleneği taşımakla birlikte, ortaya koydukları düşünceler özellikle “Ortodoks Marksistler” tarafından eleştirilmiştir. Özellikle kültürel üretimin standartlaşması, çoğalması ve bu durumun “yapıtın” değeri üzerindeki tartışmaları da gündeme getirmiştir. Özellikle kültür ve modernizm üzerine çalışmalarıyla bilinen Frankfurt Okulu, Marksist yaklaşımı, “varoluşçuluk” ve “psikanaliz”le tamamlamaya çalıştıkları da ileri sürülmektedir.

13.1. Frankfurt Okulu: Eleştirel Kuram

Frankfurt Okulu, "eleştirel okul" (critical school) olarak da bilinir. Okul aydınlarının kültür endüstrisi incelemeleri kitle-üretim araçları aracılanmış kültürün ve iletişimin ilk sistemli analizidir.

"Critical" teori Kant'ın "critique" "Salt Aklın/Mantığın Eleştirisi" ve Marx'ın "Siyasal Ekonominin Eleştirisi" yapıtlarından çıkarılmıştır. Kant'a göre, "critique" bilginin geçerliliğinin sınırlarını inşa/kurma ve inceleme demektir. Marx'da, bilginin geçerliliğinin analizi demektir. Horkheimer "critical" teorinin "critical" olmasını şöyle açıklamıştır: Teorinin işlevi sadece teorik değil, pratiksel olmalıdır. Yani amacı sadece doğru anlamayı sağlamak değil, aynı zamanda, insan gelişmesine varolandan daha uygun sosyal ve siyasi koşulları yaratmak olmalı; Açıkçası, teori iki amaca sahip olmalıdır: teşhis ve çözüm.

"Frankfurt Okulu" 1923'te Frankfurt'ta Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla radikal entelektüeller tarafından kuruldu. Okulun Felix Weil adında bir Yahudi işadammın katkılarıyla kurulduğu bilinmektedir. Frankfurt kenti de o zamanlar egemen yapıya ters düşen insanların yaşadığı bir yerdi.

Felix Weil (1898 – 1975)

Okul 1933'te Hitler'in egemenliği tümüyle eline geçirmesiyle New York'a taşındı. 1942'ye kadar Columbia Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne bağlıydı. Max Horkheimer 1949'da Enstitü'yü Frankfurt'a geri taşıdı. Marcuse Kaliforniya'ya gitti. Adorno, Horkheimer'den sonra, ölünceye kadar (1968) Enstitü'nün başkanlığını yaptı.

Frankfurt Okulu 1960'ların sonuna kadar, kapitalist kültür endüstrisinin, Marksist yönelimli, en güçlü eleştirel yaklaşım olarak kaldı.

13.1.1. Kuramsal Yaklaşımı

Frankfurt Okulu'nun kuramsal yaklaşımı, okulun temsilcisi olarak bilinen kişilere göre, Marksizmden, Neo-Marksizme, Marksist etkiye ve Habermas'da olduğu gibi, Marksizmi reddetmeye kadar değişir. Frankfurt Okulu'nun Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Walter Benjamin, gibi aydınları kitle iletişimini analizlerinde, Karl Kraus, Bücher ve Tönnies'in siyasi ekonomi yaklaşımlarından etkilenmişlerdir. Frankfurt Okulu tek ve homojen bir yaklaşım tarzına sahip değildir. Okulun temsilcilerinin yaklaşımları, çok disiplinli karaktere sahiptir. Medyanın siyasi ekonomisinin eleştirisinden, kültür endüstrisinin eleştirisi ve kültürel ürünlerin analizine, kitle kültürünün sosyal ve ideolojik etkilerinin ve izleyici alımlamasının incelenmesine kadar geniş bir alan içinde çalışmışlardır. Fakat ilk kuşağın hepsi de, o zamanlar hızla güçlenen yeni-Kantçı ve Anglo-Austrian mantıksal ampirizme karşı gelen aydınlardı.

Frankfurt Okulu kuramcılarının görüşü en azından üç önemli tarihsel olaydan etkilenerek oluşmuştur. Birincisi, 1917 Rus devriminin Avrupa'ya yayılmamasının düş kırıklığı; ikincisi faşizmin yükselişi ve bu entelektüellerin, savaştan sonra bile baskı altında kalışı; üçüncüsü, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist rejimlerin görece istikrarı ve bu istikrarın ürettiği ideolojik değişimler. Adorno'ya göre, bu istikrar içinde insan cehenneme yakın bir durumda yaşamaktadır.

Frankfurt Okulu, kitle kültürünün işçi sınıfı üzerine etkisini ve tüketim toplumunun çıkışını ilk kez inceleyen neo-Marksist grup sayılır.

13.1.2. Analiz ve Biçimi

Kitle üretim ve iletişim araçlarıyla aracılanmış kültürel ürünleri endüstriyel üretim bağlamı içinde ele almışlardır.

Frankfurt Okulu'nun kültür analizi kapitalizmin örgütlenmesi, kurumları ve iş yapış biçimiyle ilişkilendirilmiştir.

Frankfurt Okulu pozitivistin olgu ve değer, teori ve siyaset ikilemini reddeder; "olanı," "olması gereken" bağlamında soruşturur.

13.1.3. Kitle Kültürü ve Kültür Endüstrisi

Horkheimer ve Adorno kitle kültürü kavramını reddettiler ve kültür endüstrisi kavramını kullandılar, çünkü kültür endüstrisi, örneğin kitle iletişiminin bir iş/ticaret olduğunu ve ekonomik ve siyasal güçlüler tarafından ve güçlülerin çıkarı için kültür propagandası yaptığını açıkça ima eder. Kültür endüstrisi kavramını kapitalist sistemi sürdüren ticari gereklilikler ve kitle halinde üretilen kültürün endüstrileşme sürecini anlatmak için kullanmışlardır.

13.1.4. Kültür Endüstrisinin İşlevleri

Çağdaş kapitalist toplumların yeniden üretiminde, kitle kültürü ve iletişim;

(a) boş vakit faaliyetlerinin merkezindedir,

(b) sosyalizasyon işini görürler,

(c) ekonomik ve siyasal gerçeğin anlatılmasında ve yorumlanmasında aracılırlar; kapitalist sistem için ideolojik meşrulaştırmayı yapma ve bireyleri (işçi sınıfını) sistem içine bütünleştirme görevini yaparlar. Bunu da, kitle arzuları, zevkleri, bilişleri ve davranışları üreten kitle üretimi sistemiyle yaparlar.

3.1.5. Bireyin Sonu

Kitle üretimi ve tüketimi sisteminde, ihtiyaçlar, düşünceler ve davranışlar homojenleştirilerek ve tek-düzeleştirilerek kitle toplumu yaratılmıştır. Sosyal ve kültürel

ilerleme artık bireylerin düşünce ve eylemleriyle değil, bireyler üzerinde egemenlik kuran dev örgütler ve kurumlar tarafından belirlenmektedir. Bu durumu, Frankfurt Okulu aydınları, aynı zamanda, "bireyin sonu" olarak nitelerler. Medya kültürünün kitleleştirilmesi ve homojenleştirilmesi görüşünü Walter Benjamin, Ernst Bloch gibi Okulu'n Weimar kuşağı tümüyle kabul etmezler.

13.1.6. Kültürel Mal ve Bireyin Ona Gereksinimi

Kültür çelişki dolu bir maldır. Alışveriş yasalarına o kadar bağlıdır ki, artık alışveriş yapılmaz. Bu nedenle pazar, kültürü reklamla karıştırır. Tekel altında reklam da çok anlamsız oldukça, daha çok her şeye gücü yeten olur. Amaçlar büyük ölçüde ekonomiktir. Kişi kesinlikle kültür endüstrisiz yaşayabilir; bu nedenle, pazar kültürü zorunlu olarak haddinden fazla doyma ve kayıtsızlık yaratır. Pazarın insanı kendi içinde, bunu düzeltecek birkaç kaynağa sahiptir: Reklamcılık onun yaşam iksiridir (Adorno, 1976).

13.1.7. Kültürde Karşıtlığın Ortadan Kaldırılması

Frankfurt Okulu kuramcılarına göre, 19. yüzyılın burjuva kültürü daima karşı bir kültür olmuştur. Günlük iş ve ticaret dünyasına kapanmış olan bu kültür burjuva düzenin "bir iş günü" dünyası içinde bastırılmış olarak kalan idealler ve arzular için konuşmuştur. Varolan toplumsal ilişkilere alternatif bir görüşü oluşturmuş ve "öteye gitme" görüşünü canlı tutmuştur. Kısaca 19. yüzyılın burjuva kültürü yıkıcı bir kültürdü. Tekelci kapitalizmin toplumsal ve kültürel dokusu içinde kültür karşı-olma değerini yitirdi ve kurul düzenin bir parçası oldu. Sanatın eleştirel değeri sermayenin kendini üretmesi için bir araç düzeyine indirildi. Kitle iletişim araçları kültürü eleştirel özünden mahrum ederken daha çok insanın elde etmesini sağladı. Örneğin, Herbert Marcuse'nin belirttiği gibi, solun kitle kültürünü eleştirisini eleştiren yeni pozitivist-deneyciler, Bach'ın mutfakta fon müziği, Plato, Hegel, Marx ve Freud'un eczanelerde raflarda olmasına karşı protestoyu, alayla karşılar. Bu yeni tutucular, klasiklerin müzeleri, mezarları ve anıtları terk edip tekrar hayata geldiği ve halkın daha çok eğitilmiş olduğunda ısrar ederler. Hayata gelirler; Doğru; fakat klasikler olarak hayata gelmekle, kendilerinden farklı olarak hayata gelirler: Düşmanca güçlerinden, kendi gerçeklerinin bir boyutu olan yabancılaşmadan mahrum bırakılırlar. Bu klasiklerin yaşama geliş amacı ve işlevi esasında değiştirilir; bir zamanlar statükoya karşı durmuşlarsa bile, şimdi bu çelişki ortadan kaldırılmıştır (Marcuse, 1970:64).

13.1.8. Endüstriyel Kapitalizm, Aydınlanma ve İnsan Özgürlüğü

Adorno ve Horkheimer Amerika'da endüstriyel kapitalizmin Fordist modeliyle ve kitle üretimiyle karşılaştılar. Kültürün Hollywood film şirketleri, yayın medyası ve basım şirketleri tarafından endüstrileştirildiğini gördüler. Analizlerinde kültür endüstrisi ile kitleler arasında sahte bir uyuma, uzlaşma buldular. Bu sahte uzlaşma sosyal dünyanın rasyonel, insan özgürlüğü ve mutluluğuna yatkın ve değişmez olduğu inancı tarafından sağlanmaktaydı. Aslında, o dünya irrasyonel, insan özgürlüğü ve mutluluğuna engeldi ve değiştirilebilir bir dünyaydı (dünyadır). Aydınlanma süreci, Rousseau, Voltaire, Diderot ve Kant gibi 18. yüzyıl aydınlanmacılarına göre, insanı doğadan bağımsız kılacak ve insana özgürlüğü ve gelişmeyi

getirecekti. Aksine, kapitalist endüstrileşme geliştikçe, insanlar yönetsel disiplin ve kontrol ağlarına ve evcilleştirilemez ekonomik sisteme maruz kaldılar. Sonunda, aydınlanma süreci, insanı özgürleştirme yerine hapsetti; gelişme ve refah yerine, sefillik ve yoksulluk; ahlaksal gelişme yerine, barbarlık, şiddet ve hoşgörüsüzlük getirdi. Horkheimer ve Adorno'nun bu "aydınlanmanın diyalektiği" anlayışına göre, aydınlanma gerekli fakat imkansızdır. Gereklidir, çünkü insanlık aksi takdirde kendini mahvetmeye ve özgürlüksüzlüğe doğru gitmeye devam edecektir. İmkansızdır, çünkü aydınlanma ancak rasyonel insan faaliyetleriyle elde edilebilir ve rasyonelliğin kendisi problemin kaynağıdır.

13.1.9. Dil, Bilinç ve Düşler Üzerinde Egemenlik

Frankfurt Okulu'na göre dilin "yorumlayıcı çemberi" içinde insanlar bağımlı kültürün tutsağıdır. Kitle iletişim araçları ve kitle eğlence endüstrisi (kültür endüstrisi) kitlelerin bilincini o denli sömürgeleştirdi ki, kitleler artık direnmeyi bile düşünemez hale geldiler. Bu yapıda, sermayenin savunucuları sahiplenme yoluyla popüler kültür örgütlerini denetlemekle kalmazlar, aynı zamanda popüler düş kurma üzerinde de egemenlik uygularlar. Adorno ve Horkheimer tekeli kapitalizmdeki kültürü "kitle kandırması olarak aydınlanma" biçiminde nitelerler. Tekel altında bütün kitle kültürü aynıdır. Sinemalar ve radyo artık sanat olma gibi bir sahte-iddiaya gereksinim duymaz, bu araçların sadece "iş" oldukları gerçeği bilerek ve düşünerek ürettikleri saçmalıkları haklı çıkarmak için bir ideoloji yaratırlar. Kendilerini endüstri olarak adlandırır ve yöneticilerinin gelirlerinin miktarı basıldığında, (1980'lerde yıllık kazançları en azından bir milyon doları buluyordu), bitmiş ürünün toplumsal yararı konusunda her türlü kuşku ortadan kalkar. Bu yapı kültür endüstrisini teknolojik bakımdan açıklar ve standartların tüketici gereksinimlerine dayanarak konduğunu öne sürer. Teknolojinin toplum üzerinde güç kazanmasının temelini ekonomik gücü elde tutanların gücü olduğu gerçeği belirtilmez. Teknolojik mantık temel egemenlik mantığının kendisidir. Kendinden yabancılaşmış toplumun baskıcı doğasıdır. Kültür endüstrisi sistemini görünüşte ve gerçek bir şekilde kayıran halkın tutumu sistemin bahanesi değil, bir parçasıdır. Eğer bir sanat dalı farklı bir araç ve içeriğe sahip olan bir başkasının formülünü izlerse, eğer Beethoven senfonisinden bir parça, Tolstoy'un bir romanının bir film senaryosu içinde bozulması bir film için "uygulanırsa" ve arkasından bunun halkın isteklerini karşılamak için yapıldığı iddia edilirse, bu saçmalaktan başka bir şey değildir (Adorno ve Horkheimer, 1977:350).

Adorno ve Horkheimer'e göre gerçek, tercih yapmanın ekonomik mekanizmasında yatar. Yönetici güçler kendi kurallarından, tüketiciler hakkındaki düşüncelerinden ve kendilerinden farklı olan şeyleri üretmezler veya farklı olanları engellerler.

13.1.10. Endüstriler ve Kültür Endüstrisi İlişkisi

Kültür endüstrisi tekelleri öteki endüstri tekelleri ile (petrol, elektrik, kimya tekelleriyle) karşılaştırıldığında zayıf ve bağımlıdır. En güçlü yayın organlarının elektrik endüstrisine veya film endüstrisinin bankalara bağımlılığı ekonomik bakımdan iç içe girmiş tüm ekonomik alanın niteliğidir.

13.1.11. Endüstri, Üretim, Tüketici ve Sonuçlar

Kültür endüstrisinde tüketicinin tasnif edeceği hiçbir şey kalmamıştır. Yaratıcılık için hiçbir alan bırakılmamıştır. Her şey en küçük ayrıntısına kadar uygun bir şekilde biçimlendirilmiştir. Kapitalist üretim, tüketicilerin bedenini ve düşüncesini öyle bir kuşatmıştır ki kendilerine sunulanların çaresiz kurbanı olurlar. Bugün kandırılmış kitleler başarılarından çok daha fazla olarak başarı masalı tarafından esir tutulur. Değiştirilemeyecek şekilde kendilerini köle yapan ideoloji üzerinde ısrar ederler. Kültür endüstrisinde hiçbir şey değişmez ve uygun olmayan hiçbir şey ortaya çıkmaz. Tipik yenilikler sistemi dışsal olmayan kitle halindeki yeniden üretimin geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Sayısız tüketicilerin ilgilerinin içeriğe değil tekniğe yöneltilmesinin önemli bir nedeni vardır. Seyircilerin taptığı toplumsal güç, bir gün süren geçici içeriklerin içinde durduğu bayat ideolojiler yerine, teknik tarafından empoze edilen stereotipin her yerde bulunmasında daha etken bir şekilde kendini gösterir. Kültürün ve eğlencenin yayılması sadece kültürün gerilemesine değil, kaçınılmaz olarak eğlencenin entelleştirilmesine götürür: Sinemada resmin ve radyoda kaydın, yani "kopyanın" görünmesi gerçeği bunu gösterir (Adorno ve Horkheimer).

13.1.12. Ürünlerle Sunulan Biliş ve Yaşam Dünyası

Liberal gelişme çağında, "eğlence" geleceğe olan sarsılmaz inançta yaşandı: Şeyler oldukları gibi kalacaktı ve hatta gelişecekti. Kültür endüstrisinde memnuniyet hiçbir şey hakkında düşünmeme, çekilen acıyı çekildiği yerde unutma ve "evet" deme anlamındadır. Bu, harap olmuş gerçekten ve en son kalan direnme düşüncesinden kaçıştır. Eğlencenin vaat ettiği kurtuluş "düşünmekten ve karşı gelmekten özgür" olmaktır. "Halk ne istiyor?" sorusunun yüzüzlüğü, bu bireysellikten (seçim hakkı verildiği, ne istediğini belirttiği ve istediğini aldığı kişilikten) kasıtlı olarak mahrum bırakılan halka hitap ettiği gerçeğinde yatar. Kültür endüstrisi kendini otoriteli bildirilerin temsilcisi ve egemen düzenin reddedilemez peygamberi yapmaya yönelir: İspat edilebilir yanlış enformasyon ve ifade edilen ve görünen gerçeğin zirveleri ve uçurumları arasında ustaca bir şekilde kıvrılarak giden bir rota tutar. Bu endüstrinin ideolojisi inatçı yaşamın fotoğrafı ve bu yaşamın anlamı hakkında çıplak yalan içine ayrılır (Adorno ve Horkheimer).

13.1.13. Çözümler ve Eleştirisi

Horkheimer, Adorno, Lowenthal ve Marcuse "faydacı mantık" tarafından hükmedilen kültür ve dilden kaçış ve kurtuluş yolları çizmeye de çalıştılar. Örneğin, Marcuse'ye göre, insan ilerlemiş teknolojiyle aşağılatıcı iş biçimlerini bırakınca, yeni bir insancıl gerçek ilkesi "artık baskı" ve "performans prensibi" zorunluluğunun yerini alacaktır. D. Smythe bunun yanlış bir görüş olduğunu belirtir: Fabrika veya büro dışında harcanan daha fazla zaman faydacı ilişkilerden daha fazla özgürlük demek anlamına gelmez. Çünkü ileri kapitalizmde üretici emek, tüketimi içerir. Kitle iletişim araçları tatil ya da boş zamanlarda bile, tüketici ürünleri pazarlayarak, insanları çalışmaya yönlendirir: Amerikalıların çoğu iş dışındaki zamanlarını yaratıcı iş veya diyalog yerine televizyon önünde, Burger King ve McDonald's

gibi yerlerde geçirir. Kapitalizm günümüzde iş yerini ve zamanını örgütlemekle kalmamış, iş dışı zamanı da sömürgeleştirmiştir.

13.1.14. Karşı Mücadele

Kültür endüstrisi ve kitle kültürüyle desteklenen tüketim toplumunun kapitalizmi stabilize ederek desteklemesine ve sürdürmesine karşı, Frankfurt Okulu aydınları siyasal değişim ve mücadele için yeni stratejiler aradılar ve sundular.

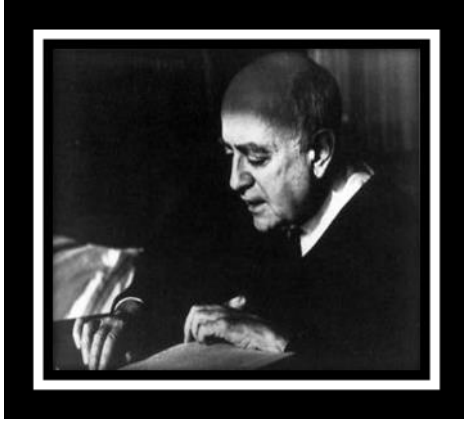
13.2. Horkheimer (1895-1973)

Amerika'ya göçten birkaç yıl sonra 1937'de Horkheimer tarafından yazılmış ilk makale belirdi: "Geleneksel kuram ve eleştirel kuram". Makale, Marksist çizgide modern bilimin yapısını inceler; 19. yüzyılda, bilimin özgürlükçü karaktere sahip olduğunu ve 20. yüzyılda ise tekelci kapitalizmi kabullendiğini belirtir. Horkheimer 1930'ları incelediğinde, Marksist kuramı daha "tercihli" olarak ele alır: Daha çok yabancılaşma, fetişizm ve sahte-bilinç üzerinde durur: Günümüzde halk hala kendi bireysel kararlarıyla hareket ettiğini sanır. Aslında, davranışlar sosyal mekanizmalar tarafından biçimlendirilir. Gelecekleri bağımsız bireylerin rekabetiyle saptanmaz, onun yerine yönetici klikler ve ekonomik sistem arasındaki ulusal ve uluslararası çatışmalarla belirlenir. Artık hiç kimse kendine özgü fikirlere sahip değildir. Halkoyu denen şey egemen özel ve kamu bürokrasilerinin bir ürünüdür. İnsanlar arası dayanışmayı yerleşmiş toplumda değil, gangsterler arasında bulmak çok daha olasıdır. Günümüzdeki insanlık durumu, kar/çıkartı üretimine dayanan toplumun temel yapısının sonuçlarıdır, eksiklikleri değil (Horkheimer).

Horkheimer'in bu açıklamaları "eleştirel okulunun" başlangıcını ve oluşum temelini belirler. Horkheimer'in deyişiyle, "eleştirel kuram" "şeyler günümüzdeki gibi olmaya mecbur değildir" der: "insanlık varlığını değiştirebilir. Olasılıklar şimdi vardır" (Horkheimer, 1937).

13.3. Adorno (1903-1969)

Savaş sonrası Adorno Almanya'ya döndüğünde, önce Alman entelektüelleri ve meslektaşlarına, 1957'de, deneyci araştırmayla sosyolojinin her alanının nasıl zenginleşeceğini anlattı. Almanya'daki yaşlı nesil, bu yeni geleneğin kendi "humanist" geleneğini tehlikeye düşüreceğini düşünerek direndi. Lazarsfeld'e göre, Adorno birkaç yıl içinde pozisyonunu değiştirerek deneyci yönetimin ağır eleştiricisi oldu. 1961 'de Alman Sosyoloji Cemiyeti Karl R. Popper ve Adorno'nun tartıştığı özel toplantı sonrası, Alman sosyolojisinde pozitivist ve diyalektik arası tartışma ana tema oldu (İrfan Erdoğan).

Kültür ve sanat: Adorno'ya göre, kitle sanatı ve kültür satılmak için emtiadır; müşteri kral değildir (velinimet değildir): Kitleler istediklerini değil, onlara verilmesine karar verilenleri alır.

Pozitivizm eleştirisi: Adorno tutucu ve elitist kültür eleştiricilerini (T.S. Eliot, Ortega Y. Gasset ve Aldous Huxley), kültürü materyal üretimden bağımsız bir alan olarak ele aldıkları ve fetişleştirdikleri için eleştirdi. Onların korkularının aksine, kitle kültürünün elitlerin otoriteleri için tehlike olmadığını, tam aksine otoritelerini perçinlediğini belirtmiştir. Adorno; "toplum üzerinde kuramsal yansımalar deneyci bulgularla tümüyle gerçekleşemez" diyerek, pozitivist-deneyci okulun niceliksel yaklaşımının sırrırlılığını belirtir. Deneyci araştırmanın egemenlik nedenini siyasal ve ekonomik yönetimde faydaya bağlar ve medya-araştırmasını para desteğiyle yöneten güçlerin kısmen suçlanabileceğini belirtir. Kültürü ölçmeyi reddeden Adorno'ya göre, "deneyciliğin katkıları sıcak taş üzerine düşen su damlalarıdır." Fakat bu tutumuna rağmen "Authoritarian Personality" yapıtıyla önyargının ölçülmesi ve incelenmesine önemli katkıda bulunmuştur. Adorno'ya göre, kitapların kitaplara benzerliklerinin kaybolduğu bir dünyada, gerçek kitap artık kitap olamaz. Adorno'ya göre standartlaşma dinleyici halkın devam eden egemenliğinin ve koşullandırılmış reflekslerinin güçlendirilmesi demektir. Adorno'nun kültürel egemenliğin "kültür endüstrisinin" ekonomik dinamiğinde yattığında ısrar etmesi, Marksist inceleme için zorunlu bir başlangıç noktasıdır. Kültür endüstrisinin de parçası olduğu kapitalist üretim biçiminin, egemen ideolojiye uygun kültürel biçimlerin üretimini getireceğini öne sürmek yetersizdir. Bu üretim sürecinin gerçekte nasıl işlediğini, üretim biçimi ve ilişkilerinin kültürel yatırımcıların genel stratejilerini nasıl belirlediğini ve kültür ürünlerini emeğiyle üretenlerin (örneğin yazarlar, aktörler ve sanatçıların) somut etkinliklerini nasıl inşa ettiğini ayrıntılı biçimde araştırmak zorunludur. Adorno, Lazarsfeld'i radyo araştırması projesinde çalıştığı zaman üretimin deneysel incelemesini de yapmaktan kaçındı. Gerçekte bu tür çalışmayı fazlalık olarak gördü. Ona göre "endüstrinin ana yapıları" "ürettiği kültürel mallarda yeniden-üretildiği için" bu biçimlerin eleştirel analizinden yeterli biçimde çıkartılabilirler ve ayrıca incelenmelerine gerek yoktur. Bu nedenle, maddi üretimin somut incelenmesi yapılmaz, kapitalizmin ana özelliklerinin oldukça genel ve şematik bir eleştirisi sunulur. Bu anlatım doğrudur, fakat Amerikan kültür

endüstrisinin gerçekte nasıl çalıştığını açıklayacak kadar ayrıntıya sahip değildir. Benzer sorun, örneğin Williams ve Hall'un incelemelerinde de görülür: Bu aydınların yaklaşımlarında kültürel biçimlerin ayrıntılı çözümlenmesi, bu biçimlerin üretildiği ekonomik temelin gelişmemiş bir çözümlenmesi üzerine oturtulur. Örneğin, Hall'a göre, televizyonun içeriği egemen koşulları ve biçimi iletmek, desteklemek ve alternatifleri dışlamaya yarar. Bu oldukça doğru bir saptama olabilir, fakat Murdock ve Golding'e göre, bu ideolojik yeniden-üretim süreci, bu sürecin içinde yer aldığı ekonomik durumun ve bu durumun kullandığı baskılar ve saptamaların bir çözümlenmesi yapılmadan anlaşılabilir. Kaynak kullanımı, örgütlenme biçimleri ve ilişkileri, kayıp ve kazanç soruları üretim süreçleri ve tv ürünlerinin inşasında merkezi bir rol oynarlar.

13.4. Herbert Marcuse (1898-1979)

Frankfurt Okulu aydınları sosyal örgütlenmenin ve kontrolün üretilmesi ve biçimlenme tarzı bağlamında teknoloji üzerinde yoğun bir şekilde durmuşlardır. Örneğin, Marcuse, teknolojiyi teknik aygıtlar toplamı olarak görmez, "sosyal süreç" olarak görür. Teknolojik süreç yoluyla egemen "teknolojik rasyonellik" yaratılır. Bu rasyonelikte, teknoloji bireysel ilgiyi tümüyle "uyumlama ve uyma yoluyla bağımlı yapar. Teknolojik rasyonelikte, teknoloji, bireyin otonomisini yitirip aygıt ile özdeşmesinden

geçerek, insan üzerinde egemen olur. Bu rasyonelikte etkililik aranır ve eleştirel bir protesto irrasyoneldir, çünkü teknolojik yapı için işlevsel değildir. Teknoloji bireyin onurunu alıp atar ve onu kalabalığa sokar. Kalabalık insanı, "hayvanca kendini-yaşatmanın standart subjesi" olmaya indirger: Birey atomlaşmış ve standartlaşmış güçtür ve tek ifadesi kendi çıkarıdır. İnsan bu standartlaşmada alet çantasındaki değiştirilebilir parçalardan sadece bir tanesi olur. Teknoloji, kontrol ve egemenlik aracıdır. Kültür alanında, teknoloji, insanları egemen düşünce ve davranış kalıplarına uymaya alıştıran kitle kültürünü üretir.

Marcuse'a göre, sistem, üretim yeteneği ile başarılı bir sistem olarak "satılır". Eğlence ve enformasyon endüstrilerinin ürünleriyle tüketiciler kapitalist sisteme bağlanır. Bu ürünler doktrin işler, manipüle eder ve sahte bilışı teşvik eder. Eğlence ve enformasyon endüstrisinin ortaya koyduğu şeyler, beraberlerinde belli tutumlar ve alışkanlıklar, belli entelektüel ve duygusal tepkiler taşırlar. Bu tutumlar, alışkanlıklar ve reaksiyonlar az çok hoş bir şekilde tüketicileri üreticilere ve üreticiler yoluyla bütüne bağlar. Ürünler manipüle ederler ve doktrin yerleştirirler. Kendi sahteliğine karşı bağımsızlığı olan bir sahte bilinç geliştirirler: Sonuçta tek boyutlu bir düşünce ve davranış kalıbı ortaya çıkar. Marcuse'a göre, kitle iletişimi araçları "ilişki evrenini kapama" rolünü oynar: Varolan toplumsal düzenlemelerle çatışan veya nitelik bakımından düzenin çerçevesinden öteye giden alternatif perspektifler otomatik olarak

kurulmuş tartışma referansı kuralları dışında bırakılabilir. Böylece, sistem olduğu gibi yönetilir ve çelişkiler tutulur. Marcuse'a göre, kitle iletişim araçlarının kullandığı dil düşünceyi engeller. Kitle iletişim araçları dünyayı düşünme ya da düşünmemedeki koşulları bizim için tanımlar. Etkileri bir konu hakkında ne düşündüğümüz bakımından değil, tüm entelektüel kişiliğimizi koşullandırması bağlamında yatar.

13.5. Walter Benjamin (1892-1940)

Walter Benjamin'e göre, Adorno ve Horkheimer'in düşüncelerinin aksine, kültür endüstrisinin ürünleri demokratikleştirme karakteri bulur. Benjamin'e göre, yeni kitle iletişim araçları manüple edici diye atılmamalı, bunun yerine işçi sınıfının çıkarına göre görev yapacak şekle dönüştürülmelidir: Çağdaş insanın proleterleştirilmesi ve kitlelerin biçimlendirilmesi aynı sürecin iki yanıdır. Faşizm, mülkiyet yapısını değiştirmeksizin proletaryayı örgütlemeye çalışır. Faşizm kitlelere haklarını değil, kendilerini ifade etme şansını verir.

Bu ifade etme şansı kitlelerin kitle hareketlerinde, spor olaylarında ve savaşta, kitle iletişiminin kitle üretimi sayesinde, kendileriyle "yüz yüze gelmesi" olarak anlaşılmalıdır. Yoksa faşizmin faşist ideolojiye karşı kitlelere ifade şansı tanıdığı doğru değildir. Faşizm mülkiyeti korurken, kitlelere (faşistçe) ifade biçimlerini verir. Faşizmin mantıksal sonucu, estetiğin siyasete sokulmasıdır. Bu tür estetik çabalar savaşla sonuçlanır. Savaş mülkiyet sistemini korurken, bugünün teknik kaynaklarını harekete geçirmeyi mümkün kılar. Faşizme karşı komünizm, sanatı siyasallaştırmakla yanıt verir. Manipüle dikte yoluyla yönlendirmez. Doktrin yerleştirme siyasal bir ideolojiyi vermez.

13.6. Habermas (1929-...) ve İletişimsel Eylem Kuramı

Jürgen Habermas, bugünkü iletişim yapısını Marksizm ve eleştirel kuram geleneği içinde eleştirir; ancak kötümser değildir. İdeal koşulların yaratılıp daha çok akılcılık ve demokrasi sağlanabileceğine inanır. Kendisine bu nedenle “sağcı Marksist” ya da “radikal liberal” denir. Pozitivist ve pragmatik (yararcı) bir düşündürüdür.

Bugünkü teknokratik ideoloji, bilimi fetişleştirmekte, diğer sınıfların kurtuluş gereksinimlerini bastırmakta, insanlığın kurtuluşunu engellemektedir. Habermas, nevrotik bir hastanın nevrotik oluşuma yol açan baskının farkında olmaması gibi insanların da iletişim bozukluğunu fark etmelerini olanaksız kılan sahte iletişimi teşhir edecek eleştirel kuramcılara gereksinim olduğuna inanır. Ancak kendini eleştirel kuramcı olarak tanımlarken çağdaş toplumdaki maddi eşitsizliklere hiç değinmez, çıkar uzlaşmalarından söz etmez; toplumun sorunu olarak çarpıtılmış iletişimi görür. Akılcılıkla ve doğru iletişimle sorunların üstesinden gelinebileceğini savunan Habermas, araçsal akılla iletişimsel akıl arasında bir ayırım yapar.

- Araçsal akıl doğaya egemenliği bilim ve teknoloji yoluyla,
- İletimsel akıl ise ahlak ve estetiği temsil eder.

Modernizmin sorunu araçsal aklın iletişimsel akıldan dışlamasıdır. Habermas, aklın dayandığı evrensel değerleri tarihten ve geleneklerden gelen ulusçuluk bilincinin üstünde görmekte; doğru iletişimle ulusal geleneklerin hangilerinin terk edileceğine karar vermenin olanaklı olduğunu düşünmektedir. Geliştirdiği yeni akıl kavramıyla Habermas, postmodernistler, postyapısalcılar gibi modern revizyonistlere benzetilerek "postakılcı" olarak nitelendirilmektedir.

Eleştirel kuram, Marksizmdeki dönüştürücü öge olan işçi sınıfına dayalı bir toplumsal devrimden umudu kesip işçi sınıfının yerine başka bir öge de koyamayınca varolanı eleştiren ancak; ona alternatif önermeyen bir duruma geldi. Eleştirel kuramın bu durumuna çözüm arayan Alman düşünürü Jürgen Habermas, toplumun dönüştürücü ve özgürleştirici gücünün belli bir toplumsal katmanda değil, bütün insanlarda ortak bir öge olan iletişimde ve iletişimin temel taşı olarak gördüğü konuşulan dilde bulunduğu savını ortaya attı.

Frankfurt okulunun önemli temsilcilerinden biri olan Habermas, tüm dikkatini modern endüstri toplumlarında, araçsal aklın hakimiyeti konusuna yöneltir. Bilindiği gibi, araçsal akıl araçlarla amaçlar arasındaki ilişkiyi ele alır, ancak amaçların belirlenmesi konusunu kapsam dışında bırakır. Habermas'a göre, amaçlardan çok araçların rasyonelliği üzerinde durmak, “*siyasetin bilimselleştirilmesi*”ni teşvik etmiş ve siyasal problemler teknik denetimle ilgili problemlere indirgenirken, toplumsal hedeflere ilişkin kamusal tartışma ve görüşme alanı tümünden unutulmuştur. Habermas, eleştiriyi açık ve siyasal yönden baskı altında olmayan topluma giden en önemli yol olarak görmüş, açık ve bozulmamış bir iletişimi de hakikate götüren yol olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla dikkatini özne-nesne arasındaki ilişkiden uzaklaştırıp öznelarası iletişim sürecine yöneltir. İletişimi toplumsal olarak eşgüdümlemiş toplumsal etkinlikler bütünü olarak görür ve bu etkinlikler aracılığıyla insanoğlunun kendisini ussal bir varlık olarak gerçekleştirdiğini savunur. **Ussallık**, tartışma aracılığıyla uzlaşabilme yeteneğidir.

Habermas, toplumun varoluşunun iki temel insani etkinlik türüne bağlı olduğunu öne sürer. Bunlardan biri bütün amaçlı rasyonel eylem biçimlerini kapsayan **emektir**. Emek, insanın dünyayla ilişki kurmasını ve onu kendi dünyasıyla toplumsal dünyanın çıkarlarına uygun bir biçimde dönüştürmesini sağlayan eylem türüdür. İkinci olarak, insan, içinde kendisinin başka insanlarla birlikte yaşamak durumunda olduğu bir öznelarası alanda eylemde bulunur. Habermas, bu eylem biçimini iletişimsel eylem olarak adlandırır. İletişimsel eylemi de öznel arasındaki karşılıklı anlama ölçütüne göre tanımlar.

Habermas'a göre, toplumsal özgürleşimin yolu, Aydınlanma Projesi'nin tamamlanmasından geçer. Aydınlanma, usun yüceltilmesidir. Us ise doğası gereği, konuşulan dil içinde kendisini yeniden üretir. Buna karşılık, çağdaş toplum düzenini oluşturan sistemler, dilin iletişimsel kullanımını bozup, gayri iletişimsel ve parazitik kullanımları öne çıkarırlar. Böylelikle bu yeniden üretimi engellerler.

Habermas'a göre, bu engellenmenin ortadan kaldırılması iki önemli olanak sağlayacaktır: Birincisi insanlar arasında rasyonel bir tartışma ortamının oluşmasıdır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan ikinci olanak ise; tartışılan konularda rasyonel uzlaşılara varılmasıdır. Rasyonel tabanda gerçekleşen tartışma/konuşma ile bu tartışma/konuşma sonucunda ortaya çıkan uzlaşma, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramının temel kavramlarıdır. Rasyonellik, Aydınlanma projesinin vazgeçilmez unsurudur. Ancak özgür bir ortamda tartışılarak rasyonel ortak kanılar ışığında varılan çözümler meşruluk kazanır. Habermas'a göre, meşruluk ancak, özgürler ve eşitler arasındaki bir anlaşma ya da fikir birliğini, tesadüfi ya da zorlanmış bir konsensüsten ayırmayı mümkün kılan kurallar ve iletişimsel şartlar aracılığıyla sağlanabilir.

Dilin önemini vurgulayan Habermas, "bizi doğanın dışarısına çıkartan yegane şey, mahiyetini bilebildiğimiz dildir; dilin yapısı aracılığıyla özerklik ve sorumluluk bizim için konumlanmıştır. Bizim ilk cümlemiz geri çevrilemez bir şekilde evrensel ve sınırlanmamış bir uzlaşım eğilimini ifade eder" demektedir. Habermas'a göre, dil uzlaşımın bir aracıdır. Uzlaşım doğrultusunda hareket eden bir aktör de ifadelerinde zorunlu olarak en az üç geçerlilik iddiası ortaya koymak zorundadır. Bunlar:

- 1. Hakikat:** Ortaya konan ifade hakikati anlatmaktadır.
- 2. Doğruluk:** İfade, varolan normatif bağlam içinde doğrudur.
- 3. Gerçeklik:** Konuşmacının ifadesi, onun asıl niyetine uygundur.

İletişimsel eylem, eleştirilebilir nitelikteki geçerlilik iddialarının, karşılıklı olarak tanınmasıyla bir uzlaşmaya ulaşmak, onu sürdürmek ve yenilemeye yöneliktir. Asıl olan uzlaşmaya yönelik eylem tipidir ve diğer toplumsal eylem biçimleri onun türevleridir.

Habermas, demokratik siyasetin kurum ve uygulamalarıyla ilgilenir ve iletişimsel uygulamanın yönetsel iktidara dönüşümünün yollarını araştırır. Bu noktada, kolektif yaşamı etkileyen kararların, eşit vatandaşlarca iletişim yoluyla alınmasına olanak veren bir kamusal alanın gerekliliğini vurgular. Özgür basın modeli ideal bir nitelik taşıyarken, Habermas,

kamusal alan için gerekli maddi kaynaklar üzerinde yoğunlaşır. Kamusal alanı hem devletten hem de pazardan ayrı bir alan olarak ele alarak devlet kontrolü-serbest pazar ayırımına karşı çıkar. Tekelci kapitalist pazarın da müdahaleci devlet anlayışının da demokrasiye yönelik bir tehdit içerdiğini, hem devlet hem de ekonomi alanındaki güç ilişkilerinin iletişim süreçlerini çarpıttığında meydana gelecekleri göstermeye çalışır. Ona göre, geleneksel inançların 'yanlış bilinci' modern dünyada yerini tatmin edici düzeyde rasyonel toplumsal anlam anlatıları yaratamayan 'parçalanmış bilince' bırakır. İletişimin çarpıtılmasının, devletin ve üretici güçlerin varolan gücünü meşrulaştırmak için kullanıldığını ve bunu önlemenin tek yolunun da demokratik siyasal eleştiri olduğunu vurgular.

İletişim araştırmaları alanına medya merkezli çalışmaların egemen olduğu, bu araştırmaların kitle iletişim araçlarının üstlendiği temsil etme işleviyle ilgili olarak siyasal gündem ve siyasal güç dengesini yansıtmaya, siyasal davranışı etkileme biçimlerini incelediği düşünülürse, Habermas'ın üzerinde durduğu noktalar önemlidir. Çünkü, iletişim ve siyaset arasındaki ilişkinin anlaşılması, iletişim kurumları ve süreçlerinin, siyasal yapı ve süreçlerin temel ve ayrılmaz bir parçası olarak görülmesiyle olanaklıdır.

Buna karşılık, iletişimsel uzlaşma, Habermas'ın tasarladığı ideal konuşma durumunun zorunlu sonucudur ve bir soyutlamadır. Habermas, her konuşma durumunda zorunlu olarak uzlaşmaya varılacağını düşünmez. Uzlaşma durumu daha çok bir amaç, bir yönelimdir. Ancak, sonuçlara neden uzlaşım yoluyla ulaşmak gerektiği ve hakikatin neden uzlaşım yoluyla ortaya çıkmak zorunda olduğu sorusu sorulmalıdır.

Öte yandan Habermas, iletişimi yalnızca dilsel bir çerçevede ele alır. Böylece dilsel olmayan iletişim öğelerinin önemini göz ardı eder. İletişim bütün öğeleri ile düşünüldüğünde, tarafların birbirini anlamaya çalıştığı rasyonel bir davranış modeli kullanışsız hale gelir. İletişimsel eylem kuramı, tarihsellikten kopuk, yetersiz ve biçimsel çözümlenmeye dayanan bir iletişim tartışması sergilediği için eleştirilir.

İletişimi, demokrasinin kalıcı olması için temel alan bir başka düşünür de Galtung'tur. Galtung, toplumsal değişim için alınacak kararlarda demokrasinin özünün karar öncesi 'şeffaf iletişim olduğunu vurgular. Sermaye, devlet ve sivil toplum örgütlerinin en tepe noktasındaki kişilerin, örneğin, Rotary Kulübü gibi etkin örgütlerde bir araya geldiklerini, karar aldıklarını ama topluma kapalı olduklarını; aslında, insan ırkını dışlamak kadar açlığın önlenmesinde de güç sahibi olduklarını ifade eder.

İletişimsel eylemi, değişik açıdan ele alıp gelecekte toplumların demokratikleşmesi veya daha özgür ve mutlu insanlardan oluşan toplulukların oluşması için gerekli gören iletişimci aydınların sayısı giderek artmaktadır. Ramona Rush, feminist bakış açısından hem kadınlar hem de erkekler için insanlığı eşitliğe ve barışa götürecektir küresel bir eko-iletişim (eco-communication) sistemi kurgular. Bu bağlamda çevre bilinci temeline oturmuş, çoğulcu, kapsayıcı, cinsiyeti ve insan ruhunu özümseyen, araştırmaya dayalı; iyileştirici ve özgürleştirici bir iletişim sisteminin çatısını kurar. Diğer taraftan gelişen teknoloji ve iletişim sınırlarının ortadan kalkmasıyla gündeme gelen yeni iletişim haklarını tartışan iletişim uzmanlarının sayısı giderek artmaktadır. Bunlardan Kleinwachter, bilinen insan haklarının

tarihi süreç içinde gelişimini (siyasal ve sivil bireysel insan hakları; sosyal, ekonomik ve kültürel haklar; iletişim hakları) özetleyerek, uluslararası iletişim şebekelerinin ve siber-uzam (cyberspace) sorunlarının baş göstermesiyle ortaya çıkan yeni bir 'hak'ı tartışır. İnsanlığın önünde şu anda en önemli iletişim sorunu olarak çözümlenmesi gereken, 'siber -uzam iletişim hakkı' konusunun durduğunu vurgular.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Frankfurt Okulu, kitle iletişim araştırmaları alanında önemli bir yapı taşıdır. Düşünürlerinin özellikle “kültür endüstrisi” kavramı çerçevesinde gerçekleştirdiği eleştirilerin, özellikle estetik üretim, edebi yapıtlar konusunda ortaya konan bir duyarlılık olarak anlamlılık kazanmaktadır. Okulun genel karakteristik yapısının Marksist geleneğin izlerini taşıdığını, hatta metodolojik olarak bu anlayışın çalışmalarına da yansıdığını söylemek olasıdır. Ancak, eleştirel yaklaşımların Marksizmi de hedef alması, özellikle Ortodoks Marksistler tarafından “revizyonist” yaftasının vurulmasına neden olmuştur. Okulun en önemli düşünürlerinden Habermas, özellikle iletişimsel eylem kuramıyla dikkatleri üzerine toplamış ve iletişim toplumsal gelişimin, özgürleşmenin, demokratikleşmenin en önemli dinamiği olarak tanımlamasına yol açmıştır. Eşit, özgür konuşma ortamlarında gerçekleşen tartışmaların yarattığı uzlaşının önemli bir meşruiyet kaynağı olduğunu ve özgürlükçü, demokratik toplumsal yapının oluşumu için de önemli katkı sağlayacağı vurgusu ilgiye değerdir.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Frankfurt Okulu; kültür endüstrisi incelemeleri kitle-üretim araçları aracılanmış kültürün ve iletişimin ilk sistemli analiziyle bir ilgisi yoktur.	( )	( )
2- Kültür endüstrisinde tüketicinin tasnif edeceği hiçbir şey kalmamıştır	( )	( )
3- Adorno, Lazarsfeld'i radyo araştırması projesinde çalıştığı zaman üretimin deneysel incelemesinde de aktif rol aldı.	( )	( )
4- Habermas'ın uzlaşma yaklaşımında üç geçerlilik vardır. Bunlar; "hakikat", "doğruluk" ve "gerçeklik"tir.	( )	( )
5- Frankfurt Okulu temsilcileri "Ortodoks Marksistler" tarafından "revizyonist" olarak yorumlanır.	( )	( )

Cevaplar: 1Y, 2D, 3Y, 4D, 5D

1. Eleştirel yaklaşım ne demektir?
2. Frankfurt Okulu'nun temel özellikleri hakkında neler söylersiniz?
3. Frankfurt Okulu kitle iletişim araçlarını nasıl yorumluyor?
4. Kültür endüstrisi nedir?
5. İletişimsel Eylem nedir?

**14. DİLBİLİMSEL VE GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIMLAR
/KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR / YAPISALCILIK**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz

İletişim metinlerini çözümlmek, bu metinlerle ilgili metodolojik yaklaşımların neler olduğunu bilmek önem taşır. Bu bölümde sözkonusu metodolojik yöntemlerden biri olan “dilbilimsel yaklaşım”ları, yine “göstergebilimsel” çözümlmeleri öğreneceğiz. Metin okumalarını yaparak, metnin hem biçimsel hem anlamsal analizi, bu metodolojik sürecin sonuçları arasında yer alır. Tüm bunlar bu bölüm aktarımları içerisinde edinilecek bilgiler olacaktır. Yine “kültürel yaklaşımlar” başlığı altında iletişim çalışmalarında kültürel yaklaşımların neler olduğu aktarılacak ve de yapısalcı yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Dilbilimsel yaklaşımlar nelerdir?
- 2) Göstergibilimsel yaklaşımlar nelerdir?
- 3) Kültürel çalışmalar ve yapısalcılık için neler söylenebilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Dilbilimsel Yaklaşımlar, Göstergebilimsel Yaklaşımlar, Kültürel Çalışmalar, Yapısalcılık	Kitle iletişim araştırmalarında metodolojik yaklaşımlar hakkında bilgi.	Literatür ve ders notlarının okunması yoluyla.

Anahtar Kavramlar

- Dilbilim
- Göstergebilim
- Kültürel Çalışmalar
- Yapısalcılık

Giriş

Bu ünite de iletişim in bir başka çalışma alanı olan dil bilim ve göstergebilimle ilgili yaklaşımlara değ inilecektir. Burada özellikle inceleme metinlerinin çözümlenmesi noktasında temel yaklaşımlar ortaya konacak ve terminolojisi hakkında kısa bilgiler verilecektir. Ayrıca bu ünite kapsamında kısaca kültürel çalışmalar ve yapısalcılık hakkında bilgi verilecek.

14.1. Dilbilimsel ve Göstergebilimsel Yaklaşımlar

Hem anaakım kuramlarından yola çıkan araştırmacılar hem de eleştirel kuramları benimseyen araştırmacılar, dilbilimsel ve göstergebilimsel yaklaşımlarla iletişim konusunu açıklamaya çalışmışlardır. Anaakımda işaret, simge, ikon, indeks, anlam verme, şifre, dil, araç gibi kavramların ön plana çıktığı ve öznel görüşler arasındaki yanlış anlama ve dengesiz açıklık gibi konular üzerinde durulduğu görülmektedir.

Dilbilim (Linguistics), insan dilini her yönüyle inceleyen bir araştırma alanıdır. Çağdaş Dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure; dilbilimin görevlerini kısaca dili betimlemek, tarihini incelemek, her ailedeki ana dillerin ilk biçimlerini ortaya koymak ve dillerdeki sürekli evrensel güçleri keşfederek genel yasaları ortaya koymak olarak sıralar. İletişimin en önemli araçlarından olan dil, medya çalışmalarında önemli bir yer tutar. Göstergebilim (semiotics, semiology) ise sözlü, sözsüz gösterge sistemlerinin ve bu sistemlerin anlamın kurulmasındaki ve yeniden kurulmasındaki rollerini inceleyen bir bilim dalıdır.

Gerek göstergebilim ve gerekse göstergebilimin ayrılmaz bir parçası olan dilbilim, medya iletilerinin çözümlenmesinde önemli bir yer tutar. İçerik araştırmaları; içerik çözümlenmesi, söylem çözümlenmesi, ideoloji çözümlenmesi, tür (genre) çözümlenmesi, anlatı çözümlenmesi, metinlerarası (intertextual) ilişki çözümlenmesi, dilbilimsel çözümlenme ve göstergebilimsel çözümlenmeler gibi dallara ayrılır.

Göstergebilim, televizyonun yaygınlaşmasıyla önemi artan ve salt yazılı metni çözümlenmesinde kullanan tekniklerin dışına çıkarak görüntünün taşıdığı anlamların çözümlenmesinde en uygun yaklaşım olarak da kabul edilmektedir.

14.1.1. Dilbilimsel Çözümlemeler

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'e (1857-1913) göre dil bir "toplumsal kurumdur". Oysa söz bireysel bir davranıştır. Bir toplumsal kurum olarak dil, düşünceleri anlatan örgütlenmiş bir göstergeler sistemidir; dilin kodlanmış yönünü temsil eder. Dilbilimin görevi bu örgütlenmiş sistemin anlam üretimini sağlayan kuralları incelemektir. Dil parçalara ayrılabilir, öyleyse çözümlenebilir; yapılacak iş bir dilin işleyişini ve anlamlandırılmasını sağlayan karşıtlıkları, sapmaları ortaya çıkarmaktır. Saussure, bir göstergeler, sözcükler ve anlamlar sistemi olarak dilin, konuşan bireysel öznelerin söz edimlerinden bağımsız olarak var olduğunu söyler.

Dil ile düşünce arasında çok yakın bir ilişki vardır. Dilsel gerekircilik varsayımı, dilin dünyayı yorumlamamızı belirlediğini öne sürer. Görme, işitme ve deneyimleme biçimimizin belli bir tarzda olması, ait olduğumuz topluluğun dilsel alışkanlıklarının belli yorum seçimlerine yatkınlığı nedeniyledir. Bu varsayımın doğal bir uzantısı da dilsel göreliliktir. Buna göre, konuştuğumuz dil algıladıklarımızı, düşünme ve davranış biçimlerimizi etkiler. Farklı dilleri konuşanlar, dünyayı farklı biçimde deneyimlerler. Örgütlenmiş göstergeler sistemi olarak dilin toplumsal işlevlerini, kodlama biçimlerini, işleyişini incelemek yanında

onun bir gösterge sistemi olarak anlam üretimi sağlayan kuralları ortaya koymak, onu göstergebilimsel incelemelerden ayırır. Dilbilim, göstergebilimin içindedir, ancak göstergebilim dilbilimin içinde değildir. Bir başka deyişle göstergebilimsel çözümler çok geniş bir alanı kapsar.

14.1.2. Göstergebilimsel Çözümler

Göstergelerin ve onların çalışma biçimlerinin araştırılmasına göstergebilim adı verilir. Göstergebilim, 20. yüzyılın gereksinimlerine yanıt veren, dolayısıyla 20. yüzyılda oluşmuş bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının 20. yüzyılın başlarındaki üç ana kaynağını ABD'de Charles Peirce, İsviçre'de Ferdinand de Saussure ve Doğu. Avrupa'da biçimciler oluşturur. Göstergebilim, "gerek sözlü, gerekse sözsüz gösterge sistemlerinin ve bu sistemlerin anlamın kurulmasında ve yeniden kurulmasındaki rollerini konu alan bilim dalıdır. Göstergebilim, gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalı olduğuna ve neredeyse çevremizdeki hemen her şeyi gösterge sayabildiğimize göre, oldukça geniş bir alanı kapsar. Bu alanın tanımı konusunda bilim adamlarının tam bir görüş birliği içinde olduğu söylenemez.

Saussure, tüm diller ve tüm toplumsal göstergeler için geçerli genel bir bilim ummuştu.

Ona göre; "Göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyen bir bilim tasarlanabilir... ona göstergebilim (Yunanca'da semeion, gösterge) adını vereceğiz. Bize göstergelerin özünün ne olduğunu, hangi yasalara bağlı olduklarını öğretecektir".

Bu çağrıya, yanıt Roland Barthes'dan (1915-1980) gelir. Barthes, göstergebilimi şöyle tanımlar: "Göstergebiliminin konusu, özü ve sınırları ne olursa olsun tüm işaretler sistemidir: imgeler, jestler, melodik sesler, nesnelere ve bunların törenlerde, protokollerde ya da gösterilerde bulunan karışımları dilleri değilse de, en azından anlam sistemlerini oluştururlar".

Göstergebilimsel çözümler iletişim alanına farklı bir vurgulama yapmıştır. İletişim bir süreç olarak (araç, kanal, aktarıcı, alıcı, geri besleme; vb.) değil, anlamın oluşturulması olarak ele alınır. Fiske, bu oluşumu şöyle açıklar: "İletişimin gerçekleşmesi için göstergelerden bir ileti yaratmak gerekir. Bu ileti sizi benim ilk anda oluşturduğum anlamla şu ya da bu şekilde ilişkisi olan kendinize ait bir anlam yaratmaya teşvik eder. Aynı kodları paylaştığımız ve aynı gösterge sistemlerini kullandığımız sürece, iletiye ikimizin yüklediği anlamlar birbirine yaklaşacaktır.

Bu yaklaşımda bilinmesi gereken terimler; gösterge; anlamlandırma, ikon (görüntüsel gösterge), indeks (belirtisel gösterge), düz anlam ve yananlamdır.

Saussure'ye göre, dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitimi imgesini birleştirir. Her gösterge (sign); gösteren (signifier-gösterenin fiziksel varlığı) ve gösterilenden (signified) oluşur. Örneğin "kedi" sözcüğü gösterge; "kedi" ses dizisi gösteren; kafamızdaki "kedi" kategorisi gösterilendir. Gösterenle gösterilen arasında mantıklı bir açıklama değil, nedensiz bir ilişki vardır. Kedi sözcüğünü işittiğimizde kafamızda kedi imajı oluşmaktadır.

Saussure'den habersiz göstergebilim ile ilgilenen Charles Saunders Peirce, "semiotics" deyimini kullanarak göstergelerin mantıkla ilişkisi üzerinde durmuştur. Anlamın oluşturulma süreci üçlü kimlik gerektirmektedir: Gösterge (yada gösteren), nesne ve yorumlayan. Nesne dış dünyada gösterenin yerine duran şey; yorumlayan ise gösterge ile nesne arasındaki ilişkiyi üreten zihinsel süreçtir. Ancak Peirce'e göre yorumlayan sadece bir kişiyi değil, aynı zamanda bir göstergeyi, daha doğrusu yorumlayanın zihninde uyanan, göstergeye ilişkin kavramı da belirtir. Böylece sınırsız semiosis (post- yapısalcı yaklaşım) kavramı ortaya atılır. Peirce'nin sisteminde gösterenin değişimi zihinde değil, gösterge sistemi içinde ortaya çıkmaktadır. Peirce'nin göstergebilim alanına getirdiği en büyük katkı, göstergelerin dış dünyada ikon (örneğin fotoğraf), belirtke (örneğin duman/ateş), simge (örneğin haç/bayrak) bulduklarını belirtmesidir.

Yapısalcılık ve göstergebilim iletişim araştırmalarında bir ortaklık içinde değerlendirilir. Anlatı çözümlemelerinde yapısalcı dilbilimin (Saussure) önemli katkısı olmuştur. Claude Levi Strauss, dilsel yapıdaki çözümlemeleri toplumsal yapıya taşıyarak "yapısalcı antropoloji"yi başlatmıştır. Algırdas Julien Greimas (1917-1992) ise, dil ve düşünce arasındaki felsefi ilişkileri genişletmiş, anlatım/içerik ayrımını getirerek, yapısalcılığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Fiske'ye göre, göstergebilimin üç temel çalışma alanı söz konusudur:

- **Göstergebilimin kendisi:** Bu alanda gösterge çeşitleri, bunların anlam taşıma yolları ve göstergeleri kullanan insanlarla ilişkilendirme biçimleri araştırılır. Göstergeler, insan inşası olduğu için, insanların onları kullandıkları biçimler içerisinde anlaşılabilir.
- **Göstergelerin düzenlendiği kodlar veya sistemler:** Bu çalışmada, toplumun gereksinimini karşılamak için geliştirilen kodlar ve bu kodların iletilmesi için varolan iletişim kanallarını işletme yolları incelenir.
- **Kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültür:** Kültürün kendi varoluşu ve biçiminin, bu kodların ve göstergelerin kullanımına bağlı olduğu ortaya konulur.

Özetle, göstergebilim dikkatini metne, insana ve kültüre yöneltir. Göstergebiliminde "alıcı" terimi yerine "okur" terimi kullanılır. Çünkü "okumak" öğrenilen bir süreç, almak ise verilen kabul etmek anlamına gelir. Okur, kendi deneyim, tutum ve duygularını metne taşır ve metnin anlamlandırılmasına doğrudan katkıda bulunur.

14.1.3. Yapısalcılık

Yapısalcılık, 20. yüzyılda geliştirilen bir düşünce akımıdır. İlk ortaya çıkışında yapısalcı dilbilimin ardındaki kültürel antropoloji alanında etkinlik gösteren bu akım, olayların, kurumların ya da düşüncelerin tarihi gelişiminden çok, belli bir zaman dilimi içinde yapıyı oluşturan öğelerin karşılıklı ilişkilerini inceler. Bu yaklaşımıyla da göstergebilim ile iç içedir.

Yapısalcılık, iletişimde, göstergebilim, antropoloji, sosyoloji ve edebiyat eleştiriciliğini birleştiren analiz biçimine denir. Yapısalcılık, toplumsal yapı kavramına ve toplumun bireylerden önce geldiği görüşüne dayanan bir toplumbilimsel yaklaşımdır. Bu yaklaşım biçiminin özelliği, incelenen nesneye yapı kavramının uygulanmasıdır. "Yapı kavramını uygulamak, yüzeydeki bir takım olayların, daha iyisi fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi aramaktır". Bu bakımdan doğa bilimleri, bir takım olayları gözle görünmeyen bir yasalar sistemiyle açıkladıkları için doğaları gereği yapısaldırlar. Ancak, günümüzde yapısalcılık deyince, daha çok toplum bilimlerine, kültür alanlarında uygulanan bir yöntem anlaşılmaktadır.

Yapısalcılığın en tanınmış savunucusu antropolog Claude Levi-Strauss'dur. Levi-Strauss'cu yapısalcılık görüşünde yapı, toplumun yapısı değil, düşüncelerin, insan aklının kalıplarının yapısıdır. Yapısalcılıkta incelenen de toplumsal yapı değil, metnin yapısıdır.

Levi-Strauss'a göre, kültürel biçimler, özellikle mitler tipik olarak, tatlı ve acı veya kırmızı ve yeşil gibi, ikil karşıtlıklar diye adlandırılan karşıt niteliklerin birleşimi biçimini almaktadır. Mitlerin ve buradan hareketle yazınsal metinlerin çözümlemesi hangi ikili karşıtlıkların ortaya çıktığı gösterme biçimini almaktadır.

Yapısalcılık, 1960'lı yıllarda, özellikle Fransa'da Saussure'ün yapısal dilbilim yönteminden yola çıkan, Roland Barthes, Louis Althusser, Michel Foucault, Jacques Lacan ve Claude Levi-Strauss tarafından temsil edilen bir düşünce hareketidir. Psikanalizin bilinçdışı açıklama modeliyle, Marksizmin toplumsal yapıları belirleme modelini benimseyen Fransız yapısalcıların çoğu, sorumluluğu özgür insana bırakan, insanın kendisini nasıl yaparsa öyle olduğunu söyleyen Hümanizmin tersine insanın, bilinçli iradesinin ötesinde ya da bireysel kontrolünün dışında kalan yapılar tarafından nasıl yapıldı ya da oluşturulduysa öyle olduğunu öne sürerler. Yapısalcılıkta birey, toplumsal gerçekliğin faili veya biçimlendiricisi olarak değil, ilişkilerin edilgen bir ürünü olarak görülür. Bireyler söylemlerin ve söylemler arasındaki ilişkilerin ürünü olarak kavramsallaştırılır. Örneğin, yapısalcılara göre, dili kullananın insan olduğunu söylemekten çok, dilin insanı kullandığını söylemek gerekir.

Yapısalcılık, dilbilim modelini insan bilimlerinin başka disiplinlerine (insanbilim, tarih, edebiyat, psikanaliz vb) genişletir. Ancak, yapısalcılık dilbilimden iki temel noktada ayrılmaktadır. Öncelikle yapısalcılık sadece sözlü dillerle değil, her türlü gösterge sistemleriyle ilgilenmektedir. Ayrıca dilsel anlamın yanı sıra kültürel anlamın açıklanması da yapısalcılığın ana konularından biridir. Yapısalcılar, yapının öğelerinin değişmediğini ve bu değişmez öğeler arasındaki, değişken ilişkilerin farklı dillere, düşünce sistemlerine ve toplum türlerine yol açtığını ima ederler.

Yapısalcı çözümleme, iletişim araçlarının içeriğinin çözümlenmesinde iletişim araştırmalarına, özellikle içerik çözümlemesine seçenек olarak yeni bir boyut getirmiştir. Barthes, popüler medya kültüründeki göstergeleri incelemiştir. Yazarın niyetini ya da yapıtın, verdiği iletiyi değil de anlamın dile getiriliş biçimini ve yapıtın oluşturduğu sistemi öne çıkaran bir anlatı çözümlemesi ortaya koymuştur. Lacan, araştırmalarında arzunun konuşma

ve dildeki bilinçdışı yapılarını gözler önüne sermiş, Levi-Strauss ise masal, söylence ya da ritüelleri yöneten karşıtlıklar üzerinde çalışmıştır.

14.1.4. Post Yapısalcılık

Yalnızca Fransa ile sınırlı kalmayıp daha sonraki yıllarda başka ülkeleri de etkileyen yapısalcılık, 1970'lerden başlayarak postyapısalcılık adlı düşünce akımının muhalefetiyle karşılaşmıştır. Buna göre, postyapısalcılığın en önemli düşünürü olan Fransız Jacques Derrida, yapısalcıların yüzeyde olanla derinde olan, bilinçliyle bilinçsiz olan vb. arasında kurdukları karşıtlıklara karşı çıkarak yapı yerine yapıbozumu ön plana çıkarmıştır. Derrida, bir yandan dilin zamansal bir süreç olduğunu, hiç bir ögesinin mutlak ve değişmez bir biçimde tanımlanamayacağını savunurken, diğer yandan da dilin başka bir şeye indirgenemez aşırılıklarını, çoklu bir anlam oyunu olarak görüp önemsemıştır. Metinsel analiz yöntemi olarak yapıbozum, metinde hiç bir şeyin rastgele olmadığını öne sürer. Metnin birliği ve statik uyumundan çok çelişkileri, tutarsızlıkları ve gizlediği şeyler üzerinde odaklanan yapıbozum, anlamın hiç bir biçimde sabitleştirilemeyeceği, değişmez kılınamayacağı görüşüne dayanır ve yorumlamayı temele alır.

Postyapısalcılık, doğruluğu metnin arkasında veya içinde gören yapısalcılıktan farklı olarak okuyucunun katkısını vurgular ve okuyucuyla metin arasındaki karşılıklı etkileşimi üretkenlik olarak değerlendirir. Yaklaşım, bir ürünün edilgen bir biçimde tüketilmesi olarak düşünülen okuma eyleminin değerini kaybettiğini savunarak, bunun yerine okuyucunun performansını geçirir.

Postyapısalcılık, tarihsel göreliliği öne çıkaran düşünce akımını içine alan bir terimdir. Yapısalcı okulun eleştirisiyle ortaya çıkan başkaldırı postmodern kuramın biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Postyapısalcılık ve postmodernizm toplumsal yapının özneyi belirlediği (yapısalcılık) ve evrensel doğru görüşüne (modernizm) karşı yeni bir düşünce akımıdır.

Her ikisinde de ortak yönler vardır.

- Söylemin toplumsal yaşam içindeki rolüne ve doğruya göreli yaklaşırlar.
- Öznenin tutarsızlığını savunurlar.
- Evrensel doğruyu bulma girişimleri yoktur.
- Postmodernizm, anlamlı değişim umudundan bahsederken, postyapısalcı görüşte sosyalist söylem gruplarının oluşturulabileceği fikri vardır.
- Postyapısalcı görüşte ideoloji eleştirisinin yerini ideolojik aktif özneler yaratma düşüncesi alır. Oysa postmodernizmde ideolojinin sonu savı vardır. Foucault, Hindess, Hirst, Laclau, Mouffe gibi düşünürler öznenin söylem yoluyla oluşturulabileceğini savunmuşlardır. Postyapısalcılar her toplumun kendi gerçeklik düzeni, neyin doğru olduğuna karar vermesini sağlayan kendi mekanizmaları olduğunu savunurlar. Postyapısalcılık, ideolojiyi olumsuz

gören bakışa kuşkuyla yaklaşır. Kitleler yalnızca kandırılarak değil; tehditle ya da yetenekleri artırılarak iyi hale getirilirler. İktidarın temel mekanizmasının ideoloji olmadığı ileri sürerek Marksizmi eleştirirler. Örneğin Laclau ve Mouffe, Marks'ın mutlakiyetçiliğine karşı gelmişler ve insanların farklılığını savunmuşlardır. Ancak farklılığın da ihtiyatla karşılanması ve insana fazla güvenilmemesi eleştirisiyle karşılaşmışlardır. Bu eleştirilerin temelinde, postyapısalcı düşünürlerin her şeyi değişken görmeleri, hiçbir sabit kimliği belirleyici kabul etmemeleri, solcu görevin ayrıcalıklı, yetiştirilmiş öznelerle yüklenmesi düşüncesi yatar. Ayrıcalıklı özne fikri liberal-demokratik ideolojiyi oluşturmak için de kullanılır. Bir taraftan sabit kimliği ve belirlenmiş koşulu kabul etmemeleri; diğer taraftan belirlenmiş özneler yetiştirme fikri çelişki olarak görülmekte ve eleştirilmektedir.

14.1.5. Baudrillard, Postmodernizm ve Hiper Gerçeklik (Üst Gerçeklik)

1970'li yıllarda belirmeye başlayan postmodern kültürel yaklaşım, 1990'larda kültürel incelemelerin önemli bir bölümünü içine almaya başlamıştır. Postmodernizm; "değişik düşünürler, eleştirmenler tarafından çok çeşitli biçimlerde tanımlanmış bir sanatsal, kültürel, felsefi, toplumbilimsel düşünceler dizisini dile getirmektedir".

Postmodernizm, bilimsel ussallığa, özellikle tek bir ilerleme kuramına meydan okur. Postmodernizm tarihe nokta koyar, sanata nokta koyar ve özneye nokta koyar. Dolayısıyla gelecek yoktur. Guy Debord'un belirttiği gibi, "imge alanının tam anlamıyla metalaşması"dır. Lash ve Urry'e göre de postmodern kültür, "örgütsel karmakarışıklığa uğramış kapitalizmin" sonucudur.

Fransız düşünürü Jean-Francois Lyotard, postmodern durumu doğuran iki büyük gelişmenin sırasıyla, Avrupa toplumlarının Aydınlanma'dan beri kendilerini temellendirmek ve haklı kılmak için kullandıkları tüm meşrulaştırıcı söylemlerin çöküşü ve geçersizleşmesiyle birlikte; geleneksel kültürün yerini alan enformasyon teknolojisinin, yeni bir uzmanlık türüyle birlikte yükselişi olduğunu öne sürer. Lyotard'a göre, "büyük üst-anlatılar", yani Aydınlanma'dan kaynaklanan tüm kuşatıcı inanç sistemlerinin çökmesi "postmodern koşul" dediği şeyin habercisidir. Çöken üst-anlanların meşrulaştırdığı otorite merkezlerinin hiçbiri yeni zamanlara geçişte hayatta kalamayacaktır.

Postmodernizm, modernliğe yönelik şiddetli bir eleştiri ve saldırıyla nitelenebilir. Bilindiği gibi, modernlik tarihe insanlığı bilgisizlikten, irrasyonelizmden kurtarmayı vaat eden ilerici bir güç olarak girmiştir. Ancak, 20. Yüzyılda iki dünya savaşı, Nazizmin yükselişi, dünya çapında bunalım vb. modernizmin ifade ettiği ilerleme fikrine duyulan inancı aşındırmıştır. Bu anlamda postmodernizm, sanayileşme, kentleşme, ileri teknoloji, ulus devlet vb. modernliğin yarattığı her şeyi eleştirir. Siyasi, dini ya da toplumsal nitelikli bütün küresel dünya görüşlerine itiraz eder. Bu bağlamda Marksizmi, liberalizmi, faşizmi, İslamı, Hıristiyanlığı vb. aynı kefeyle koyar ve hepsine karşı çıkar.

Pekçok yenilikçi akım gibi postmodernizm de bütünüyle yepyeni bir düşünce akımı olarak görülemez. Postmodernizm, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisiyle birlikte, araçsal

akıldan, modern teknolojiden ve medyanın tüketim toplumunda oynadığı rolden kuşku duyar: Postmodernistler bunun yanında yapısalcılardan, Nietzsche ve Heidegger'den, fenomenolojiden, hermeneutikten, romantiklerden, anarşistlerden, varoluşçulardan etkilenmişlerdir.

Postmodern kavramındaki post (ötesi, sonrası) sözcüğü modern dönemin bittiğini anlatır. Postmodern kuramcılarının hepsi de çağdaş iletişimi ve imajları "metin" olarak ele alırlar izleyicinin metne Kendi okumasını getirdiğini belirtirler. Bu durumda, kodlama ve kodlamanın amacı (gönderenin amacı) anlamını yitirir. İzleyicinin kodlanmış anlama direndiği belirtilir: Böylece, izleyicinin medya tarafından yönlendirilmediği sonucuna varılır. Bu da medyanın ideolojik etkisi tezini geçersiz kılar ve medyayı yönetenleri içerik sorumluluğundan kurtarır.

Postmodernizm her şeyden önce, eleştiriyi kutsadığı, yalnızca olumsuz bir tavır sergilediği, yıkıcı olduğu için eleştirilir. Normatif bir çerçeveden sağlam bir ilkedden yoksun, politik gündemi belirsiz bir eleştiri, bütün ayrımları ortadan kaldırır, ezenle ezilen, tahakküm edenle edilen arasında hiçbir fark gözetmez. Herhangi bir sosyal, siyasal ve etik sistemi savunabilmek için hiç bir temel sağlayamadığı için toplumsal değişmeye ciddi bir katkı getiremez. Bu tavrıyla varolan güce dayalı baskıcı rejimlerin kabulüne, statükonun meşrulaştırılmasına götürür.

Postmodernizm, 1980'li yıllarda Avrupa'da Marksistleri de etkilemiştir. Postmodernliği Batı toplumundaki bir evre olarak değerlendiren Marksist anlayış, postmodernist Marksizm olarak anılmaktadır. Postmodernist Marksizme göre, tüketim kapitalizmi ya da çokuluslu kapitalizmin kültürel karşılığı postmodernizmdir. Buna göre, postmodernizm yüksek kültürle ticari kültür ya da popüler kültür arasındaki geleneksel sınırları ortadan kaldırır. Bu dönemde insanların tarihsel bir çerçevede düşünme yeteneği giderek azalır ve insanlar tarihlerinden soyutlanırken, tarihi, siyasi hareket ya da ideolojilerin projeleriyle değil de, televizyondaki açık oturumlarla algırlarlar. Tüketim kültürel terimlerle tanımlanırken, kültürün kendisi de hiç olmadığı ölçüde eşyalaştırılır. Sanat/eserleri piyasa güçlerine tabi olurken, meta ya da eşyaların reklamı da onların birer sanat eseri olduğu söylenerek yapılır.

Amerikalı Marksist eleştirmen Fredric Jameson'a göre, her şeyin piyasaya göre değiştiği bir zamanda, hiçbir değer ilelebet "zamanlar üstü", "sahici" ya da "muhalif" kalmaz.

Postmodernizm kuramlarında çözümlenmeler temel bir düzeyde farklılık gösterse de egemen ekonomik ve kültürel eğilimlerin bir betimlemesini içermez. "Postmodernizmin bazı versiyonları bariz bir biçimde ölümcül, hatta potansiyel olarak faşist özellikler taşıırken, post teorilerinin toparlayıp tanımlamaya çalıştığı farklı akım ve eğilimlerin kendi başlarına içkin politik varlıkları yoktur" (Hebdige).

Postmodernliğin Fransız ileri gelenlerinden Jean Baudrillard gerçek, görünüm ve yanılmasa üstüne düşünceleriyle tanınır. Sosyolog ve felsefeci Baudrillard'ın hiper-gerçeklik (Hyper-Reality) kavramlaştırımı, televizyonu dünyanın bizzat kendisi haline getiren imge ve simülasyon aşırı yüküyle, göstergelerin dışsal göndermelerini yitirdikleri, gerçek ile

imgelemsel olanın birbirine karıştığını anlatır. Baudrillard'a göre, gerçeklik çökmüştür; tamamıyla imge, yanılsama veya simülasyon olmuştur. Hiper-gerçek zaten çoğaltılmış, yeniden üretilmiş olan şeydir; kökeni ya da gerçekliği olmayan bir gerçeğin modelidir.

Baudrillard, şeylerin neye benzedikleriyle gerçekte ne oldukları arasındaki zıtlığın medya çağının "hiper-gerçekliği" koşullarında çözülmeye başlamasıyla metaların ve işaretlerin bütünüyle birbirine karıştığını öne sürer. İşaretler giderek kendileri dışında gerçek bir dünyaya değil bizzat kendi gerçekliklerine gönderme yaparak kendilerine ait bir yaşam sürdürmeye başlamıştır. Bu yüzeyler dünyasında, TV, gerçek şeylerin ancak ekrana yansıtıldıklarında vuku bulacağı yer olarak gerçeğin yerini alır. Baştan sona imgelemiş böyle bir evrende rasyonel eleştiri ve dünyayı değiştirme istencinin yerini Baudrillard'ın "iletişim hazzı" dediği şey alır (Hebdige).

Postmodernizmi, televizyonu merkeze alarak tartışan ilk düşünür olarak bilinen Baudrillard, imgeyle gerçekliğin aynı şey olduğunu iddia ederken; televizyonda gülümseyen bir kişinin, yüzü, saçı, duruşuyla kendisinin imgesi olduğunu, bu imgenin de televizyonun var oluşuyla gerçeğin kendisi haline geldiğini, bir başka deyişle, eğer televizyon veya kameralar olmasaydı bu gerçekliğin kurulamayacağını anlatmaya çalışır. O halde, kişinin imgesi televizyonun gerçekliğidir. Bir politikacının bir işi televizyonda yapıyor görünmesi üst gerçekliktir. Gerçekte yapması ile yapıyor görünmesi arasında bir fark yoktur. Üst gerçek, içinde yaşadığımız gerçeği, onunla ilgili algı ve deneyimlerimizi açıklar. Baudrillard'ın televizyonun parçalı postmodern gerçeği ile ilgili maddi yaşama bir anlam yüklemeyen bireyi özgürleştirmeye çalışan, sanatı günlük yaşamdan bağımsız, kendine yeten bir evren haline getiren bu düşünceleri eleştiri almıştır. Fiske'ye göre, gerçekliğin ideoloji tarafından kontrol edilemez bağımsızlığı, yüzeyin altındaki derin anlamın reddedilişi, her bir üretimin ayrı bir gerçeklik olması, geç kapitalizmde, gerekli olan çeşitliliği disiplin altına alma girişimlerinin reddedilmesi ve özneye gerçekliğin kurulmasında aşırı bir özgürlük tanınması Baudrillard'a getirilen eleştirilerin bir kısmıdır. Baudrillard'a göre, kitlelerin yabancılaşması kırılma ve edilginlik ile değil, toplumsal düzeni reddetme ile sonuçlanır. Kitleler için tek direnç anlamının reddedilişidir. Anlamın reddedilişi aşağıdan yukarıya doğru yapıldığı için dirençlidir. Ancak bu noktada Baudrillard, eleştiri alır. Bu eleştiriler "düzenin reddinden kimin kazanabileceği sorusundan; toplumun maddi koşullarının dayattığı sınırlamalardan yoksunluk arttıkça kurtulmanın zorlaştığı, bu sınırlardan ancak maddi ve kültürel sermayesi yüksek kişilerin kurtulabileceği, zayıf olanların zor özgürleşebileceği yorumuna kadar uzanır.

Baudrillard'ı eleştiren Sokal ve Briemont'a göre, "Baudrillard'ın yapıtları, anlamları tümüyle göz ardı edilmiş ve her şeyin ötesinde kesinlikle ilgisiz bağlamlarda kullanılmış bilimsel terimlerle tıka basa doludur. Bunları birer eğretileme olarak görsek de, görmesek de sosyoloji ya da tarih konusundaki ıvır zıvır gözlemlere bir derinlik görünümü vermekten gayri ne işe yaradıklarını anlamak zordur".

14.1.6. Kültürel Çalışmalar

Kültürel çalışmalar, kültürün ve toplumun incelenmesine yönelik disiplinler arası bir yaklaşımdır. Özellikle İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi'nde, 1964 yılında Richard

Hoggart'ın yönetiminde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmalarıyla birlikte anılır. Bu yaklaşım, kültürel üretimin ve simgesel biçimlerin toplumsal koşullanması; kültürel deneyim ve bu deneyimin sınıf, yaş, cinsiyet ve etnik ilişkilerce biçimlenmesi, ekonomik ve siyasal kurumlar ve süreçlerle kültürel biçimler arasındaki ilişkiler üzerinde durur. Kültürel çalışmaların alana kazandırdığı iki en önemli şeyden biri; kültürü toplumun tümünden yalıtılmış yüksek sınıflar olarak algılanmaktan kurtarıp, antropolojik bir yaklaşımla gündelik yaşamın pratiklerine karışmış bir olgu olarak incelemesidir. İkincisi de kültürü Ortodoks Marksist ekonomik belirleyicilikten kurtarıp, ekonomik yaşamla bağlantılı olmasına karşın, dünyayla iç içe bir kültür olgusunu kavramlaştırmasıdır. Temel konu, anlam verme ve temsil, anlam verme ve temsil etme süreçleri ve sistemlerinin anlaşılmasıdır. Kadın dergilerinin, televizyondaki kurgu ve haber programlarının, yazılı basın söylemlerinin çözümlenmesi bu kültürel çalışmaların adağını oluşturur. İngiliz Kültürel Çalışmaları geleneği, bir toplumsal kuram olarak Marksizmin İngiliz toplumunun toplumsal ve ekonomik koşullarında bir değişiklik üretmeye oldukça yetenekli olduğu varsayımı üzerinde işleyen siyasal bir söylem (New Left Review dergisinde temsil edildiği üzere) tarafından yaratılan ve ayakta tutulan bir düşünsel iklimden doğmuştur".

Hoggart ilk çalışmalarında kültürün yönlendirici olduğu ve halkın tümüyle edilgenliğini savunan yaklaşıma karşı çıkmış, örnek olarak da çağdaş işçi sınıfının yaşamının yaratıcılığını ve yapay olmayan yönlerini ele almıştır. R. Williams ise toplumsal etkinliğe önem vermiş ve kültürü "yaşam biçiminin tümü" olarak tanımlamıştır. Kültürel çalışmalara konu olan noktalar, 1980'li yıllarda genel bir ilgi uyandırmış ve iletilerin anlamlarının oluşturulmasında alıcının rolü ve iletiyi alma etkinliğinin gerçekleştiği koşulların önemi vurgulanmıştır. Kültürel çalışmaların katı ekonomik belirleyicilikten kurtulmasında Althusser ve Gramsci'nin ideoloji kavramsallaştırmaları dayanak sağlamıştır.

Medya, endüstriyel toplumlarda kültürel alana egemen olduğundan eleştirel analizin başlıca alanı haline gelmiştir. Hall'e göre medya kendi kültürel ve ideolojik konumunu koruyabilmek için birkaç yoldan işlev görür:

- Medya toplumsal bilgiyi sağlar ve seçmeci olarak inşa eder
- Toplumsal hayatın çoğulluğunu sınıflandırır
- Karmaşık onaylanmış bir düzen inşa eder.

Kültürel çalışmalar içinde feminist incelemeler önemli bir yer tutar. Bu incelemeler, dizi filmin, kadınların aile yaşamı bağlamı ile ilişkili olan sorunlara, gerilimlere ve günlük alışkanlıklara, aile bireyi ve eş olarak sahip oldukları statüyle geleneksel olarak ilişkili olan becerilerine seslenerek, kendi yaklaşım biçimini nasıl onlann beklentilerine göre oluşturduğunu gösterir.

Kültürel çalışmalar, birkaç bakımdan eleştiri almıştır:

- Metin-merkezli inceleme yaklaşımı televizyon izlemenin karmaşıklığını gözden kaçıır.
- Tüm kültürel yorumu egemen ve bağımlı gruplar arasındaki savaşıma çözümleneye indirger. Bu indirgemecilik, ortak anlam oluşumunu ve yenilikçi kültürel yaratıcılığı kavramlaştırılmaz.
- Amerikan kültürel çalışmaları ise; izleyicinin gücünü abartarak medyayı daha masum gösterir; siyasal ekonomi yaklaşımını ve kitlenin metalaşmasını hafife alır.

Kültürel çalışmaların popülist bir yönsemeye girdiğini dile getiren araştırmalar da olmuştur.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Kitle iletişim çalışmalarında dilbilim-göstergebilim yaklaşımlarının ayrı bir soluk olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlara ek olarak ünite içerisinde aktarılan “yapısalcılık”, “kültürel çalışmalar”, “post-yapısalcılık” gibi yaklaşımlar da göstermektedir ki, bu alandaki çalışmalar temel çizgisel yaklaşımların daha ötesine gitmiştir. Hiper-gerçeklik gibi kavramların tartışılması, yapı esaslı yaklaşımlar, önemli düşünce ayrılıklarını da gündeme getirmiş ve temel eksen olarak Marksist ya da Marksist yaklaşım uzağında diye ikili bir görüş tayfını da ortaya çıkarmıştır.

Bölüm Soruları

Aşağıdaki ifadeleri Doğru / Yanlış şeklinde değerlendiriniz.

	Doğru	Yanlış
1- Dilbilim (Linguistics), insan dilini her yönüyle inceleyen bir araştırma alanıdır. Çağdaş Dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure; dilbilimin görevlerini kısaca dili betimlemek olarak tanımlar.	( )	( )
2- Postmodernizm, bilimsel ussallığa, özellikle tek bir ilerleme kuramını kendisi için temel yol olarak benimsemiştir.	( )	( )
3- Postmodernizm, 1980'li yıllarda Avrupa'da Marksistleri etkilemekten çok uzak kalmıştır.	( )	( )
4- Kültürel çalışmalar, İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi'nde, 1964 yılında Richard Hoggart'ın yönetiminde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmalarıyla birlikte anılır.	( )	( )
5- Amerikan kültürel çalışmaları; izleyicinin gücünü abartarak medyayı daha masum gösterir.	( )	( )

Cevaplar: 1D, 2Y, 3Y, 4D, 5D

1. Dilbilim alanındaki çalışmaları, özellikle de Ferdinand de Saussure'ün düşüncelerini paylaşın?
2. Göstergibilimsel çözümlemede metin okumaları nasıl gerçekleşir?
3. Postmodernizm konusunda neler söyleyebilirsiniz?
4. Kültürel çalışmaların kitle iletişim alanındaki değerlendirmeleri nelerdir, medyayı nasıl yorumlar?
5. Sosyolog ve felsefeci Baudrillard'ın hiper-gerçeklik kavramı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

KAYNAKÇA

Cavit Orhan Tütengil, **Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul-1978.

Cengiz ANIK, **Siyasal İkna**, Vadi Yayınları, Ankara-2000.

Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1996.

D. Beybin Kejanlıoğlu, **Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-2005.

Elisabeth Noelle-Neumann, **Kamuoyu-Suskunluk Sarmalının Keşfi**, Dost Kitabevi, Çev: Murat Özkök, Ankara- 1998.

Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ütopya Yayınevi, Ankara-2005.

<http://www.nartube.com/b102f5dbd3f787b5d4b434153bd9b07a85311fe1:EC9j6Wfdq3o.html>

İrfan Erdoğan – Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1990.

Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, Dipnot Yayınevi, Ankara-2006.

Mehmet Küçük, **Medya, İktidar İdeoloji**, Ark Yayınevi, Ankara-1994.

Nejdet Atabek, Erdal Dağtaş, **Kamuoyu ve İletişim**, T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayını, Yayın No: 139, Eskişehir-1998.

Şermin Tekinalp – Ruhdan Uzun, **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, Derin Yayınları, İstanbul-2004

Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul-1992.

Ünsal Oskay, **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım**, Der Yayınları, İstanbul-2000.